

Dziecko z niepełnosprawnością

w przedszkolu i szkole ogólnodostępnej
– wyzwanie dla JST

DZIECKO Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ

w przedszkolu i szkole ogólnodostępnej
– wyzwanie dla JST

Publikacja jest współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Publikację przygotowano w ramach projektu systemowego „Doskonalenie strategii zarządzania oświatą na poziomie regionalnym i lokalnym” II etap, Priorytet III, Działanie 3.1 Poddziałanie 3.1.2. Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, realizowanego przez Ośrodek Rozwoju Edukacji w partnerstwie z firmą VULCAN Sp. z o.o.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Opracowanie: Fundacja „Promyk Słońca”

Zespół redakcyjny:

Anna Grabowska – redaktor prowadząca, Agata Janiszewska (cz. 1), Ewa Materka (cz. 1, 3 i 5), Violetta Kaczmarska (cz. 3), Krystyna Mucha (cz. 3, 4), Ewa Szczęch, Dominika Woźniewska-Żol, Anna Jeżowska-Siwek, Joanna Kuczyńska, Małgorzata Gębicka-Zdanewicz, Alicja Michałowska (cz. 5), Antoni Jeżowski (cz. 5)

© Copyright by Ośrodek Rozwoju Edukacji
Wydanie I, Warszawa 2015

Wydawca:

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
Tel. +48 22 345 37 00
Fax +48 22 345 37 70

Opracowanie graficzne okładki:
Aneta Witecka, Ośrodek Rozwoju Edukacji

ISBN 978-83-64915-16-1

Nakład: 10 000 egz.

Publikacja rozpowszechniana bezpłatnie

Przygotowanie do druku, druk i oprawa:
Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzcyk
www.grzeg.com.pl

Wprowadzenie

Niniejszy poradnik przygotowany został z myślą o podmiotach prowadzących przedszkola i szkoły, a także dyrektorach przedszkoli i szkół ogólnodostępnych, nauczycielach i specjalistach pracujących w tych placówkach. Opiera się na obowiązujących regulacjach prawnych (stan na 15.12.2014 r.) i porusza ważne obszary dotyczące edukacji włączającej i organizacji kształcenia uczniów z niepełnosprawnością. Szeroki zakres tematyczny poradnika ujęty został w pięciu częściach, z których każda poświęcona jest odrębnej grupie problemów:

- I. Dlaczego edukacja włączająca?
- II. Rola i zadania organów prowadzących przedszkole/szkółę
- III. Organizacja kształcenia specjalnego w przedszkolu/szkole ogólnodostępnej
- IV. Lokalne koalicje na rzecz dziecka z niepełnosprawnością
- V. Finansowanie kształcenia uczniów z niepełnosprawnością

Zaproponowany układ poradnika ma ułatwić czytelnikowi korzystanie z jego zawartości. Całość, zgodnie z intencją autorów, ma służyć pomocą organom prowadzącym przedszkola i szkoły oraz środowisku szkolnemu w jak najlepszej organizacji i realizacji edukacji włączającej.

Ratyfikując Konwencję ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, Polska zadeklarowała między innymi, że celem polityki oświatowej państwa jest wprowadzenie włączającego modelu kształcenia. Zmiany, które zachodzą w szkołach ogólnodostępnych, zmierzają w tym kierunku, aby każdy uczeń znalazł tam właściwe dla siebie miejsce, zgodnie z jego potrzebami i możliwościami. Myślenie o edukacji bez wyłączenia, segregowania czy izolowania powinno znaleźć swoje odzwierciedlenie także w nazewnictwie.

Aby poradnik był przydatny w codziennej pracy autorzy posługują się terminologią obowiązującą w prawie oświatowym, w którym muszą poruszać się szkoły. Należy jednak zaznaczyć, że konieczne jest unowocześnienie terminologii używanej w oficjalnych dokumentach, ustawach i rozporządzeniach dotyczących niepełnosprawności i kształcenia specjalnego. Zgodnie z konwencją i aktualnymi tendencjami w pedagogice specjalnej odchodzi się od terminów wartościujących, stygmatyzujących osoby z niepełnosprawnością, takich jak: upośledzenie umysłowe (zastępowane terminem „niepełnosprawność intelektualna”), niewidomy, słabowidzący (zastępowane przez „osoba z niepełnosprawnością sensoryczną, zaburzeniami wzroku”), oligofrenopedagogika (zastępowana określeniem „pedagogika niepełnosprawnych intelektualnie”).

Włączanie uczniów z niepełnosprawnością do szkolnej społeczności jest procesem, nie odbywa się przez sam fakt przebywania takiego dziecka w szkole czy przedszkolu. Proces ten wymaga zaangażowania się wielu podmiotów – organu prowadzącego, dyrektora, nauczycieli, poradni psychologiczno-pedagogicznej, rodziców i innych lokalnych instytucji – w zapewnienie dzieciom z niepełnosprawnością odpowiednich warunków kształcenia i form wsparcia.

Mamy nadzieję, że poradnik ten pomoże organom prowadzącym oraz dyrektorom przedszkoli i szkół ogólnodostępnych realizować zadania wynikające ze zobowiązań i tak organizować pracę, by jak najlepiej zabezpieczać potrzeby dzieci z niepełnosprawnością.

Zachęcamy do lektury.

Zespół redakcyjny

Zamiast wstępu: o marzeniach Krzysia

Podczas jednego z realizowanych przez Fundację „Promyk Słońca” projektów dzieci mówiły o tym, czego pragną w życiu. Padały różne wypowiedzi. Kuba mówił, że chciałby ładnie pisać, Agata pragnie zostać fryzjerką, a Krzysiek ze zdiagnozowanym zespołem Aspergera marzy, żeby nie mieć kłopotów. Wydaje się to takie prozaiczne, jednak spotykając się na co dzień z dziećmi mającymi różnego rodzaju niepełnosprawności doskonale wiemy, że kłopoty to ich drugie imię. Począwszy od kłopotów systemowych, społecznych, również edukacyjnych. W tym kontekście marzenie Krzysia staje się dla nas wszystkich dużym wyzwaniem...

Swoje marzenia mają też rodzice. Chcą widzieć swoje dzieci spełnionymi zawodowo, szczęśliwymi, a przede wszystkim akceptowanymi przez społeczeństwo. Chcą, żeby miały kolegów i koleżanki tam, gdzie mieszkają, w swoim najbliższym otoczeniu. Chcą, żeby włączyły się w życie swoich lokalnych społeczności na stałe.

Z pewnością sprzyja temu edukacja włączająca. Jej niepodważalną zaletą jest to, że dziecko może funkcjonować w swoim środowisku, może uczyć się w tej samej szkole co jego brat, siostra czy kolega z sąsiedztwa.

O wyborze szkoły dla dziecka decydują rodzice. Nie zawsze placówka ogólnodostępna będzie w stanie zapewnić odpowiednie dla każdego dziecka warunki rozwoju, szczególnie dla dzieci z niepełnosprawnością sprzężoną. Jednak zdecydowana większość dzieci z niepełnosprawnością i deficytami rozwoju może i powinna realizować obowiązek szkolny w szkole najbliższej miejsca zamieszkania. Dla szkół ogólnodostępnych to zadanie nie jest łatwe, ponieważ każde niepełnosprawne dziecko jest wyzwaniem dla szkoły.

Dziecko z niepełnosprawnością wymaga wsparcia i przemyślanego planu działania. Planu, który przygotuje je do życia w społeczeństwie (a nie na jego marginesie). Planu, który nie będzie koncentrował się tylko na jego ograniczeniach, ale dostrzeże przede wszystkim mocne strony dziecka i na nich będzie budował jego przyszłość.

By to było możliwe, dziecko z niepełnosprawnością nie może być postrzegane jak problem, jak kłopot, o którym mówił nasz Krzys z Aspergerem. Musi spotkać w szkole odpowiednich nauczycieli – nie tylko kompetentnych specjalistów, ale przede wszystkim życzliwych, przychylnych sobie ludzi, empatycznych, bez uprzedzeń, którzy widzą dziecko – człowieka i którzy zechcą pomóc mu pokonać jego trudności.

Powie ktoś, że to takie oczywiste. Wszyscy wiemy, że to nie jest takie proste...

Kiedy w ubiegłym roku organizowaliśmy w Sejmie konferencję podsumowującą kampanię na rzecz rodzin z niepełnosprawnymi dziećmi „Na jednym wózku”, uczestniczący w niej ojciec dziewczynki z porażeniem mózgowym powiedział: *Z niepełnosprawnym dzieckiem jest jak z parkowaniem w Warszawie. Jest bardzo trudno, ale jeśli się uda, jaka to satysfakcja...*

Takiej satysfakcji życzymy wszystkim Państwu: samorządowcom, dyrektorom szkół, nauczycielom i rodzicom.

Wiele dziś mówi się o prawach osób niepełnosprawnych, o przepisach oświatowych, które umożliwiają dzieciom niepełnosprawnym naukę w różnych typach szkół, również w szkole ogólnodostępnej. Ważne, by te przepisy i rozporządzenia nie przesłoniły dziecka – jego realnych potrzeb. By dziecko było traktowane podmiotowo. By nie patrzeć na dziecko jak na opis przypadku w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego, ale na człowieka, który ma prawo do rozwoju, a my, dorośli – nauczyciele, dyrekcja, organy prowadzące szkołę, instytucje odpowiedzialne za edukację – powinniśmy starać się stworzyć mu do tego odpowiednie warunki.

Mówiąc o swoich doświadczeniach edukacyjnych, pewien świetnie radzący sobie, pomimo niepełnosprawności, młody człowiek, który chodził do zwykłej rejonowej szkoły, powiedział: *to dzięki otwartości i przychylności dyrekcji mojej szkoły i moim nauczycielom skończyłem studia.*

Życzymy, żebyście wszyscy Państwo usłyszeli to kiedyś o sobie.

W przypadku edukacji uczniów z niepełnosprawnością warto, by podstawą, punktem wyjścia każdej podejmowanej działalności była zawsze zasada konkretnej historii, konkretnego dziecka, a nie problemu w ogóle. Wtedy łatwiej będzie podejmować mądre decyzje i pokonywać trudności. By marzenie Krzysia mogło się spełnić...

Z tą myślą pisaliśmy ten poradnik.

Anna Grabowska – redaktor prowadząca

CZĘŚĆ I

Dlaczego edukacja włączająca?

Spis treści

1. Dlaczego edukacja włączająca?	9
1.1. Jaki jest cel edukacji?	10
1.2. Czym jest edukacja włączająca dla szkół?	10
1.3. Co musimy zrobić, czyli warunki edukacji włączającej	12
2. Uczeń niepełnosprawny, czyli kto?	13
2.1. Niepełnosprawność w kontekście orzecznictwa	13
3. Uczeń niepełnosprawny w systemie oświaty	15
3.1. Jakie rodzaje niepełnosprawności pozwalają na wydanie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego?	15
3.2. Możliwości kształcenia uczniów niepełnosprawnych	16
3.2.1. Szkoły specjalne	17
3.2.2. Szkoły integracyjne	18
3.2.3. Szkoły ogólnodostępne, edukacja włączająca	18
4. Wsparcie dla uczniów z niepełnosprawnością	21
4.1. Podręczniki	21
4.2. Realizacja zaleceń poradni psychologiczno-pedagogicznej	21
4.3. Dodatkowe wsparcie nauczyciela (pedagoga specjalnego) w szkole ogólnodostępnej	22
4.4. Dowóz uczniów do przedszkola/szkoły	22
5. Relacje uczniów z niepełnosprawnością z rówieśnikami. Rola nauczyciela	23
5.1. Nauczyciel	23
5.2. Uczniowie	24
5.3. Rodzaj niepełnosprawności a sytuacja dziecka/ucznia w przedszkolu/szkole	25
5.4. Co zrobić, gdy dziecko nie jest akceptowane?	26
5.5. Cel: aby każdy miał swoje miejsce w klasie	27
6. Dobre praktyki	28
6.1. Doświadczenia Samorządu Wrocławia w zakresie edukacji włączającej	28
6.2. Uczeń niepełnosprawny w szkole ogólnodostępnej – budowanie systemu wsparcia i pomocy	31
7. Wykaz aktów prawnych	33

1. Dlaczego edukacja włączająca?

Dziecko niepełnosprawne ma prawo uczęszczać do szkoły ogólnodostępnej blisko swojego miejsca zamieszkania. Dzięki temu pozostaje w dobrze sobie znanym środowisku i nie zostaje wyrwane z lokalnej społeczności; uczy się funkcjonowania w otoczeniu, w którym będzie żyło również jako osoba dorosła.

W świetle zapisów w prawie międzynarodowym każdy człowiek, również niepełnosprawny, ma prawo do pełnego uczestnictwa i równych szans w życiu społecznym. We wszystkich dokumentach kluczowe miejsce zajmuje edukacja jako podstawowe prawo każdego człowieka, niezależnie od rasy, płci, miejsca zamieszkania czy stopnia niepełnosprawności.

Prawo oświatowe w Polsce stwarza warunki do kształcenia oraz do wychowania i opieki, odpowiednio do wieku i osiągniętego rozwoju. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty zapewnia możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami.

Szkoły i placówki wspierające rozwój dzieci powinny gwarantować im szanse edukacyjne, tak aby mogły one w pełni wykorzystać swoje możliwości psychofizyczne i osiągnąć wyniki zgodne z potencjałem rozwojowym.

W 2012 r. Polska ratyfikowała Konwencję ONZ o prawach osób niepełnosprawnych i tym samym zadeklarowała, że **celem polityki oświatowej państwa jest wprowadzenie włączającego modelu kształcenia**. Wymaga to m.in. zmian w szkolnictwie ogólnodostępnym.

Zgodnie z art. 24 konwencji w celu realizacji prawa osób niepełnosprawnych do edukacji państwa zapewniają im dostęp do włączającego, bezpłatnego nauczania obowiązkowego wysokiej jakości. Państwa odpowiadają za zapewnienie racjonalnych, zgodnych z indywidualnymi potrzebami usprawnień, tak aby osoby niepełnosprawne otrzymały niezbędne wsparcie w ramach powszechnego systemu edukacji.

W systemie oświaty oznacza to odejście od modelu segregacyjnego, w którym bardzo duży odsetek dzieci niepełnosprawnych (nie tylko tych z najcięższymi dysfunkcjami) uczy się w szkołach specjalnych. **Promowana powinna być edukacja włączająca, prowadzona w klasach ogólnodostępnych, w szkołach rejonowych, najbliższych środowisku życia ucznia.** Wymaga to przygotowania szkół do przyjęcia dzieci niepełnosprawnych, w tym zapewnienia specjalistycznego merytorycznego wsparcia dla nauczycieli i dyrektorów szkół.

Jest to zadanie długofalowe i złożone. Wymaga zaangażowania organów prowadzących szkoły i przedszkola, dyrektorów i nauczycieli we wprowadzaniu zmian, budowania kultury organizacyjnej sprzyjającej uwzględnianiu potrzeb **wszystkich** uczniów.

Polska ratyfikowała najważniejsze międzynarodowe umowy, konwencje i porozumienia promujące włączający model edukacji. To znaczy, że wprowadzanie tego modelu jest już nie tylko dobrą wolą decydentów, lecz ich obowiązkiem. Podpisując się pod dokumentami państwo polskie zobowiązało się do podjęcia konkretnych działań.

Jednym z pierwszych i najważniejszych dokumentów tego typu jest uchwalona przez ponad 90 państw **Deklaracja z Salamanki** (1994), która głosi między innymi: „Dzieci posiadające szczególne potrzeby edukacyjne muszą mieć dostęp do zwykłych szkół, które powinny je przyjąć w ramach prowadzenia nauczania stawiającego dziecko w centrum zainteresowania i mogącego zaspokoić jego potrzeby” oraz „We wszystkich działaniach dotyczących dzieci niepełnosprawnych należy przede wszystkim kierować się najlepszym interesem dziecka”. **Najważniejsze przesłanie Deklaracji z Salamanki brzmi „jedna szkoła dla wszystkich”.**

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych (2012) stwierdza: „Zwykłe szkoły o tak otwartej orientacji są najskuteczniejszym środkiem zwalczania dyskryminacji”. Deklaracja wzywa rządy do „prawnego lub politycznego przyjęcia zasady powszechnej edukacji, przyjmowania wszystkich dzieci do zwykłych szkół, o ile nie występują istotne przyczyny przemawiające za innym rozwiązaniem”. W Art. 7 czytamy: „**Państwa strony podejmą wszelkie niezbędne środki w celu zapewnienia pełnego korzystania przez niepełnosprawne dzieci ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności, na zasadzie równości z innymi dziećmi**”.

1.1. Jaki jest cel edukacji?

Punktem wyjścia w myśleniu o edukacji włączającej powinno być pytanie o cel edukacji. Czy jest nim wyłącznie trening umiejętności – pisanie, czytanie, liczenie, posługiwania się narzędziami informatycznymi? Edukacja jest konceptem o wiele szerszym. **Jej istotnym zadaniem jest także rozwijanie kompetencji społecznych, przygotowanie do życia w zróżnicowanym świecie, w zgodzie z zasadami demokracji i poszanowaniu praw człowieka.** W takie cele wpisuje się edukacja włączająca (inkluzywna), która zakłada, że grupa składa się z różnych jednostek, że klasa to po prostu dzieci, które mają różne potrzeby i prawo do wspólnej nauki. Akceptacja różnorodności jest podstawowym założeniem takiego podejścia. Inkluzja nie oznacza asymilacji, czyli podciągania wszystkich uczniów do jednego poziomu czy wzorca, lecz wspieranie ich indywidualności.

1.2. Czym jest edukacja włączająca dla szkół?

Włączanie jest procesem, pewną podróżą raczej niż punktem przeznaczenia.

P. Mittler

Idee edukacji włączającej skłaniają do pogłębionej refleksji nad kształtem i funkcjonowaniem całej szkoły. Czy tworzymy w szkole środowisko przyjazne dla rozwoju jej uczniów, w którym dzieci o różnym potencjale w różnych dziedzinach znajdują dla siebie ofertę?¹. Dla

¹ Bogucka J., Edukacja włączająca jako wyzwanie i szansa dla szkół, [w:] Grabowska A., Gębicka-Zdanewicz M. (red.) *Szkoła różnych szans. Uczeń niepełnosprawny w szkole ogólnodostępnej – budowanie systemu wsparcia i pomocy*, Wrocław 2010.

szkół edukacja włączająca jest wyzwaniem, zaproszeniem do ciągłego rozwoju, do budowania szkolnej społeczności, dla której **wartością jest każda niepowtarzalna osoba**, a nie wyniki testów, rankingi i rywalizacja.

Szkoła powinna uwzględniać indywidualne możliwości i potrzeby każdego dziecka, koncentrując się na tym, jak efektywnie uczyć oraz wspierać samodzielność i indywidualny potencjał ucznia. Zmiany, które obserwujemy w polskiej szkole w ostatnich latach, idą w tym kierunku.

Szkoła powinna sobie także odpowiedzieć na pytanie: czym jest edukacja włączająca dla dzieci zdrowych i ich rodziców? Codzienność pokazuje, że w tym obszarze mamy jeszcze dużo do zrobienia. Wszyscy musimy się włączyć, byśmy mogli mówić o rzeczywistej realizacji tej idei.

Kierunek zmian ² :	
Uczenie autorytarne	➔ Edukacja humanistyczna
Uczenie oparte na zewnętrznej kontroli, sprawdzaniu i przewidywaniu osiągnięć, wydawaniu poleceń, rywalizacji.	Edukacja oparta na budowaniu więzi, osobistym zaangażowaniu, dawaniu wyboru, całościowym podejściu do ucznia jako osoby, uwzględnianiu indywidualnych potrzeb i możliwości ucznia, współpracy.
Realizacja programu	Refleksyjne podejście, modyfikacja programu i wspieranie rozwoju ucznia
Wychowanie do posłuszeństwa	Wychowanie do rozumienia, wyborów i samodzielności
Rywalizacja	Nauczanie oparte na współpracy
Nauczanie podające	Aktywność własna ucznia, współdziałanie z rówieśnikami
Nauczyciel–dydaktyk	Nauczyciel refleksyjny, poszukujący, rozumiejący, zmieniający strategię uczenia
Ocenianie za osiągnięcia	Ocenianie za indywidualne postępy
Relacje z rodzicami oparte na autorytecie i hierarchii	Partnerstwo we współpracy z rodziną

Czy edukacja włączająca oznacza koniec szkół specjalnych?

Przy wyborze szkoły każdy przypadek dziecka należy rozpatrywać indywidualnie, uwzględniając indywidualne potrzeby i możliwości każdego dziecka. W polskim systemie oświaty edukacja włączająca jest jedną z opcji, którą wybrać może rodzic, planując drogę edukacyjną dla swojego dziecka. W tym kontekście prawo dzieci z niepełnosprawnością do nauki w szkole rejonowej, tej w pobliżu miejsca zamieszkania, a więc w środowisku, w którym funkcjonuje ono na co dzień, nie jest atakiem na szkoły specjalne, które przecież wypracowały szereg korzystnych form wsparcia dla tej grupy. Szkoły ogólnodostępne powinny korzystać z doświadczeń szkół specjalnych i z nimi współpracować.

² Ibidem.

1.3. Co musimy zrobić, czyli warunki edukacji włączającej

Włączanie dzieci do przedszkoli czy szkół ogólnodostępnych powinno się odbywać w sposób **odpowiedzialny. Jest to proces, który nie odbywa się automatycznie poprzez sam fakt bycia takiego dziecka w szkole³. Szkoła musi być dostosowana do uczniów o zróżnicowanych potrzebach, zgodnie z twierdzeniem Bengta Lindqvista, że szkoła dobra dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi jest lepszą szkołą dla WSZYSTKICH uczniów.**

Aby ideę edukacji włączającej wcielić w życie i żeby odbywało się to z korzyścią dla wszystkich uczniów, muszą być spełnione pewne warunki:

- **Dobrze poinformowani rodzice** (wszyscy – zarówno dzieci z dysfunkcjami, jak i dzieci pełnosprawnych). Rodzic ma decydujące zdanie w wyborze szkoły. Aby wybrał najodpowiedniejszą opcję dla swojego dziecka, by świadomie zaplanował jego edukację, potrzebuje rzetelnej, pełnej informacji.
- **Zmiana postaw społecznych**, nastawień, przekonań – przełamanie barier mentalnych. Skuteczność inkluzji zależy w dużej mierze od naszych własnych postaw i nastawienia. Konieczne jest przełamanie barier mentalnych tkwiących często w nas, dorosłych – osobach odpowiedzialnych za edukację, nauczycielach, rodzicach. Nasze postawy przekładają się później na postawy naszych dzieci.
- **Przygotowanie nauczycieli**. Nauczyciele szkół ogólnodostępnych (zwłaszcza przedmiotowcy) często nie czują się przygotowani do pracy z uczniami z różnego rodzaju niepełnosprawnościami. Nauczyciele zgłaszają brak wiedzy praktycznej, jak wdrażać ideę edukacji włączającej do codziennej praktyki szkolnej; jak pracować z uczniem niepełnosprawnym (w tak licznych klasach lub kiedy w jednej klasie są uczniowie o bardzo zróżnicowanych dysfunkcjach i potrzebach). Mimo że ośrodki doskonalenia nauczycieli prowadzą wiele kursów i szkoleń w tym zakresie, problem ten wymaga zmian w programach studiów wyższych na kierunkach przygotowujących przyszłych nauczycieli.
- **Zbudowanie systemu wsparcia dla ucznia z niepełnosprawnością w szkole** (zaangażowanie do tego różnych podmiotów). Uczeń w szkole ogólnodostępnej potrzebuje zmiany kultury szkoły – zapewnienia uczniowi odpowiedniego wsparcia, w które zaangażowane powinno być całe lokalne środowisko. Szczególne zadania w tym zakresie mają jednostki samorządu terytorialnego.
- **Przygotowanie infrastruktury** (likwidacja barier architektonicznych, doposażenie szkół w nowoczesny sprzęt i pomoce dydaktyczne). Problem barier architektonicznych dotyczy wielu polskich szkół i przedszkoli, zwłaszcza tych, które funkcjonują w starych budynkach. Placówki te potrzebują środków finansowych na ich likwidację, a także na sprzęt wykorzystujący nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne.

W ostatnich latach dużo się zmienia, o czym świadczą wiele ciekawych działań prowadzonych przez szkoły oraz jednostki samorządu terytorialnego i organizacje pozarządowe. Jednakże wiele jest jeszcze do zrobienia, aby wdrożyć ideę edukacji włączającej do powszechnej praktyki. Jest to zadanie dla nas wszystkich: samorządowców, dyrektorów szkół, nauczycieli, rodziców i pozostałych członków lokalnych społeczności.

³ Grabowska A., Gębicka-Zdanewicz M. (red.), *Szkoła równych szans. Uczeń niepełnosprawny w szkole ogólnodostępnej – budowanie systemu wsparcia i pomocy*, Wrocław 2010.

2. Uczeń niepełnosprawny, czyli kto?

Literatura psychologiczna na temat wpływu problemów zdrowotnych na funkcjonowanie dziecka i jego rodziny jest bardzo obszerna. Psychologowie i pedagodzy nie mają wątpliwości co do tego, że niepełnosprawność wpływa zarówno na rozwój dziecka, jak i na jego edukację. W opinii I. Obuchowskiej „dzieci niepełnosprawne są to dzieci, których rozwój jest utrudniony w stopniu, w którym ani jednostka za pomocą własnych mechanizmów psychicznej regulacji, ani rutynowe metody postępowania pedagogicznego, nie są w stanie utrudnień tych wyeliminować⁴”.

Istnieją różne klasyfikacje niepełnosprawności. Najczęściej wymienia się: niepełnosprawność ruchową, niepełnosprawność intelektualną, obniżoną sprawność komunikowania się, niesprawności sensoryczne (zaburzenia wzroku i słuchu), obniżoną sprawność funkcjonowania społecznego, obniżoną sprawność psychofizyczną z powodu chorób somatycznych.

Można przyjąć, że **uczeń niepełnosprawny to dziecko, któremu obniżona sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa długofalowo utrudnia funkcjonowanie w roli ucznia. Taki sposób rozumienia niepełnosprawności wydaje się być zgodny zarówno z doświadczeniem życiowym, jak i praktyką pracowników poradni i nauczycieli uczących w szkołach.**

Okazuje się jednak, że istnieje sporo niejasności związanych z rozumieniem określenia „niepełnosprawność”. Termin ten funkcjonuje w przepisach oświatowych, służby zdrowia, pomocy społecznej, inne jest jednak jego rozumienie i interpretacja. Ta różnorodność definiowania tego samego pojęcia skutkuje też niejednorodną interpretacją prawa i trudnościami z praktycznym realizowaniem owych interpretacji.

2.1. Niepełnosprawność w kontekście orzecznictwa

Nie ma jednej definicji niepełnosprawności. Określenia tego używa się w przypadku dwóch rodzajów orzeczeń wydawanych stosunku do dziecka:

- 1. orzeczenia o niepełnosprawności bądź stopniu niepełnosprawności** wydawanego przez Powiatowe Zespoły ds. Orzekania o Stopniu Niepełnosprawności;
- 2. orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego** wydawanego przez zespół orzekający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Orzeczenia o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności wydawane są na podstawie przepisów ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych⁵; wiążą się one z uzyskaniem uprawnień o charakterze socjalnym przysługujących osobom niepełnosprawnym (zasilek pielęgnacyjny, dofinansowanie do turnusów rehabilitacyjnych, ulga rehabilitacyjna i inne formy wsparcia). Natomiast orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego dotyczy edukacji dziecka, wiąże się z wyborem odpowiedniej formy kształcenia. W związku z tym **może się zdarzyć taka sytuacja,**

⁴ Obuchowska I. (red.), *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*, WSiP, Warszawa 1999, s.10.

⁵ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (tekst jednolity Dz.U. z 2011 nr 127, poz. 721 z późn. zm.).

że dziecko nie ma orzeczenia o niepełnosprawności, ale ma orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego. Tak jest np. obecnie z dziećmi z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, które w świetle ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej nie są uznawane za osoby niepełnosprawne, ale jednocześnie, zgodnie z przepisami oświatowymi, otrzymują orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego. Zdarzają się i sytuacje odwrotne: aktualnie choroby przewlekłe i choroby psychiczne nie upoważniają do wydania orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, ale może się okazać, że dotknięta nimi osoba otrzyma orzeczenie o niepełnosprawności.

Podkreślić tutaj należy zasadniczą różnicę między orzekaniem o niepełnosprawności a orzekaniem o potrzebie kształcenia specjalnego. Zespół orzekający działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej, nie posiada kompetencji do orzekania o niepełnosprawności. Decyduje natomiast o tym, czy dziecko należy objąć kształceniem specjalnym, to znaczy w specjalny sposób zorganizować jego edukację.

Niektórzy uczniowie, z racji swoich problemów zdrowotnych, predysponowani są do otrzymania zarówno orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, jak i orzeczenia o niepełnosprawności.

Ważne

Orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego i orzeczenie o niepełnosprawności to dwa różne dokumenty, z których wynikają inne konsekwencje w zakresie wspomagania funkcjonowania dziecka.

3. Uczeń niepełnosprawny w systemie oświaty

W systemie oświaty uczeń niepełnosprawny to uczeń posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, wydane przez zespół orzekający działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Określenie „kształcenie specjalne” związane jest ze stwierdzeniem przez zespół orzekający, że dziecko, ze względu na swoje problemy ze zdrowiem czy dysfunkcje intelektualne, wymaga specjalnej organizacji nauki i metod pracy.

Orzeczenie wydawane jest na wniosek rodziców/prawnych opiekunów dziecka lub osób (podmiotów) sprawujących pieczę zastępczą nad dzieckiem, którzy do wniosku skierowanego do zespołu orzekającego dołączają dodatkową, posiadaną dokumentację: wydane przez specjalistów opinie, zaświadczenia oraz wyniki obserwacji i badań psychologicznych, pedagogicznych i lekarskich, w tym zaświadczenie o stanie zdrowia dziecka.

Ważne

Orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego musi być wydane zgodnie z aktualnymi, obowiązującymi przepisami prawa oświatowego, z uwzględnieniem problemów zdrowotnych czy rozwojowych, które pozwalają na wydanie tego dokumentu.

W zależności od stanu zdrowia dziecka i specyfiki jego funkcjonowania orzeczenie może być wydane na okres roku szkolnego, etapu edukacyjnego⁶ albo okresu kształcenia w danej szkole. Orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego dla uczniów szkół podstawowych z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim wydaje się na okres każdego etapu edukacyjnego w tej szkole.

Ważne

Opinia poradni psychologiczno-pedagogicznej bądź orzeczenie o niepełnosprawności powiatowego zespołu ds. orzekania o stopniu niepełnosprawności nie upoważniają do traktowania dziecka jak ucznia niepełnosprawnego. **Wyłącznie orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego z uwagi na niepełnosprawność nadaje dziecku status ucznia niepełnosprawnego w szkole, a co za tym idzie, obliuguje szkołę do organizowania zajęć rewalidacyjnych i realizowania zaleceń poradni psychologiczno-pedagogicznej.**

3.1. Jakie rodzaje niepełnosprawności pozwalają na wydanie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego?

Przepisy oświatowe precyzyjnie określają, jakie problemy zdrowotne pozwalają, po spełnieniu dodatkowych warunków, na wydanie orzeczenia o potrzebie kształcenia spe-

⁶ W rozumieniu ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jednolity Dz.U. z 2004 nr 256, poz. 2572) oraz rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, (Dz.U. z 2012, poz. 977)

cialnego⁷. Kształcenie specjalne organizuje się dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami:

- niesłyszących;
- słabosłyszących;
- niewidomych;
- słabowidzących;
- z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją;
- z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim;
- z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym;
- z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera;
- z niepełnosprawnościami sprzężonymi.

Przez „niepełnosprawność sprzężoną” należy rozumieć występowanie u dziecka niesłyszącego lub słabosłyszącego, niewidomego lub słabowidzącego, z niepełnosprawnością ruchową, afazją, z upośledzeniem umysłowym albo z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, co najmniej jeszcze jednej z wymienionych niepełnosprawności⁸.

Czy uczniowie niedostosowani społecznie to uczniowie niepełnosprawni?

Uczniowie niedostosowani społecznie i zagrożeni niedostosowaniem społecznym mogą otrzymać orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, ale nie są oni uczniami niepełnosprawnymi. Zamiast zajęć rewalidacyjnych organizuje się dla nich odpowiednio zajęcia resocjalizacyjne i socjoterapeutyczne.

3.2. Możliwości kształcenia uczniów niepełnosprawnych

Postacią kluczową w procesie kształcenia jest uczeń. **Obowiązujące przepisy prawa oświatowego umożliwiają kształcenie uczniów niepełnosprawnych w szkołach ogólnodostępnych, integracyjnych i specjalnych.** Dla dziecka, które posiada orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego każda z form edukacji – szkoła ogólnodostępna, integracyjna czy specjalna – jest formą kształcenia specjalnego, aczkolwiek każda z nich ma inną specyfikę. Każda z możliwych form kształcenia dzieci niepełnosprawnych ma swoje zalety, ma też swoje ograniczenia.

Czy dziecko niepełnosprawne, bez względu na rodzaj deficytów utrudniających mu funkcjonowanie w roli ucznia, może osiągnąć maksimum swojego rozwoju w każdego rodzaju szkole?

Nie ma jednej odpowiedzi na to pytanie, bo nie ma kryteriów, które jednoznacznie pozwalałyby określić, jaka forma kształcenia będzie dla dzieci z określonego rodzaju nie-

⁷ Por. § 1 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 414) oraz § 2 ust. 1 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz w ośrodkach (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 392).

⁸ Art. 3 pkt 18 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (op.cit.).

pełnosprawnością najlepsza. Każdorazowo powinna to być indywidualna decyzja, sformułowana po wnikliwej analizie stanu zdrowia dziecka, diagnozy psychologiczno-pedagogicznej, z uwzględnieniem całokształtu sytuacji życiowej dziecka i oczekiwań rodziców. Poradnia rekomenduje w wydawanym orzeczeniu najlepsze dla dziecka formy kształcenia, ale to rodzic podejmuje ostateczną decyzję. Nieuprawnionym działaniem dyrektora jest odmowa przyjęcia dziecka np. do szkoły integracyjnej czy ogólnodostępnej tylko dlatego, że wskazaniem jest szkoła specjalna. Podstawą dla dyrektora jest posiadane aktualne orzeczenie.

Czy uczeń niepełnosprawny może zmienić rodzaj szkoły, do której uczęszcza?

Różne możliwości kształcenia uczniów niepełnosprawnych pozwalają na wybór optymalnej dla danego dziecka szkoły – z punktu widzenia jego potrzeb na danym etapie rozwojowym.

Decyzja o tym, jaka forma kształcenia jest najodpowiedniejsza dla danego dziecka, należy do ważnych wyborów życiowych, stąd ogromna odpowiedzialność ciążyąca na osobach je podejmujących – pracownikach poradni i rodzicach. Nie są to jednocześnie decyzje ostateczne, ponieważ dziecko w każdym momencie edukacji może przejść ze szkoły jednego rodzaju do innej. Zdarza się bowiem, że szkoła, która zaspakajała potrzeby dziecka na przykład na etapie edukacji wczesnoszkolnej, może nie w pełni sprawdzać się na kolejnym etapie kształcenia.

Ważne

Wszystkie dzieci niepełnosprawne mają zapewnioną możliwość kształcenia zgodnie ze swoimi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi. **Obowiązujące przepisy prawa oświatowego umożliwiają kształcenie uczniów niepełnosprawnych w szkołach ogólnodostępnych, integracyjnych i specjalnych.**

3.2.1. Szkoły specjalne

Szkoły specjalne przyjmują najczęściej uczniów z jednorodnym rodzajem dysfunkcji (np. szkoły specjalne dla uczniów niepełnosprawnych ruchowo, niepełnosprawnych intelektualnie, niewidomych czy niesłyszących). Dzieci uczą się w mało licznych zespołach (od 6 do 12 uczniów, w zależności od rodzaju niepełnosprawności). Oddziały klasowe powinny być tworzone z uwzględnieniem rodzaju niepełnosprawności dzieci. Od tego bowiem zależy ich liczebność⁹. Tworzenie oddziałów złożonych z uczniów z różnymi dysfunkcjami jest zarówno nieprawidłowe, jak i nieefektywne. Nauczyciele pracujący w tego typu szkołach muszą mieć ukończony kierunek studiów umożliwiający im nauczanie określonego przedmiotu oraz skończoną pedagogikę specjalną zgodną z rodzajem niepełnosprawności dzieci (przykładowo np. tyflopedagogikę – w szkołach dla uczniów niewidomych i słabowidzących, surdopedagogikę – w szkołach dla uczniów niesłyszących i słabosłyszących, oligofrenopedagogikę – w szkołach, gdzie kształcą się dzieci z niepełnosprawnością intelektualną).

⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz.U. z 2001 nr 61, poz. 624).

Niewątpliwie mocną stroną szkół specjalnych jest wysoko wykwalifikowana kadra, możliwość opracowania i stosowanie spójnych rozwiązań dotyczących wszystkich uczniów (w zakresie dydaktyki i wychowania). Słabością natomiast jest to, że kontakty dzieci będą się zawężały do osób z podobnymi ograniczeniami rozwojowymi.

Rodzice dzieci z dysfunkcjami w różnych sferach zdrowia i rozwoju poszukują takiej możliwości kształcenia swoich dzieci, gdzie proces dydaktyczno-wychowawczy będzie dostosowany do potrzeb ich dziecka. Niewątpliwie taka jest właśnie oferta szkół specjalnych. Jednocześnie rodzice obawiają się, że uczęszczanie dziecka do szkoły specjalnej może się wiązać z naznaczeniem społecznym w postaci etykietowania czy stygmatyzacji dziecka. Ze względu na zmianę przepisów nie jest to już wyłącznie obawa związana z adnotacją na świadectwie – obecnie uczniowie w normie intelektualnej i uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim otrzymują takie same świadectwa. W przekonaniu rodziców ukończenie przez dziecko szkoły specjalnej znacznie ogranicza mu możliwość dalszej edukacji, zdobycia zawodu i znalezienia pracy. Dla dużej grupy rodziców ważne jest też dążenie do włączenia dziecka do środowiska zdrowych rówieśników i stymulacja rozwoju przez wzajemne kontakty.

3.2.2. Szkoły integracyjne

Sprawdzonym rozwiązaniem systemowym, zapewniającym dzieciom niepełnosprawnym odpowiednie warunki do nauki i rozwoju jest kształcenie integracyjne.

Zakłada się, że kształcenie integracyjne stanie się atrakcyjną ofertą dla tych dzieci, które nie muszą się kształcić w szkołach specjalnych, a szkoły ogólnodostępne nie byłyby w stanie zapewnić im specjalistycznych oddziaływań dydaktycznych, wychowawczych i rewalidacyjnych.

Klasy integracyjne są mniej liczne, uczą się w nich od 15 do 20 dzieci, w tym od 3 do 5 dzieci niepełnosprawnych, posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego. Są to uczniowie z bardzo różnymi dysfunkcjami rozwojowymi. **W klasach tych pracuje dwóch nauczycieli – nauczyciel wiodący**, czyli dydaktyk, **oraz nauczyciel wspomagający** czy też współorganizujący kształcenie integracyjne, którym jest pedagog specjalny. Zadaniem pedagoga specjalnego jest w szczególności wspomaganie uczniów niepełnosprawnych: prowadzenie wspólnie z nauczycielem wiodącym i specjalistami zintegrowanych działań określonych w programie podczas obowiązkowych i dodatkowych zajęć, prowadzenie zajęć rewalidacyjnych oraz dbanie o to, aby każdy uczeń mógł rozwijać się zgodnie ze swoimi predyspozycjami. Ważnym zadaniem jest też budowanie prawidłowych relacji społecznych między uczniami w klasie, stwarzanie warunków do pełnego ich uczestnictwa w życiu klasy i szkoły.

Rodzice sygnalizują, że nauka dziecka w klasie integracyjnej często wiąże się z koniecznością dowożenia go do szkoły odległej od miejsca zamieszkania. Powoduje to ograniczenie kontaktów pozalekcyjnych z rówieśnikami z klasy, utrudnia też udział w zajęciach dodatkowych na terenie szkoły.

3.2.3. Szkoły ogólnodostępne, edukacja włączająca

Coraz częściej rodzice chcą, aby ich dziecko uczyło się w szkole rejonowej, gdzie będzie miało kontakt z dziećmi ze swojego najbliższego środowiska. Jest to sytuacja naturalna,

dziecko nie czuje się dyskryminowane z racji swoich problemów zdrowotnych, ma możliwość nawiązania i podtrzymywania kontaktów rówieśniczych w szkole i na podwórku.

Słabością takiego rozwiązania może być duża liczebność klas, która utrudnia proces indywidualizacji pracy z uczniami. Zwykle nauczyciel czy też uczący nauczyciele w takiej szkole nie mają specjalistycznego przygotowania. Wiąże się z tym też problem natury mentalnej, wynikający z obaw nauczycieli, czy będą w stanie skutecznie pomóc dziecku niepełnosprawnemu. Taki sposób myślenia może stanowić większą przeszkodę niż brak specjalistycznego wykształcenia. Obecnie **każdy nauczyciel zatrudniony w szkole ogólnodostępnej powinien być przygotowany na to, że w jego klasie może podjąć naukę uczeń niepełnosprawny.**

Ważne

Dyrektor szkoły podstawowej obwodowej (rejonowej) oraz gimnazjum obwodowego (rejonowego) nie może odmówić przyjęcia ucznia tylko dlatego, że jest niepełnosprawny. Podobnie dyrektor szkoły ponadgimnazjalnej, o ile kandydat spełnia kryteria rekrutacji, a w przypadku kandydatów do szkoły prowadzącej kształcenie zawodowe – posiada zaświadczenie lekarskie zawierające orzeczenie o braku przeciwwskazań zdrowotnych do podjęcia praktycznej nauki zawodu, wydane zgodnie z przepisami w sprawie badań lekarskich kandydatów do szkół ponadgimnazjalnych lub wyższych, uczniów tych szkół, studentów i uczestników studiów doktoranckich. Dyrektor ma obowiązek zapewnienia uczniowi niepełnosprawnemu odpowiedniego kształcenia.

Próbą rozwiązania tych słabości jest edukacja włączająca. Aczkolwiek termin ten nie ma na razie usytuowania prawnego, jest on jednak powszechnie używany przez osoby wspomagające edukację i rozwój uczniów niepełnosprawnych. **Edukacja włączająca jest formą kształcenia uczniów niepełnosprawnych w szkołach ogólnodostępnych: w szkole rejonowej lub innej, możliwie blisko miejsca zamieszkania, razem ze swoimi zdrowymi rówieśnikami. Uczeń ma tam jednak zapewnione odpowiednie wsparcie – organizacyjne, psychologiczne, pedagogiczne, uwzględniające w procesie edukacji jego indywidualne potrzeby.** Edukacja włączająca jest otwieraniem się szkół ogólnodostępnych na przyjmowanie i kształcenie, w miarę możliwości, wszystkich dzieci razem, niezależnie od doświadczanych przez nie trudności i różnic.

Dla rodziców ważnym argumentem przemawiającym na korzyść tej formy kształcenia jest dążenie do włączenia dziecka do środowiska rówieśniczego co korzystnie wpływa na jego rozwój społeczny i emocjonalny. Rodzice podkreślają też walor stymulacji rozwoju poznawczego i społecznego dziecka poprzez czerpanie wzorców z pozytywnego funkcjonowania dzieci dobrze rozwijających się.

Edukacja włączająca nie stanowi panaceum na wszystkie trudności rozwojowe uczniów, jest jednak przemyślanym rozwiązaniem systemowym. Pozwala bowiem nie tylko na włączenie dzieci niepełnosprawnych do szkół masowych, ale zapewnia im również możliwość uzyskania profesjonalnej pomocy i wsparcia – stosownie do rodzaju ich dysfunkcji.

W wielu krajach europejskich obowiązuje podobny do polskiego model „wielu ścieżek edukacyjnych”. To znaczy, że w ramach szkolnictwa oferowane są rozwiązania umożliwiające korzystanie z kształcenia specjalnego, integracyjnego i włączającego. Niektóre kraje, jak Włochy, Grecja, Szwecja, Cypr, Austria realizują model zdecydowanie włączający. W Norwegii i Włoszech w zasadzie w ogóle nie ma szkół specjalnych, w Anglii 61 proc., zaś w Austrii ponad 50 proc. dzieci z niepełnosprawnością uczy się w szkołach ogólnodostępnych¹⁰.

¹⁰ Wiszejko-Wierzbicka D., Specjalne potrzeby ucznia czy szkoły? „Przewodnik po edukacji włączającej” pomocą w rozwijaniu kształcenia i uczestnictwa w życiu szkoły, [w:] *Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania*, Nr III/2012 (4).

4. Wsparcie dla uczniów z niepełnosprawnością

Uczniowie niepełnosprawni korzystają z podobnych możliwości form wspomagania rozwoju w szkole ogólnodostępnej i integracyjnej.

4.1. Podręczniki

Od co najmniej kilku lat uczniowie niepełnosprawni mogą korzystać z dofinansowania podręczników szkolnych. Obecnie z budżetu państwa dofinansowywane są podręczniki dla uczniów słabowidzących, niesłyszących oraz z upośledzeniem w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym, z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera. W przypadku uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym oraz uczniów z niepełnosprawnościami sprzężonymi, w przypadku gdy jedną z niepełnosprawności jest upośledzenie umysłowe w stopniu umiarkowanym lub znacznym, dofinansowanie obejmuje również zakup materiałów edukacyjnych, w szczególności książki pomocnicze, karty pracy, ćwiczenia rewalidacyjne oraz opracowania wykorzystywane w edukacji przedszkolnej, które są wykorzystywane przez nauczycieli w procesie kształcenia tych uczniów. Ponadto wykonywane są adaptacje podręczników szkolnych i książek pomocniczych dla uczniów niewidomych (w systemie Braille’a) i słabowidzących (w druku powiększonym).

Na bieżąco (w ciągu całego roku) możliwe jest uzyskanie adaptacji podręczników szkolnych i książek pomocniczych dla uczniów niewidomych i słabowidzących, wybranych spośród wskazanych przez szkoły tytułów, dostosowanych do potrzeb uczniów niewidomych i słabowidzących.

Wersje elektroniczne podręczników wykonanych w systemie Braille’a i w druku powiększonym zamieszczane są na stronie internetowej Ośrodka Rozwoju Edukacji w specjalnie opracowanym systemie informatycznym, umożliwiającym dyrektorom szkół i placówek bieżące ich pobieranie oraz wydrukowanie w całości lub części, zgodnie z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi uczniów¹¹.

4.2. Realizacja zaleceń poradni psychologiczno-pedagogicznej

Szkoła jest zobowiązana do udzielania wsparcia uczniom, w tym przede wszystkim uczniom niepełnosprawnym, którzy posiadają orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego. Orzeczenie jest ważnym dokumentem merytorycznym zawierającym informacje na temat stanu zdrowia dziecka, profilu rozwoju umysłowego, mocnych stron i ograniczeń, zawiera też prognozę oraz uzasadnienie decyzji.

W orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego określa się zalecane warunki realizacji potrzeb edukacyjnych, formy stymulacji, rewalidacji, terapii, usprawniania, rozwijania potencjalnych możliwości i mocnych stron dziecka oraz inne formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej. W orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego poradnia powinna wskazać wszystkie zalecane najkorzystniejsze dla danego dziecka formy kształcenia specjalnego.

¹¹ www.men.gov.pl. Więcej na ten temat również w części III.

Nie zawsze dyrektor i nauczyciele w szkole ogólnodostępnej wiedzą, jak zorganizować edukację ucznia z niepełnosprawnością, bo może pojawiać się w niej po raz pierwszy. Wtedy warto zwrócić się o pomoc do poradni. Dyrektor przedszkola, szkoły lub placówki, rodzic dziecka lub pełnoletni uczeń z niepełnosprawnością może złożyć do poradni psychologiczno-pedagogicznej pisemny wniosek – prośbę o określenie niezbędnych dla niego do nauki warunków, sprzętu specjalistycznego i środków dydaktycznych, w tym wykorzystujących technologie informacyjno-komunikacyjne. A poradnia ma obowiązek takie warunki określić. Wtedy szkoła wie, jakie zapewnić pomoce dydaktyczne, a być może także specjalistyczny sprzęt, niezbędny dla efektywnej terapii dziecka.

Dokumentem formalnym, potwierdzającym wolę rodziców skorzystania z orzeczenia i umieszczenia dziecka w szkole odpowiedniego typu, jest skierowanie wydane przez jednostkę samorządu terytorialnego (starostę – w przypadku szkół specjalnych; wójta, burmistrza, prezydenta – w przypadku przedszkoli specjalnych lub zapewnienia miejsca w szkole ogólnodostępnej lub integracyjnej).

4.3. Dodatkowe wsparcie nauczyciela (pedagoga specjalnego) w szkole ogólnodostępnej

Może się okazać, że dziecko niepełnosprawne potrzebuje czasem bardziej systematycznego i profesjonalnego wsparcia podczas zajęć edukacyjnych, niż są w stanie zaoferować nauczyciele poszczególnych przedmiotów. Pewne rodzaje niepełnosprawności lub dynamika określonego schorzenia powodują szczególne trudności w funkcjonowaniu szkolnym dziecka – w zakresie procesów poznawczych, w sferze emocjonalnej czy społecznej. **W szkole i przedszkolu ogólnodostępnym możliwe jest wówczas zatrudnienie dodatkowo nauczyciela posiadającego kwalifikacje w zakresie pedagogiki specjalnej**, w celu współorganizowania kształcenia¹². **Na zatrudnienie dodatkowego nauczyciela dyrektor musi uzyskać zgodę organu prowadzącego.** Jeżeli w klasie ogólnodostępnej jest np. dwoje uczniów z różnego rodzaju niepełnosprawnością, dyrektor szkoły powinien zdecydować, jaki pedagog specjalny będzie najodpowiedniejszy w kontekście zaspokojenia potrzeb uczniów.

4.4. Dowóz uczniów do przedszkola/szkoły

Uczniowie z niepełnosprawnością mogą korzystać z nieodpłatnego dowozu do szkoły/przedszkola. Obowiązkiem gminy jest zapewnienie uczniom niepełnosprawnym bezpłatnego transportu i opieki w czasie przewozu do najbliższej szkoły podstawowej i gimnazjum, a uczniom z niepełnosprawnością ruchową, upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym – także do najbliższej szkoły ponadgimnazjalnej (nie dłużej jednak niż do ukończenia 21. roku życia). Możliwy jest również, na podstawie umowy zawartej między reprezentantem gminy a rodzicem, zwrot kosztów przejazdu ucznia oraz jego opiekuna do szkoły. Jeżeli dziecko z upośledzeniem umysłowym z niepełnosprawnością sprzężoną realizuje obowiązek szkolny lub nauki w ośrodku rewalidacyjno-wychowawczym, bezpłatnym dowozem objęte jest do 25. roku życia.

¹² Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych, op.cit.

5. Relacje uczniów z niepełnosprawnością z rówieśnikami. Rola nauczyciela

Wspólne kształcenie dzieci jest wyznacznikiem zmian dokonujących się w przepisach prawa, w obyczajowości społecznej i w postawach ludzi. Dlatego coraz większe znaczenie ma kształcenie uczniów niepełnosprawnych w szkołach ogólnodostępnych w ramach edukacji włączającej. **Edukacja w ogóle, w tym również kształcenie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, jest próbą poszukiwania takich rozwiązań oraz takich form pracy z uczniami i ich rodzicami, które pozwolą na praktyczną realizację idei równych praw, szanowania tożsamości i indywidualności, wspierania zamiast wyręczania, uczenia bycia z ludźmi i dla ludzi.** Nasz niepokój budzi to, co nowe, nieznanne, „nieoswojone”. **Dlatego tak ważne jest, aby proces włączania rozpoczynał się jak najwcześniej, aby dzieci miały możliwość bycia razem, poznawania się, odkrywania tego, co łączy, przy uwzględnianiu różnic jako czynnika wzbogacającego kontakty międzyludzkie.**

Przyjmując dziecko do szkoły zawieramy z jego rodzicami rodzaj umowy, której najważniejszym elementem jest zapewnienie mu odpowiednich – z punktu widzenia jego dysfunkcji i potrzeb – form rozwoju. Dziecko nie tylko ma prawo do szkoły, ale również do tego, żeby dobrze się w tej szkole czuło, żeby mu się powodziło w pracy szkolnej. **Ale bycie uczniem to nie tylko przyswajanie wiedzy szkolnej, to również uczenie się bycia z ludźmi i dla ludzi, to bycie osobą umiejącą funkcjonować w różnych rolach społecznych.** Dlatego zadaniem nauczycieli jest podjęcie planowych, systemowych działań, które pozwolą na praktyczną realizację idei równych szans.

5.1. Nauczyciel

Proces pozytywnych zmian, związanych z wspólnym uczeniem dzieci zdrowych i niepełnosprawnych, musi rozpocząć się od akceptacji tego stanu rzeczy przez nauczycieli.

Włączanie (inkluzja) jest bowiem procesem rozpoczynającym się w umyśle człowieka, a wyraża się w praktycznej realizacji przekonania, że przyznaję takie same prawa sobie i innym, bez względu na dzielące nas różnice. Inkluzja to również więź społeczna, przynależność do grupy, poczucie, że jest się częścią zespołu, że jest się akceptowanym. Tak rozumiane **włączanie nie dzieje się poprzez samo bycie w szkole uczniów zdrowych i niepełnosprawnych – wymaga świadomych, przemyślanych oddziaływań wychowawczych rozumianych jako proces, a nie incydentalne działania.** Trzeba uczyć się cierpliwości, szacunku, odkrywania tego, co łączy, przy świadomości odmiennego czasem odbierania świata czy radzenia sobie w sytuacjach społecznych. Inkluzja to uczenie się od siebie nawzajem – poznawanie siebie i innych. Nie da się tego osiągnąć bez odpowiedniej kadry pedagogicznej szkoły, bowiem **efekty w kształceniu uczniów niepełnosprawnych w dużej mierze determinowane są postawą i zaangażowaniem nauczycieli. Nauczyciel pełni tu ważną rolę moderatora zachowań, to w dużej mierze jego postawa determinuje sposób odnoszenia się uczniów do siebie nawzajem.** Szczególne znaczenie ma postawa nauczyciela przy kreowaniu zachowań wobec uczniów z niepełnosprawnością. To nauczyciel bowiem pokazuje, jak trzeba się zachować, jak pomagać, jak organizować zabawę.

Nauczyciel ma również istotny wpływ na to, jak dziecko postrzega siebie i jak się czuje w relacji z nim samym oraz innymi dziećmi, bowiem każdy akt komunikacji nauczyciel – uczeń albo wzmacnia, albo osłabia wiarę dziecka we własne siły.

5.2. Uczniowie

Uczeń niepełnosprawny ma wybór dotyczący formy kształcenia. Zwykle decyzja podejmowana przez rodziców poprzedzona jest poznaniem mocnych stron poszczególnych form kształcenia i oferty konkretnych szkół. Analizie podlega stan zdrowia dziecka, czynione przez nie postępy, opinia pracowników poradni psychologiczno-pedagogicznej i innych specjalistów znających dziecko. Jednak to rodzice muszą podjąć ostateczną decyzję i zwykle nie jest to dla nich decyzją łatwą. Rodzice chcieliby zapewnić swojemu dziecku kontakt z rówieśnikami, zadbać o zaspokojenie jego potrzeb, odpowiednie sposoby uczenia i terapii. Ogólne preferencje rodziców wszystkich dzieci są podobne – chcieliby, żeby dziecko rozwijało się i żeby dobrze czuło się w klasie. Jednak obawy rodziców dzieci niepełnosprawnych związane z edukacją są dużo większe niż rodziców dzieci zdrowych; są oni świadomi rozmaitych dodatkowych wyzwań i utrudnień, które wynikają z niepełnosprawności dziecka.

Nie ma kryteriów, które jednoznacznie pozwalałyby określić, jaka forma kształcenia będzie dla dzieci z określonego rodzaju dysfunkcjami najlepsza. Postulat wspólnej nauki uczniów zdrowych i niepełnosprawnych jest dążeniem do normalizacji życia – rodziny, dziecka. Jednak samo połączenie dzieci zdrowych i niepełnosprawnych nie sprawi, że dzieci od razu nawiążą dobre relacje. Konieczne są świadome i przemyślane zabiegi nauczycieli i pedagogów, ale również rodziców – obu grup uczniów. Potrzebne są rozmowy na trudne tematy, refleksja nad dotychczasową praktyką i poszukiwanie rozwiązań. Nauczyciel w szkole ogólnodostępnej musi sprostać dwojakiego rodzaju wyzwaniom – zadbać o zaspokojenie potrzeb edukacyjnych ucznia niepełnosprawnego, ale również ułatwić wszystkim uczniom w klasie satysfakcjonujące funkcjonowanie społeczne. Ważnym zadaniem jest też budowanie prawidłowych relacji społecznych między uczniami w klasie, stwarzanie warunków do pełnego ich uczestnictwa w życiu klasy i szkoły.

W procesie integracji zespołu klasowego warto zwrócić uwagę na wszystkie działania, które służą lepszemu poznaniu, budowaniu zespołu, wymagają współpracy, uczyć komunikacji, rozwijają wrażliwość.

Wzajemne poznanie. Pomocne będą wszystkie ćwiczenia i zabawy, które pozwalają dzieciom lepiej się poznać. Ważne znaczenie ma przekazanie informacji o potrzebach ucznia niepełnosprawnego, związanych z ich funkcjonowaniem w szkole. Wykorzystując elementy zabawy, można rozwijać empatię, poprzez doświadczanie przez dzieci świata przy określonych ograniczeniach (np. zasłonięte oczy, wykonywanie czynności jedną ręką albo poruszanie się na jednej nodze). Jeśli problemy dziecka nie są widoczne zewnątrz (np. autyzm) nauczyciel, w porozumieniu z rodzicami dziecka, powinien wyjaśnić dzieciom, na czym polegają trudności kolegi czy koleżanki. Czasem konieczne będzie też ustalenie, jak zachować się w przypadku trudnych zachowań niepełnosprawnego ucznia.

Informowanie. Dzieci, jeśli dysponują niepełnymi informacjami, budują sobie na dany temat własne wyobrażenia, nie zawsze zgodne z rzeczywistością. Istotne może być wyja-

śnianie, jakie są przyczyny chorób czy problemów rozwojowych, jak dbać o komfort niepełnosprawnego kolegi, co wolno robić, a czego należy unikać.

Pomaganie. Dzieci zdrowe często chcą pomagać swoim niepełnosprawnym kolegom wyręczając ich przy wykonywaniu czynności, które są w zasięgu ich możliwości. Trzeba „uczyć dzieci pomagania” – i zdrowe, i niepełnosprawne. Wskazane jest preferowanie „pomagania na zapotrzebowanie” – gdy sytuacja tego wymaga, a nie ze względu na ogólny stan bezradności. Można dzieciom też wytłumaczyć, że każdy z nas, w pewnych sytuacjach, potrzebuje i korzysta z pomocy innych.

Wzmacnianie pozytywne. Ważne jest dostrzeganie i nazywanie osiągnięć uczniów niepełnosprawnych. Można też dzieciom wyjaśniać, że miarą sukcesu jest postęp w jakiejś dziedzinie, który osiąga się dzięki zaangażowaniu i pracy. I że to, co jednym przychodzi z łatwością, dla innych może być dużym wyzwaniem.

Dbanie o relacje. Nie dzielimy dzieci na zdrowe i niepełnosprawne podczas zajęć w klasie, np. podczas pracy w grupach, nawet jeśli miałoby to bardzo ułatwić pracę. Wspólne wykonywanie zadań pozawala na nawiązanie bliższych kontaktów między dziećmi, mogą też uczyć się od siebie nawzajem. Istotne jest, aby zwracać uwagę na sposób odnoszenia się dzieci do siebie nawzajem.

Sprawiedliwe traktowanie. Nauczyciel powinien się starać zadbać o to, aby podobnie traktować wszystkie dzieci w tych obszarach, gdzie to możliwe (np. przestrzeganie zasad pracy na lekcji). Jednocześnie poinformujmy dzieci, że oceniając je bierzemy pod uwagę nie tylko efekt, ale również wkład pracy, zaangażowanie, wysiłek i starania. Będzie to miało znaczenie m.in. w procesie oceniania uczniów z niepełnosprawnością.

Imprezy i uroczystości. Wszystkie dzieci są członkami klasy i wszystkie powinny uczestniczyć w życiu klasy. Nie ma lepszej formy integracji niż wspólne działanie. Dlatego warto wykorzystywać każdą sytuację, gdzie dzieci wspólnie uczestniczą w przygotowaniu przedstawienia czy uroczystości. Każde z nich powinno czuć, że jest ważne i potrzebne, i że ma swoje miejsce w klasie.

Integracja pozaszkolna. Może się zdarzyć, że dziecko niepełnosprawne mieszka dalej od szkoły niż koledzy. Może to utrudnić proces integracji, bo kontakty nie są utrzymywane po lekcjach. Dlatego warto zachęcać rodziców dziecka niepełnosprawnego do zapraszania dzieci zdrowych do wspólnego spędzania czasu po szkole.

5.3. Rodzaj niepełnosprawności a sytuacja dziecka/ucznia w przedszkolu/szkole

Rodzaje niepełnosprawności dziecięcych, które predysponują do wydania orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, są bardzo zróżnicowane. Jedne z nich, najczęściej te wynikające z niepełnosprawności ruchowej, są widoczne dla obserwatora, inne – autyzm, czy zespół Aspergera – nie. Dlatego nie ma „specjalnych”, jednoznacznych wskazówek dotyczących procesu integracji dzieci zdrowych i niepełnosprawnych. Nawet przy jednorodnej niepełnosprawności osoby nią dotknięte nie stanowią grup homogenicznych. Dlatego zawsze w procesie integracji trzeba brać pod uwagę zróżnicowane możliwości i potrzeby uczniów. Zasady pomocne przy budowaniu dobrych relacji między uczniami są uniwer-

salne, dotyczą bowiem kompetencji społecznych i wrażliwości emocjonalnej (empatii) rozwijanych stosownie do wieku dzieci.

Czasem pojawiają się wątpliwości związane z tym, czy rodzaj niepełnosprawności dziecka może mieć wpływ na jego funkcjonowanie w klasie szkolnej i sposób postrzegania go przez rówieśników. Trudniej nawiązać relacje z rówieśnikami może być dzieciom słabosłyszącym czy z afazją, gdy utrudniona jest komunikacja werbalna, albo dzieciom z upośledzeniem umysłowym, gdy nie zawsze satysfakcjonujący jest kontakt na poziomie poznawczym. Jednak doświadczenie pokazuje, że im więcej uczniowie spędzają ze sobą czasu, tym łatwiejsze jest porozumienie i znalezienie wspólnych obszarów zainteresowań.

Jeżeli proces włączania rozpoczęty jest odpowiednio wcześnie, to „dzieci uczą się siebie nawzajem”. Dzieci w okresie nauczania wczesnoszkolnego prezentują podobne zainteresowania, są otwarte, a odpowiednio przygotowane – w sposób naturalny przyjmują odmienności swoich rówieśników. Są opiekuńcze wobec kolegów, którzy wymagają pomocy i wsparcia. Dotyczy to osób z widocznymi dysfunkcjami, są bowiem i takie dzieci niepełnosprawne, które ani same nie są świadome swej odrębności, ani nie dostrzegają też jej ich rówieśnicy. Praktycy pracujący z dziećmi niepełnosprawnymi podkreślają, że to często nie sam rodzaj niepełnosprawności determinuje pozycję dziecka w klasie, ale to, jaką jest osobą.

Im więcej wyzwiań stoi przed dzieckiem z powodu jego niepełnosprawności, tym ważniejsza rola nauczyciela i rodziców (dzieci zdrowych i dziecka niepełnosprawnego). Przy dobrej współpracy i prawidłowo prowadzonym procesie wychowania w szkole i w domu udaje się osiągnąć stan, w którym nawet uczniowie z bardzo poważnymi wyzwaniami rozwojowymi nie są izolowani przez grupę. Ważne jest zbudowanie relacji opierającej się na uświadomieniu sobie przez dzieci, że każde z nich – bez względu na to, jakie jest, ma swoje miejsce w klasie. Wiąże się to z akceptacją innych i kierowaniem się w kontaktach interpersonalnych postawami prospołecznymi. Osiągnięcie takiego stanu rzeczy wymaga systematycznych, celowo sformułowanych działań ze strony nauczycieli oraz tego, co można określić jako takt i wyczucie pedagogiczne. Rola towarzyszącego życzliwego, wspierającego dorosłego (nauczyciela, rodzica, psychologa) może się okazać niezbędna.

5.4. Co zrobić, gdy dziecko nie jest akceptowane?

Niepokojące mogą być obserwacje świadczące o izolowaniu czy odrzuceniu dziecka w zespole rówieśniczym. Konieczne jest wówczas przeanalizowanie, co sprawia, że inne dzieci niechętnie przebywają w towarzystwie niepełnosprawnego kolegi. Decydujące przy wyborze działań pomocowych w tej sytuacji powinno być określenie, czy dziecko na dane zachowanie ma wpływ, czy też nie. Inne bowiem działania powinny zostać podjęte wówczas, gdy na pewne rzeczy dziecko nie ma wpływu (np. ślinienie się, zaburzenia komunikacji językowej, niski poziom możliwości umysłowych), a inne wtedy, gdy ten wpływ

ma (choć może on być różny, w zależności od rodzaju dysfunkcji dziecka – np. zachowania impulsywne, problemy z kontrolowaniem emocji i sposobem ich wyrażania, zachowania agresywne).

Działania zmierzające do wzmocnienia pozycji dziecka w klasie powinny być prowadzone wielotorowo:

- skierowane na dziecko (co ono może zmienić w swoim zachowaniu),
- na klasę (co dzieci powinny wiedzieć i jak się zachować w relacjach z niepełnosprawnym kolegą),
- praca z rodzicami dziecka niepełnosprawnego i dzieci zdrowych.

5.5. Cel: aby każdy miał swoje miejsce w klasie

Może się też pojawić pytanie o cel interakcji społecznych. Jeśli poszukujemy w nich zrozumienia, akceptacji i pomocy, to przy wsparciu życzliwych dorosłych jest to jak najbardziej cel do osiągnięcia w klasie szkolnej. Jeśli jednak mają to być relacje bliskości, porozumienia i przyjaźni, to taki cel daleko trudniej osiągnąć. Więzy między ludźmi, bliskie więzi, nie formują się na zasadzie normatywnej czy emocjonalnej motywacji pomagania, w oparciu o zinterioryzowane normy społeczne, ale w oparciu o przeżycia emocjonalne, na które wpływu nie mamy. To każdy indywidualnie decyduje o tym, kogo lubi najbardziej, z kim chce się przyjaźnić. Rola dorosłego powinna polegać na stwarzaniu warunków do tego, aby dzieci miały się okazję poznać, współpracować, rozmawiać. Ale powinny też nauczyć się radzić sobie z emocjami – własnymi i innych, powinny wiedzieć, gdzie szukać pomocy, gdy same sobie nie są w stanie poradzić. I co ważne, mieć świadomość, że są koleżankami i kolegami z klasy i każdy z nich ma w niej swoje ważne miejsce.

Podsumowanie

Bez względu na wszystkie inne determinanty skuteczności procesu włączania najważniejsze jest mentalne nastawienie nauczyciela, jego wewnętrzna akceptacja inkluzji społecznej w ogóle i tego konkretnego dziecka. Bez spełnienia tego elementu skuteczne włączanie staje się dziełem przypadku, a nie efektem przemyślanych, intencjonalnych działań nauczyciela. Inkluzja będzie skuteczna tylko wówczas, gdy będziemy do niej przygotowani – na poziomie emocjonalnym, poznawczym i społecznym. Nie wystarczą tutaj dobra wola i chęci, konieczne są też konkretne umiejętności, gotowość do stosowania nowych sposobów rozwiązywania problemów i do ciągłej pracy nad sobą. Pracując z osobami, które niepełnosprawność fizyczną czy umysłową traktują jako czynnik różniący ludzi, ale nie wartościujący, można ulec wrażeniu, że inni ludzie też tak myślą. Ale liczne sytuacje pokazują, że jest tu jeszcze dużo do zrobienia. **Konieczne jest dalsze, systematyczne edukowanie społeczeństwa, pokazujące, że problemem są konkretne utrudnienia, a nie niepełnosprawność w ogóle. Nie można też traktować wspólnego kształcenia dzieci niepełnosprawnych z pełnosprawnymi rówieśnikami jako jakiegoś szczególnego dobrodziejstwa dla niepełnosprawnych dzieci, ale jako respektowania ich prawa do nauki w warunkach, które uwzględniają ich szczególne potrzeby.**

6. Dobre praktyki

Opracowanie: Aleksandra Nesterowicz, Departament Edukacji, Urząd Miejski Wrocławia

6.1. Doświadczenia Samorządu Wrocławia w zakresie edukacji włączającej

Od roku szkolnego 1993/1994 we Wrocławiu budowany jest system placówek z oddziałami integracyjnymi, a od roku szkolnego 2002/2003 prowadzona jest edukacja włączająca.

Po 10 latach doświadczeń pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w oddziałach integracyjnych zauważono, że ten model nie zawsze sprawdza się, zwłaszcza przy różnorodności niepełnosprawności w jednym oddziale. Stąd powstał projekt kierowania uczniów niepełnosprawnych do mniej licznych oddziałów w placówkach ogólnodostępnych.

Na początku w placówkach oświatowych – najczęściej peryferyjnych, gdzie była mała liczba uczniów w oddziale (22–24) – tworzone warunki do edukacji włączającej. W przedszkolach i szkołach podstawowych do tych oddziałów kierowano 1–2 dzieci, posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, według kryterium zamieszkania i lokalizacji szkoły. Tym uczniom zapewniono dodatkowo od 2 do 4 godzin indywidualnych zajęć specjalistycznych w zależności od poziomu kształcenia oraz zawartych w orzeczeniu zaleceń.

W 6 gimnazjach utworzono mniej liczne oddziały, do których kierowani byli uczniowie zarówno posiadający orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, jak i uczniowie z trudnościami w uczeniu się (posiadający opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej). Tym placówkom przyznano dodatkowo 0,5 etatu wsparcia na oddział. Od roku szkolnego 2014/2015 ustalono, że począwszy od poziomu klas pierwszych w tych gimnazjach przyznawane będą indywidualne godziny dla ucznia (a nie etat na oddział).

Z czasem szkoły masowe – rejonowe – otworzyły się na uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Nie zawsze łatwo jest przekonać rodziców dzieci zdrowych do wyrażenia zgody na tworzenie oddziału integracyjnego i nie zawsze rodzice uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi chcą, by ich dzieci były oderwane od najbliższego środowiska rówieśniczego i dowożone do szkół integracyjnych (czy specjalnych).

Samorząd zapewnia wszystkim uczniom posiadającym orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego w oddziałach masowych (bez względu na poziom edukacji) dodatkowo od 2 do 4 godzin indywidualnych zajęć specjalistycznych. Dodatkowo, na wniosek dyrektora zatrudnia się w oddziałach ogólnodostępnych pomoc nauczyciela lub nauczyciela wspomagającego, a od września 2014 roku asystenta nauczyciela.

Należy podkreślić, że nie każdy uczeń (dziecko w przedszkolu) niepełnosprawny wymaga dodatkowego ciągłego wsparcia osoby dorosłej – pomocy nauczyciela/asystenta/pedagoga specjalnego. Pomoc powinna dotyczyć tych uczniów, których trudne zachowania powodują konieczność okresowego wyłączenia z grupy rówieśniczej.

W roku szkolnym 2014/2015 w oddziałach masowych w ramach edukacji włączającej obowiązek szkolny i nauki realizuje 190 uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (w: przedszkolach – 21 wychowanków, szkołach podstawowych – 118 uczniów, gimnazjach – 28 uczniów, szkołach ponadgimnazjalnych – 23 uczniów) w tym: 45 uczniów słabosłyszących, 31 uczniów z zespołem Aspergera, 28 uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, 20 uczniów z autyzmem, 20 uczniów słabowidzących, 14 uczniów z afazją, 12 uczniów z niepełnosprawnością ruchową, 12 uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną, 8 uczniów zagrożonych niedostosowaniem społecznym.

Dynamikę zmian w edukacji włączającej obrazuje poniższe zestawienie.

Rok szkolny	2003/2004	2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015*
Liczba uczniów	16	31	58	95	82	107	86	111	132	155	185	190

*stan na dzień 17.11.2014 r.

Zastanawiając się nad procesem wdrażania edukacji włączającej, postawiono sobie podstawowe pytanie: jakie uwarunkowania umożliwiają rozwój tej formy kształcenia? Odpowiedź zogniskowała się wokół osi: organizacja kształcenia – nauczyciel – baza dydaktyczna.

W obszarze pierwszym należało stworzyć system wsparcia oparty na trzech filarach:

- wsparcie dziecka w nauce (indywidualne programy, dodatkowa pomoc nauczyciela),
- wsparcie psychologiczno-pedagogiczne,
- wsparcie rodziny ucznia niepełnosprawnego.

Dalsze zmiany dotyczyły nowego modelu rozwoju zawodowego nauczycieli, tak aby nauczyciel ciągle poszerzał wiedzę i zdobywał nowe umiejętności wzbogacające jego warsztat metodyczny.

Trzeci obszar dotyczy modernizacji bazy lokalowej szkół, a zatem należało rozpocząć usuwanie barier architektonicznych, i wyposażać szkoły w nowoczesne technologie.

Aby dyrektor placówki mógł dostosować zatrudnienie kadry pedagogicznej do potrzeb placówki, we wrocławskiej oświacie wprowadzono wskaźniki zależne od typu szkoły¹³. Limit etatów pedagogicznych wylicza się według zasady: wskaźnik x liczba uczniów. Szkole przysługuje ogólny limit etatów, będący sumą całkowitego limitu etatów pedagogicznych i całkowitego limitu etatu pracowników niebędących nauczycielami. Dyrektor szkoły wykorzystuje ogólny limit etatów na realizację statutowych zadań szkoły związanych w szczególności z dydaktyką i wychowaniem oraz administrowaniem placówką, zgodnie z ustalonymi priorytetami poszczególnych zadań. Oznacza to, że dyrektor może wykorzystać rezerwę etatów pracowników niebędących nauczycielami na zapewnienie dodatkowych potrzeb dydaktycznych lub też odwrotnie – zwiększyć zatrudnienie administracji i obsługi w przypadku zmniejszonego wykorzystania etatów pedagogicznych. Przy zastosowaniu racjonalnego sposobu organizacji pracy szkoły, mniejszej liczby wykorzystanych etatów niż należny limit, dyrektor placówki może wykorzystać zaoszczędzone

¹³ Podane w Zasadach Przygotowania Arkuszy Organizacji Pracy określonych przez Departament Edukacji Urzędu Miejskiego Wrocławia na dany rok szkolny.

środki finansowe na dodatkowe zajęcia pozalekcyjne, etaty wsparcia (psycholog, pedagog, logopeda, pedagog specjalny), zakup pomocy dydaktycznych, wykonywanie dodatkowych prac remontowych itp.

Poza limitem w placówkach posiadających sprzęt specjalistyczny (do biofeedbacku lub metody Tomatisa) przewiduje się zatrudnienie dodatkowo nauczyciela w wymiarze 10 godzin tygodniowo do prowadzenia specjalistycznej terapii dla uczniów szkoły oraz innych wrocławskich placówek, w zależności od potrzeb.

W zakresie wsparcia psychologiczno-pedagogicznego na terenie Wrocławia stworzono nowy model funkcjonowania poradni psychologiczno-pedagogicznych. W roku 2002 podjęto decyzję o tworzeniu sieci gabinetów psychologiczno-pedagogicznych w szkołach i placówkach oświatowych.

Główną ideą zmian organizacji pracy poradni psychologiczno-pedagogicznych jest przybliżenie usług poradni dzieciom, środowisku oświatowemu i rodzicom. W budynkach szkolnych tworzone są gabinety psychologiczno-pedagogiczne, które stanowią integralną część poradni. Pracownicy poradni realizują w nich wszystkie zadania statutowe poradnictwa na rzecz danej szkoły i najbliższych placówek oświatowych. Pozwala to na efektywniejsze wykorzystanie wysokich kwalifikacji nauczycieli poradni i wsparcie szkół w rozwiązywaniu ich problemów wychowawczych. Umożliwia także lepsze rozpoznanie środowiska wychowawczego, problemów dzieci i młodzieży oraz stały monitoring skuteczności prowadzonych przez poradnię działań na terenie szkoły. Obecnie 6 poradni psychologiczno-pedagogicznych, oprócz siedzib głównych, działa w systemie gabinetów na terenie 15 szkół.

Wspólnie z partnerami: Kuratorium Oświaty we Wrocławiu oraz Wrocławskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli prowadzone są warsztaty tematyczne dla nauczycieli pracujących w oddziałach integracyjnych i edukacji włączającej – ODPOWIEDZIALNA INTEGRACJA.

Tematy warsztatów do tej pory skupiały się wokół problemów: nauczyciel – rodzic – uczeń w integracji, system oceniania – dylematy oceniania oraz organizacji zajęć rewalidacyjnych, konstruowania indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych.

Nauczyciele aktywnie uczestniczą w podwójnej roli uczących się i nauczających. Warsztaty umożliwiają dzielenie się doświadczeniami i są źródłem wiedzy i inspiracji do działań na rzecz uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Został również powołany *Zespół konsultacyjny ds. integracji*, w skład którego wchodzi dyrektorzy wrocławskich poradni psychologiczno-pedagogicznych, placówek integracyjnych i szkół z oddziałami realizującymi edukację włączającą. W ramach pracy zespołu podejmowane są cykliczne dyskusje dotyczące rozwiązywania bieżących problemów związanych z organizacją kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Wiele spotkań poświęcono właściwej diagnozie dziecka przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne oraz zapisom w orzeczeniach dotyczącym pracy z uczniem.

W zakresie rozwoju zawodowego nauczycieli Samorząd Wrocławia (obok innych priorytetów) dofinansowuje studia podyplomowe i kursy kwalifikacyjne z zakresu pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i wczesnego wspomaganie. W ramach priorytetów doskonalenia zawodowego nauczycieli (Zarządzenie Prezydenta) ustalono doskonalenie nauczycieli w zakresie kompetencji wychowawczych, pomocy psy-

chologiczno-pedagogicznej, podnoszenia efektywności kształcenia, wychowania i opieki w zakresie stosowania nowoczesnych metod nauczania, technologii informacyjnej i komunikacyjnej, podnoszenia kompetencji w zakresie pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym diagnozowanie rozwoju dziecka, umiejętności współpracy z rodzicami, poprawy bezpieczeństwa w placówkach oraz doskonalenia umiejętności przeciwdziałania agresji i mediacji w szkole (rozwiązywanie konfliktów).

Baza placówek jest sukcesywnie modernizowana (z dostosowaniem do potrzeb uczniów niepełnosprawnych) oraz wyposażana w nowoczesny sprzęt dydaktyczny.

Z analizy liczby uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w placówkach oświatowych na terenie Wrocławia wynika, że 63 proc. uczniów obowiązek szkolny i nauki realizuje w systemie szkolnictwa specjalnego a 37 proc. w systemie integracji i edukacji włączającej.

W rozważaniach na temat edukacji włączającej musimy przyjąć model mobilny, który nie wyklucza placówek specjalnych czy w przyszłości specjalistycznych. Niebagatelne znaczenie dla rozwoju edukacji włączającej jest uświadomienie sobie, jak duże koszty ekonomiczne i emocjonalne związane są z dowożeniem uczniów do placówek specjalnych czy innych odległych od miejsca zamieszkania dziecka.

Uczeń o specjalnych potrzebach edukacyjnych powinien mieć możliwość uczęszczania do szkoły jak najbliżej swojego miejsca zamieszkania i korzystania z zajęć wspierających jego rozwój w placówkach specjalnych lub poradniach psychologiczno-pedagogicznych. Należałoby rozpocząć dyskusję nad miejscem szkolnictwa specjalnego i wykorzystania nauczycieli – specjalistów szkół specjalnych we wspieraniu uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi uczęszczających do placówek masowych. Mając na uwadze, że edukacja włączająca jest procesem, a nie stanem, stoimy przed kolejnym wyzwaniem edukacyjnym i odkrywaniem nowych możliwości edukacji uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

6.2. Uczeń niepełnosprawny w szkole ogólnodostępnej – budowanie systemu wsparcia i pomocy

W latach 2009–2011 dwadzieścia szkół na Dolnym Śląsku uczestniczyło w projekcie realizowanym przez Fundację „Promyk Słońca” pn. „Uczeń niepełnosprawny w szkole ogólnodostępnej – budowanie systemu wsparcia i pomocy”. Ich doświadczenia mogą być przykładem dobrych praktyk w zakresie wspierania uczniów z niepełnosprawnością.

W każdej szkole powołano opiekuna psychologiczno-pedagogicznego, którego zadaniem było rozpoznanie potrzeb ucznia z niepełnosprawnością i zaplanowanie odpowiednich działań wspierających. Opieką psychologiczno-pedagogiczną objętych zostało 239 uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym 68 uczniów z niepełnosprawnością, którzy uczestniczyli w różnych zajęciach dodatkowych. O rodzaju zajęć decydowała szkoła, uwzględniając potrzeby swoich uczniów. Dodatkowym wsparciem dla szkół były środki finansowe na zakup pomocy dydaktycznych.

W projekcie przewidziano szkolenia dla nauczycieli, zarówno dla całych rad pedagogicznych każdej ze szkół, jak i comiesięczne warsztaty dla liderów. Tematyka tych szkoleń

dotyczyła różnych aspektów pracy z uczniami z niepełnosprawnościami, dysfunkcjami i dysharmoniami rozwojowymi, jak również prawa oświatowego i aktualnych zmian w regulacjach prawnych czy też współpracy z rodzicami.

Nauczyciele podkreślają, że szkolenia były istotnym elementem projektu, gdyż pomogły im włączyć się w nurt zmian związanych z nową regulacją prawną dotyczącą opieki psychologiczno-pedagogicznej. Wymagania projektu dotyczące budowania struktur organizacyjnych, dokumentacji, a zwłaszcza indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych wyprzedziły wprowadzenie nowych przepisów i złagodziły niepokój związany ze zmianą. Na uwagę zasługuje też fakt, że powstałe w szkołach zespoły wspierające stały się w wielu placówkach liderami cennych inicjatyw. Można tu zacytować opinię jednego z dyrektorów: *Na podkreślenie zasługuje praca zespołu wspierającego. Jest ona wzorem do wykorzystania dla innych zespołów działających w szkole.*

Niektórzy opiekunowie psychologiczno-pedagogiczni i dyrektorzy szkół zauważyli, że udział szkoły w projekcie miał istotny wpływ na wzrost świadomości wśród nauczycieli w zakresie zrozumienia i pracy na rzecz dziecka z niepełnosprawnością: *Zauważamy zmianę sposobu myślenia, a co za tym idzie zmianę postawy w pracy z uczniami. Szersza perspektywa dała możliwość poznawania nowych metod pracy, a przede wszystkim uwolniła wiele umysłów od nieadekwatnych oczekiwań, że istnieją inne (w domyśle lepsze) placówki, które powinny zajmować się edukacją uczniów z orzeczeniami.*

Potrzebne i dobrze odbierane były też warsztaty z zakresu nabywania umiejętności w pracy z uczniami sprawiającymi trudności wychowawcze, a także budowania dobrych relacji i owocnej współpracy z rodzicami uczniów.

Ważnym rezultatem uczestnictwa w projekcie było włączenie w większym niż do tej pory zakresie rodziców uczniów, w tym i uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, do działań szkoły. W niektórych placówkach odbyły się warsztaty dla rodziców, w innych wspólne (dla dzieci, rodziców i nauczycieli) zajęcia i zabawy. W wyniku takich działań również rodzice zaczęli poszukiwać różnych dróg pomocy dla swoich dzieci, ale także dla samych siebie, organizując się w grupy wsparcia.

Udział w tym projekcie był dla wszystkich uczestników doświadczeniem pozytywnym. Uczniowie mieli dodatkową możliwość skorzystania z pomocy nauczycieli w pokonaniu swoich ograniczeń i niepokojów, do budowania wiary we własne siły, odkrywania talentów, do rozwoju na miarę możliwości, a zwłaszcza do radosnego przeżywania dzieciństwa wśród rówieśników. Ich rodzice mogli znaleźć w szkole wsparcie w trudnej walce o pomyślną przyszłość dla swoich dzieci, a także zrozumienie i pomocną dłoń w chwilach zmęczenia trudnościami. Nauczyciele zaś skorzystali ze wsparcia specjalistów i ekspertów, a także mieli okazję do wymiany doświadczeń w czasie comiesięcznych spotkań szkoleniowych. Ponadto, w ramach projektu powstała publikacja „Szkoła równych szans. Uczeń niepełnosprawny w szkole ogólnodostępnej – budowanie systemu wsparcia i pomocy”, przybliżająca ideę edukacji włączającej oraz zawierająca wiele praktycznych wskazówek, jak organizować kształcenie uczniów z niepełnosprawnością w szkołach ogólnodostępnych¹⁴.

¹⁴ Grabowska A., Gębicka-Zdanewicz M. (red.), *Szkoła równych szans. Uczeń niepełnosprawny w szkole ogólnodostępnej – budowanie systemu wsparcia i pomocy*, Wrocław 2010.

7. Wykaz aktów prawnych

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. z 2012, poz. 1169).

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jednolity Dz.U. z 2004 nr 256, poz. 2572 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 grudnia 2013 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2014, poz. 7 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (tekst jednolity Dz.U. z 2011 nr 127, poz. 721).

Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (tekst jednolity Dz.U. z 2012, poz. 361 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz.U. z 2001 nr 61, poz. 624 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 września 2008 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych (Dz.U. z 2008 nr 173, poz. 1072).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 października 2009 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego (Dz.U. z 2009 nr 168, poz. 1324 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 19 listopada 2009 r. w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli (Dz.U. z 2009 nr 200, poz. 1537 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 maja 2011 r. w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach (Dz.U. z 2011 nr 109, poz. 631).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz.U. z 2012, poz. 204 z późn. zm.).

Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, (Dz.U. z 2012, poz. 977 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (Dz.U. z 2013, poz. 199).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych bibliotek pedagogicznych (Dz.U. z 2013, poz. 369).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2013, poz. 532).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 13 sierpnia 2013 r. w sprawie udzielania gminom dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie zadań w zakresie wychowania przedszkolnego (Dz.U. 2013, poz. 956 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 24 września 2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu podstawowej opieki zdrowotnej (Dz.U. z 2013, poz. 1248 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 października 2013 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomagania rozwoju dzieci (Dz.U. z 2013, poz. 1257).

Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz w ośrodkach (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 392).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 414).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z 2014, poz. 803).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lipca 2014 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na wyposażenie szkół w podręczniki, materiały edukacyjne i materiały ćwiczeniowe (Dz.U. z 2014, poz. 902).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 sierpnia 2014 r. w sprawie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego dzieci i indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży (Dz.U. z 2014, poz. 1157).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 sierpnia 2014 r. w sprawie sposobu prowadzenia przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki dokumentacji przebiegu nauczania, działalności wychowawczej i opiekuńczej oraz rodzajów tej dokumentacji (Dz.U. z 2014, poz. 1170).

CZĘŚĆ II

Rola i zadania organów prowadzących przedszkole, szkołę

Spis treści

1. Zadania jednostek samorządu terytorialnego jako organów prowadzących przedszkole/szkołę.....	37
1.1. Zapewnienie warunków działania przedszkola i szkoły, w tym bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki.....	39
1.2. Dowóz dzieci niepełnosprawnych do przedszkola /szkoły	40
1.3. Zapewnienie dostępu do gabinetu profilaktyki zdrowotnej i pomocy przedmedycznej.....	45
1.4. Wsparcie materialne uczniów niepełnosprawnych w ramach systemu oświaty.....	47
1.5. Współdziałanie jednostek samorządu terytorialnego z organizacjami pozarządowymi	48
2. Wspieranie nauczycieli	49
3. Świadome planowanie działań przez jednostki samorządu terytorialnego.....	50
3.1. Diagnoza potrzeb w zakresie kształcenia specjalnego na poziomie gminy/powiatu	50
3.2. Analiza posiadanych zasobów bazowych i kadrowych	52
3.3. Likwidacja barier architektonicznych i projektowanie uniwersalne	52
3.4. Zasoby kadrowe	53
4. Wykaz aktów prawnych	58

1. Zadania jednostek samorządu terytorialnego jako organów prowadzących przedszkole/szkolę

Jakimi zasadami powinny kierować się jednostki samorządu terytorialnego przy realizacji zadań w zakresie kształcenia ucznia niepełnosprawnego?

Zadania jednostek samorządu terytorialnego – organów prowadzących szkoły/placówki – w zakresie organizowania kształcenia dzieci niepełnosprawnych określają przepisy ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jednolity Dz.U. z 2004 nr 256, poz. 2572 z późn. zm.) oraz wydane do niej przepisy wykonawcze¹.

Wykonywanie wszelkich zadań w zakresie edukacji uczniów niepełnosprawnych powinno odbywać się z uwzględnieniem generalnej zasady, że polski system oświaty gwarantuje:

- możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół – ogólnodostępnych, integracyjnych, specjalnych – przez dzieci i młodzież niepełnosprawną oraz niedostosowaną społecznie, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami;
- opiekę nad uczniami niepełnosprawnymi przez umożliwianie realizowania zindywidualizowanego procesu kształcenia, form i programów nauczania oraz zajęć rewalidacyjnych².

Kształcenie dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych i integracyjnych organizuje się na każdym etapie edukacyjnym, w integracji z pełnosprawnymi rówieśnikami, w przedszkolu i szkole najbliższej ich miejsca zamieszkania. Oznacza to, że dyrektorom przedszkoli, szkół i placówek nie wolno odmawiać przyjmowania do szkół dzieci, które posiadają orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego z powodu ich niepełnosprawności. Z uwagi na konstytucyjne zasady równości i zakazu dyskryminacji z jakichkolwiek przyczyn, zwłaszcza z uwagi na niepełnosprawność, odmowa objęcia kształceniem specjalnym w szkołach ogólnodostępnych może nastąpić tylko z wyjątkowych powodów³.

Przepisy prawa oświatowego dają możliwość kształcenia dzieci niepełnosprawnych w szkołach specjalnych, integracyjnych lub ogólnodostępnych. Należy pamiętać, że to rodzice dziecka niepełnosprawnego, posiadającego orzeczenie poradni psychologiczno-pedagogicznej, podejmują ostateczną decyzję w sprawie wyboru drogi edukacyjnej dziecka.

¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 414), rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz w ośrodkach (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 392).

² Art. 1 ust. 5 i 5a ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jednolity Dz.U. z 2004 nr 256, poz. 2572 z późn. zm.).

³ Pilich M., *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 228.

Kto ma obowiązek zapewnić dziecku niepełnosprawnemu odpowiednią formę kształcenia?

Zależy to od zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego, ale ostateczną decyzję o wyborze szkoły podejmują rodzice.

W przypadku dziecka posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego starosta właściwy ze względu na miejsce zamieszkania dziecka ma obowiązek, na wniosek rodziców, zapewnić mu odpowiednią formę kształcenia, uwzględniając rodzaj niepełnosprawności, w tym stopień upośledzenia umysłowego. Wyjątkiem od tej zasady jest sytuacja, w której orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego zaleca kształcenie dziecka, odpowiednio, w przedszkolu specjalnym albo w przedszkolu, szkole podstawowej lub gimnazjum ogólnodostępnych lub integracyjnych. Wówczas odpowiednią formę kształcenia zapewnia jednostka samorządu terytorialnego właściwa ze względu na miejsce zamieszkania dziecka, do której zadań własnych należy prowadzenie przedszkoli lub szkół.

W obu przypadkach sformułowanie „zapewnienia” nie daje podstawy do wydania decyzji administracyjnej, a określa jedynie ogół czynności organizacyjnych podejmowanych przez odpowiedni organ⁴.

Objęcie kształceniem specjalnym następuje zawsze na wniosek rodzica dziecka.

Jakie są zadania gmin w zakresie kształcenia dziecka niepełnosprawnego?

Wśród zadań gminy ustawa o systemie oświaty wymienia m.in.:

- zakładanie i prowadzenie publicznych przedszkoli, w tym z oddziałami integracyjnymi, przedszkoli specjalnych oraz innych form wychowania przedszkolnego (punktów przedszkolnych i zespołów wychowania przedszkolnego), szkół podstawowych oraz gimnazjów, w tym z oddziałami integracyjnymi, z wyjątkiem szkół podstawowych specjalnych i gimnazjów specjalnych, szkół artystycznych oraz szkół przy zakładach karnych, zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich,
- zapewnienie uczniom niepełnosprawnym bezpłatnego dowozu do przedszkola lub szkoły oraz opieki w jego trakcie.

Rada gminy m.in.:

- ustala sieć prowadzonych przez gminę publicznych przedszkoli i oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych,
- uchwała regulamin udzielania pomocy materialnej o charakterze socjalnym dla uczniów zamieszkałych na terenie gminy (stypendium szkolnego i zasiłku szkolnego).

Jakie są obowiązki powiatów w zakresie kształcenia specjalnego?

Do obowiązków powiatu należy zakładanie i prowadzenie publicznych szkół podstawowych specjalnych i gimnazjów specjalnych, szkół ponadgimnazjalnych, w tym z oddziałami integracyjnymi, oraz:

⁴ Ibidem.

- placówek oświatowo-wychowawczych (m.in. pałace młodzieży, młodzieżowe domy kultury, ogródki jordanowskie, ogniska pracy pozaszkolnej),
- specjalnych ośrodków wychowawczych, specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych, młodzieżowych ośrodków wychowawczych, młodzieżowych ośrodków socjoterapii, ośrodków rewalidacyjno-wychowawczych,
- placówek kształcenia ustawicznego, placówek kształcenia praktycznego oraz ośrodków dokształcania i doskonalenia zawodowego, umożliwiających uzyskanie i uzupełnienie wiedzy, umiejętności i kwalifikacji zawodowych,
- placówek artystycznych – ognisk artystycznych umożliwiających rozwijanie zainteresowań i uzdolnień artystycznych,
- poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym poradni specjalistycznych,
- burs szkolnych i domów wczasów dziecięcych, (wymienionych w art. 2 pkt 3–5 i 7 ustawy), z wyjątkiem szkół i placówek o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym.

Rada powiatu ustala plan sieci publicznych szkół ponadgimnazjalnych oraz szkół specjalnych, z uwzględnieniem szkół ponadgimnazjalnych i specjalnych mających siedzibę na obszarze powiatu, a prowadzonych przez inne organy prowadzące (np. organizacje pozarządowe, podmioty kościelne), tak aby umożliwić dzieciom i młodzieży zamieszkującym na obszarze powiatu lub przebywającym w podmiotach leczniczych oraz jednostkach pomocy społecznej realizację odpowiednio obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki.

Co w sytuacji, gdy w powiecie nie działa odpowiednia szkoła specjalna?

Jeżeli powiat właściwy ze względu na miejsce zamieszkania dziecka nie prowadzi:

- szkoły specjalnej lub
 - ośrodka dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim, a także dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym z niepełnosprawnościami sprzężonymi (ośrodek rewalidacyjno-wychowawczy),
- starosta tego powiatu kieruje dziecko do najbliższego powiatu prowadzącego taką szkołę lub ośrodek. Starosta najbliższego powiatu prowadzącego taką szkołę lub ośrodek nie może odmówić przyjęcia dziecka do szkoły lub ośrodka⁵.

Obowiązkiem każdego organu prowadzącego szkołę lub przedszkole – zarówno gminy, jak i powiatu – jest zapewnienie odpowiednich warunków ich działania.

1.1. Zapewnienie warunków działania przedszkola i szkoły, w tym bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki

Organ prowadzący szkołę lub placówkę odpowiada za jej działalność. Do zadań organu prowadzącego szkołę lub placówkę należy w szczególności:

- zapewnienie warunków działania szkoły lub placówki, w tym bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki;
- wykonywanie remontów obiektów szkolnych oraz zadań inwestycyjnych w tym zakresie;

⁵ Art. 71b ust. 5b ustawy o systemie oświaty, op.cit.

- wyposażenie szkoły lub placówki w pomoce dydaktyczne i sprzęt niezbędny do pełnej realizacji programów nauczania, programów wychowawczych, przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów oraz wykonywania innych zadań statutowych⁶.

Dla uczniów, którzy muszą dłużej przebywać w szkole ze względu na czas pracy ich rodziców (prawnych opiekunów), organizację dojazdu do szkoły lub inne okoliczności wymagające zapewnienia uczniowi opieki w szkole, szkoła organizuje świetlicę⁷. Istotne jest, żeby organ prowadzący umożliwił dyrektorowi szkoły właściwą organizację pracy świetlicy, jeśli uczęszczają do niej uczniowie z niepełnosprawnością, zatem, aby grupy świetlicowe nie były zbyt liczne, a jeśli zachodzi taka potrzeba – żeby dyrektor miał możliwość zatrudnienia asystenta nauczyciela świetlicy czy pomocy nauczyciela. Należy przy tym uwzględnić regulację dotyczącą świetlic w szkołach organizujących kształcenie specjalne⁸.

Kształcenie specjalne dziecka z niepełnosprawnością, posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, należy w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych tak zorganizować, by nie został zakłócony proces edukacyjny dzieci pełnosprawnych.

W celu zapewnienia prawidłowego przebiegu procesu edukacyjnego organ prowadzący szkołę może w ramach swoich kompetencji:

- zadbać o to, aby w szkole nie było zbyt licznych oddziałów: liczebność oddziału w szkole ogólnodostępnej nie powinna być większa niż 20–22 uczniów,
- wyrazić zgodę na zatrudnienie dodatkowo nauczycieli posiadających kwalifikacje w zakresie pedagogiki specjalnej w celu współorganizowania kształcenia uczniów niepełnosprawnych,
- umożliwić dyrektorowi szkoły zatrudnienie nauczycieli posiadających przygotowanie specjalistyczne, którzy są zobowiązani opracować i realizować indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny dziecka niepełnosprawnego – przyznając na ten cel odpowiednią liczbę godzin (etatów) w zależności od potrzeb,
- umożliwić dyrektorowi szkoły zatrudnienie asystenta nauczyciela czy asystenta nauczyciela świetlicy oraz pomocy nauczyciela, jeśli zajdzie taka potrzeba.

1.2. Dowóz dzieci niepełnosprawnych do przedszkola /szkoły

Kto ma obowiązek zapewnić dowóz ucznia niepełnosprawnego do szkoły?

Z ustawy o systemie oświaty wynika, że to gmina zobowiązana jest do zapewnienia bezpłatnego transportu i opieki w czasie przewozu wymienionym kategoriom uczniów niepełnosprawnych lub zwrot kosztów takiego dojazdu.

Obowiązek ten dotyczy dowozu:

- niepełnosprawnych dzieci pięcioletnich oraz dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym z odroczonym obowiązkiem szkolnym – do najbliższego przedszkola, od-

⁶ Art. 5 ust. 7 ustawy o systemie oświaty, op.cit.

⁷ §7 Zał. nr 2, §9 Zał. nr 3 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutowych publicznych przedszkola oraz publicznych szkół (Dz.U. z 2001 nr 61, poz. 624 z późn. zm.).

⁸ Chodzi o zmniejszoną liczebność grupy uczniów, znajdujących się pod opieką jednego nauczyciela podczas zajęć świetlicowych. Art. 67 ustawy o systemie oświaty, op.cit.

działu przedszkolnego w szkole podstawowej, innej formy wychowania przedszkolnego lub ośrodka umożliwiającego dzieciom upośledzonym umysłowo w stopniu głębokim udział w zajęciach rewalidacyjno-wychowawczych, a także dzieciom z upośledzeniem umysłowym z niepełnosprawnościami sprzężonymi realizację obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego,

- uczniów niepełnosprawnych, których kształcenie i wychowanie odbywa się na podstawie art. 71b ustawy o systemie oświaty, tj. posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego – do najbliższej szkoły podstawowej i gimnazjum,
- uczniów z niepełnosprawnością ruchową, upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym – także do najbliższej szkoły ponadgimnazjalnej, nie dłużej jednak, niż do ukończenia 21. roku życia⁹,
- dzieci i młodzieży z upośledzeniem w stopniu głębokim, a także dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym z niepełnosprawnościami sprzężonymi – do ośrodka rewalidacyjno-wychowawczego, umożliwiającego tym dzieciom i młodzieży realizację obowiązku szkolnego i obowiązku nauki, nie dłużej jednak niż do ukończenia 25. roku życia¹⁰.

Kiedy gmina ma obowiązek zwrotu kosztów dojazdu ucznia niepełnosprawnego do szkoły?

We wszystkich wymienionych wyżej przypadkach, w sytuacji gdy dowóz ucznia i opiekę nad nim w czasie dowozu zapewniają rodzice, opiekunowie lub opiekunowie prawni ucznia, gmina ma obowiązek zwrotu kosztów przejazdu ucznia i jego opiekuna.

Co jest podstawą zwrotu kosztów dojazdu ucznia niepełnosprawnego do szkoły?

Zwrot kosztów następuje na podstawie umowy zawartej przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) z rodzicami, opiekunami lub opiekunami prawnymi ucznia. Ustawa o systemie oświaty nie precyzuje treści takiej umowy. Strony takiej umowy, ustalając zasady zwrotu kosztów, powinny kierować się nadrzędnym interesem ucznia¹¹. Dotyczy to wyłącznie sytuacji, gdy dowóz organizują rodzice lub prawni opiekunowie ucznia.

Co należy rozumieć przez „najbliższą szkołę”?

W przypadku uczniów niepełnosprawnych nie chodzi o szkołę czy przedszkole, która jest tylko geograficznie najbliższa miejsca zamieszkania ucznia, ale o taką, która zapewnia też realizację zaleceń orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, tj. specjalną organizację nauki i metod pracy.

Czy opiekę nad uczniami w czasie przewozu może sprawować wyłącznie kierowca pojazdu przewożącego dzieci?

Gmina ma obowiązek zapewnienia nie tylko dowozu uczniów do szkoły czy przedszkola, ale również opieki nad nimi w czasie dowozu. Opieka taka musi mieć charakter faktyczny, dlatego do jej sprawowania powinna zostać wyznaczona osoba dorosła; nie może tego zadania wykonywać kierowca.

⁹ Art. 17ust. 3a pkt 1 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, op.cit.

¹⁰ Art. 17 ust. 3a pkt 2 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, op.cit.

¹¹ Plich M., op.cit.

To rodzice mają prawo dokonać wyboru, czy będą zapewniać dowożenie i opiekę we własnym zakresie, czy będą korzystać ze środków komunikacji publicznej, czy też będą korzystać z formy zaproponowanej przez gminę.

Warto więc, aby samorząd był przygotowany na różne warianty rozwiązań, tak, by wzór umowy między wójtem (burmistrzem, prezydentem miasta) a rodzicami był przygotowany i uzgodniony pod względem zgodności z przepisami prawa dużo wcześniej, a nie w pośpiechu, dopiero wtedy, gdy rodzic składa wniosek. Pozwoli to na szybkie uruchomienie odpowiedniej dla dziecka i rodziców formy dowozu oraz uniknięcie niepotrzebnych frustracji z obu stron.

Można przypuszczać, że część rodziców/opiekunów prawnych zechce skorzystać w drodze do i ze szkoły z możliwości bezpłatnego przejazdu dziecka i opiekuna środkami komunikacji publicznej funkcjonującej na terenie danej gminy. Należy więc w aktach prawa miejscowego wprowadzić odpowiednie uregulowania umożliwiające takie przejazdy.

Jak zorganizować transport uczniów niepełnosprawnych?

Organizacja bezpłatnego dowozu i opieki w czasie przewozu do szkoły/placówki nie jest zadaniem łatwym. Można rozważać różne rozwiązania organizacyjne w celu realizacji tego zadania, np. zakup pojazdów i zatrudnienie kierowców i opiekunów przez samą gminę lub zlecenie wykonania tego zadania podmiotowi zewnętrznemu – wyspecjalizowanej firmie przewozowej. Mając na uwadze preferowanie w samorządach rozwiązań outsourcingowych, to drugie rozwiązanie wydaje się bardziej realne do przyjęcia, zważywszy, że po stronie jednostki samorządu terytorialnego nie będą występować problemy dotyczące zatrudniania (zwolnień lekarskich, urlopów), obsługi kadrowej, poszukiwania pracowników, ZUS-u, problemy związane z zakupem i utrzymaniem pojazdów.

Jak zlecić przewóz uczniów niepełnosprawnych podmiotowi zewnętrznemu?

Wszelkie podejmowane działania muszą być zgodne z obowiązującymi przepisami prawa dotyczącymi udzielania zamówień publicznych¹². Dla przygotowania i przeprowadzenia takiego postępowania o udzielenie zamówienia publicznego, konieczne jest:

- określenie liczby dzieci, którym należy zapewnić bezpłatny transport i opiekę – przydatne tu okazać się może przygotowanie wzoru wniosku – deklaracji i przekazanie go do wypełnienia i podpisania rodzicom w miarę możliwości z dużym wyprzedzeniem, np. w maju roku szkolnego poprzedzającego rok szkolny, w którym konieczne będzie zapewnienie przewozu (rodzice powinni też jednocześnie wyrazić zgodę na udostępnienie i przekazanie do przetwarzania danych osobowych dziecka na potrzeby organizacji transportu i opieki),
- określenie liczby dni w roku szkolnym, w których należy realizować zadanie – warto przewidzieć występującą czasem konieczność dowozu dzieci na dodatkowe imprezy szkolne, zajęcia pozalekcyjne i wydarzenia w dni wolne od zajęć, w przerwie świątecznej, w ferie zimowe i letnie (półkolonie).

¹² Ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych (tekst jednolity Dz.U. z 2013, poz. 907 z późn. zm.).

- oszacowanie kosztów związanych z realizacją zadania i zabezpieczenie środków w budżecie w wieloletniej perspektywie finansowania, jeśli przewiduje się np. wyłonienie przewoźnika i podpisanie z nim umowy na kilka lat.

Można np. określić (dzienną, miesięczną, roczną) liczbę kilometrów i przemnożyć ją przez koszt przewozu pojazdem liczony za 1 km (tzw. wozokilometr). Takie rozwiązanie będzie z pewnością preferowane przez przewoźników (pozwala na zwiększanie liczby kilometrów), ale może uniemożliwiać dołączenie w razie potrzeby kolejnych dzieci w trakcie roku szkolnego. Można też, co wydaje się łatwiejsze, wyliczyć dzienny koszt przewozu jednego dziecka do i ze szkoły i przemnożyć go przez ustaloną liczbę dni w roku szkolnym – z punktu widzenia ekonomii taki sposób wydaje się korzystniejszy, ułatwia dołączenie kolejnych dzieci w trakcie roku szkolnego, jeśli zajdzie taka potrzeba, gdyż wynagrodzenie przewoźnika zależy od liczby przewiezionych dzieci, a nie od liczby przejechanych kilometrów. Z pewnością w konkretnej jednostce samorządu terytorialnego można wyliczyć te koszty jeszcze w inny, autorski sposób i przyjąć najkorzystniejsze rozwiązanie.

W specyfikacji istotnych warunków zamówienia należy precyzyjnie określić wymagania dotyczące wykonawcy, w szczególności zwrócić uwagę na zobowiązanie wykonawcy do zapewnienia odpowiedniego poziomu usług. Trasy przejazdu powinny być ułożone w taki sposób, aby odległość między miejscem zamieszkania dziecka a szkołą/placówką, była jak najkrótsza, przy założeniu jak najkrótszego czasu przebywania dziecka w pojeździe (nie dłużej niż godzinę).

Zamówienie powinno być wykonane zgodnie z przepisami prawa, a w szczególności zgodnie z ustawą z dnia 6 września 2001 r. o transporcie drogowym¹³ oraz ustawą z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym¹⁴. Wykonawca musi posiadać licencję na wykonywanie krajowego transportu drogowego osób, zgodnie z ustawą o transporcie drogowym.

We wzorze umowy nie można zapomnieć o wprowadzeniu w niej zapisów umożliwiających zmianę postanowień w przypadku wystąpienia szczególnych okoliczności, np.:

- zwiększenie (lub zmniejszenie) liczby dzieci uprawnionych do przewozu,
- konieczności zmiany pojazdu/pojazdów do wykonania danego zamówienia,
- konieczności objęcia dowozem uczniów ze szkoły/placówki dotychczas nieuwzględnionej w organizacji dowozu, w której pojawili się uczniowie kwalifikujący się do dowozu,
- zmiany stawki podatku VAT – w przypadku zmiany obowiązującej stawki podatku VAT – dopuszczenie możliwości zmniejszenia lub zwiększenia wynagrodzenia o kwotę równą różnicy w kwocie podatku VAT,
- wprowadzenie na terenie RP waluty euro – wówczas ryczałtowa stawka za przewóz jednego dziecka dziennie wyrażona w złotychkach będzie przeliczona na euro, wg zasad ogólnych, obowiązujących na terenie kraju,
- innych sytuacji, których nie można było przewidzieć w chwili zawarcia umowy, i mających charakter zmian nieistotnych, tj. nie odnoszących się do warunków, które, gdyby zostały ujęte w ramach pierwotnej procedury udzielania zamówienia, umożliwiłyby dopuszczenie innej oferty niż ta, która została pierwotnie dopuszczona.

¹³ Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o transporcie drogowym (tekst jednolity Dz.U. z 2013, poz. 1414 z późn. zm.).

¹⁴ Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. z 2012, poz. 1137 z późn. zm.).

W specyfikacji istotnych warunków zamówienia należy ponadto precyzyjnie określić wymagania dotyczące kierowców i opiekunów, a także ich zadania. W przypadku kierowców, najbardziej istotne wydają się:

- posiadanie ważnych badań przeprowadzonych przez lekarza uprawnionego do badania osób kierujących pojazdami oraz psychologa uprawnionego do badań psychologicznych i psychotechnicznych, orzeczenie psychologiczne (prawo jazdy kat. B lub ważne prawo jazdy kat. D),
- wysoka kultura osobista, życzliwość w stosunku do dzieci niepełnosprawnych oraz ich rodziców,
- zobowiązanie do ochrony i nieudostępniania danych osobowych dzieci i ich rodziców/opiekunów prawnych,
- dbałość o dobro dziecka: zapewnienie bezpiecznego przejazdu oraz bezpieczeństwa przy wsiadaniu do samochodu i wysiadaniu, opiekowanie się, służenie pomocą i radą, umiejętność utrzymywania dobrego kontaktu z dziećmi,
- bardzo dobra współpraca z dyrektorem oraz innymi pracownikami szkoły/placówki,
- dbałość o stan techniczny, czystość i estetykę pojazdu,
- możliwość kontaktu telefonicznego z rodzicami/opiekunami dziecka i szkołą (placówką) w przypadku zmian godzin przyjazdu i odjazdu, wynikających z sytuacji niezależnych, np. „korki”, awarie, objazdy, sytuacje losowe,

W przypadku opiekunów bardzo ważne są:

- pełnoletność takiej osoby,
- posiadanie przeszkolenia w zakresie udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej,
- wysoka kultura osobista, życzliwość w stosunku do dzieci niepełnosprawnych oraz ich rodziców,
- zobowiązanie do ochrony i nieudostępniania danych osobowych dzieci i ich rodziców/opiekunów prawnych,
- dbałość o dobro dziecka: zapewnienie bezpiecznego przejazdu oraz bezpieczeństwa przy wsiadaniu do samochodu i wysiadaniu, opiekowanie się, służenie pomocą i radą dzieciom niepełnosprawnym, umiejętność utrzymywania dobrego kontaktu z dziećmi,
- bardzo dobra współpraca z dyrektorem oraz innymi pracownikami szkoły/placówki,
- możliwość kontaktu telefonicznego z rodzicami/opiekunami dziecka i szkołą (placówką) w przypadku zmian godzin przyjazdu i odjazdu, wynikających z sytuacji niezależnych, np. „korki”, awarie, objazdy, sytuacje losowe,
- konieczność odbierania dzieci o ustalonej godzinie od rodziców/opiekunów prawnych spod domu i po dowiezieniu do szkoły przekazania ich pod opiekę pracownika szkoły/placówki,
- konieczność odbierania dzieci od pracownika szkoły (przy pojeździe); po dowiezieniu pod dom przekazania ich przy pojeździe pod opiekę rodziców/opiekunów prawnych lub upoważnionych osób (niedopuszczalne jest przekazywanie dziecka osobom nieupoważnionym lub pozostawienie dziecka bez opieki).

1.3. Zapewnienie dostępu do gabinetu profilaktyki zdrowotnej i pomocy przedmedycznej

Jakie obowiązki ma organ prowadzący szkołę w zakresie opieki zdrowotnej nad uczniem niepełnosprawnym?

W świetle ustawy o systemie oświaty szkoła publiczna powinna zapewnić uczniom możliwość korzystania z gabinetu profilaktyki zdrowotnej i pomocy przedlekarskiej¹⁵. Uczniowie, z wyjątkiem uczniów szkół dla dorosłych, objęci są świadczeniami profilaktycznej opieki zdrowotnej. Organizację oraz formy profilaktycznej opieki zdrowotnej nad uczniami określają przepisy o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym¹⁶.

Organy prowadzące szkoły publiczne są zobowiązane do zapewnienia warunków sprawowania profilaktycznej opieki zdrowotnej nad uczniami. Gabinety profilaktyki zdrowotnej i pomocy przedlekarskiej w szkołach publicznych powinny być tworzone, wyposażane i remontowane z budżetu samorządu organu prowadzącego. Nie ma szczególnych zapisów, które regulowałyby obowiązki samorządów w zakresie wyposażenia gabinetu profilaktycznego i przeprowadzania bieżących remontów.

Z wyjaśnień Ministerstwa Edukacji Narodowej, Ministerstwa Zdrowia i Narodowego Funduszu Zdrowia wynika, że z budżetów jednostek samorządu terytorialnego (organów prowadzących szkoły publiczne) powinno być finansowane:

- wyposażenie gabinetu profilaktyki zdrowotnej i pomocy przedlekarskiej w szkole w sprzęt medyczny, taki jak: leżanka, parawan, waga lekarska, apteczka, tablica do badań ostrości wzroku, lampa bakteriobójcza, aparat resuscytator, aparat do mierzenia ciśnienia tętniczego krwi, lodówka, stolik zabiegowy, szafka na leki, wiadro pedałów,
- pokrycie kosztów utrzymania gabinetu profilaktyki zdrowotnej i pomocy przedlekarskiej w szkole, takich jak energia, woda, sprzątanie, konserwacja.

Natomiast z budżetu Narodowego Funduszu Zdrowia powinno być finansowane wyposażenie gabinetów profilaktyki zdrowotnej i pomocy przedlekarskiej w zestaw przeciwwstrząsowy, przenośną apteczkę pierwszej pomocy, drobny sprzęt medyczny (igły, strzykawki) i środki niezbędne do udzielania świadczeń zdrowotnych przez pielęgniarkę/higienistkę szkolną (druki, leki ratujące życie, fluor); kwota przeznaczona na powyższe mieści się w stawce kapitacyjnej na ucznia, jaką otrzymują świadczeniodawcy w wyniku zawarcia kontraktu z NFZ¹⁷.

¹⁵ Art. 67 ust. 1 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, op.cit.

¹⁶ Mówi o tym art. 92 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, op.cit. Profilaktyczna opieka zdrowotna nad uczniami realizowana jest w oparciu o przepisy ustawy z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (tekst jednolity Dz.U. z 2008 nr 164, poz. 1027 z późn. zm.) oraz akty wykonawcze, m.in. rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 28 sierpnia 2009 r. w sprawie organizacji profilaktycznej opieki zdrowotnej nad dziećmi i młodzieżą (Dz.U. z 2009 nr 139, poz. 1133) i rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 24 września 2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu podstawowej opieki zdrowotnej (Dz.U. z 2013, poz. 1248 z późn. zm.).

¹⁷ Brzezińska A., *Gmina tworzy i wyposaża gabinet profilaktyczny w szkole* [online], dostępny w: <http://www.samorząd.lex.pl/czytaj/-artykul/gmina-tworzy-i-wyposaza-gabinet-profilaktyczny-w-szkole/>

W jaki sposób finansowane są świadczenia udzielane przez szkolną pielęgniarkę?

Pielęgniarka środowiska nauczania i wychowania nie jest pracownikiem szkoły, a jedynie na jej terenie realizuje świadczenia profilaktycznej opieki zdrowotnej nad uczniami określone w umowie z Narodowym Funduszem Zdrowia. Szczegółowe zasady kontraktowania i rozliczania tych świadczeń określają zarządzenia prezesa NFZ, w tym zarządzenie nr 85/2011/DSOZ z dnia 17 listopada 2011 r. w sprawie określenia warunków zawierania i realizacji umów o udzielanie świadczeń w rodzaju: podstawowa opieka zdrowotna. Zgodnie z ww. zarządzeniem finansowanie świadczeń pielęgniarki szkolnej realizowane jest na podstawie rocznej stawki kapitacyjnej. W stosunku do konkretnego ucznia stawka kapitacyjna korygowana jest współczynnikiem odpowiednim dla typu szkoły.

Jakie są standardy profilaktycznej opieki zdrowotnej nad uczniami?

Na zlecenie Ministra Zdrowia w Zakładzie Medycyny Szkolnej Instytutu Matki i Dziecka zostały opracowane „Standardy i metodyka pracy pielęgniarki i higienistki szkolnej”. W celu ujednolicenia dostępności i jakości profilaktycznej opieki zdrowotnej nad uczniami, w standardach określono szczegółowo wskaźniki dotyczące zalecanej liczby uczniów przypadających na etat pielęgniarki/higienistki szkolnej w szkołach różnych typów, wskazując, że zalecana liczba uczniów na etat pielęgniarki/higienistki szkolnej w szkole podstawowej, gimnazjum wynosi 800 (plus/minus 10%). Przedmiotowa liczba uwzględnia również najmłodszych uczniów. W przypadku, gdy pielęgniarka sprawuje opiekę w więcej niż w trzech oddalonych od siebie szkołach, zaleca się zmniejszyć liczbę uczniów o 20–30%.

Generalna norma dotycząca zasad ustalania liczby uczniów objętych profilaktyczną opieką zdrowotną przez jedną pielęgniarkę środowiska nauczania i wychowania/higienistkę szkolną została określona w rozporządzeniu Ministra Zdrowia w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu podstawowej opieki zdrowotnej¹⁸. W części III załącznika nr 4 do rozporządzenia, pt. „Wykaz świadczeń gwarantowanych pielęgniarki lub higienistki szkolnej udzielanych w środowisku nauczania i wychowania”, jednoznacznie wskazano zasady ustalania liczby uczniów objętych profilaktyczną opieką zdrowotną przez jedną pielęgniarkę, przy uwzględnieniu stopnia poszczególnych typów szkół, a w przypadku szkół i klas, do których uczęszczają uczniowie niepełnosprawni – wskaźniki warunkowane stopniem oraz rodzajem niepełnosprawności.

Jakich świadczeń może udzielać pielęgniarka lub higienistka szkolna?

Świadczenia pielęgniarki lub higienistki szkolnej obejmują:

- wykonywanie i interpretowanie testów przesiewowych;
- kierowanie postępowaniem poprzemieszowym oraz sprawowanie opieki nad uczniami z dodatnimi wynikami testów;
- czynne poradnictwo dla uczniów z problemami zdrowotnymi;
- sprawowanie opieki nad uczniami z chorobami przewlekłymi i niepełnosprawnością, w tym realizacja świadczeń pielęgniarskich oraz zabiegów i procedur leczniczych koniecznych do wykonania u ucznia w trakcie pobytu w szkole wyłącznie na podstawie zlecenia lekarskiego i w porozumieniu z lekarzem podstawowej opieki zdrowotnej, na którego liście świadczeniobiorców znajduje się uczeń;

¹⁸ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 24 września 2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu podstawowej opieki zdrowotnej (Dz.U. z 2013, poz. 1248 z późn. zm.).

- udzielanie pomocy przedlekarskiej w przypadku nagłych zachorowań, urazów i zatruc;
- doradztwo dla dyrektora szkoły w sprawie warunków bezpieczeństwa uczniów, organizacji posiłków i warunków sanitarnych w szkole;
- edukacja w zakresie zdrowia jamy ustnej;
- prowadzenie u uczniów szkół podstawowych (klasy I–VI) znajdujących się na obszarach, gdzie poziom fluorków w wodzie pitnej nie przekracza wartości 1 mg/l, grupowej profilaktyki fluorkowej metodą nadzorowanego szczotkowania zębów preparatami fluorkowymi 6 razy w roku, w odstępach co 6 tygodni;
- udział w planowaniu, realizacji i ocenie edukacji zdrowotnej¹⁹.

Czy w razie konieczności nauczyciel może podać dziecku lek?

W maju 2010 r. ukazało się stanowisko Ministerstwa Zdrowia w sprawie możliwości podawania leków dzieciom przez nauczycieli w szkole i przedszkolu, w którym minister zdrowia stanął na stanowisku, że w sytuacji, kiedy występuje konieczność stałego podawania uczniowi leków w szkole, rodzice dziecka – przed przyjęciem go do szkoły – zobowiązani są do przedłożenia informacji na temat tego, na jaką chorobę dziecko choruje i jakie leki na zalecenie lekarza przyjmuje. Rodzice podają nazwę leku i sposób dawkowania, obowiązkowo dołączając zlecenie lekarskie oraz swoje pisemne upoważnienie dla pielęgniarki do podawania dziecku leków. Wymóg ten dotyczy także uczniów pełnoletnich. W przypadku nieobecności pielęgniarki, gdy stan zdrowia dziecka wymaga podania leku lub wykonania innych czynności (np. kontroli poziomu cukru we krwi u dziecka chorego na cukrzycę; podania leku drogą wziewną dziecku choremu na astmę) – czynności te mogą wykonywać również inne osoby (w tym: samo dziecko, rodzic, nauczyciel), jeżeli odbyły przeszkolenie w tym zakresie (posiadanie wykształcenia medycznego nie jest wymogiem koniecznym). Osoby przyjmujące takie zadanie muszą wyrazić na to zgodę. Delegowanie przez rodziców uprawnień do wykonywania czynności związanych z opieką nad dzieckiem oraz zgoda pracownika szkoły i zobowiązanie do sprawowania opieki powinny mieć formę umowy (ustnej lub pisemnej) pomiędzy rodzicami dziecka przewlekle chorego a pracownikiem szkoły²⁰.

1.4. Wsparcie materialne uczniów niepełnosprawnych w ramach systemu oświaty

W jaki sposób jednostka samorządu terytorialnego może udzielać wsparcia materialnego niepełnosprawnym uczniom?

Jednostki samorządu terytorialnego mogą mieć realny wpływ na kształt wsparcia oferowanego uczniom niepełnosprawnym. Największe kompetencje ma w tym zakresie gmina; to rada gminy uchwała regulamin przyznawania pomocy socjalnej wynikającej z ustawy o systemie oświaty. Jednakże jednostki samorządu terytorialnego – wszystkich szczebli – mogą uruchamiać również z własnej inicjatywy programy pomocy materialnej, m.in. ze względu na konieczność likwidacji występujących barier edukacyjnych.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Stanowisko z dnia 4 maja 2010 r. w sprawie możliwości podawania leków dzieciom przez nauczycieli w szkole i przedszkolu, Ministerstwo Zdrowia Departament Matki i Dziecka, [online], dostępny w: <http://www2.mz.gov.pl/wwwmz/index?mr=m15&ms=737&ml=pl&mi=737&mx=0&ma=15096> [dostęp: 22.10.2014 r.].

Jednostki samorządu terytorialnego mogą korzystać ze środków 0,4 rezerwy w części oświatowej subwencji ogólnej z tytułu dofinansowania remontów bieżących mających na celu likwidację barier architektonicznych w odniesieniu do uczniów niepełnosprawnych. Wymogi formalne niezbędne do pozytywnego rozpatrzenia wniosków określone są w ustalanych corocznie kryteriach podziału ww. rezerwy.

Ustawa o systemie oświaty przewiduje możliwość przyznania stypendium szkolnego²¹ uczniowi znajdującemu się w trudnej sytuacji materialnej, wynikającej z niskich dochodów na osobę w rodzinie, w szczególności gdy w rodzinie tej występuje m.in. niepełnosprawność lub ciężka lub długotrwała choroba²². Dodatkowo, w przypadku, gdy uczeń znajdzie się przejściowo w trudnej sytuacji materialnej z powodu zdarzenia losowego, może zostać mu przyznany zasiłek szkolny²³.

Regulamin udzielania pomocy materialnej dla uczniów zamieszkałych na terenie gminy uchwała rada gminy. Działając w granicach swoich kompetencji, rada gminy jest uprawniona do zróżnicowania wysokości stypendium szkolnego, przy uwzględnieniu zarówno przedziału kwotowego, jak i kryterium dochodowego na osobę w rodzinie oraz różnych okoliczności osobistych, w tym występującej w rodzinie niepełnosprawności.

1.5. Współdziałanie jednostek samorządu terytorialnego z organizacjami pozarządowymi

Organy administracji publicznej prowadzące szkoły i placówki mają obowiązek współdziałać z organizacjami pozarządowymi, w tym organizacjami harcerskimi, a także osobami prawnymi prowadzącymi statutową działalność w zakresie oświaty i wychowania, w wykonywaniu zadań wymienionych w art. 1 ustawy o systemie oświaty.

Współpraca ta może przybrać wszelkie formy przewidziane ustawą o działalności pożytku publicznego i wolontariacie – od konsultowania aktów prawa miejscowego, strategii i programów z zakresu oświaty, aż po zlecenie zadań z zakresu administracji publicznej wraz z ich dofinansowaniem. Przykładem takiej współpracy są regionalne lub lokalne programy wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży, które mogą być tworzone przez jednostki samorządowe we współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego. Projekty realizowane w ramach tych programów mogą być finansowane ze środków własnych jednostek samorządu terytorialnego lub innych środków publicznych wskazanych w ustawie o systemie oświaty i finansach publicznych, a zlecone do realizacji w drodze konkursu organizacjom pozarządowym.

²¹ Zgodnie z art. 90d ust. 9 ustawy o systemie oświaty (op.cit.), stypendium szkolne nie może być niższe miesięcznie niż 80% kwoty, o której mowa w art. 6 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dz.U. nr 228, poz. 2255 z późn. zm.) i nie może przekraczać miesięcznie 200% tej kwoty.

²² Stypendium szkolne może być udzielane uczniom w formie całkowitego lub częściowego pokrycia kosztów udziału w zajęciach edukacyjnych, pomocy rzeczowej o charakterze edukacyjnym, całkowitego lub częściowego pokrycia kosztów związanych z pobieraniem nauki poza miejscem zamieszkania lub w formie świadczenia pieniężnego. Więcej na temat form stypendium w art. 90d ust. 2–6 ustawy o systemie oświaty (op.cit.).

²³ Wysokość zasiłku szkolnego nie może przekroczyć jednorazowo kwoty stanowiącej pięciokrotność kwoty, o której mowa w art. 6 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (op.cit.) – więcej w art. 90e ustawy o systemie oświaty (op.cit.).

2. Wspieranie nauczycieli

Jakie jeszcze działania może podejmować jednostka samorządu terytorialnego?

Bardzo ważne jest stworzenie na terenie danej jednostki samorządu terytorialnego możliwości wymiany doświadczeń przez nauczycieli i specjalistów pracujących z dziećmi z określoną niepełnosprawnością, np. przez organizowanie tematycznych konferencji, warsztatów, inicjowanie spotkań zespołu konsultacyjnego czy sieci wsparcia nauczycieli pracujących z dziećmi z niepełnosprawnością umysłową, z zespołem Downa, dziećmi z autyzmem, z zespołem Aspergera itp.

Warto pomyśleć także o wsparciu dla dyrektorów i kadry kierowniczej szkół/przedszkoli z oddziałami integracyjnymi czy szkół/przedszkoli z edukacją włączającą np. w postaci organizowania cyklicznych spotkań powołanego zespołu konsultacyjnego dyrektorów/wicedyrektorów. Działania takie mogłyby być koordynowane i wsparte przez powiatową placówkę doskonalenia nauczycieli lub platformę edukacyjną utworzoną do wymiany doświadczeń. Utworzone sieci pozwalałyby z pewnością na przedyskutowanie problemów pojawiających się przy organizowaniu kształcenia specjalnego w szkołach ogólnodostępnych, mogłyby zapobiec wypaleniu zawodowemu czy powielaniu tych samych błędów. Mogłyby też być źródłem wiedzy i inspiracji do działań na rzecz edukacji dzieci z niepełnosprawnością. Działania tego typu mogłyby być też w miarę potrzeb wspierane przez lokalne stowarzyszenia rodziców dzieci z określoną niepełnosprawnością czy organizacje pozarządowe organizujące zajęcia edukacyjne, rewalidacyjne, opiekuńcze i rehabilitacyjne dla dzieci niepełnosprawnych.

Od 1 stycznia 2016 r. zadaniem poradni psychologiczno-pedagogicznych, placówek doskonalenia oraz bibliotek pedagogicznych będzie kompleksowe wspieranie szkół i placówek, które obejmie diagnozę zgłoszonych przez szkołę problemów, zaplanowanie wsparcia, monitorowanie i pomoc w jego wdrażaniu oraz ocenę uzyskanych efektów. To stwarza nową możliwość pomocy dzieciom i młodzieży, ich rodzicom i nauczycielom, którzy mają szansę lepiej przygotować się do pracy z niepełnosprawnymi uczniami.

3. Świadome planowanie działań przez jednostki samorządu terytorialnego

Niebagatelne znaczenie przy budowaniu modelu i podejmowaniu decyzji w sprawie systemowych rozwiązań dla kształcenia dzieci niepełnosprawnych na terenie danej jednostki samorządu terytorialnego (powiatu/gminy) ma **świadomość wszystkich kosztów związanych z organizacją tego kształcenia**, a więc i problemów stricte organizacyjnych, kosztów finansowych i emocjonalnych, które towarzyszą rodzicom oraz dzieciom i są związane z koniecznością pozostawienia dziecka na dłuższy okres w placówce specjalnej, czy też dowożenia dzieci do szkół i placówek specjalnych oraz integracyjnych.

Ważne jest, żeby te koszty finansowe umieć oszacować, a nawet z dużą dokładnością policzyć. Są to koszty związane z przygotowaniem bazy do prowadzenia zajęć dydaktyczno-wychowawczych i opiekuńczych: wyposażeniem pomieszczeń w odpowiedni sprzęt, w tym specjalistyczny, zapewnieniem pomocy dydaktycznych, oprogramowania specjalistycznego, koszty związane z prowadzeniem zajęć dydaktycznych, rewalidacyjnych, rehabilitacji, zapewnienia dodatkowego wsparcia psychologiczno-pedagogicznego, zatrudnieniem pedagoga specjalnego, pomocy nauczyciela, asystenta nauczyciela, a także koszty związane z zapewnieniem dowozu dzieci/uczniów niepełnosprawnych do szkoły/placówki.

3.1. Diagnoza potrzeb w zakresie kształcenia specjalnego na poziomie gminy/powiatu

Kluczowe dla właściwej organizacji kształcenia dzieci niepełnosprawnych na terenie gminy/powiatu jest ustalanie potrzeb w zakresie kształcenia dzieci niepełnosprawnych na terenie powiatu/gminy. Potrzeby te powinny być zbadane z odpowiednim wyprzedzeniem, a nie w momencie złożenia przez rodziców/opiekunów prawnych wniosku o zapewnienie odpowiedniej formy kształcenia. Coraz częściej zdarza się, że przed takim wnioskiem rodziców już kilka lat wcześniej pojawił się wniosek o zorganizowanie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka, poparty opinią poradni psychologiczno-pedagogicznej o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju. Już wtedy można przewidywać i planować, że takim dzieciom w niedalekiej przyszłości trzeba będzie zapewnić odpowiednią formę kształcenia specjalnego i należy się do tego przygotować.

Pracownicy wydziałów/referatów odpowiedzialnych w jednostce samorządu terytorialnego za sprawy oświaty muszą podejmować w tym zakresie współpracę z placówkami służby zdrowia, pracownikami pomocy społecznej, fundacjami i stowarzyszeniami rodziców dzieci z niepełnosprawnością, z dyrektorami szkół i przedszkoli czy osobami prowadzącymi inną formę wychowania przedszkolnego, z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi (w tym niepublicznymi). Oczywiście, z uwagi na konieczność ochrony danych osobowych, niemożliwe będzie pozyskanie dokładnych danych dzieci z niepełnosprawnością, ale bardzo cenne będzie już pozyskanie danych statystycznych, dotyczących liczby dzieci z określoną niepełnosprawnością i ich wieku.

Wiarygodnym źródłem danych statystycznych czy sposobem potwierdzenia danych uzyskanych w inny sposób są dane wpisane przez dyrektorów szkół i placówek oświatowych do systemu informacji oświatowej, dotyczące:

- liczby dzieci objętych wczesnym wspomaganie rozwoju na podstawie opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej (dzieci wg roku urodzenia, w wieku od zera do siódmego roku życia, w wyjątkowych przypadkach do ósmego, czy dziesiątego, jeśli odroczony został obowiązek szkolny),
- liczby dzieci wg roku urodzenia, w wieku od 3 do 24 lat, z określoną niepełnosprawnością (posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, wydane przez zespół orzekający działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej), dla których organizuje się kształcenie specjalne, a więc:
 - o niesłyszących,
 - o słabosłyszących,
 - o niewidomych,
 - o słabowidzących,
 - o z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją,
 - o z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim,
 - o z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym,
 - o z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera,
 - o z niepełnosprawnościami sprzężonymi,
- liczby dzieci i młodzieży w wieku 3–25 lat z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim, uczestniczących w zajęciach rewalidacyjno-wychowawczych (w szkole lub placówce).

Mogą to być też dane wpisane przez dyrektorów poradni psychologiczno-pedagogicznych do systemu informacji oświatowej, dotyczące liczby wydanych orzeczeń według ich rodzajów, dla poszczególnych kategorii dzieci i młodzieży.

Niewyobrażalne jest, żeby pracownicy wydziałów odpowiedzialnych w jednostce samorządu terytorialnego za sprawy kształcenia dzieci niepełnosprawnych nie przeprowadzali takich analiz, choćby z powodu konieczności weryfikowania wysokości otrzymanej subwencji oświatowej. Należy jednak zauważyć, że te dane dotyczyć będą dzieci, które już są w systemie kształcenia specjalnego – te, którym starosta powiatu już wskazał odpowiednią formę kształcenia.

Trzeba mieć na uwadze, że mogą mieć miejsce przypadki, że poradnia psychologiczno-pedagogiczna wydała dziecku niepełnosprawnemu orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, a rodzic/opiekun prawny decyduje się nie składać wniosku do starosty powiatu o zapewnienie odpowiedniej formy kształcenia oraz nie informuje szkoły/przedszkola o posiadaniu przez dziecko orzeczenia. Rolą poradni jest wówczas uświadomienie rodzicowi, że orzeczenie złożone w szkole jest szansą na pomoc dziecku i zachęcenie go do przekazania dyrektorowi otrzymanego dokumentu.

Ponadto, przy ustalaniu potrzeb w zakresie organizowania kształcenia specjalnego dzieci niepełnosprawnych na poziomie szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej, należy pamiętać o uregulowaniach zawartych w przepisach prawa, a mianowicie, że określono górne granice kształcenia: w przypadku szkoły podstawowej – do

18. roku życia, w przypadku gimnazjum – do ukończenia 21. roku życia, a w przypadku szkoły ponadgimnazjalnej – do ukończenia 24. roku życia²⁴.

Nie tworzy się przedszkoli specjalnych i oddziałów specjalnych w przedszkolach ogólnodostępnych dla dzieci z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim. Takie dziecko może otrzymać orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego z zaleceniem kształcenia w przedszkolu ogólnodostępnym lub integracyjnym.

Szkoły specjalne przysposabiające do pracy są szkołami ponadgimnazjalnymi, organizowanymi wyłącznie dla młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym oraz z niepełnosprawnościami sprzężonymi.

Szkoły specjalne dla dzieci i młodzieży niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym organizuje się w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych i młodzieżowych ośrodkach socjoterapii. Oddziałów specjalnych dla tej grupy dzieci nie organizuje się w szkołach ogólnodostępnych i integracyjnych²⁵.

Pewne znaczenie przed podjęciem decyzji dotyczącej planowania sieci szkół specjalnych, integracyjnych oraz szkół i placówek z oddziałami integracyjnymi, oraz konkretnej liczby oddziałów mogą mieć doświadczenia innych jednostek samorządu terytorialnego. Warto więc nawiązywać odpowiednie kontakty z osobami odpowiedzialnymi za organizowanie kształcenia dzieci niepełnosprawnych w innych powiatach i podejmować konsultacje w tym zakresie.

3.2. Analiza posiadanych zasobów bazowych i kadrowych

Przy planowaniu i tworzeniu rozwiązań systemowych dla kształcenia dzieci z niepełnosprawnościami na terenie danej jednostki samorządu terytorialnego (gminy/powiatu), niezwykle istotne jest dokonanie inwentaryzacji posiadanych zasobów bazowych i kadrowych.

3.3. Likwidacja barier architektonicznych i projektowanie uniwersalne

Wszystkie nowo budowane oraz modernizowane budynki oświatowe, jako obiekty użyteczności publicznej, muszą być dostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych, a zatem nie powinny posiadać barier architektonicznych zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz budynku. Powinny mieć łazienki dostosowane do potrzeb niepełnosprawnych, powinny być wyposażone w odpowiednie windy, posiadać odpowiednią liczbę miejsc do parkowania dla niepełnosprawnych, podjazdy itp.

²⁴ §3 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 414).

²⁵ §2 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz w ośrodkach (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 392).

Z odpowiednim wyprzedzeniem warto pomyśleć, czy zastosowane rozwiązanie będzie optymalnym w danej szkole/placówce. Często z powodu braku możliwości technicznych, a nierzadko w celach oszczędnościowych, z powodu niewystarczających środków finansowych, zamiast wygodnej windy czy podjazdu stosowane są różnego rodzaju podnośniki, „schodołazy”, które pozwalają inwestorom wykazać spełnienie norm budowlanych, ale w codziennej praktyce okazują się bardzo niewygodne i wręcz uciążliwe dla osób niepełnosprawnych, zmuszonych do korzystania z nich.

Pożądane byłoby, żeby w opracowywaniu projektu architektonicznego na budowę czy modernizację budynku szkoły/placówki oświatowej uczestniczyły osoby znające specyfikę problemów związanych z funkcjonowaniem i edukacją dzieci niepełnosprawnych, a także (co wydawałoby się absolutnie oczywiste, ale doświadczenie pokazuje, że nie zawsze tak jest) żeby przed przystąpieniem do prac projektowych znane było przeznaczenie obiektu: np. na szkołę ogólnodostępną, specjalną, ośrodek szkolno-wychowawczy, szkołę z oddziałami specjalnymi lub integracyjnymi. Pozwoliłoby to na przygotowanie pomieszczeń edukacyjnych odpowiedniej wielkości i funkcjonalności (do pracy zespołu klasowego, do pracy indywidualnej czy w grupach 2–3-osobowych, pomieszczeń niezbędnych dla odizolowania i wyciszenia dziecka z dysfunkcjami).

Idealnym rozwiązaniem byłoby przyjęcie założenia, że w każdym przedszkolu, szkole czy placówce oświatowej mogą pojawić się dzieci z niepełnosprawnością, zatem z wyprzedzeniem należy stwarzać optymalne warunki ich bezpiecznego funkcjonowania.

3.4. Zasoby kadrowe

W zasadzie nie podlega dyskusji, że **przed przyjęciem rozwiązań systemowych dla realizacji kształcenia specjalnego na terenie powiatu konieczna jest analiza kwalifikacji nauczycieli zatrudnionych w szkołach/placówkach oświatowych**, w szczególności w zakresie przygotowania do pracy z dziećmi z dysfunkcjami rozwojowymi. Istotne jest rozpoznanie posiadanych zasobów w tym zakresie, ale też i ustalenie potrzeb w zakresie rozwijania kompetencji kadry nauczycielskiej.

Cennym źródłem danych w tym zakresie mogą być arkusze organizacji pracy szkół i placówek, a także dane wpisane przez dyrektorów szkół i placówek oświatowych do systemu informacji oświatowej, dotyczące kwalifikacji nauczycieli do zajmowania stanowiska nauczyciela, ukończonych form kształcenia zawodowego i form doskonalenia zawodowego oraz innych kwalifikacji.

Konieczne może okazać się ustalenie lub wprowadzenie z odpowiednim wyprzedzeniem zmiany priorytetów doskonalenia nauczycieli i uruchomienie odpowiednich kursów w placówce doskonalenia czy studiów podyplomowych w uczelni wyższej. Kluczowe znaczenie w tym zakresie będzie miało podjęcie ścisłej współpracy przedstawicieli samorządów z dyrektorami szkół.

Przed ustaleniem ostatecznego modelu rozwiązań systemowych warto podjąć dialog i dokładnie poznać oczekiwania rodziców/opiekunów prawnych dzieci z określonym rodzajem niepełnosprawności czy stowarzyszeń, w których rodzice ci są zrzeszeni.

Warto pomyśleć też o odpowiednim dostosowaniu poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego. Należy dokonać oceny czy np. wystarczającym rozwiązaniem jest jedna poradnia psychologiczno-pedagogiczna funkcjonująca w powiecie, czy też może lepszym rozwiązaniem byłoby wesprzeć działania tej poradni siecią jej gabinetów utworzonych w szkołach i placówkach oświatowych, zatrudnieniem dodatkowych specjalistów, np. surdopedagogów, tyflopédagogów. Z pewnością takie rozwiązanie zwiększa dostępność i przybliża usługi poradni dzieciom, ich rodzicom i środowisku oświatowemu, pozwala zapewnić lepsze wsparcie psychologiczno-pedagogiczne i efektywniejsze wykorzystanie wysokich kwalifikacji specjalistów poradni, co jest niezwykle istotne przy usytuowaniu poradni w dużej odległości od szkoły/placówki czy domu dziecka.

Należałoby wcześniej pomyśleć o zabezpieczeniu środków finansowych w budżecie w celu zapewnienia w miarę możliwości komfortowych warunków dla funkcjonowania takich gabinetów, np. osobne wejście, wygodna poczekalnia, usunięcie barier architektonicznych, odpowiednie skomunikowanie z siedzibą poradni i jej dyrektorem, nowoczesne wyposażenie w nowe technologie, sprzęt diagnostyczny, specjalistyczne oprogramowanie i pomoce dydaktyczne.

Poradnia psychologiczno-pedagogiczna, jako ważne ogniwo w systemie oświaty, ma do spełnienia istotną rolę w określeniu potrzeb dziecka. To tu powinien trafić rodzic odpowiednio pokierowany przez placówkę służby zdrowia. Zadaniem specjalistów pracujących w poradni jest nie tylko zdiagnozowanie dziecka i wydanie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, ale też udzielenie rodzicom rzetelnej porady w zakresie wyboru odpowiedniej formy kształcenia. Istotne jest, żeby specjaliści zatrudnieni w poradniach mieli wiedzę na temat dobrych stron oraz świadomość zagrożeń i ograniczeń wynikających z wyboru możliwości kształcenia w szkole specjalnej, integracyjnej lub ogólnodostępnej. Ważne jest też to, żeby potrafili tę wiedzę przekazać rodzicom, ukierunkowali ich w dokonaniu wyboru formy kształcenia najlepszej dla dziecka.

Jakie kompetencje powinien posiadać pracownik wydziału oświaty jednostki samorządu terytorialnego zajmujący się kształceniem specjalnym?

Oczywiste jest, że organizowanie kształcenia dzieci niepełnosprawnych nie może się odbywać w sposób przypadkowy. Przyjmowane rozwiązania muszą być dobrze zaplanowane i podejmowane systemowo.

Bardzo ważne jest więc, kto w gminie/powiecie zajmuje się sprawami oświaty, w szczególności projektowaniem rozwiązań w zakresie organizowania kształcenia dzieci niepełnosprawnych, na podstawie których kreowana jest lokalna polityka oświatowa w tym zakresie. Znajomość przepisów i odpowiednie przygotowanie do realizacji zadania pozwala na otwartość i pozytywne nastawienie do potrzeb dzieci i młodzieży niepełnosprawnych. Optymalne byłoby, gdyby pracownicy jednostek samorządu terytorialnego prowadzący sprawy edukacji dzieci niepełnosprawnych byli wysoko wykwalifikowanymi specjalistami o dużej wiedzy merytorycznej, znającymi specyfikę pracy szkół. Warto dołożyć starań, żeby pozyskać takich właśnie pracowników. Zdarza się, że pracownicy ci stają się pierwszymi osobami, z którymi spotykają się zagubieni rodzice dziecka niepełnosprawnego, odesłani do urzędu przez placówkę służby zdrowia. Muszą więc mieć nie tylko pełną świadomość

zadań stojących przed jednostką samorządu terytorialnego, ale i świadomość możliwości oddziaływać i wiedzę merytoryczną pozwalającą na udzielenie porady.

Jak zatem dobrze planować i efektywnie realizować edukację uczniów niepełnosprawnych w gminie?

- **Rozpoznanie potrzeb:** w pierwszej kolejności należy dokonać pełnej identyfikacji dzieci i młodzieży na terenie gminy, którym należy pomóc. Nie można ograniczać się jedynie do przedszkoli czy szkół, ale trzeba też wziąć pod uwagę dzieci poniżej trzeciego roku życia, które być może należy objąć (bądź już są objęte) wczesnym wspomaganie rozwoju. Informacje dotyczące małych dzieci mogą uzyskać dyrektorzy i nauczyciele szkół i przedszkoli na terenie danej gminy z rozmów z rodzicami uczniów mających młodsze rodzeństwo. Ponadto, jedni rodzice mogą przekazywać innym ważne informacje uzyskane w szkole. Ale żeby tak było, kadra pedagogiczna musi nieustannie budować w świadomości rodziców poczucie, że należy jak najwcześniej reagować na wszystkie niepokojące objawy zauważone u dziecka, a szkoła czy przedszkole jest miejscem, w którym można szukać pomocy.
- **Analiza dokonanego rozpoznania:** dokonane na poziomie wszystkich jednostek oświatowych w gminie rozpoznanie powinno zostać dokładnie przeanalizowane. W analizie tej powinni uczestniczyć, oprócz pracowników danego samorządu terytorialnego, także dyrektorzy przedszkoli i szkół. Ich obecność jest niezbędna ze względu na często lepszą znajomość dziecka, jego rodziny oraz konkretnych potrzeb. Przedmiotem analizy powinny być zarówno posiadane przez dzieci i młodzież:
 - o opinie o potrzebie wczesnego wspomagania,
 - o orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego,
 - o orzeczenia o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych,
 - o orzeczenia o potrzebie indywidualnego przygotowania przedszkolnego i indywidualnego nauczania,

ale także zatrudnieni w całej gminie specjaliści, ze szczegółowym opisem posiadanych przez nich kwalifikacji (może się bowiem okazać, że nazwa kierunku kształcenia nauczyciela nie odpowiada wprost nazwie potrzebnych zajęć dla dziecka, ale w treściach przedmiotów podstawowych i kierunkowych podczas studiów wyższych znajdowały się takie zagadnienia, które pozwoliły nauczycielowi przygotować się do prowadzenia danego rodzaju zajęć, a dyrektor szkoły uznał to przygotowanie za wystarczające). Analiza taka pozwoli określić zapotrzebowanie na konkretne kwalifikacje nauczycieli, dzięki czemu dyrektorzy będą mogli starannie zaplanować wykorzystanie środków na doskonalenie. W przypadku przedszkoli, szkół podstawowych i gimnazjów liczba dzieci objętych edukacją zmienia się w niewielkim stopniu. W niewielkim zatem stopniu zmienia się także liczba tych, które wymagają specjalistycznego wsparcia. Dane dotyczące przewidywanej liczby dzieci w placówkach oświatowych można uzyskać z prowadzonej przez gminę ewidencji ludności na jej terenie. Prawidłowa polityka kadrowa dyrektorów pozwala na optymalne wykorzystanie środków na doskonalenie nauczycieli, służące rzeczywistemu zaspokajaniu potrzeb uczniów na danym terenie. W tym obszarze także konieczna jest ścisła współpraca dyrektorów z organem prowadzącym ich placówkę.

Niezwykle istotne jest również porównanie liczby dzieci i młodzieży posiadających ww. opinie lub orzeczenia na przestrzeni kilku lat i odniesienie tej liczby do ogółu

populacji w gminie w określonym przedziale wiekowym. To pozwoli zaobserwować tendencje i zaplanować skuteczną pomoc. Jeśli np. liczba dzieci posiadających orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego w klasach pierwszych szkół podstawowych zmniejszyła się w stosunku do liczby wcześniej posiadających opinię o potrzebie wczesnego wspomagania, warto zastanowić się, co jest przyczyną takiego stanu rzeczy. Jeśli progres dziecka – należy się cieszyć, jeśli natomiast zaniedbanie rodziców, brak kolejnej diagnozy i decyzji poradni – należy reagować. Nierozwiązany problem wraca, brak kontynuacji niezbędnego wsparcia też przynosi jedynie szkody.

- **Planowanie wsparcia:** projektowanie pomocy dzieciom i młodzieży na terenie gminy powinno odbywać się dwuetapowo. Najpierw taki plan powinien przygotować dyrektor każdego przedszkola i szkoły: określić potrzebną łączną liczbę godzin zajęć rewalidacyjnych, rodzaj tych zajęć, planowane formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej, a także ich wymiar w tygodniu. Następnie ocenić posiadane zasoby godzinowe, w tym z art. 42 ust. 2 pkt 2 Karty Nauczyciela (godziny, które nauczyciele w szkołach obowiązani są realizować w każdym tygodniu). Pamiętać przy tym należy, że oprócz dzieci/uczniów niepełnosprawnych, do przedszkoli i szkół uczęszczają także posiadający opinie poradni i im też należy zapewnić pomoc. Należy również ocenić posiadane zasoby kadrowe.

Następnym krokiem powinna być całościowa analiza potrzeb na poziomie gminy. To etap poszukiwania najlepszych rozwiązań, z wykorzystaniem całego potencjału znajdującego się na danym terenie. To pozwala na lepsze zabezpieczenie potrzeb dzieci. Specjalista z jednej szkoły może realizować zajęcia także w innej szkole, która takiego nauczyciela akurat nie posiada. Wtedy też lepiej można zobaczyć, ilu specjalistów i ilu godzin brakuje. Koordynowaniem takiego planowania powinien się zająć przedstawiciel jednostki samorządu terytorialnego.

Pamiętać przy tym należy, że każdemu uczniowi niepełnosprawnemu trzeba zapewnić udział w zajęciach rewalidacyjnych; w przypadku szkół i oddziałów ogólnodostępnych i integracyjnych – w wymiarze 2 godzin tygodniowo²⁶.

Na tym etapie określone być powinny także warunki realizacji edukacji tych uczniów, w tym niezbędne pomoce dydaktyczne czy sprzęt specjalistyczny. Uzgodnienia z gminą wymaga także zatrudnienie (lub nie) dodatkowych osób. Może to być konieczne i uwarunkowane np. określonego rodzaju niepełnosprawnością dziecka.

- **Realizacja wsparcia:** praca edukacyjno-terapeutyczna z dzieckiem/ucznieniem powinna być systematycznie monitorowana przez nauczycieli i specjalistów oraz, w miarę potrzeb, modyfikowana w trakcie roku. Nie można mówić o efektywności bez pedagogicznej refleksji i oceny postępów dziecka. Zwłaszcza, że przepisy oświatowe zobowiązują nauczyciela do dokumentowania tych postępów również w dzienniku zajęć rewalidacyjnych czy specjalistycznych realizowanych z uczniem. W realizacji zajęć z dzieckiem/ucznieniem mogą uczestniczyć specjaliści z poradni psychologiczno-pedagogicznej, prowadząc określonego rodzaju terapię na terenie szkoły, jeśli jest to korzystne dla ucznia.
- **Współpraca:** już na etapie analizy potrzeb i planowania pomocy należy myśleć o potencjalnych sojusznikach, mogących przyczynić się do pełnego zabezpieczenia po-

²⁶ Liczba godzin wynika z rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz.U. z 2012, poz. 204 z późn. zm.).

trzeb dzieci i młodzieży, budować lokalną koalicję, przyjazną dzieciom niepełnosprawnym i ich rodzinom²⁷.

- **Rodzice:** pierwszym partnerem zarówno gminy, jak i szkoły, są rodzice. Powinni uczestniczyć w każdym etapie realizacji pomocy ich dziecku. Są bezcennym źródłem informacji, których nie znajdziemy ani w opinii, ani w orzeczeniu.
- **Ocena efektywności udzielanego wsparcia:** ten etap najlepiej realizować w maju, w czasie planowania kolejnego roku szkolnego. I znowu, tak jak wspomniano wyżej, najpierw taką ocenę powinny przygotować samodzielnie przedszkola i szkoły, następnie trzeba ją przeprowadzić na poziomie gminy, zastanowić się nad uzyskanymi efektami, wykorzystaniem specjalistów i realizowanymi zajęciami, by kolejny rok zaplanować jeszcze lepiej.

Podobnego rodzaju działania podejmować należy na poziomie powiatu, wiedząc, ilu uczniów podejmie naukę w szkołach ponadgimnazjalnych czy prowadzonych przez ten szczebel samorządu szkołach specjalnych.

²⁷ Więcej na ten temat w części IV.

4. Wykaz aktów prawnych

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jednolity Dz.U. z 2004 nr 256, poz. 2572 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. z 2012, poz. 1137 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o transporcie drogowym (tekst jednolity Dz.U. z 2013, poz. 81414 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dz.U. nr 228, poz. 2255 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych (tekst jednolity Dz.U. z 2013, poz. 907 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (tekst jednolity Dz.U. 2008 nr 164, poz. 1027 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz.U. z 2001 nr 61, poz. 624 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 28 sierpnia 2009 r. w sprawie organizacji profilaktycznej opieki zdrowotnej nad dziećmi i młodzieżą (Dz.U. 2009 nr 139, poz. 1133).

Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz.U. z 2012, poz. 204 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 24 września 2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu podstawowej opieki zdrowotnej (Dz.U. z 2013, poz. 1248 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 414).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz w ośrodkach (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 392).

CZĘŚĆ III

Organizacja kształcenia specjalnego w przedszkolu/szkole ogólnodostępnej

Spis treści

1. Prawne warunki wspierania dziecka oraz specjalnej organizacji nauki i metod pracy z dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnościami	62
1.1. Opinia o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka	62
1.2. Rodzaje orzeczeń wydawanych przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne dzieciom niepełnosprawnym	65
1.2.1. Orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego	65
1.2.2. Orzeczenie o potrzebie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego	66
1.2.3. Orzeczenie o potrzebie indywidualnego nauczania	67
1.2.4. Orzeczenie o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych	69
2. Obowiązek szkolny i obowiązek nauki	70
3. Odroczenie obowiązku szkolnego	76
4. Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny (IPET)	80
4.1. Co zawiera IPET? Zasady konstruowania	80
4.2. Realizacja zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego	82
4.2.1. Dostosowanie wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb edukacyjnych i rozwojowych oraz możliwości psychofizycznych uczniów	83
4.2.2. Przykłady dostosowania wymagań	84
4.2.3. Dostosowanie wymagań a ocena z zachowania	85
4.3. Zintegrowane działania nauczycieli i specjalistów pracujących z uczniem	86
4.4. Współpraca z rodzicami uczniów	87
4.4.1. Komunikacja rodzice – nauczyciele	88
4.4.2. Wypełnianie zaleceń orzeczenia przez rodziców	88
4.4.3. Wzmacnianie kompetencji wychowawczych rodziców	89
4.4.4. Informowanie	89
4.5. Współpraca z poradnią psychologiczno-pedagogiczną	89
4.6. Współpraca z innymi instytucjami działającymi na rzecz dziecka i rodziny	91
5. Indywidualizacja pracy z uczniami na obowiązkowych i dodatkowych zajęciach	93
6. Zajęcia rewalidacyjne	95
6.1. Zajęcia rewalidacyjne w przepisach oświatowych	95
6.2. Organizacja zajęć rewalidacyjnych na terenie szkoły	98
7. Ocenianie uczniów	100
7.1. Funkcje oceny. Ocena opisowa	101
7.2. Zasady oceniania – zadania szkoły	101
7.3. Zwalnianie uczniów niepełnosprawnych z wybranych zajęć edukacyjnych	102
7.4. Ocena zachowania	103

8. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna, jej organizacja i udzielanie	104
8.1. Planowanie, koordynowanie i udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej	104
8.2. Formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej	106
8.3. Okres oraz wymiar godzin udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej	107
8.4. Dokumentowanie podejmowanych działań oraz ich ewaluacja	108
8.4.1. Dzienniki zajęć	108
8.4.2. Wielospecjalistyczna ocena poziomu funkcjonowania ucznia	109
9. Przedłużenie okresu edukacyjnego	111
10. Rola i zadania świetlicy szkolnej	113
11. Kadra pracująca z dziećmi	115
11.1. Nauczyciel, pedagog specjalny w szkole ogólnodostępnej	115
11.2. Specjaliści – psycholog, pedagog, logopeda	115
11.3. Pomoc nauczyciela	116
11.4. Asystent nauczyciela i wychowawcy świetlicy	116
11.5. Asystent osoby niepełnosprawnej	117
12. Warunki realizacji podstawy programowej, umożliwiające funkcjonowanie ucznia z niepełnosprawnością w szkole	118
12.1. Organizacja stanowiska pracy – wybrane przykłady	118
12.1.1. Uczeń słabowidzący lub niewidomy	118
12.1.2. Uczeń niepełnosprawny ruchowo	120
12.2. Dostęp do podręczników i materiałów edukacyjnych	121
13. Egzaminy zewnętrzne	124
13.1. Rodzaje udogodnień na sprawdzianie/egzaminie	125
14. Wykaz aktów prawnych	127

1. Prawne warunki wspierania dziecka oraz specjalnej organizacji nauki i metod pracy z dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnościami

Podstawą objęcia dziecka z niepełnosprawnością wsparciem lub specjalną organizacją nauki jest opinia o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju lub orzeczenie wydane przez zespół orzekający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej, takie jak:

- orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego,
- orzeczenie o potrzebie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego,
- orzeczenie o potrzebie indywidualnego nauczania.

Kto może starać się o wydanie dziecku opinii lub orzeczenia i jakie dokumenty są do tego potrzebne?

Tylko rodzic lub prawny opiekun jest uprawniony do wystąpienia o wydanie opinii lub orzeczenia i zainicjowania badania¹.

Do wniosku rodzic dołącza dokumentację uzasadniającą wniosek: opinie specjalistów, zaświadczenia oraz wyniki obserwacji i badań psychologicznych, pedagogicznych i lekarskich². Jeżeli dziecko uczęszcza do szkoły lub przedszkola, to do wniosku można dołączyć opinię nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych lub specjalistów udzielających pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Rodzic jest zawiadamiany przez poradnię o terminie posiedzenia zespołu orzekającego rozpatrującego wniosek i może wziąć w nim udział, by przedstawić swoje stanowisko³.

Kopia opinii lub orzeczenia może być przekazana przedszkolu, szkole lub innej placówce tylko na wniosek rodziców dziecka lub pełnoletniego ucznia⁴.

1.1. Opinia o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka

Opinie o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka wydawane są dla dzieci od chwili wykrycia niepełnosprawności do podjęcia nauki w szkole⁵.

Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka to ważne zadanie w systemie oświaty z punktu widzenia potrzeb dziecka z niepełnosprawnością i zapobiegania jego ewentualnym przy-

¹ § 5 ust. 1 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 września 2008 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych (Dz.U. z 2008 nr 173, poz. 1072), zwanego dalej: rozporządzenie w sprawie orzeczeń PPP.

² Ibidem, § 6 ust. 2.

³ Ibidem, § 6 ust. 10.

⁴ § 6 ust. 2 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (Dz.U. z 2013, poz. 199).

⁵ § 2 ust. 1 pkt 5 rozporządzenie w sprawie orzeczeń PPP, op.cit.

szłym niepowodzeniom w nauce szkolnej⁶. Umożliwia objęcie wielospecjalistyczną opieką dziecko oraz jego rodzinę od chwili rozpoznania u dziecka pierwszych niepokojących objawów zaburzeń.

Czy dziecko musi mieć orzeczenie o niepełnosprawności, by otrzymać opinię o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju?

Przepisy ustawy o systemie oświaty nie wskazują obowiązku rodzica do załączenia do wniosku orzeczenia o niepełnosprawności dziecka. Wydając opinię o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju, zespół poradni psychologiczno-pedagogicznej podejmuje autonomiczną decyzję na podstawie posiadanej dokumentacji i własnych diagnoz, z których musi wynikać, że u dziecka wykryto niepełnosprawność. Niepełnosprawność w tym wypadku, zgodnie z definicją WHO (Światowej Organizacji Zdrowia), to:

- każda utrata sprawności lub nieprawidłowość w budowie czy funkcjonowania organizmu pod względem psychicznym, psychofizycznym lub anatomicznym,
- każde ograniczenie bądź niemożność (wynikająca z niesprawności) prowadzenia aktywnego życia w sposób lub zakresie uznawanym za typowy dla człowieka⁷.

Ważne

Powodu wydania opinii o potrzebie wczesnego wspomaganie nie ogranicza katalog niepełnosprawności, z uwagi na które uczeń otrzymuje orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego.

Główne zasady wczesnego wspomaganie rozwoju:

- jak najwcześniej rozpocząć usprawnianie, pobudzanie i stymulowanie rozwoju ruchowego, poznawczego, emocjonalnego i społecznego, w odpowiedzi na indywidualne potrzeby dziecka,
- włączyć rodziców w proces rehabilitacji dziecka.

Podstawowym założeniem wczesnego wspomaganie jest traktowanie rozwoju dziecka jako integralnego i całościowego procesu. Proces ten uwarunkowany jest przez czynniki genetyczne i środowiskowe, a jego bazą jest aktywność, rozumiana jako cecha wrodzona, warunkująca wszelkie zachowania. Aktywność umożliwia uczenie się – warunek ciągłego rozwoju człowieka.

Jakie placówki mogą organizować wczesne wspomaganie rozwoju?

Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka mogą organizować w porozumieniu z organami prowadzącymi:

- przedszkola i szkoły podstawowe, w tym specjalne,
- inne formy wychowania przedszkolnego,
- ośrodki (młodzieżowe ośrodki wychowawcze, młodzieżowe ośrodki socjoterapii, specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze, specjalne ośrodki wychowawcze, ośrodki rewalidacyjno-wychowawcze),
- publiczne i niepubliczne poradnie psychologiczno-pedagogiczne, w tym poradnie specjalistyczne.

⁶ Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka w polskim systemie oświaty, Materiały ORE, Rafał-Luniewska J. (oprac.), [online], dostępny w: <http://www.ore.edu.pl> [dostęp: 28.11.2014].

⁷ Ibidem.

Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka obejmuje:

- wspieranie rodziny dziecka niepełnosprawnego (działania edukacyjne i informacyjne, pomoc w rozpoznaniu potrzeb rozwojowych dziecka i rozwiązywaniu sytuacji trudnych, udzielanie instruktażu i porad oraz prowadzenie konsultacji w zakresie pracy z dzieckiem; pomoc w przystosowaniu warunków w środowisku domowym do potrzeb dziecka oraz w pozyskaniu i wykorzystaniu w pracy z dzieckiem odpowiednich środków dydaktycznych i niezbędnego sprzętu)⁸,
- wielospecjalistyczną ocenę rozwoju dziecka (medyczną, psychologiczno-pedagogiczną, logopedyczną, ruchową),
- ocenę funkcjonowania dziecka,
- program wieloprofilowego usprawniania dziecka.

Podstawą efektywnych działań wspomagających jest współpraca zespołu specjalistów i rodziców.

W skład **zespołu wczesnego wspomagania rozwoju dziecka** wchodzi osoby posiadające przygotowanie do pracy z małymi dziećmi o zaburzonym rozwoju psychoruchowym:

- pedagog posiadający kwalifikacje odpowiednie do rodzaju niepełnosprawności dziecka, w szczególności: oligofrenopedagog, tyflopedagog lub surdopedagog;
- psycholog;
- logopeda;
- inni specjaliści (w zależności od potrzeb dziecka i jego rodziny, np. lekarz)⁹.

Pracę zespołu koordynuje dyrektor placówki lub upoważniony przez niego nauczyciel¹⁰.

Jakie są zadania zespołu wczesnego wspomagania rozwoju dziecka?

Zadaniem zespołu jest pobudzanie psychoruchowego i społecznego rozwoju dziecka, w szczególności:

- ustalenie, na podstawie opinii o potrzebie wczesnego wspomagania rozwoju dziecka, kierunków i harmonogramu działań w zakresie wczesnego wspomagania i wsparcia rodziny dziecka;
- nawiązanie współpracy z podmiotem leczniczym lub ośrodkiem pomocy społecznej w celu zapewnienia dziecku rehabilitacji, terapii lub innych form pomocy, stosownie do jego potrzeb;
- opracowanie i realizowanie z dzieckiem i jego rodziną indywidualnego programu wczesnego wspomagania, z uwzględnieniem działań wspomagających rodzinę dziecka w zakresie realizacji programu, koordynowania działań specjalistów prowadzących zajęcia z dzieckiem oraz oceniania postępów dziecka;

⁸ § 6 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 października 2013 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomagania rozwoju dzieci (Dz.U. z 2013, poz. 1257).

⁹ § 3 ust. 1 i 2 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 października 2013 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomagania rozwoju dzieci, op.cit.

¹⁰ Ibidem, § 3 ust. 4.

- analizowanie skuteczności pomocy udzielanej dziecku i jego rodzinie, wprowadzanie zmian w indywidualnym programie wczesnego wspomagania, stosownie do potrzeb dziecka i jego rodziny, oraz planowanie dalszych działań w zakresie wczesnego wspomagania¹¹.

Zespół szczegółowo dokumentuje działania prowadzone w ramach indywidualnego programu wczesnego wspomagania¹².

Zajęcia w ramach wczesnego wspomagania organizuje się w wymiarze od 4 do 8 godzin w miesiącu, w zależności od możliwości psychofizycznych i potrzeb dziecka. Zajęcia prowadzone są indywidualnie z dzieckiem i jego rodziną. W przypadku dzieci, które ukończyły 3. rok życia, zajęcia mogą być też prowadzone w grupach liczących 2 lub 3 dzieci, z udziałem ich rodzin¹³, natomiast z dziećmi, które nie ukończyły 3. roku życia, pracować można także w domu rodzinnym. Miejsce prowadzenia zajęć w ramach wczesnego wspomagania ustala dyrektor szkoły bądź innej placówki w uzgodnieniu z rodzicami (prawnymi opiekunami) dziecka¹⁴.

1.2. Rodzaje orzeczeń wydawanych przez poradnię psychologiczno-pedagogiczne dzieciom niepełnosprawnym

1.2.1. Orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego

Ważne

Kształceniem specjalnym obejmuje się uczniów niepełnosprawnych, którzy wymagają specjalnej organizacji nauki i metod pracy, posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego.

Aby dziecko zostało uznane za niepełnosprawne w placówce oświatowej, musi posiadać wspomniane wyżej orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego¹⁵. Orzeczenia te wydawane są dla dzieci na okres roku szkolnego, etapu edukacyjnego albo okresu kształcenia w danej szkole. Orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego dla uczniów szkół podstawowych z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim wydaje się na okres każdego etapu edukacyjnego w tej szkole¹⁶.

Jakie informacje zawarte są w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego?

W orzeczeniu określone są zalecane przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną. Orzeczenie zawiera:

- diagnozę, w której zespół przedstawia rodzaj dysfunkcji, z uwagi na którą wydane zostaje orzeczenie, w tym informacje o możliwościach rozwojowych i potencjale dziecka;

¹¹ Ibidem, § 3 ust. 3.

¹² Ibidem, § 3 ust. 5.

¹³ Ibidem, § 4.

¹⁴ Ibidem, § 5.

¹⁵ Dudzińska A., *Najczęstsze pytania dotyczące kształcenia specjalnego. Informator dla rodziców*, Wszystko Jasne, Warszawa 2012, s. 6.

¹⁶ § 9 ust. 1 i 2 rozporządzenia w sprawie orzeczeń PPP, op.cit.

- warunki realizacji potrzeb edukacyjnych, formy stymulacji, rewalidacji, terapii, usprawniania, rozwijania potencjalnych możliwości i mocnych stron dziecka oraz inne formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej;
- najkorzystniejsze dla dziecka formy kształcenia specjalnego: w przedszkolu ogólnodostępnym, w tym z oddziałami integracyjnymi, integracyjnym albo specjalnym, szkole ogólnodostępnej, szkole integracyjnej lub oddziale integracyjnym, szkole specjalnej lub oddziale specjalnym, ośrodka rewalidacyjno-wychowawczym albo w szkole zorganizowanej w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, młodzieżowym ośrodku socjoterapii lub specjalnym ośrodku szkolno-wychowawczym¹⁷.

Orzeczenie zawiera ponadto uzasadnienie diagnozy wskazującej na potrzebę kształcenia specjalnego oraz zalecanych form pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Orzeczenie w tej części powinno także określać spodziewane efekty pomocy udzielonej dziecku.

Ważne

Zalecana w orzeczeniu najkorzystniejsza forma kształcenia jest rekomendacją zespołu orzekającego, jednakże ostateczny wybór to decyzja rodzica.

Dla dzieci posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego organizuje się w przedszkolu i szkole zajęcia rewalidacyjne. Są to zajęcia o charakterze terapeutycznym, wspomagającym rozwój dziecka niepełnosprawnego. Nie należy ich mylić z zajęciami z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Ważne

Jeżeli dziecko ma wydaną opinię o potrzebie wczesnego wspomagania i jednocześnie orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, to pomoc organizuje się dla niego i jego rodziny w taki sposób, aby jej formy uzupełniały się, zaspokajając wszystkie potrzeby rozwojowe i edukacyjne dziecka. Co więcej, jeżeli dziecko posiadające opinię o potrzebie wczesnego wspomagania uczęszcza do przedszkola, to wydanie dla niego orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego jest zasadne i zalecane.

1.2.2. Orzeczenie o potrzebie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego

Dla dziecka niepełnosprawnego może być wydane jednocześnie orzeczenie o potrzebie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego, jeśli jego stan zdrowia uniemożliwia mu lub znacznie utrudnia uczęszczanie do przedszkola lub oddziału przedszkolnego zorganizowanego w szkole podstawowej¹⁹. Dokument ten wydaje się na czas określony, wskazany w zaświadczeniu o stanie zdrowia dziecka, dołączonym do wniosku o wydanie orzeczenia, nie krótszy jednak niż 30 dni²⁰.

¹⁷ § 8 ust. 2 rozporządzenia w sprawie orzeczeń PPP, op.cit.

¹⁸ Wyjaśnienie MEN z dnia 21.12.2011 r. (znak: DZSE-2-EN-523-23/11) zawarte w odpowiedzi na pismo Stowarzyszenia Nie-Grzeczne Dzieci.

¹⁹ § 2 ust. 1 pkt 2 rozporządzenia w sprawie orzeczeń PPP, op.cit.

²⁰ § 9 ust. 4 rozporządzenia w sprawie orzeczeń PPP, op.cit.

Jakie informacje zawarte są w orzeczeniu o potrzebie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowanie przedszkolnego?

W orzeczeniu określa się:

- zalecane warunki realizacji potrzeb edukacyjnych, a także możliwości uczestniczenia dziecka w życiu przedszkola, formy stymulacji, rewalidacji, terapii, usprawniania, rozwijania potencjalnych możliwości i mocnych stron dziecka i inne formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej;
- w przypadku dziecka, którego stan zdrowia znacznie utrudnia uczęszczanie do przedszkola, zakres, w jakim dziecko może brać udział w zajęciach, w których realizowana jest podstawa programowa wychowania przedszkolnego, organizowanych z grupą wychowawczą lub indywidualnie w odrębnym pomieszczeniu w przedszkolu lub szkole²¹.

Kto organizuje dla dziecka indywidualne przygotowanie przedszkolne?

Indywidualne przygotowanie przedszkolne organizuje w porozumieniu z organem prowadzącym dyrektor przedszkola lub szkoły podstawowej, w której są zorganizowane oddziały przedszkolne²². Odbywa się to na wniosek rodziców (prawnych opiekunów).

W jakim wymiarze godzin dziecko realizuje indywidualne wychowanie przedszkole?

Tygodniowo dziecku przyznaje się od 4 do 6 godzin, które realizowane są w ciągu co najmniej 2 dni. Nauczyciel realizuje treści wynikające z podstawy programowej, dostosowane do potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia.

1.2.3. Orzeczenie o potrzebie indywidualnego nauczania

Orzeczenia o potrzebie indywidualnego nauczania są wydawane dla uczniów, których stan zdrowia uniemożliwia lub znacznie utrudnia uczęszczanie do szkoły²³. Dokument ten wydaje się na czas określony, wskazany w zaświadczeniu o stanie zdrowia dziecka, które dołączone powinno być do wniosku o wydanie orzeczenia (nie krócej niż na 30 dni).

Jakie informacje zawarte są w orzeczeniu o potrzebie indywidualnego nauczania?

W orzeczeniu określone są:

- zalecane warunki realizacji potrzeb edukacyjnych, a także możliwości uczestniczenia ucznia w życiu szkoły, formy stymulacji, rewalidacji, terapii, usprawniania, rozwijania potencjalnych możliwości i mocnych stron ucznia i inne formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej;
- w przypadku ucznia, którego stan zdrowia znacznie utrudnia uczęszczanie do szkoły, zakres, w jakim uczeń może brać udział w obowiązkowych zajęciach edukacyjnych, organizowanych z oddziałem w szkole lub indywidualnie w odrębnym pomieszczeniu w szkole;
- w przypadku ucznia szkoły prowadzącej kształcenie w zawodzie – także możliwość dalszej realizacji praktycznej nauki zawodu²⁴.

²¹ § 8 ust. 4 rozporządzenia w sprawie orzeczeń PPP, op.cit.

²² Art. 71b ust. 5d ustawy o systemie oświaty (tekst jednolity Dz.U. z 2004 nr 256, poz. 2572 z późn. zm.) oraz

§ 19 ust. 1 rozporządzenia w sprawie orzeczeń PPP, op.cit.

²³ § 2 ust. 1 pkt 3 rozporządzenia w sprawie orzeczeń PPP, op.cit.

²⁴ § 8 ust. 5 rozporządzenia w sprawie orzeczeń PPP, op.cit.

Indywidualne nauczanie dla ucznia organizuje dyrektor szkoły, do której uczęszcza uczeń, w porozumieniu z organem prowadzącym. Odbywa się to na wniosek rodziców (prawnych opiekunów)²⁵.

Gdzie realizowane są zajęcia w ramach indywidualnego nauczania?

Nauczyciele prowadzą zajęcia w indywidualnym i bezpośrednim kontakcie z uczniem²⁶ w miejscu pobytu dziecka (np. w domu) lub w osobnym pomieszczeniu na terenie szkoły²⁷.

W przypadku ucznia I–III klasy szkoły podstawowej dyrektor powierza prowadzenie zajęć indywidualnego nauczania nauczycielowi lub dwóm nauczycielom, a w przypadku starszych uczniów – kilku nauczycielom.

W indywidualnym nauczaniu realizuje się treści wynikające z podstawy programowej, dostosowane do potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia. Dyrektor, na pisemny i uzasadniony wniosek nauczyciela prowadzącego zajęcia może zezwolić na odstępnie od realizacji niektórych treści wynikających z podstawy programowej, stosownie do możliwości psychofizycznych dziecka lub ucznia oraz warunków w miejscu, w którym są organizowane zajęcia²⁸.

W jakim wymiarze godzin uczeń realizuje zajęcia indywidualnego nauczania?

Tygodniowy wymiar godzin zajęć indywidualnego nauczania wynosi:

- dla uczniów klas I–III szkoły podstawowej – od 6 do 8 godzin;
- dla uczniów klas IV–VI szkoły podstawowej – od 8 do 10 godzin;
- dla uczniów gimnazjum – od 10 do 12 godzin;
- dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych – od 12 do 16 godzin²⁹.

Tygodniowy wymiar godzin zajęć indywidualnego nauczania dla uczniów klas I–III szkoły podstawowej realizuje się w ciągu co najmniej 2 dni, a dla pozostałych uczniów – w ciągu co najmniej 3 dni.

Poza tygodniowym wymiarem godzin w celu integracji dziecka ze środowiskiem dyrektor powinien zapewnić uczniowi uczestnictwo w życiu szkoły – szkolnych uroczystościach i imprezach – a także w zajęciach rozwijających zainteresowania i uzdolnienia, ponadto – w zajęciach rewalidacyjnych lub w formach pomocy psychologiczno-pedagogicznej³⁰.

Ważne

W razie potrzeby wydania dziecku jednocześnie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego i orzeczenia o potrzebie indywidualnego przygotowania przedszkolnego albo orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego i orzeczenia o potrzebie indywidualnego nauczania, rodzic (prawny opiekun) składa odrębne wnioski³¹.

²⁵ Art. 71b ust. 5d ustawy o systemie oświaty, op.cit. oraz § 19 ust. 2 Rozporządzenia w sprawie orzeczeń PPP, op.cit.

²⁶ § 4 rozporządzenia w sprawie indywidualnego nauczania, op.cit.

²⁷ § 5 ust. 1 rozporządzenia w sprawie indywidualnego nauczania, op.cit.

²⁸ Ibidem, § 6 i 7.

²⁹ Ibidem, § 9 ust. 1.

³⁰ Ibidem, § 10.

³¹ § 5 ust. 2 rozporządzenia w sprawie orzeczeń PPP, op.cit.

1.2.4. Orzeczenie o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych

Orzeczenia o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych są wydawane dla dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo w stopniu głębokim³².

Dokument ten określa elementy zajęć rewalidacyjno-wychowawczych, na które należy położyć szczególny nacisk w pracy z dzieckiem, metody i sposoby realizacji zajęć rewalidacyjno-wychowawczych oraz formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej, w tym pomocy udzielanej rodzicom³³. Orzeczenie o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych wydaje się na okres do 5 lat³⁴.

³² Ibidem, § 2 ust. 1 pkt 4.

³³ Ibidem, § 8 ust. 6.

³⁴ Ibidem, § 9 ust. 3.

2. Obowiązek szkolny i obowiązek nauki

Art. 70 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej określa, że każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18. roku życia jest obowiązkowa. Sposób wykonywania obowiązku szkolnego określa ustawa³⁵.

Co to jest obowiązek szkolny i obowiązek nauki?

Obowiązek szkolny i obowiązek nauki traktować należy jako rodzaj zobowiązania nałożonego przez państwo w zakresie edukacji. Każde dziecko w Polsce, także niepełnosprawne, musi do ukończenia 18. roku życia spełniać te obowiązki, zgodnie z przepisami ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty³⁶.

Obowiązek szkolny polega na konieczności uczęszczania do szkoły podstawowej i gimnazjum (publicznych albo niepublicznych). W przypadku szkoły publicznej dziecko uczęszcza do szkoły obwodowej, nazywanej również rejonową (właściwej ze względu na miejsce zamieszkania ucznia).

Obowiązek nauki to z kolei różne formy edukacji na poziomie ponadgimnazjalnym. Spełnia się go przez:

- uczęszczanie do publicznej lub niepublicznej szkoły ponadgimnazjalnej (np. liceum ogólnokształcącego, technikum, zasadniczej szkoły zawodowej, szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy);
- realizowanie przygotowania zawodowego u pracodawcy.

Ponadto osoba, która ukończyła gimnazjum oraz:

- ma opóźnienie w cyklu kształcenia związane z sytuacją życiową lub zdrowotną uniemożliwiającą lub znacznie utrudniającą podjęcie lub kontynuowanie nauki w szkole ponadgimnazjalnej dla młodzieży albo uniemożliwiającą lub znacznie utrudniającą realizowanie, zgodnie z przepisami w sprawie przygotowania zawodowego młodocianych i ich wynagradzania, przygotowania zawodowego u pracodawcy lub
- przebywa w zakładzie karnym, areszcie śledczym, zakładzie poprawczym lub schronisku dla nieletnich

może realizować obowiązek nauki przez uczęszczanie na kwalifikacyjny kurs zawodowy³⁷.

Ważne

Uczeń, który ukończył szkołę ponadgimnazjalną przed ukończeniem 18. roku życia, może również spełniać obowiązek nauki przez uczęszczanie do szkoły wyższej.

³⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

³⁶ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, op.cit.

³⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 lipca 2012 r. w sprawie przypadków, w jakich do publicznej lub niepublicznej szkoły dla dorosłych można przyjąć osobę, która ukończyła 16 albo 15 lat, oraz przypadków, w jakich osoba, która ukończyła gimnazjum, może spełniać obowiązek nauki przez uczęszczanie na kwalifikacyjny kurs zawodowy (Dz.U. z 2012, poz. 857).

Jakie są formy spełniania obowiązku szkolnego?

W Polsce, zgodnie z art. 16 ust. 5 ustawy o systemie oświaty, podstawową formą spełniania obowiązku szkolnego jest uczęszczanie do szkoły podstawowej i gimnazjum, publicznych i niepublicznych.

Ponadto, obowiązek szkolny może być spełniany przez uczęszczanie do szkoły:

- za granicą, w tym na podstawie umów międzynarodowych lub porozumień o współpracy bezpośredniej zawieranych przez szkoły, jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej lub w ramach programów edukacyjnych Unii Europejskiej;
- przy przedstawicielstwie dyplomatycznym innego państwa w Polsce.

Za spełnianie obowiązku szkolnego i obowiązku nauki uznaje się również udział dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo w stopniu głębokim w zajęciach rewalidacyjno-wychowawczych.

Zyskuje na popularności możliwość spełniania obowiązku szkolnego i obowiązku nauki poza szkołą, bowiem na wniosek rodziców dyrektor szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej, do której dziecko zostało przyjęte, może zezwolić, w drodze decyzji, na spełnianie przez dziecko ww. obowiązków poza szkołą.

Na czym polega spełnianie obowiązku szkolnego i obowiązku nauki poza szkołą (zwanego również przez rodziców „nauczaniem domowym”)?

Jak sama nazwa wskazuje, uczeń pobiera edukację poza szkołą, zgodnie z koncepcją rodziców. Dziecko otrzymuje wówczas świadectwo ukończenia poszczególnych klas danej szkoły po zdaniu egzaminów klasyfikacyjnych z zakresu części podstawy programowej obowiązującej na danym etapie kształcenia, uzgodnionej na dany rok szkolny z dyrektorem szkoły. Egzaminy klasyfikacyjne przeprowadzane są przez szkołę, której dyrektor zezwolił na spełnianie obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki poza szkołą³⁸. Uczniowi takiemu nie ustala się oceny za zachowanie. Dziecko spełniające obowiązek szkolny lub obowiązek nauki poza szkołą ma prawo uczestniczyć w szkole w zajęciach rozwijających zainteresowania i uzdolnienia oraz zajęciach dydaktyczno-wyrównawczych i specjalistycznych, co jest istotne z punktu widzenia potrzeb ucznia niepełnosprawnego.

Czy uczeń niepełnosprawny może spełniać obowiązek szkolny lub obowiązek nauki poza szkołą?

Tak, ustawa o systemie oświaty nie wyłącza uczniów niepełnosprawnych z tej formy spełniania ww. obowiązków.

Jak uzyskać zezwolenie dyrektora szkoły na edukację poza szkołą?

Wniosek o zezwolenie na spełnianie obowiązku szkolnego i obowiązku nauki poza szkołą składają rodzice do dyrektora szkoły przed rozpoczęciem roku szkolnego albo w trakcie roku szkolnego. Do wniosku o wydanie zezwolenia należy dołączyć:

³⁸ Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz.U. z 2007 nr 83, poz. 562 z późn. zm.).

- opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej;
- oświadczenie rodziców o zapewnieniu dziecku warunków umożliwiających realizację podstawy programowej obowiązującej na danym etapie kształcenia;
- zobowiązanie rodziców do przystępowania w każdym roku szkolnym przez dziecko spełniające obowiązek szkolny lub obowiązek nauki do rocznych egzaminów klasyfikacyjnych.

Ważne

W przypadku dzieci i młodzieży posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, wydane ze względu na upośledzenie umysłowe w stopniu umiarkowanym lub znacznym, do wniosku nie dołącza się opinii poradni oraz zobowiązania do przystępowania w każdym roku szkolnym do rocznych egzaminów klasyfikacyjnych.

Czy zezwolenie na tzw. „nauczanie domowe” może być cofnięte?

Tak, cofnięcie zezwolenia następuje w trzech sytuacjach:

- na wniosek rodziców;
- jeżeli dziecko z przyczyn nieusprawiedliwionych nie przystąpiło do egzaminu klasyfikacyjnego, albo nie zdało rocznych egzaminów klasyfikacyjnych;
- w razie wydania zezwolenia z naruszeniem prawa.

Kiedy rozpoczyna się i kiedy kończy obowiązek szkolny?

W myśl art. 15 ust. 2 ustawy o systemie oświaty obowiązek szkolny dziecka rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 6 lat, oraz trwa do ukończenia gimnazjum, nie dłużej jednak niż do ukończenia 18. roku życia.

Czy to oznacza, że dziecko urodzone w styczniu będzie uczęszczało do tej samej klasy, co dziecko urodzone w grudniu w danym roku?

Tak, od 1 września 2015 r. wszystkie dzieci sześciolatnie rozpoczynają naukę w szkole podstawowej.

Wyjątkowo w latach szkolnych 2014/2015 i 2015/2016 podziału uczniów klasy I publicznej szkoły podstawowej na oddziały dokonuje się według roku i miesiąca urodzenia, poczynając od uczniów najmłodszych. W szczególnie uzasadnionych przypadkach dyrektor publicznej szkoły podstawowej dokonując podziału może przyjąć ucznia do klasy I, odstępując od tej zasady³⁹.

Czy uczeń, który skończył 18 lat, nie ma już prawa uczęszczać do szkoły?

Nie. Uczeń ma prawo kontynuować naukę w szkole, do której został przyjęty i ją ukończyć. W sytuacji opóźnień w edukacji spowodowanych różnymi przyczynami (długorocznością, stanem zdrowia) pełnoletni uczeń:

³⁹ Ustawa z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz ustawy o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2013, poz. 1265).

- może kontynuować naukę w dotychczasowej szkole,
- może podjąć naukę w szkole dla dorosłych.

Czy w sytuacji, gdy dzieci sześćioletnie obowiązkowo rozpoczynają edukację, istnieje możliwość przyspieszenia obowiązku szkolnego, tak jak to było przed wprowadzeniem reformy?

Tak, od 1 września 2014 r. istnieje znowu możliwość przyspieszenia obowiązku szkolnego, czyli rozpoczęcia nauki w szkole przez dziecko pięcioletnie.

Jakie warunki należy spełnić, aby przyspieszyć dziecku obowiązek szkolny?

Ustawodawca wskazał niezbędne warunki:

- wniosek rodziców,
- ukończenie przez dziecko w danym roku kalendarzowym 5 lat,
- wykazanie psychofizycznej dojrzałości do podjęcia nauki szkolnej,
- posiadanie opinii publicznej lub niepublicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej,
- podjęcie przez dyrektora decyzji w sprawie wcześniejszego przyjęcia dziecka (jest to decyzja administracyjna wydana w trybie art. 104 Kodeksu postępowania administracyjnego)

Ważne

Dziecko, które zostało wcześniej przyjęte do szkoły podstawowej, jest zwolnione z obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego.

Czy uczeń niepełnosprawny ma prawo spełniać obowiązek szkolny i obowiązek nauki w wybranej szkole ogólnodostępnej?

Tak, najlepiej najbliżej miejsca zamieszkania⁴⁰. W przypadku nieobwodowej (nierejonowej) szkoły podstawowej i gimnazjum, jeśli są wolne miejsca. W przypadku szkoły ponadgimnazjalnej po spełnieniu kryteriów rekrutacyjnych.

Do którego roku życia uczeń niepełnosprawny ma prawo się kształcić?

Kształcenie uczniów niepełnosprawnych w szkołach ogólnodostępnych (także z oddziałami integracyjnymi i szkołach integracyjnych) może być prowadzone do końca roku szkolnego, w tym roku kalendarzowym, w którym uczeń kończy:

- 18. rok życia w przypadku szkoły podstawowej,
- 21. rok życia w przypadku gimnazjum,
- 24. rok życia w przypadku szkoły ponadgimnazjalnej.

Jakie obowiązki mają rodzice w związku ze spełnianiem obowiązku szkolnego i obowiązku nauki?

Rodzice dziecka, także dziecka niepełnosprawnego, podlegającego obowiązkowi szkolnemu są obowiązani do:

⁴⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 414).

- dopełnienia czynności związanych ze zgłoszeniem dziecka do szkoły,
- zapewnienia regularnego uczęszczania dziecka na zajęcia szkolne,
- zapewnienia dziecku warunków umożliwiających przygotowywanie się do zajęć,
- informowania, w terminie do dnia 30 września każdego roku, dyrektora szkoły podstawowej lub gimnazjum, w obwodzie których dziecko mieszka, o realizacji obowiązku szkolnego spełnianego za granicą lub przy przedstawicielstwie dyplomatycznym innego państwa w Polsce.

Rodzice dziecka podlegającego obowiązkowi nauki, na żądanie wójta gminy (odpowiednio burmistrza, prezydenta miasta), na terenie której dziecko mieszka, są obowiązani informować go o formie spełniania obowiązku nauki przez dziecko i zmianach w tym zakresie.

Rodzice dziecka realizującego obowiązek szkolny lub obowiązek nauki poza szkołą są obowiązani do zapewnienia dziecku warunków nauki określonych w tym zezwoleniu.

Kto kontroluje obowiązek szkolny?

Dyrektorzy publicznych szkół podstawowych i gimnazjów kontrolują spełnianie obowiązku szkolnego przez dzieci zamieszkałe w obwodach tych szkół, w tym:

- kontrolują wykonywanie obowiązków przez rodziców polegających na: zgłoszeniu dziecka do szkoły, zapewnieniu systematycznego udziału w zajęciach edukacyjnych, a także informowaniu o realizacji obowiązku szkolnego za granicą lub przy przedstawicielstwie dyplomatycznym innego państwa w Polsce;
- współdziałają z rodzicami w realizacji obowiązków w celu zapewnienia dziecku warunków umożliwiających naukę;
- prowadzą ewidencję spełniania obowiązku szkolnego.

Kto kontroluje obowiązek nauki?

Gmina kontroluje spełnianie obowiązku nauki przez młodzież zamieszkałą na terenie tej gminy.

Co oznacza, że uczeń nie spełnia obowiązku szkolnego i obowiązku nauki?

Przez niespełnienie obowiązku szkolnego i nauki należy rozumieć nieusprawiedliwioną nieobecność w okresie jednego miesiąca na co najmniej 50 proc. dni zajęć w szkole (ewentualnie zajęć u pracodawcy lub zajęć na kwalifikacyjnym kursie zawodowym).

Jakie są prawne rygory w sytuacji niespełnienia obowiązku szkolnego i nauki?

Niespełnienie obowiązku szkolnego i nauki podlega egzekucji w trybie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.

W jaki sposób może spełniać obowiązek szkolny lub obowiązek nauki dziecko, któremu stan zdrowia uniemożliwia lub znacznie utrudnia uczęszczanie do szkoły?

Dla takich uczniów jest możliwość zorganizowania nauczania indywidualnego w miejscu pobytu dziecka⁴¹.

Odpowiedzi na powyższe pytania wskazują jednoznacznie, iż w Polsce dzieci niepełnosprawne, analogicznie do pozostałych dzieci, podlegają obowiązkowi szkolnemu oraz obowiązkowi nauki. To od sprawności działania systemu edukacji oraz osób odpowiedzialnych za prawidłowe funkcjonowanie systemu zależy, jakie warunki edukacji zostaną stworzone każdemu dziecku, dziecku niepełnosprawnemu w szczególności.

⁴¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 sierpnia 2014 r. w sprawie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego dzieci i indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży (Dz.U. z 2014, poz. 1157).

3. Odroczenie obowiązku szkolnego

Zgodnie ze zmianami wprowadzonymi reformą edukacji obniżającą wiek rozpoczynania obowiązku szkolnego od 1 września 2015 r. wszystkie dzieci sześciolatnie oraz dzieci siedmioletnie urodzone od 1 lipca do 31 grudnia 2008 r. są zobowiązane rozpocząć naukę w szkole podstawowej, czyli rozpoczynają spełnianie obowiązku szkolnego.

Co stanie się w przypadku, gdy dziecko nie będzie na tyle dojrzałe aby pójść do szkoły? Jakie są prawne możliwości rozwiązania tej sytuacji?

Zgodnie z zasadą podmiotowości dziecka w edukacji, to system ma stwarzać warunki pełnego rozwoju dziecka i dostosować się do jego indywidualnych potrzeb i predyspozycji.

Przepisy art. 16 ust. 3-4d ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty zawierają główne zasady odraczania obowiązku szkolnego.

Kto odracza obowiązek szkolny⁴²?

Podmiotem uprawnionym do odroczenia obowiązku szkolnego jest wyłącznie dyrektor publicznej albo niepublicznej szkoły podstawowej, do której dziecko zostało przyjęte.

Kto wnioskuje o odroczenie obowiązku szkolnego?

Wniosek rodziców rozpoczyna procedurę dyrektora szkoły w sprawie odroczenia.

Jakie dokumenty oprócz wniosku powinni złożyć rodzice do dyrektora szkoły?

Do wniosku dołącza się opinię, z której wynika potrzeba odroczenia spełniania przez dziecko obowiązku szkolnego w danym roku szkolnym, wydaną przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną.

Które poradnie mogą wydawać opinie przydatne do odroczenia obowiązku szkolnego?

Opinie mogą wydawać publiczne poradnie psychologiczno-pedagogiczne albo niepubliczne poradnie psychologiczno-pedagogiczne, wpisane do ewidencji szkół i placówek niepublicznych, prowadzonej przez jednostkę samorządu terytorialnego oraz zatrudniające pracowników posiadających kwalifikacje określone dla pracowników publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych.

Czy przepisy wskazują konkretny termin złożenia wniosku do dyrektora szkoły?

Przepisy określają raczej ramy czasowe niż konkretny termin. Wniosek o odroczenie obowiązku szkolnego składa się w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 6 lat. Odroczenie dotyczy roku szkolnego, w którym dziecko ma rozpocząć lub już rozpoczęło spełnianie obowiązku szkolnego.

⁴² Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, op.cit., art. 16.

W praktyce oznacza to, iż wniosek może być złożony przed 1 września (np. w czerwcu, sierpniu) lub po 1 września, gdy dziecko zostaje uczniem klasy pierwszej, nie później niż do 31 grudnia.

Ważne

Wszczęcie procedury odroczenia obowiązku szkolnego po 1 września generuje ewentualne zmiany organizacyjne w szkole, które musi zatwierdzić organ prowadzący szkołę publiczną.

Jaki jest najlepszy termin złożenia wniosku o odroczenie obowiązku szkolnego?

Z uwagi na poczucie bezpieczeństwa oraz stabilizacji dziecka optymalnym terminem jest czas przed rozpoczęciem nauki. Rodzice do końca kwietnia roku szkolnego poprzedzającego nowy rok szkolny powinni otrzymać z przedszkola lub oddziału przedszkolnego, do którego uczęszcza dziecko, „Informację o gotowości dziecka do podjęcia nauki w szkole podstawowej”⁴³. Z jej treści wynikają mocne strony dziecka, zauważone trudności, potrzebne działania wspierające wychodzące naprzeciw potrzebom dziecka, wskazówki dla rodziców w zakresie opanowania wymagań określonych w podstawie programowej wychowania przedszkolnego; potrzeby rozwojowe dziecka, w tym zauważone predyspozycje, uzdolnienia i zainteresowania oraz dodatkowe spostrzeżenia o dziecku. Na tej podstawie jeszcze przed rozpoczęciem nauki w szkole można podjąć działania wspierające dziecko, a także wykonać profesjonalną, pogłębioną diagnozę w poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Ważne

Złożenie wniosku o odroczenie obowiązku szkolnego dziecku powinno być przemyślanym działaniem. Nie można kierować się jednorazowym niepowodzeniem dziecka, namową innych rodziców lub stereotypami wynikającymi z osobistych doświadczeń bądź zasłyszanych opinii.

W jakim trybie dyrektor szkoły dokonuje odroczenia obowiązku szkolnego?

Dyrektor odracza obowiązek szkolny w trybie administracyjnym, zgodnie z art. 104 Kodeksu postępowania administracyjnego⁴⁴, czyli wydaje decyzję administracyjną. Dyrektor podejmuje decyzję o odroczeniu obowiązku lub odmowie odroczenia obowiązku szkolnego. Decyzja musi zawierać uzasadnienie. Stronom postępowania administracyjnego, czyli rodzicom, przysługuje odwołanie do II instancji – kuratora oświaty za pośrednictwem dyrektora szkoły.

Co dzieje się z dzieckiem, któremu odroczone spełnianie obowiązku szkolnego? Czy może „zostać” w domu?

Nie, dziecko, któremu odroczone spełnianie obowiązku szkolnego, kontynuuje przygotowanie przedszkolne w przedszkolu, oddziale przedszkolnym lub w innej formie wychowania przedszkolnego⁴⁵.

⁴³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 maja 2010 r. w sprawie wzorów świadectw, dyplomów państwowych oraz innych druków szkolnych (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 893 z późn. zm.).

⁴⁴ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2013, poz. 267 z późn. zm.).

⁴⁵ Ustawa z dnia 27 stycznia 2012 r. zmieniająca ustawę o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2012, poz. 176).

Ważne

Gmina musi zapewnić miejsce do kontynuowania przez dziecko wychowania przedszkolnego. Nie musi to być to samo przedszkole (oddział przedszkolny), w którym dziecko dotychczas realizowało obowiązkowe przygotowanie przedszkolne.

Czy to oznacza, że dziecko powtarza roczne obowiązkowe przygotowanie przedszkolne?

Nie, przepisy prawa nie definiują takiego pojęcia. Dziecko kontynuuje przygotowanie przedszkolne. W ramach zajęć wychowania przedszkolnego nauczyciel rozwija wiedzę i umiejętności dziecka, uwzględniając jego potrzeby rozwojowe.

Ważne

Nie do przyjęcia jest sytuacja, w której nauczyciel nie indywidualizuje pracy z dzieckiem i zarówno dziecko, jak i jego rodzice mają poczucie znudzenia, wykonywania bez potrzeby tych samych ćwiczeń oraz marnowania czasu.

Kto odpowiada za kontrolę obowiązku szkolnego? Czy rodzice muszą informować dyrektora szkoły rejonowej, że ich dziecko ma odroczony obowiązek szkolny?

Jeżeli dziecko zostało przyjęte do szkoły podstawowej innej niż publiczna szkoła podstawowa, w obwodzie której mieszka, i odroczone mu spełnianie obowiązku szkolnego, dyrektor szkoły podstawowej, do której dziecko zostało przyjęte, informuje dyrektora publicznej szkoły podstawowej, w obwodzie (rejonie) której dziecko mieszka, o odroczeniu spełniania tego obowiązku.

Ważne

Rodzice nie muszą informować dyrektora szkoły obwodowej (rejonowej) o odroczeniu obowiązku szkolnego dziecka.

Czy dziecko niepełnosprawne może mieć odroczony obowiązek szkolny?

Tak. Dziecko niepełnosprawne korzysta z takich samych praw jak inne dzieci, jednakże do wniosku rodziców dołącza się oprócz opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej także orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego.

Dlaczego rodzice powinni dołączyć do wniosku opinię poradni i orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego?

Tylko w przypadku dzieci posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego obowiązek szkolny może być odroczony do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 8 lat. Z uwagi na to, że nie każde dziecko niepełnosprawne będzie korzystało z odroczenia obowiązku, opinia poradni psychologiczno-pedagogicznej wskazuje rodzicom i dyrektorowi potrzebę odroczenia obowiązku w danym roku szkolnym.

Ważne

Wniosek rodziców może być złożony także w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat.

Co dzieje się z dziećmi niepełnosprawnymi, które mają odroczony obowiązek szkolny?

Dziecko niepełnosprawne może być objęte wychowaniem przedszkolnym w wieku powyżej 6 lat, nie dłużej jednak niż do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym kończy 8 lat. Kontynuuje przygotowanie przedszkolne w przedszkolu, oddziale przedszkolnym lub innej formie wychowania przedszkolnego.

Dziecko posiadające orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na niepełnosprawności sprzężone, z których jedną jest upośledzenie umysłowe w stopniu umiarkowanym lub znacznym, może kontynuować przygotowanie przedszkolne także w ośrodku umożliwiającym dzieciom i młodzieży upośledzonym w stopniu głębokim zajęcia rewalidacyjno-wychowawcze.

Ważne

Dzieci posiadające orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, którym odroczone spełnianie obowiązku szkolnego na podstawie dotychczasowych przepisów oraz na podstawie ust. 1, zachowują to prawo do końca okresu, na jaki zostało udzielone⁴⁶.

Jak rozwiązać sytuację, gdy rodzice nie mogą uzgodnić stanowiska w sprawie odroczenia obowiązku szkolnego?

Zgodnie z art. 97 § 1 i 2 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego: „Jeżeli władza rodzicielska przysługuje obojgu rodzicom, każde z nich jest obowiązane i uprawnione do jej wykonywania. Jednakże o istotnych sprawach dziecka rodzice rozstrzygają wspólnie; w przypadku braku porozumienia między nimi rozstrzyga sąd opiekuńczy”⁴⁷.

Odroczenie obowiązku szkolnego jest w doktrynie prawa oraz orzecznictwie sądów uznawane za istotną sprawę dziecka. Zatem decyzja dyrektora szkoły powinna być wydana z należytą starannością, z uwzględnieniem stanowisk obojga rodziców, a jeżeli trzeba – po uzyskaniu przez nich odpowiedniego rozstrzygnięcia w sądzie rodzinnym.

Odroczenie obowiązku szkolnego dziecku, w tym dziecku niepełnosprawnemu, jest odpowiedzialną decyzją z perspektywy różnych podmiotów uczestniczących w jej podejmowaniu i realizacji. Dlatego w najlepiej pojętym interesie dziecka na każdym etapie: diagnozy dziecka, analizy jego indywidualnej sytuacji, wydawania decyzji, organizacji edukacji po wydaniu decyzji, ważna jest współpraca dyrektora szkoły, rodziców, nauczycieli, poradni psychologiczno-pedagogicznej i organu prowadzącego szkołę.

⁴⁶ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2014 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty (Dz.U. z 2014, poz. 642), art. 5.

⁴⁷ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2012, poz. 788 z późn. zm.).

4. Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny (IPET)

4.1. Co zawiera IPET? Zasady konstruowania

Dla uczniów posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego opracowywany jest indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny (IPET). IPET opracowywany musi być zespołowo przez nauczycieli i specjalistów prowadzących zajęcia z uczniem.

Dokument sporządzany jest na czas wydania orzeczenia, ale nie dłuższy niż etap edukacyjny. Jeśli orzeczenie zostało wydane na cały okres nauki w szkole podstawowej, to IPET powinien być opracowany kolejno na I i II etap edukacyjny.

Rodzice ucznia albo pełnoletni uczeń mogą uczestniczyć w opracowaniu i modyfikacji programu oraz otrzymać jego kopię, jeśli zwrócą się z takim wnioskiem.

Kiedy musi być opracowany dla dziecka IPET?

Program opracowuje się w terminie:

- 30 dni od dnia złożenia w przedszkolu lub szkole orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego (termin ten bywa trudny w praktyce do zrealizowania, ponieważ rodzic może w przedszkolu/szkole złożyć dokument w środku wakacji) lub
- 30 dni przed upływem okresu, na jaki został opracowany poprzedni program.

Na jakiej podstawie konstruuje się IPET?

Podstawą skonstruowania programu jest wcześniejsza rzetelna wielospecjalistyczna ocena poziomu funkcjonowania ucznia. Jest ona sporządzana przez zespół nauczycieli i specjalistów we współpracy z rodzicami i/lub z samym uczniem, jeśli jest on pełnoletni.

IPET konstruuje się na podstawie:

- orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego,
- zebranych informacji od rodziców, nauczycieli/wychowawców, specjalistów opiekujących się dzieckiem,
- analizy dostępnej dokumentacji, m.in. medycznej, psychologicznej, przedszkolnej i szkolnej,
- wniosków z codziennej obserwacji ucznia prowadzonej w szkole; dokonuje się opisu jego funkcjonowania w sferze poznawczej, emocjonalnej, społecznej, głównie pod kątem radzenia sobie w sytuacji przedszkolnej/szkolnej. Wskazane jest również dokonanie analizy sytuacji rodzinnej ze względu na konieczność udzielenia wsparcia także rodzicom dziecka.

Wnikliwe określenie potrzeb edukacyjnych i rozwojowych oraz możliwości psychicznych i fizycznych ucznia jest niezbędne do takiego skonstruowania IPET, który wskaże właściwe kierunki oddziaływań i zapewni efektywność udzielanej pomocy.

Co zawiera IPET?

Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny łączy funkcję dydaktyczno-wychowawczą z funkcją terapeutyczną, czyli zawiera cele edukacyjne i terapeutyczne. Prawo oświatowe⁴⁸ precyzuje, jakie podstawowe obszary powinny w nim zostać uwzględnione:

- **zakres i sposób dostosowania wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb oraz możliwości psychofizycznych ucznia**, w szczególności przez zastosowanie odpowiednich metod i form pracy z uczniem (praktykowane jest, że wypisane sposoby dostosowania wymagań stają się osobnym dokumentem i stanowią załącznik do IPET, ale to szkoła decyduje o kształcie programu);
- **zintegrowane działania nauczycieli i specjalistów** prowadzących zajęcia z uczniem;
- **formy i okres udzielania uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz wymiar godzin**;
- **działania wspierające rodziców** oraz zakres współdziałania z innymi podmiotami: poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym specjalistycznymi, ośrodkami (specjalnymi ośrodkami szkolno-wychowawczymi, specjalnymi ośrodkami wychowawczymi), placówkami doskonalenia nauczycieli, organizacjami pozarządowymi oraz innymi instytucjami działającymi na rzecz dziecka i rodziny;
- **zajęcia rewalidacyjne** (odpowiednie dla niepełnosprawności ucznia) oraz inne zajęcia, a w przypadku ucznia gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej – działania z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego;
- **zakres współpracy nauczycieli i specjalistów z rodzicami** (udział rodziców w opracowaniu programu i ich zgoda na jego realizację, wskazania do pracy w domu, rodzaj wspólnych oddziaływań wychowawczych, sposoby kontaktowania się).

Ponadto, aby IPET był dokumentem czytelnym, powinien zawierać:

- **metryczkę z danymi dziecka** (imię i nazwisko, adres, wiek, klasa, rodzaj niepełnosprawności, nr orzeczenia PPP);
- **sentencję orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego** (rozpoznanie, z uwagi na co zostało wydane).

Ważne

- Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny powinien zawierać podpisy nauczycieli i specjalistów prowadzących zajęcia z uczniem, opracowujących program, datę jego opracowania oraz podpis rodziców potwierdzający znajomość IPET-u.
- Nie ma wzoru indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego. Przedszkole czy szkoła same opracowują go dla swoich uczniów.
- Opracowaniu powinna towarzyszyć zasada „nie ilość (długość programu) a jakość”. Zapisy w programie winny mieć poziom operacyjny, konkretny. Tylko wtedy możliwe są rzeczywiste zintegrowane działania nauczycieli i specjalistów, którzy będą mieć wskazówki jak postępować z dzieckiem i wspierać je w bieżącej pracy.
- W IPET należy określić:
 - formy pomocy udzielanej rodzicom (np. porady, konsultacje, warsztaty);
 - osoby/instytucje świadczące pomoc (np. wychowawca, pedagog szkolny, psycholog poradni psychologiczno-pedagogicznej, pracownik socjalny).

⁴⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (tekst jednolity Dz. U. z 2014, poz. 414).

Głównym wyznacznikiem kierunków udzielanej pomocy zapisanej w IPET są zalecenia zawarte w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego sformułowane przez specjalistów poradni psychologiczno-pedagogicznych oraz potrzeby dziecka określone w wielo-specjalistycznej ocenie jego poziomu funkcjonowania.

4.2. Realizacja zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego

Zalecenia w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego są wskazaniem do pracy z dzieckiem, wynikającymi z diagnozy psychologicznej, pedagogicznej, czasem logopedycznej, przeprowadzonej przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną (także specjalistyczną) z uwzględnieniem rozpoznania i opisu medycznego dysfunkcji dziecka.

Elementem indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego jest pomoc psychologiczno-pedagogiczna. Należy zatem wskazać formy tej pomocy, wymiar godzin i okres ich realizacji. Zalecane formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej powinno zawierać orzeczenie, ale nie zawsze tak jest. Poza tym, zespół opracowujący program może je poszerzyć, jeśli uzna to za potrzebne dla dziecka. Określając formy pomocy, należy korzystać z przepisów rozporządzenia w sprawie udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Praktyka szkolna pokazuje, jak bardzo wskazane jest, by zalecenia poradni były realizowane nie tylko przez nauczycieli i specjalistów szkolnych, ale także przez rodziców. Ścisła współpraca osób dorosłych pracujących z dzieckiem jest kluczowa dla efektywności udzielanej pomocy.

Zdarza się, że rodzice, traktując orzeczenie jako dokument kierowany wyłącznie do szkoły, nie podejmują wystarczająco systematycznych i intensywnych działań wychowawczych i opiekuńczych, które zapewniłyby ciągłość pracy edukacyjnej i rewalidacyjnej podejmowanej przez przedszkole/szkołę. Ważne jest więc nieustanne włączanie rodziców we współpracę. Bardzo pomocne w tym kontekście jest formułowanie przez poradnię zaleceń w orzeczeniu w taki sposób, aby określone zostały wyraźnie działania, które realizować może i powinna szkoła (w razie potrzeby we współpracy z innymi podmiotami), a które realizować powinien rodzic (oprócz własnego wsparcia udzielanego dziecku, rodzic może korzystać z pomocy np. placówek służby zdrowia).

Co zrobić, gdy szkoła/przedszkole nie ma możliwości realizacji wszystkich zaleceń poradni, np. hipoterapii?

Wraz z rozwojem wiedzy psychologicznej i pedagogicznej oraz rozwojem nowoczesnych technologii wzrasta świadomość potrzeb osób niepełnosprawnych i możliwość efektywniejszego udzielania pomocy. Znajduje to swoje odzwierciedlenie we wskazaniach w zaleceniach poradni psychologiczno-pedagogicznych. Jednakże ograniczenia kadrowe oraz finansowe szkół i przedszkoli niejednokrotnie poważnie utrudniają wywiązywanie się z powierzonych im w omawianym zakresie zadań. Niewątpliwie stanowi to duże wyzwanie dla dyrektora, który jest odpowiedzialny za organizowanie warunków kształcenia uczniów niepełnosprawnych.

W obecnych warunkach trudno mówić o możliwości zrealizowania przez szkołę zalecenia uczestnictwa dziecka w zajęciach, np. hipoterapii. Nie zawsze też szkoły dysponują możliwością zapewnienia tak specjalistycznych zajęć, jak m.in. zajęcia metodą Tomatisa, terapia integracji sensorycznej czy biofeedback, ze względu na brak specjalistycznego pomieszczenia, sprzętu czy terapeuty o odpowiednich kwalifikacjach.

Jeśli inna placówka (szkoła, poradnia) dysponuje takimi możliwościami, to dyrektor powinien zwrócić się do organu prowadzącego o środki na sfinansowanie tej pomocy, wskazując na konieczność zrealizowania zaleceń, oraz wystąpić do tej placówki o pomoc w zorganizowaniu danej formy zajęć.

4.2.1. Dostosowanie wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb edukacyjnych i rozwojowych oraz możliwości psychofizycznych uczniów

Nauczyciel zobowiązany jest do dostosowania dla swoich uczniów wymagań edukacyjnych z nauczanego przez siebie przedmiotu, tak by mogli oni przyswoić sobie treści nauczania. Wymagania te są oczekiwanymi osiągnięciami uczniów przełożonymi na ocenę/oceny uzyskane z poszczególnych zajęć edukacyjnych. Dostosowywanie wymagań to zastosowanie do sformułowanych wymagań takich kryteriów, które uwzględniają indywidualne możliwości, potrzeby i ograniczenia uczniów.

Dostosowanie wymagań edukacyjnych w przypadku ucznia niepełnosprawnego powinno uwzględniać potencjał dziecka, jego potrzeby oraz ograniczenia wynikające z danej dysfunkcji – w edukacji, w sferze poznawczej, społecznej, emocjonalnej, w rozwoju fizycznym. Dostosowując wymagania edukacyjne dla uczniów z różnego rodzaju dysfunkcjami utrudniającymi im funkcjonowanie w wielu dziedzinach, należy pamiętać także o ich mocnych stronach, uzdolnieniach i zainteresowaniach.

Po co dostosowujemy wymagania do potrzeb i możliwości uczniów?

Celem dostosowania wymagań jest wyrównanie szans edukacyjnych uczniów, a także niedopuszczenie do narastania trudności w funkcjonowaniu emocjonalnym czy też osłabienia motywacji do nauki i rozwoju.

Co należy uwzględnić, dostosowując wymagania?

Dostosowanie wymagań edukacyjnych powinno obejmować:

- warunki optymalnego przebiegu procesu edukacyjnego (metody, formy);
- zewnętrzne warunki i organizację nauczania (sprzęt i wyposażenie sali lekcyjnej, zajmowane miejsce względem tablicy czy innych uczniów, oświetlenie, rozkład zajęć itd.);
- warunki sprawdzania wiedzy i umiejętności (metody i formy sprawdzania, kryteria oceniania).

Trudno byłoby podać ścisły wykaz, na czym dostosowanie wymagań ma polegać. Wynika to z faktu, że każdy uczeń jest inny.

By nauczyciel mógł w sposób rzetelny i odpowiedzialny opracować dostosowania, powinien zapoznać się z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego (zwłaszcza z zaleceniami), inną dokumentacją dziecka (wcześniejsze opinie lub orzeczenia), jego sytuacją rodzinną i środowiskową, powinien wyciągnąć własne wnioski z obserwacji i rozmów z rodzicami, innymi nauczycielami, specjalistami zajmującymi się tym uczniem. Ale przede wszystkim powinien znać szczegółowo i realizować ustalenia indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego, którego przecież jest współautorem.

Ważne

Nie należy mylić dostosowania wymagań z ich obniżeniem. Nie ma pojęcia „obniżenie wymagań”. Dostosowanie nie oznacza pominięcia niektórych treści programowych. Oznacza osiąganie celów w pracy z uczniem, z wykorzystaniem optymalnych dla tego ucznia form i metod pracy.

Zobowiązuje to z jednej strony nauczyciela do zaproponowania przemyślanego sposobu udzielania pomocy oraz stawiania wymagań uwzględniających potrzeby i możliwości dziecka, z drugiej strony – zobowiązuje ucznia do wytężonej pracy, zwiększenia nakładu sił i uwagi, większej samodzielności, pokonywania trudności.

Czy w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym powinny być zawarte dostosowania z poszczególnych przedmiotów?

Tak, powinny być zawarte. Jeśli to obszerny materiał, może być dołączony do programu, ale stanowi on jego integralną część. Program powinien znajdować się w takim miejscu w szkole, by nauczyciele pracujący z uczniem mogli mieć do niego dostęp i przypominać sobie, w jaki sposób pracować z dzieckiem.

4.2.2. Przykłady dostosowania wymagań

Poniżej przytoczone zostały przykłady dostosowania wymagań edukacyjnych do potrzeb i możliwości ucznia z autyzmem/zespołem Aspergera (ZA)⁴⁹.

I. Przykładowe dostosowania warunków sprawdzania wiedzy i umiejętności do potrzeb i możliwości ucznia z autyzmem/zespołem Aspergera

1. Dostosowanie egzekwowania wiedzy w zależności od indywidualnych możliwości ucznia:
 - o forma ustna z dodatkowymi pytaniami,
 - o forma pisemna zależna od formy akceptowanej przez ucznia, np. test wielokrotnego wyboru / testy z wykorzystaniem krótkich pytań.
2. Modyfikowanie sprawdzianów poprzez:
 - o stosowanie krótkich zadań,
 - o przedstawianie znaczenia pojęć abstrakcyjnych przy pomocy obrazów lub stosując zasadę przeciwieństw,
 - o wyjaśnianie metafor i wyrazów wieloznacznych.

⁴⁹ Opracowane przez pedagoga specjalnego I. Polańską i logopedę E. Mączkę – nauczycielki Zespołu Szkół nr 11 we Wrocławiu.

3. Umożliwienie podczas sprawdzianów/prac pisemnych korzystania ze słowników: wyrazów bliskoznacznych, związków frazeologicznych itp.
4. Tłumaczenie poleceń w czasie pisania prac klasowych, w których zadania dotyczą interpretacji uczuć czy motywów działań innych ludzi.
5. Umożliwienie poprawy prac pisemnych w formie ustnej.
6. Naprowadzanie ucznia podczas udzielania odpowiedzi ustnych/pisemnych (np. przez podpowiadanie pierwszego słowa).
7. Nieocenianie:
 - o różnych form wypowiedzi z dialogiem (np. opowiadanie z dialogiem, dialog w związku z zaburzeniami kompetencji dialogowych,
 - o rozumienia związków frazeologicznych, przenośni, przysłów, idiomów, wypowiedzi sarkastycznych itp.
 - o techniki czytania i recytacji pod kątem: intonacji, barwy, tonu głosu, akcentowania końca zdania lub zdań pytających z uwagi na zaburzenia prozodii (mowa monotonna, arytmiczna, przerywana).
8. Stosowanie cząstkowych pytań uzupełniających, dotyczących zrozumienia tekstu przy omawianiu lektury.
9. Dodatkowe omawianie z uczniem zadań związanych z analizą wierszy, opowiadań, utworów literackich opisujących relacje społeczne.
10. Upewnienie się, czy uczeń należycie zrozumiał zadania wymagające myślenia perspektywicznego oraz zdolności przewidywania skutków.
11. Konstruowanie zadań z treścią opartych na konkretnych przykładach.
12. Przy sprawdzaniu wiedzy pozwoleń uczniowi na stosowanie niekonwencjonalnych technik i sposobów służących do rozwiązywania zadania.

II. Przykładowe dostosowania warunków realizacji podstawy programowej, form i metod pracy do potrzeb i możliwości ucznia z autyzmem/zespołem Aspergera:

1. Przystosowanie pomieszczenia klasowego:
 - o dbałość o niezmiennność otoczenia, ewentualne zmiany wprowadzać powoli przy współudziale ucznia;
 - o usunięcie zbędnych przedmiotów znajdujących się w zasięgu wzroku, jeżeli wydaje się, że rozpraszają ucznia;
 - o pamiętanie, że bodźce słuchowe i wizualne mogą być odbierane przez dziecko jako zbyt intensywne;
 - o zorganizowanie „kącika wyciszenia”, w którym dziecko będzie mogło odpocząć w przypadku zmęczenia, złego zachowania.
2. Dbałość o przebieg zajęć według stałego schematu (potrzeba niezmienności). Przygotowanie ucznia do wszelkich zmian np. zastępstwo nauczycieli, zmiana rozkładu zajęć, planowane wycieczki itp.
3. Ustalenie jasnych zasad zachowania i pracy; konsekwentne ich przestrzeganie. Należy pamiętać, że nie można karać dziecka autystycznego za to, że ma problemy z wyrażaniem swoich emocji i odczytywaniem emocji innych.

4.2.3. Dostosowanie wymagań a ocena z zachowania

Omawiając zagadnienie dostosowania wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb i możliwości, także ograniczeń dziecka, należy uwzględnić istotny problem oce-

niania zachowania. Stosowne zapisy rozporządzenia⁵⁰ wskazują, że przy ustalaniu oceny klasyfikacyjnej zachowania ucznia, u którego stwierdzono zaburzenia lub odchylenia rozwojowe, należy uwzględnić wpływ stwierdzonych zaburzeń lub odchyleń na jego zachowanie na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego albo indywidualnego nauczania lub opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej. Oznacza to, że **w szkolnym systemie oceniania powinny zostać zawarte kryteria uwzględniające szczególnie rodzaj funkcjonowania uczniów** np. z zespołem Aspergera, autyzmem, upośledzonych umysłowo.

4.3. Zintegrowane działania nauczycieli i specjalistów pracujących z uczniem

W indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym należy określić rodzaj działań, które podejmą nauczyciele i specjaliści, by zapewnić uczniowi potrzebną pomoc i wsparcie. Działania te mają mieć charakter rewalidacyjny, tj. służący usprawnianiu zaburzonych funkcji, stosownie do niepełnosprawności dziecka.

Warunkiem efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej jest jej systematyczne i skoordynowane udzielanie przez współpracujące osoby dorosłe zajmujące się dzieckiem. Wszyscy członkowie zespołu powinni wdrażać ustalenia zawarte w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym. Podejmowane działania powinny być skierowane na zaplanowane cele edukacyjne, terapeutyczne i wychowawcze, wzajemnie się uzupełniać i wzmacniać uzyskiwane pozytywne rezultaty.

O czym warto pamiętać przy planowaniu form pomocy i sposobów pracy z dzieckiem?

Warto przy planowaniu form pomocy i sposobów pracy z dzieckiem określić działania, jakie będą podejmowane przez poszczególnych nauczycieli i specjalistów pracujących z dzieckiem. Praca nauczyciela z uczniem podczas zajęć dydaktycznych powinna być korelowana i uzupełniana przez działania na zajęciach rewalidacyjnych prowadzonych przez pedagoga specjalnego, zajęciach korekcyjno-kompensacyjnych czy dydaktyczno-wyrównawczych. Cele terapeutyczne mogą być wypracowywane przez wychowawcę, nauczyciela wspomagającego, pedagoga szkolnego czy psychologa we współpracy z pozostałymi nauczycielami. Efekty w pracy logopedycznej powinny być wzmacniane przez zastosowanie przez nauczycieli w ich pracy z dzieckiem wskazań logopedy.

Warto ustalić formy wsparcia ucznia na lekcjach, tak by każdy nauczyciel wiedział, jakie obowiązują go standardy postępowania.

Nie do przecenienia są również codzienne czynności nauczyciela i ucznia, które wpisują się we wspólnie podejmowany wysiłek.

⁵⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (op.cit).

Ważne

Należy pamiętać, że w przypadku ucznia niepełnosprawnego zaplanowane wspólne działania powinny mieć charakter rewalidacyjny tj. nakierowany na usprawnianie funkcji zaburzonych oraz rozwijanie tych funkcji, które są najsilniejsze i najmniej zaburzone.

Przykładowe zintegrowane działania nauczycieli i specjalistów, w tym podczas bieżącej pracy z uczniem, ustalonych dla ucznia z autyzmem/zespołem Aspergera:

- Kierowanie do dziecka jasnych i prostych komunikatów, pozbawionych aluzji i metafor czy wyrażeń abstrakcyjnych. Nieużywanie ogólnikowych zwrotów typu: dlaczego to zrobił(a)ś?
- Udzielanie konkretnych wskazówek, co uczeń ma wykonać i w jaki sposób.
- Przedstawianie nowych zagadnień w sposób najmniej abstrakcyjny, operowanie konkretnymi.
- W procesie uczenia bazowanie na pamięci wzrokowej i długoterminowej.
- Częste stosowanie na lekcjach metod nauczania opartych na doświadczeniach, ilustracjach, schematach, filmach, tabelach.
- Dzielenie zadań na mniejsze etapy. Kontrolowanie aktywności ucznia i częste powtarzanie polecenia.
- Nie należy oczekiwać, że uczeń to, czego się nauczył w jednej sytuacji, wykorzysta w innej. Należy pamiętać, że uczenie się u dzieci z autyzmem / ZA jest ściśle związane z określoną sytuacją.
- Dopilnowanie, aby uczeń dokładnie zanotował, co powinno być zrobione w domu i na kiedy, co należy przynieść na lekcję. Nie należy oczekiwać, że uczeń przekaże ważne informacje rodzicom.

Przykład zintegrowanych działań nauczycieli i specjalistów w ramach ustaleń zapisanych w IPET dla ucznia z afazją:

- **Realizacja celów edukacyjnych:** motywowanie ucznia do częstszego wypowiadania się, umożliwienie dyskusji z innymi uczniami w grupie, akceptowanie jedno-, dwuwyrzutowych odpowiedzi, zadawanie pytań w wolnym tempie i w krótkiej formie, zapisywanie na tablicy najważniejszych pojęć z przeprowadzonych zajęć.
- **Realizacja celów terapeutycznych:** usprawnianie aparatu artykulacyjnego i wymowy, usprawnienie grafomotoryki, terapia nakierowana na radzenie sobie z emocjami i podniesienie poczucia własnej wartości.

Sposób zapisywania tych działań, jak widać powyżej, może być różny. Decyzja należy do szkoły.

4.4. Współpraca z rodzicami uczniów

Rodzic jest pełnoprawnym członkiem zespołu udzielającego dziecku wsparcia. Ważne, by czuł się współodpowiedzialny w procesie wspierania dziecka.

Jaka jest rola rodziców w procesie kształcenia uczniów?

Rodzice mogą i powinni wspierać przedszkole/szkołę w:

- realizowaniu przez dziecko zadań edukacyjnych (w zakresie dla niego dostępnym);
- usamodzielnianiu dziecka (zarówno w zakresie wykonywania przez nie obowiązków szkolnych, jak i w zakresie samoobsługi i codziennych czynności);
- rozwoju sfery społecznej dziecka przez wzmacnianie klasowych i szkolnych pozytywnych relacji koleżeńskich oraz nawiązywanie przez dziecko nowych relacji rówieśniczych w środowisku pozaszkolnym.

Jak włączyć rodziców do współpracy?

Aby pozyskać rodziców do współpracy warto:

- pokazać mocne strony dziecka, jego uzdolnienia i zainteresowania, które obserwowane są na terenie szkoły,
- wskazać trudności, na jakie napotyka dziecko i nauczyciel z nim pracujący,
- określić wspólne cele środowiska rodzinnego i szkolnego,
- wskazać działania wspierające ucznia i rodzica, które podejmuje szkoła,
- uzgodnić z rodzicem zakres i sposób udzielania przez niego pomocy dziecku.

Zaangażowanie rodziców do współpracy powinno być oparte na wzajemnym szacunku i zaufaniu, odpowiedzialności za wspólnie konstruowaną sytuację wychowawczą i klimat wzajemnych relacji. Niekiedy jest to bardzo trudne i w kontaktach dominuje raczej obawa przed negatywnymi skutkami niewywiązywania się z podjętych zobowiązań niż pozytywna motywacja do działań służących rozwojowi dziecka. Warto podjąć dodatkowy trud, by wzajemne relacje były jak najbardziej satysfakcjonujące.

4.4.1. Komunikacja rodzice–nauczyciele

Okazją do komunikowania się rodziców i nauczycieli są klasowe spotkania z rodzicami oraz konsultacje nauczycielskie i ze specjalistami szkolnymi. Dobrym rozwiązaniem jest też zeszyt kontaktowy ucznia (dzienniczek), gdzie można wpisywać aktualne informacje. Rodzice i nauczyciele na bieżąco dzielić się mogą spostrzeżeniami dotyczącymi realizacji celów i ustaleń IPET. Dzięki temu, w razie potrzeby, możliwa jest szybka interwencja ze strony rodzica i/lub szkoły, ewentualnie włączenie dodatkowej pomocy poza tą, która była udzielana do tej pory.

4.4.2. Wypełnianie zaleceń orzeczenia przez rodziców

Jeśli zapis w orzeczeniu wyraźnie formułuje zalecenia dla rodzica, to szkoła może go wesprzeć dodatkowo, mobilizując dziecko do pracy w domu, okazując zainteresowanie i zachęcając do udziału w zajęciach pozaszkolnych. Jeśli zalecenia są wskazaniem do pracy zapisanymi w sposób nieróżnicujący kto, gdzie i jak ma je wykonywać, warto skonsultować z rodzicami sposób ich realizacji. Na spotkaniu zespołu należy przedyskutować zapisy orzeczenia oraz ocenę poziomu funkcjonowania ucznia i w program wpisać zakres działań rodziców (np. udział dziecka w zajęciach specjalistycznych świadczonych przez instytucje zewnętrzne, codzienne ćwiczenia usprawniające osłabione funkcje) i wsparcie, jakiego może im w tym zakresie udzielić szkoła.

4.4.3. Wzmacnianie kompetencji wychowawczych rodziców

Nie wszyscy rodzice czują się pewni w rolach matek i ojców. Wychowawca, nauczyciele i specjaliści pracujący z uczniem (zwłaszcza psycholog i pedagog szkolny) powinni podejmować działania, w wyniku których rodzic będzie postępował wobec dziecka w sposób odpowiedzialny i wspomagający jego prawidłowy rozwój.

Należy zachęcać i mobilizować rodziców do udziału w warsztatach podnoszących umiejętności wychowawcze, proponować wykłady specjalistów szkolnych i pozaszkolnych, pogadanki na zebraniach klasowych. Warto na terenie szkoły prowadzić systematyczną edukację rodziców; jeśli są ku temu warunki, to także grupę wsparcia prowadzoną przez psychologa czy pedagoga.

Ważną formą współpracy z rodzicami są spotkania zespołów wychowawczych rozumianych jako spotkanie wychowawcy, rodziców, pedagoga szkolnego i/lub psychologa, często także z udziałem samego ucznia. Zaproszeni mogą być również inni nauczyciele, specjaliści z poradni psychologiczno-pedagogicznej, kurator sądowy, pracownik socjalny. Celem zespołu wychowawczego jest wypracowanie wspólnych oddziaływań wobec dziecka przejawiającego trudne lub nietypowe zachowania (związane z jego dysfunkcją lub od niej niezależne), w razie potrzeby wypracowanie kontraktu (który uczeń podpisuje i do wypełnienia którego jest zobowiązany przez wszystkich dorosłych uczestniczących w spotkaniu). Zespół wychowawczy może także wypracować sposoby wsparcia w nagłej sytuacji kryzysowej, zarówno ucznia, jak i jego rodziny.

4.4.4. Informowanie

Wspierając rodzinę ucznia, pedagog szkolny, psycholog, we współpracy z wychowawcą, informują rodziców o:

- możliwości ubiegania się o pomoc świadczoną przez instytucje zewnętrzne (np. Zakład Opieki Zdrowotnej w ramach Narodowego Funduszu Zdrowia; Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej czy Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie);
- możliwych świadczeniach finansowych przysługujących z tytułu niepełnosprawności.

4.5. Współpraca z poradnią psychologiczno-pedagogiczną

Współpraca szkoły i poradni wpisana jest w ramy określone rozporządzeniem⁵¹ i polega na:

- diagnozowaniu dzieci i młodzieży;
- udzielaniu dzieciom i młodzieży oraz rodzicom bezpośredniej pomocy psychologiczno-pedagogicznej w zróżnicowanej formie;
- realizowaniu zadań profilaktycznych oraz wspierających wychowawczą i edukacyjną funkcję przedszkola i szkoły, w tym wspieranie nauczycieli w rozwiązywaniu problemów dydaktycznych i wychowawczych;
- organizowaniu i prowadzeniu wspomagania przedszkoli i szkół w zakresie realizacji zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych.

⁵¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (Dz.U. z 2013, poz. 199).

Wymienione zadania poradnia realizuje przez:

- porady i konsultacje;
- spotkania nauczycieli i specjalistów;
- udział w zebraniach rad pedagogicznych;
- indywidualne lub grupowe zajęcia terapeutyczne dla dzieci i młodzieży;
- terapię rodziny;
- grupy wsparcia;
- prowadzenie mediacji;
- interwencje kryzysowe;
- warsztaty;
- wykłady i prelekcje;
- działalność informacyjno-szkoleniową.

Przy opracowywaniu IPET przedszkole/szkoła opiera się m.in. na diagnozie sporządzonej przez psychologa, pedagoga, logopedę, w razie potrzeby innego specjalistę poradni, która to diagnoza zawarta jest w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego. Zgodnie z orzeczeniem, nauczyciele dostosowują wymagania edukacyjne, formy i metody pracy z dzieckiem, sposób sprawdzania i oceniania wiedzy i umiejętności.

Bardzo ważne dla rzetelnego wypełnienia zaleceń orzeczenia jest ich sformułowanie w przejrzysty sposób, wskazujący kto, za pomocą jakich form, metod, środków powinien je realizować. Trudno zapewnić dziecku w przedszkolu/szkole np. zajęcia z dogoterapii, ale jest to być może w zasięgu możliwości rodzica, jeśli na dodatek potwierdził on to w trakcie zbieranego wywiadu o dziecku.

W przypadku, gdy przedszkole/szkoła ma wątpliwości co do interpretacji zapisów orzeczenia lub nie może wywiązać się z wypełnienia zaleceń, dyrektor powinien zwrócić się do poradni z prośbą o pomoc. Osoby sporządzające orzeczenie wyjaśnią wątpliwości, wskażą formy i metody pracy, doradzą środki i pomoce dydaktyczne. Dyrektor przedszkola/szkoły może także zwrócić się do poradni z prośbą o współpracę przy organizowaniu zajęć, które są zalecane w orzeczeniu, a które nie mogą być zrealizowane z powodu braku nauczycieli o odpowiednich kwalifikacjach czy też specjalistów.

Poradnia współpracuje merytorycznie, jeśli jest taka potrzeba, przy opracowywaniu IPET oraz wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia. Pomaga na prośbę szkoły w określeniu niezbędnych do nauki warunków, sprzętu specjalistycznego i środków dydaktycznych, odpowiednich ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne dziecka niepełnosprawnego. Jak wyżej wspomniano, może włączyć się we wspólną realizację wskazań do pracy wynikających z IPET.

Katalog działań proponowanych przez poradnię jest bardzo szeroki. Często obejmuje również propozycje szkoleń dla nauczycieli i rodziców: wykłady i warsztaty prowadzone w poradni lub na terenie przedszkola/szkoły.

Poradnia dokonuje kontrolnych badań, wydaje kolejne orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, uzupełniające opinie (np. o dysleksji), orzeczenie o potrzebie obowiązkowego rocznego indywidualnego przygotowania przedszkolnego lub nauczania indywidualnego. Może wspomóc przedszkole/szkołę w uzyskaniu dodatkowej diagnozy dziecka – zwłaszcza, jeśli nie zatrudniają one specjalistów – wskazując rodzicom potrzebę konsultacji lekarskiej (np. psychiatrycznej, neurologicznej, endokrynologicznej), wskazując placówki, gdzie rodzic może znaleźć dodatkową pomoc.

Ważne

W IPET wpisywane są te działania w zakresie współpracy z poradnią psychologiczno-pedagogiczną (w tym specjalistyczną), które wynikają z sytuacji dziecka i jego rodziny.

4.6. Współpraca z innymi instytucjami działającymi na rzecz dziecka i rodziny

By udzielić dziecku skutecznego wsparcia, potrzebne jest często współdziałanie różnych podmiotów: instytucji, organizacji, służb. Część z nich pracuje bezpośrednio z samym dzieckiem i jego rodziną (m.in. placówki służby zdrowia, w tym poradnie zdrowia psychicznego, specjalistyczne poradnie terapeutyczne, świetlica środowiskowa, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej/Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, policja, sąd i kurator sądowy). Niektóre wspierają merytorycznie nauczycieli i specjalistów w ich pracy z uczniem (placówki doskonalenia nauczycieli, biblioteka pedagogiczna, specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze). Z kolei organy samorządowe, organizacje pozarządowe wspierają przedszkole/szkołę od strony organizacyjnej i finansowej, by sprostać potrzebom edukacyjnym i rozwojowym uczniów niepełnosprawnych. Więcej informacji na ten temat w cz. IV niniejszego poradnika.

Ważne

W IPET należy opisać (bardziej lub mniej szczegółowo) działania podejmowane wraz z wyżej wymienionymi podmiotami.

Przykłady:

- Specjalista szkolny, obserwując funkcjonowanie dziecka w sytuacji wymagającej bardziej szczegółowego zdiagnozowania jego problemów, prosi rodziców o dokonanie dodatkowej konsultacji psychiatrycznej czy neurologicznej **/Zapis w IPET: dokonanie specjalistycznych badań i diagnozy w Poradni Zdrowia Psychicznego/**.
- W przypadku ucznia niepełnosprawnego, który dodatkowo przejawia zaburzenia zachowania, szkoła może poprosić o rozpoznanie jego sytuacji także sąd, jeśli rodzina nie radzi sobie z wypełnianiem funkcji wychowawczej i opiekuńczej **/Zapis w IPET: zwrócenie się do sądu o rozpoznanie sytuacji dziecka/**. Jeśli uczeń ma przydzielonego kuratora **/Zapis w IPET: udzielenie uczniowi wsparcia przez kuratora sądowego/**.
- Aby dziecko w sposób wartościowy spędzało czas wolny poza szkołą, warto umożliwić mu korzystanie ze wsparcia udzielanego w świetlicy środowiskowej **/Zapis w IPET: uczeń odrabia lekcje i korzysta z zajęć pozalekcyjnych w świetlicy środowiskowej/**.
- W działaniach wychowawczych może szkołę wspierać policja i straż miejska przez działalność edukacyjną, profilaktyczną. Specjalnie przygotowani policjanci i strażnicy miejscy proponują udział uczniów w spotkaniach tematycznych (np. dotyczących dbania o bezpieczeństwo, sposobów unikania zagrożeń i niepodjmowania zachowań ryzykownych) **/Zapis w IPET: uczestniczenie w prelekcjach prowadzonych przez policjanta/strażnika miejskiego dotyczących profilaktyki i zasad bezpiecznego zachowania/**.
- W przypadku niskiego statusu materialnego rodziny pomocy udzielić może MOPS/PCPR **/Zapis w IPET: dofinansowanie obiadów przez MOPS/PCPR, pomoc materialna udzielana ze strony MOPS/PCPR/**.

- Jeśli dziecko wymaga dodatkowej pomocy, której udzielić może wolontariusz, warto zwrócić się do stowarzyszeń wolontariackich, pełnoletnich uczniów sąsiednich szkół ponadgimnazjalnych czy też studentów (zwłaszcza pedagogiki i psychologii), a także środowisk religijnych (np. duszpasterstw akademickich) **/Zapis w IPET: uczeń korzysta w odrabianiu lekcji z pomocy wolontariusza ze Stowarzyszenia X/.**
- Jeśli nauczyciel języka polskiego uzna, że potrzebuje merytorycznego wsparcia w pracy z uczniem z określonym rodzajem trudności w nabywaniu wiedzy i umiejętności w zakresie nauczanego przez niego przedmiotu, może zwrócić się do najbliższej placówki doskonalenia nauczycieli **/Zapis w IPET: nauczyciel języka polskiego poszerza zakres udzielanej uczniowi pomocy, korzystając z pomocy doradcy metodycznego Centrum Doskonalenia Nauczycieli/.**

Warto utworzyć w przedszkolu/szkole bazę danych o placówkach, które na danym terenie działają na rzecz dzieci i młodzieży oraz ich rodzin.

Ważne

- **Rodzice ucznia albo pełnoletni uczeń mogą uczestniczyć w opracowaniu i modyfikacji indywidualnego programu terapeutycznego oraz dokonywaniu wielospecjalistycznej oceny funkcjonowania.** W pracy te może być również, jeśli zachodzi taka potrzeba, włączona poradnia psychologiczno-pedagogiczna (także specjalistyczna).
- **Rodzice ucznia albo pełnoletni uczeń otrzymują, na ich wniosek, kopię indywidualnego programu terapeutycznego.**
- **Rodziec ma prawo zostać zapoznany z dostosowaniami edukacyjnymi opracowanymi dla jego dziecka, sposobem oceniania, formami przydzielonej pomocy psychologiczno-pedagogicznej.** Wszystkie te elementy zawiera IPET. Na końcu programu można zamieścić więc formułę, pod którą rodzic się podpisuje, mówiącą, że zapoznał się on z treścią dokumentu i uczestniczył w jego opracowaniu (jeśli uczestniczył). Podpis, który rodzic składa, może stanowić też dodatkową dla niego motywację do współpracy przy realizowaniu zapisów zawartych w IPET.
- **Jeśli dostosowania wymagań edukacyjnych zamieszczone są nie bezpośrednio w tekście IPET, ale stanowią osobny dokument (np. w formie załącznika), należy je rodzicowi przedstawić i przyjąć stosowny zapis, że został z nimi zapoznany.**
- **W kolejnych latach obowiązywania orzeczenia i opracowanego w oparciu o nie IPET-u należy najlepiej we wrześniu dokonywać, stosownie do potrzeb, modyfikacji programu,** opartej na dokonanej wielospecjalistycznej ocenie poziomu funkcjonowania ucznia, w tym w zakresie proponowanych na dany rok form pomocy psychologiczno-pedagogicznej, okresu ich trwania i wymiaru godzin. Rodzic składa podpis pod modyfikacją, który jest poświadczeniem, że został zapoznany z przyznanymi na dany rok szkolny formami wsparcia udzielanego dziecku.
- **Rodzic powinien otrzymać w formie pisemnej informację o przyznanym w danym roku szkolnym formach pomocy psychologiczno-pedagogicznej.**
- Brak współpracy ze strony rodziców nie wstrzymuje realizacji zaplanowanych przez zespół i ustalonych przez dyrektora działań wspierających ucznia.
- **Do każdego nowego orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego wydane dla dziecka opracowywany jest nowy IPET⁵².**

⁵² § 5 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 414).

5. Indywidualizacja pracy z uczniami na obowiązkowych i dodatkowych zajęciach

Na obowiązkowych i dodatkowych zajęciach edukacyjnych nauczyciel jest obowiązany indywidualizować pracę z uczniem, uwzględniać jego potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne.

Indywidualizacja pracy z dziećmi w zespole klasowym jest dużym wyzwaniem dla nauczyciela, ponieważ uczniowie stanowią zawsze zróżnicowaną społeczność. Każdy z nich ma swoje mocne i słabe strony, wyzwania rozwojowe, potrzeby i możliwości. Różna jest dojrzałość intelektualna, emocjonalna i społeczna uczniów, ich cechy osobowości, temperament, preferowane style poznawcze, poziom motywacji i samodzielności, zainteresowania i uzdolnienia; inne są też środowiska rodzinne.

Uczniowie z niepełnosprawnością wymagają indywidualnego podejścia w sposób szczególny, niezależnie od tego, czy są uczniami w klasie integracyjnej, w edukacji włączającej, czy też realizują obowiązek szkolny w formie nauczania indywidualnego. Aby właściwie zorganizować proces ich kształcenia dyrektor zatrudnia nauczyciela posiadającego tego kwalifikacje w zakresie pedagogiki specjalnej i wyznacza mu zadania.

Pedagog specjalny i/lub psycholog szkolny są osobami wskazującymi, jak indywidualizować pracę z uczniem niepełnosprawnym (w zadaniu tym uczestniczy, w razie potrzeby, poradnia psychologiczno-pedagogiczna).

Indywidualizacja pracy z dzieckiem niepełnosprawnym opiera się na indywidualnym programie terapeutycznym, ponieważ prawidłowo opracowany IPET zawiera dostosowania wymagań edukacyjnych, form i metod pracy oraz środków dydaktycznych dobranych do potrzeb i możliwości ucznia, a także określa właściwą organizację warunków zewnętrznych ze względu na rodzaj dysfunkcji.

Wskazania do pracy zapisane w IPET obowiązują wszystkich nauczycieli prowadzących zajęcia z uczniem, dla którego ten dokument został opracowany – zarówno na lekcji z zespołem klasowym czy z małą grupą, jak i na zajęciach prowadzonych indywidualnie.

Co należy uwzględnić indywidualizując pracę z uczniem?

W planowaniu i prowadzeniu pracy z uczniem należy uwzględnić:

- indywidualizację celów edukacyjnych, terapeutycznych, wychowawczych;
- indywidualny czas osiągania założonych celów wychowawczych i terapeutycznych;
- indywidualne preferencje w zakresie strategii uczenia się;
- indywidualizację tempa nauczania.

Indywidualizacji podlegają:

- organizacja nauczania,
- metody i formy nauczania,

- środki i pomoce dydaktyczne,
- sposób sprawdzania wiedzy,
- praca domowa,
- metody i formy oceniania,
- metody pracy terapeutycznej i wychowawczej.

Nie sprzyja indywidualizacji szkolny system klasowo-lekcyjny oraz duża liczba uczniów w klasie. Utrudnieniem jest także niedostateczna umiejętność diagnozowania potrzeb i możliwości uczniów przez nauczyciela.

Granicą indywidualizacji pod względem dostosowania treści nauczania jest na każdym etapie edukacyjnym podstawa programowa kształcenia ogólnego. Przed dużym wyzwaniem w związku z tym stoją nauczyciele ucznia upośledzonego umysłowo w stopniu lekkim, realizującego tę samą podstawę programową co uczniowie w normie intelektualnej. Zdarza się, że pomimo dostosowania wymagań edukacyjnych, zindywidualizowanych form i metod pracy, intensywnej pomocy psychologiczno-pedagogicznej, przedłużenia okresu nauki, niepromowania itd. dziecko nie jest w stanie opanować w jakimś obszarze wymaganej wiedzy i umiejętności.

W korzystniejszej sytuacji z tego punktu widzenia znajduje się uczeń upośledzony umysłowo w stopniu umiarkowanym, ponieważ realizuje indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny, oparty na podstawie programowej kształcenia ogólnego dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym w szkołach podstawowych i gimnazjach. Program ten jest jak „ubranie szyte na miarę” i w zasadzie nie ma możliwości, by dziecko nie opanowało treści w nim zawartych.

W pracy z dzieckiem zawsze warto pamiętać o zasadach uniwersalnych:

- zauważaniu włożonego wysiłku, nawet jeśli efekt pracy nie jest satysfakcjonujący;
- pozytywnym motywowaniu;
- zachęcaniu do podejmowania kolejnych prób i działań;
- pozyskiwaniu informacji zwrotnej: co stanowiło trudność, co dało satysfakcję i przyjemność;
- pochwie ustnej i pisemnej;
- nagradzaniu.

6. Zajęcia rewalidacyjne

Ważnym aspektem wspierania rozwoju uczniów niepełnosprawnych są zajęcia rewalidacyjne, które wynikają z niepełnosprawności dziecka. Zajęcia te adresowane są do konkretnego ucznia niepełnosprawnego i zmierzają do spowodowania określonych, pozytywnych zmian w zakresie funkcjonowania oraz umiejętności dziecka.

Jaki jest cel działań rewalidacyjnych?

Ogólnym celem rewalidacji jest przywrócenie osobie niepełnosprawnej najwyższego, z możliwych dla niej, poziomu funkcjonowania psychicznego i fizycznego. W procesie rewalidacji wszystkie działania mają na celu doskonalenie funkcji niezaburzonych u dziecka niepełnosprawnego oraz optymalne usprawnianie tych, w których wystąpiły dysfunkcje.

Kierunki oddziaływań rewalidacyjnych:

- maksymalne usprawnianie, rozwijanie, wzmacnianie najmniej uszkodzonych funkcji psychicznych i fizycznych,
- korygowanie funkcji zaburzonych i uszkodzonych,
- kompensowanie, czyli wyrównywanie przez zastępowanie,
- stymulowanie, dynamizowanie rozwoju.

Ważne

Każdemu uczniowi niepełnosprawnemu, posiadającemu orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, szkoła/przedszkole ma obowiązek zorganizować zajęcia rewalidacyjne. Zajęcia te mają charakter terapeutyczny, wspomagający rozwój dziecka niepełnosprawnego.

6.1. Zajęcia rewalidacyjne w przepisach oświatowych

W aktualnie obowiązującym rozporządzeniu⁵³ ustalono obowiązkowy wymiar zajęć rewalidacyjnych w szkole w zależności od jej typu i rodzaju. Zrezygnowano natomiast z podawania zamkniętego katalogu zajęć rewalidacyjnych. Dzięki temu możliwe jest dobranie takich form zajęć i rodzajów aktywności, które w sposób bardziej adekwatny odpowiadają na potrzeby ucznia niepełnosprawnego.

Planując zajęcia rewalidacyjne, należy brać pod uwagę, że każdy uczeń, nawet z tym samym rodzajem niepełnosprawności, może mieć inne potrzeby. Uczeń jako osoba zmienia się i dojrzewa, w związku z tym proponowane zajęcia powinny uwzględniać te zmiany.

⁵³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz.U. z 2012, poz. 204 z późn. zm.).

Ile godzin przysługuje uczniowi w ramach zajęć rewalidacyjnych?

Przepisy oświatowe precyzyjnie określają minimalny wymiar godzin zajęć rewalidacyjnych dla uczniów niepełnosprawnych w poszczególnych typach i rodzajach szkół:

Typ szkoły	Etap edukacyjny	Wymiar tygodniowy
Szkoła podstawowa	• w oddziale specjalnym: 1150 godzin na oddział	• w oddziale specjalnym: po 12 godzin na oddział • w oddziale ogólnodostępnym lub integracyjnym: po 2 godziny na ucznia
Gimnazjum	• w oddziale specjalnym: 1150 godzin na oddział	• w oddziale specjalnym: po 12 godzin na oddział • w oddziale ogólnodostępnym lub integracyjnym: po 2 godziny na ucznia
Zasadnicza szkoła zawodowa	• w oddziale specjalnym: 960 godzin na oddział	• w oddziale specjalnym: po 10 godzin na oddział • w oddziale ogólnodostępnym lub integracyjnym: po 2 godziny na ucznia
Liceum ogólnokształcące	• w oddziale specjalnym: 900 godzin na oddział	• w oddziale specjalnym: po 10 godzin na oddział • w oddziale ogólnodostępnym lub integracyjnym: po 2 godziny na ucznia
Technikum	• w oddziale specjalnym: 900 godzin na oddział	• w oddziale specjalnym: po 8 godzin na oddział • w oddziale ogólnodostępnym lub integracyjnym: po 2 godziny na ucznia

Kto organizuje zajęcia rewalidacyjne w szkole?

Za zorganizowanie uczniom niepełnosprawnym zajęć rewalidacyjnych odpowiada dyrektor szkoły/przedszkola, w związku z tym występuje on z wnioskiem do organu prowadzącego o przyznanie godzin na zajęcia rewalidacyjne dla konkretnego ucznia. Obowiązkiem organu prowadzącego jest przyznanie godzin na zajęcia rewalidacyjne dla ucznia. Są to dodatkowe godziny zajęć, nie mogą być organizowane na podstawie art. 42 ust. 2 pkt. 2 Karty Nauczyciela. Zajęcia rewalidacyjne muszą być ujęte w arkuszu organizacji szkoły/przedszkola. Jeśli o przyznanie godzin dyrektor wnioskuje w trakcie roku szkolnego, to powinien napisać aneks do arkusza organizacji.

Kto decyduje o rodzaju zajęć rewalidacyjnych?

Rodzaj zajęć rewalidacyjnych, a także forma ich realizacji, powinny odpowiadać indywidualnym potrzebom rozwojowym i edukacyjnym ucznia niepełnosprawnego oraz być dostosowane do jego możliwości psychofizycznych. Wskazania z tym zakresie zawiera m.in. orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, w którym zespół orzekający zaleca m.in. warunki realizacji potrzeb edukacyjnych, formy stymulacji, rewalidacji, terapii, uprawnienia, rozwijania potencjalnych możliwości i mocnych stron dziecka oraz formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Z kolei w przedszkolu czy szkole za zamieszczenie tych ustaleń w IPET odpowiada zespół, który go opracowuje.

Ważne

Ustalając rodzaj zajęć rewalidacyjnych dla ucznia, trzeba koniecznie wziąć pod uwagę:

- diagnozę oraz zalecenia zawarte w orzeczeniu poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej;
- potrzeby ucznia wynikające z diagnozy pedagogicznej nauczycieli i specjalistów szkoły/przedszkola.

Kto prowadzi zajęcia rewalidacyjne?

Zajęcia rewalidacyjne powinny być prowadzone przez nauczyciela, który posiada przygotowanie w zakresie pedagogiki specjalnej, zgodnej z rodzajem niepełnosprawności ucznia (zajęcia z uczniem upośledzonym umysłowo powinien prowadzić oligofrenopeda, z uczniem słabosłyszącym – surdopeda lub surdologopeda, z uczniem słabowidzącym – tyflopeda). Uczeń niepełnosprawny, w związku ze zdiagnozowanymi potrzebami, może mieć też zajęcia rewalidacyjne prowadzone przez specjalistę: pedagoga, psychologa, logopedę. Jeżeli w szkole nie ma odpowiedniego specjalisty, dyrektor powinien zatrudnić osobę z zewnątrz. Może to być pracownik poradni psychologiczno-pedagogicznej albo szkoły specjalnej. Zajęcia rewalidacyjne, żeby mogły przynieść pożądany efekt, w postaci poprawy funkcjonowania ucznia, muszą być prowadzone przez profesjonalistę, który posiada określone kwalifikacje.

Zajęcia rewalidacyjne – indywidualnie czy grupowo?

Zajęcia rewalidacyjne mogą być prowadzone indywidualnie lub zespołowo – w zależności od zdiagnozowanych potrzeb dziecka i specyfiki jego funkcjonowania. Informacja na ten temat powinna znaleźć się w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego. W szkole ogólnodostępnej, jeśli jest jeden uczeń, który ma zajęcia rewalidacyjne, należy je zorganizować indywidualnie dla niego. Jeśli wskazane jest rozwijanie kompetencji społecznych ucznia, można zapewnić mu udział w innego rodzaju zajęciach organizowanych na terenie szkoły, gdzie będzie mógł je doskonalić.

Czym się różnią zajęcia rewalidacyjne od zajęć specjalistycznych?

Zajęcia rewalidacyjne organizowane są wyłącznie dla uczniów niepełnosprawnych, posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego. Zajęcia rewalidacyjne nie należą do zajęć organizowanych dla dzieci i młodzieży w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Może się jednak zdarzyć, że pewne rodzaje zajęć (np. zajęcia logopedyczne) mogą być adekwatną formą pomocy rewalidacyjnej, jeśli potrzeba ich organizacji i realizacji wynikać będzie z niepełnosprawności ucznia. Ale równie dobrze mogą to być zajęcia dla ucznia z dysleksją.

Ważne

Zajęcia w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej mogą być organizowane dla wszystkich uczniów, którzy potrzebują pomocy psychologiczno-pedagogicznej, w tym również dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych. Natomiast zajęcia rewalidacyjne organizowane są wyłącznie dla uczniów niepełnosprawnych.

Czy uczeń niepełnosprawny może, oprócz zajęć rewalidacyjnych, korzystać z innych zajęć na terenie szkoły?

Zajęcia rewalidacyjne wynikają z posiadanego przez ucznia orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego. Uczeń niepełnosprawny w szkole ogólnodostępnej ma zapewnioną możliwość korzystania z 2 godzin zajęć rewalidacyjnych tygodniowo. Może też korzystać dodatkowo, jak każdy inny uczeń, z zajęć logopedycznych, specjalistycznych, zajęć dydaktyczno-wyrównawczych, zajęć rozwijających uzdolnienia, organizowanych w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Jednocześnie wskazana jest analiza potrzeb i możliwości ucznia, tak aby zbyt duża liczba zajęć nie obciążała go nadmiernie.

Czy zajęcia rewalidacyjne są obowiązkowe?

Dyrektor szkoły ma obowiązek zaproponować i zorganizować uczniom niepełnosprawnym zajęcia rewalidacyjne. Korzystanie z tych zajęć, jak i z pomocy psychologiczno-pedagogicznej na terenie szkoły jest dobrowolne. Co prawda zajęcia rewalidacyjne nie należą do zajęć organizowanych dla dzieci i młodzieży w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej, ale – jak każda forma wsparcia – korzystanie z nich jest suwerenną decyzją rodzica/prawnego opiekuna. Jeżeli rodzice ucznia złożą pisemne oświadczenie, z którego wynikać będzie, że nie wyrażają zgody na udział ich dziecka w zajęciach rewalidacyjnych, to dyrektor szkoły czy przedszkola nie zmusi ucznia do uczestniczenia w nich wbrew woli rodzica. Czasem taka decyzja może być podyktowana tym, że dziecko korzysta z dodatkowej pomocy poza szkołą i rodzice nie chcą, aby było ono obciążone dużą liczbą zajęć dodatkowych. Jednak niekorzystna dla rozwoju dziecka byłaby taka sytuacja, gdyby w ogóle nie korzystało ze wsparcia, do którego jest uprawnione, a które ma mu pomóc w przezwyciężaniu trudności.

6.2. Organizacja zajęć rewalidacyjnych na terenie szkoły

Opracowany dla ucznia indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny, uwzględniający zalecenia poradni psychologiczno-pedagogicznej, powinien określać rodzaj zajęć rewalidacyjnych prowadzonych z uczniem. Nauczyciel opracowuje program zajęć rewalidacyjnych, które prowadzi z uczniem.

Nauczyciele i specjaliści szkoły, tworzący „zespół”, na bazie orzeczenia i w oparciu na własnych spostrzeżeniach określają usprawnianie jakich funkcji dziecka ma szczególne znaczenie dla jego postępów szkolnych i decydują, jakimi metodami osiągnąć zaplanowany rezultat. Osiągane przez dziecko efekty poddawane są ewaluacji – pozwala to określić, na ile działania podejmowane przez osoby pracujące z dzieckiem przyniosły zaplanowany rezultat i co w programie należy zmodyfikować. Działania te powinny być uzgodnione z rodzicami dziecka.

Chociaż głównym zadaniem szkoły jest kształcenie, to w przypadku uczniów niepełnosprawnych konieczne jest uwzględnienie w procesie kształcenia również aspektu terapeutycznego w zakresie, jaki może być świadczony przez placówkę edukacyjną (przedszkole czy szkołę).

Jak organizować w szkole zajęcia rewalidacyjne?

Zajęcia rewalidacyjne nie mają zastępować terapii prowadzonej przez specjalistyczne placówki. **Ich podstawowym zadaniem jest ułatwienie dziecku funkcjonowania w roli ucznia, przy minimalizowaniu ograniczeń wynikających z niepełnosprawności, w celu osiągnięcia postępów edukacyjnych.** W orzeczeniu, w części nazwanej „zalecenia” znajduje się informacja dotycząca tego, jakimi formami pomocy na terenie szkoły powinno zostać objęte konkretne dziecko. Jeżeli szkoła zapewniła 2 godziny obowiązkowych zajęć rewalidacyjnych, a nie jest w stanie uwzględnić wszystkich odpowiednich form pomocy, określonych w orzeczeniu, to w zakresie tych działań szkoła powinna współpracować z poradnią psychologiczno-pedagogiczną, która wydała to orzeczenie. Taka sytuacja może mieć miejsce, gdy zaleceń dotyczących konkretnych zajęć rewalidacyjnych jest bardzo dużo albo wówczas, gdy ich rodzaj wskazuje na inne kompetencje specjalisty, niż wynika to z kwalifikacji pedagogicznych zatrudnionych w szkole specjalistów (np. rehabilitacja, terapia integracji sensorycznej, biofeedback, terapia metodą Tomatisa). Chodzi bowiem o takie wspomaganie rozwoju, aby uczniowie mogli rzeczywiście wydobyć i rozwijać tkwiący w nich potencjał.

Zajęcia rewalidacyjne prowadzone z uczniem niepełnosprawnym na terenie szkoły, podobnie jak inne formy oddziaływań, powinny wspomagać go w funkcjonowaniu w roli ucznia. Podstawowym celem szkoły jest edukacja, przygotowanie uczniów do kolejnych etapów kształcenia, samodzielnego, satysfakcjonującego funkcjonowania w społeczeństwie i pełnienia różnych ról społecznych. Podejście holistyczne zakłada, że człowiek się zmienia i rozwija, w związku z tym pewne jego funkcje także się zmieniają. Taki sposób myślenia o rozwoju pozwala na szersze spojrzenie na dziecko/ucznia z uwzględnieniem jego predyspozycji, ograniczeń, sytuacji życiowej. Formy działań czy aktywności, realizowane podczas zajęć rewalidacyjnych powinny być dostosowane do dynamiki jego rozwoju. Dlatego postuluje się, że cele rewalidacyjne powinny być uwzględniane i realizowane podczas różnych zajęć szkolnych – dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych, w tym związanych ze stworzeniem warunków do rozwijania autonomii dziecka w swobodnej zabawie niedyrektywnej. Usprawnianie funkcji nie powinno być celem samym w sobie, ale jednym ze sposobów, pozwalających uczniowi na osiągnięcie większej autonomii w różnych sferach działania. Dlatego przy określaniu planu pracy rewalidacyjnej nie wystarczy wiedza ogólna na temat specyfiki różnych schorzeń dziecięcych – trzeba poznać każdego ucznia z osobna: jego stan zdrowia, cechy osobowości, motywację, sprawność umysłową i fizyczną. Jest to warunek konieczny do spełnienia, żeby proces kształcenia i rewalidacji można było prowadzić w sposób prawidłowy.

7. Ocenianie uczniów

Proces oceniania jest powszechny, podlegają mu wszyscy ludzie w różnych sytuacjach społecznych. Jednak w wymiarze szkolnym proces oceniania budzi szczególne emocje, jest to też jedno z poważniejszych zadań nauczycielskich.

W kontekście wspomagania rozwoju uczniów z niepełnosprawnością stale pojawiają się dylematy związane z ocenianiem. Z jednej strony jest podstawa programowa, wybrany program nauczania oraz określone wiadomości i umiejętności szkolne, które uczeń powinien opanować. Z drugiej strony mamy np. ucznia, który jest dobrze zmotywowany do pracy, zaangażowany w wykonywane czynności, wykorzystuje w pełni swoje możliwości, a jednocześnie nie jest w stanie opanować wiadomości na poziomie koniecznym. Nie jest sprawą łatwą w sposób jednoznaczny określić, jak powinien on być oceniany, jakie oceny – wyrażone stopniem – byłyby odzwierciedleniem wiadomości, umiejętności, ale również możliwości i zaangażowania. Sytuację komplikuje fakt, że obecnie wszyscy uczniowie – i w normie intelektualnej, i z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim – dostają takie same świadectwa.

Co należy uwzględnić przy ocenianiu uczniów niepełnosprawnych?

W procesie oceniania uczniów niepełnosprawnych uwzględnić można co najmniej trzy perspektywy:

- **edukacyjną** – na ile spełnia wymagania wynikające z podstawy programowej,
- **rozwojową** – czy uczeń wykorzystuje w pełni swoje możliwości (ocenianie postępów czynionych przez dziecko),
- **porównawczą** – porównanie efektów osiąganych przez dziecko z wynikami adekwatnej dla niego grupy odniesienia (ze względu na rodzaj dominujących dysfunkcji).

Można byłoby przyjąć, że w procesie oceniania uczniów z dysfunkcjami powinno się brać pod uwagę przede wszystkim postępy, jakie czynią, a nie osiągnięte przez nich efekty. Niewątpliwie bardzo ważne jest, aby przy wystawianiu ocen uczniom niepełnosprawnym zwracać szczególną uwagę na ich motywowanie i docenianie starań. Zwłaszcza, że w procesie edukacyjnym muszą oni zwykle pokonać znacznie więcej wyzwań niż ich zdrowi rówieśnicy. Jednak ocena powinna też dawać informację o poziomie wiedzy i pomagać w planowaniu ścieżki edukacyjnej. Zadaniem szkoły jest wyposażać uczniów w wiedzę i umiejętności, które pozwolą im kontynuować naukę na kolejnych poziomach kształcenia. Dotyczy to wszystkich uczniów. Dlatego ważne jest, aby niepełnosprawny uczeń był przygotowany do radzenia sobie z trudnościami w tych sferach, gdzie to możliwe na równi ze zdrowymi kolegami.

Zdaniem ekspertów wypowiadających się na temat oceniania uczniów niepełnosprawnych oceny śródroczne powinny uwzględniać wysiłek ucznia włożony w przezwyciężanie swoich ograniczeń. Uczeń niepełnosprawny, jak każdy inny, ma prawo do dobrych, ale i złych ocen, w zależności od uzyskiwanych efektów oraz pracy włożonej w ich osiąganie. Nauczyciel ocenając takiego ucznia musi brać pod uwagę motywowanie go do dalsze-

go wysiłku, ale również wpływ tej oceny na planowanie przez ucznia swojej przyszłości edukacyjnej i zawodowej (oceny nie powinny dawać fałszywych informacji o własnym potencjale).

7.1. Funkcje oceny. Ocena opisowa

Proces oceniania jest niezwykle odpowiedzialnym i trudnym zadaniem nauczyciela, głównie ze względu na rozmaite funkcje, jakie pełni ocena:

- wspieranie rozwoju każdego ucznia,
- motywowanie ucznia do pracy,
- informowanie ucznia i jego rodziców o postępach, jakie czyni,
- informowanie nauczyciela o efektach jego pracy.

W praktyce nauczycielskiej okazuje się, że nie jest łatwo pogodzić wszystkie te funkcje. Jedną z możliwości, pozwalającą na uwzględnienie zróżnicowanych aspektów oceny, jest stosowanie – oprócz oceny wyrażonej stopniem – również oceny opisowej. Pozwala to zauważyć i docenić starania ucznia oraz robione przez niego postępy. Jednym z możliwych rozwiązań jest dokonywanie ocen opisowych z wykorzystaniem elementów oceniania kształtującego.

W ocenianiu kształtującym zwraca się uwagę, że ważne znaczenie ma udzielenie informacji zwrotnej, stanowiącej uzupełnienie oceny wyrażonej stopniem. Informacja zwrotna powinna zawierać: wyszczególnienie i docenienie dobrych elementów pracy ucznia, odnotowanie tego, co wymaga poprawienia lub dodatkowej pracy ze strony ucznia, wskazówki, w jaki sposób uczeń powinien poprawić pracę i w jakim kierunku powinien pracować. Taki sposób formułowania oceny sprawia, że uczeń ma nie tylko informacje o poziomie opanowanych wiadomości i umiejętności, ale wie też, na czym powinien się skoncentrować, co poprawić czy udoskonalić.

7.2. Zasady oceniania – zadania szkoły

Każda szkoła musi mieć opracowane ogólne zasady oceniania wewnątrzszkolnego oraz – bardziej szczegółowe – przedmiotowe zasady oceniania. Te ostatnie opracowują poszczególni nauczyciele dydaktycy, uwzględniając specyfikę swojego przedmiotu. **Przepisy oświatowe zobowiązują nauczycieli do uwzględniania w procesie nauczania i oceniania wyzwań rozwojowych uczniów.**

W przypadku kształcenia uczniów niepełnosprawnych nauczyciel powinien odpowiedzieć sobie na następujące pytania:

- **Na jakie utrudnienia w funkcjonowaniu szkolnym napotyka uczeń na MOIM przedmiocie?**
- **Co JA muszę zrobić, aby ułatwić uczniowi przyswajanie wiedzy?**

Ważne jest zwrócenie uwagi, że uczniowie z tym samym bądź podobnym rodzajem niepełnosprawności wcale nie muszą potrzebować takich samych form wsparcia podczas zajęć edukacyjnych. Dlatego wyrazem indywidualnego podejścia jest m.in. sformułowanie odpowiedzi na powyższe pytania, uwzględnienie wskazówek z orzeczenia o potrzebie

kształcenia specjalnego i indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego. Dopiero wówczas możliwe jest określenie szczegółowych dostosowań i kryteriów oceniania. Zarówno uczeń, jak i jego rodzice, powinni zostać zapoznani z tymi ustaleniami.

W procesie oceniania uczniów niepełnosprawnych, w przypadku dylematów związanych z ocenianiem, wskazane jest wzięcie pod uwagę motywującej funkcji oceny.

7.3. Zwalnianie uczniów niepełnosprawnych z wybranych zajęć edukacyjnych

Ważne

Uczniowie niepełnosprawni, w tym upośledzeni umysłowo w stopniu lekkim, realizują wspólną podstawę programową kształcenia ogólnego, mają też odpowiadające podstawie ramowe plany nauczania – uczą się tych samych przedmiotów. Wyjątek dotyczy nauki drugiego języka obcego – uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim uczą się jednego języka obcego na poziomie gimnazjum.

Z jakich zajęć może być zwolniony uczeń niepełnosprawny?

Przepisy oświatowe przewidują możliwość zwolnienia uczniów niepełnosprawnych z określonych zajęć edukacyjnych:

- uczniowie z wadą słuchu, z afazją, z niepełnosprawnościami sprzężonymi lub z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera mogą być zwolnieni z nauki drugiego języka obcego – do końca danego etapu edukacyjnego. Dyrektor szkoły zwalnia ucznia na wniosek rodziców/prawnych opiekunów oraz na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego;
- dyrektor szkoły może również zwolnić ucznia z zajęć wychowania fizycznego, zajęć komputerowych, informatyki lub technologii informacyjnej. Taka decyzja podejmowana jest na podstawie opinii o ograniczonych możliwościach uczestniczenia ucznia w tych zajęciach, wydanej przez lekarza, na czas określony w tej opinii.

Każdorazowo taka decyzja powinna wynikać z wnikliwej analizy stanu zdrowia, możliwości i ograniczeń dziecka. Poziom wymagań stawiany uczniom powinien być dostosowany do ich możliwości i odpowiednio stopniowany. Cele, jakie sobie stawia niepełnosprawny uczeń i jakie przed nim stawiają inni, nie powinny przekraczać jego aktualnych możliwości. Dlatego przed uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, podobnie jak przed ich rówieśnikami, trzeba stawiać wymagania, które muszą być dostosowane do ich możliwości rozwojowych w danym okresie. Nie byłoby sytuacją korzystną dla rozwoju dziecka stawianie go w sytuacji, gdy mimo osobistego zaangażowania oraz wsparcia osób dorosłych, nie jest w stanie przezwyciężyć trudności.

7.4. Ocena zachowania

Niektórzy uczniowie niepełnosprawni, z racji swoich wyzwań rozwojowych, miewają trudności w funkcjonowaniu emocjonalno-społecznym, o czym świadczą mogą problemy w relacjach koleżeńskich i nieprzestrzeganie norm społecznych.

Przepisy oświatowe precyzują, że przy ustalaniu oceny klasyfikacyjnej zachowania ucznia, u którego stwierdzono zaburzenia lub odchylenia rozwojowe, należy uwzględnić wpływ stwierdzonych zaburzeń lub odchylen na jego zachowanie (na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego albo indywidualnego nauczania lub opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej).

Każdorazowo konieczne jest wówczas określenie, na które zachowania dziecko ma wpływ, a które są poza jego kontrolą. Zawsze zadaniem nauczycieli i specjalistów szkoły jest poszukiwanie i stosowanie takich oddziaływań, aby pomóc dziecku odnaleźć się w rzeczywistości szkolnej. Dziecko musi też dostać jasny sygnał, że zrozumienie przyczyn niewłaściwego zachowania nie jest tożsame z jego usprawiedliwieniem. **Uczeń powinien otrzymać wsparcie w postaci wzmacniania pożądanych zachowań, ale musi też ponosić konsekwencje zachowań niewłaściwych.** Efekty oddziaływań wychowawczych są zwykle odroczone w czasie, wymagają współpracy z rodzicami dziecka. Może się okazać, że udzielenie dziecku skutecznej pomocy wymaga bardziej specjalistycznych oddziaływań terapeutycznych niż jest w stanie zaoferować szkoła. Konieczna jest wówczas współpraca i praca terapeutyczna – zarówno z rodzicami niepełnosprawnego dziecka, jak rodzicami pozostałych dzieci.

Podsumowanie

Postawa nauczycieli w obszarze oceniania uczniów niepełnosprawnych jest zdeterminowana pewną szerszą filozofią myślenia o niepełnosprawności w ogóle. Dlatego warto pokusić się o sformułowanie osobistej refleksji na ten temat. Sposób myślenia o niepełnosprawności rzutuje bowiem na nasz stosunek do uczniów, określane oczekiwania, różnicowanie między wspomaganiem a wyręczaniem. Jest tu też miejsce na sformułowanie kompetencji, w jakie chcemy wyposażać ucznia. **Ważne jest, żeby pamiętać, że nauka w szkole – na każdym etapie edukacji – ma ich przygotować do samodzielnego radzenia sobie w społeczeństwie i osiągnięcia optymalnej niezależności od innych.**

8. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna, jej organizacja i udzielanie

Ważne:

Uczeń z niepełnosprawnością objęty jest w szkole kształceniem specjalnym oraz pomocą psychologiczno-pedagogiczną.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczną organizuje dyrektor przedszkola/szkoły. Pomoc ta organizowana i udzielana jest we współpracy z rodzicami. Korzystanie z niej jest dobrowolne i nieodpłatne.

8.1. Planowanie, koordynowanie i udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna w przedszkolu i szkole udzielana jest z inicjatywy różnych osób:

- samego ucznia;
- jego rodziców;
- dyrektora;
- wychowawcy, nauczyciela lub specjalisty szkolnego, którzy prowadzą z dzieckiem zajęcia;
- pielęgniarki lub higienistki szkolnej;
- pomocy nauczyciela;
- specjalistów poradni psychologiczno-pedagogicznej lub poradni specjalistycznych;
- pracowników instytucji wspierających rodzinę, dzieci i młodzież (pracownika socjalnego, asystenta rodziny, kuratora sądowego).

Krok pierwszy: rozpoznanie potrzeb

Aby w sposób optymalny wesprzeć dziecko w rozwoju poznawczym, emocjonalnym i społecznym, należy rozpoznać jego indywidualne potrzeby i możliwości psychofizyczne. Cennym źródłem wiedzy jest dokonywana na bieżąco obserwacja, wywiad z uczniem i jego rodzicami oraz analiza dokumentacji.

W przedszkolu: należy prowadzić obserwację pedagogiczną i przed podjęciem obowiązków szkolnego podsumować ją analizą i oceną gotowości dziecka do podjęcia nauki w szkole; jeśli obserwacja pedagogiczna obejmie wszystkie przedszkolaki bez względu na ich wiek, możliwe będzie wczesne rozpoznanie ewentualnych trudności w uczeniu się, problemów wychowawczych czy predyspozycji oraz zdolności twórczych dziecka, a co za tym idzie – określenie jego mocnych i słabych stron.

W szkole: należy prowadzić obserwację pedagogiczną, w trakcie bieżącej pracy z uczniami, mającą na celu rozpoznanie trudności w uczeniu się (w klasach edukacji wczesnoszkolnej w szczególności ryzyka wystąpienia specyficznych trudności w uczeniu się) lub szczególnych uzdolnień.

Dzieci posiadające orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego są objęte pomocą psychologiczno-pedagogiczną, ponieważ orzeczenie obliguje przedszkole/szkolę do realizacji zaleceń w nim zawartych. Planowaniem sposobu ich wypełnienia zajmuje się zespół nauczycieli i specjalistów pracujących z dzieckiem. Zespół ten powinien ściśle współpracować z rodzicami dziecka na każdym etapie planowania pomocy, jej organizowania i udzielania.

Krok drugi: planowanie

Po dokonaniu przez zespół wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia – uwzględniając zwłaszcza zalecenia poradni psychologiczno-pedagogicznej zawarte w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego, czasem także dodatkowo w orzeczeniu o potrzebie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego czy też orzeczeniu o potrzebie indywidualnego nauczania – należy zaplanować:

- **rodzaj zajęć**, w jakich będzie uczestniczył uczeń, ich wymiar godzinowy oraz okres realizacji (wg zapisów rozporządzenia⁵⁴: formy, okres udzielania pomocy oraz wymiar godzin, w którym poszczególne formy pomocy będą realizowane) – stanowi to element IPET-u.

Wymiar godzin poszczególnych zajęć ustala dyrektor, biorąc pod uwagę wszystkie godziny, które w danym roku szkolnym mogą być przeznaczone na ich realizację. Uwzględnione są więc tu godziny realizowane przez nauczycieli w ramach zapisu art. 42 Karty nauczyciela.

Zaplanowana pomoc powinna zostać ujęta w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym (IPET). W kolejnych latach do IPET (jeśli został wydany na cały etap edukacyjny) trzeba dołączać zaktualizowane informacje o dziecku i formach udzielanego mu wsparcia oraz, stosownie do potrzeb, modyfikować dotychczasowe działania.

Krok trzeci: udzielanie pomocy

Kiedy już poszczególne sposoby i formy pomocy dla dziecka zostaną uzgodnione przez zespół nauczycieli i specjalistów w porozumieniu z rodzicami oraz zatwierdzone przez dyrektora, wsparcia udzielają:

- nauczyciele,
- specjaliści zatrudnieni w przedszkolu czy szkole (szczególnie psychologowie, pedagodzy, logopedzi, doradcy zawodowi i terapeuci pedagogiczni).

Do współpracy można i warto zaprosić:

- specjalistów z poradni psychologiczno-pedagogicznych i specjalistycznych,
- inne szkoły i przedszkola oraz instytucje pozaszkolne.

O ustalonych dla ucznia formach, okresie udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz wymiarze godzin, w których poszczególne formy pomocy będą realizowane,

⁵⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2013, poz. 532).

dyrektor **niewzłocznie informuje pisemnie rodziców**. Można zaproponować, by złożyli oni swój podpis pod wspólnie wypracowanym indywidualnym programem edukacyjno-terapeutycznym, a wypisane zajęcia, na które będzie uczęszczać dziecko, otrzymali w formie krótkiego dokumentu.

Pomocą psychologiczno-pedagogiczną powinni zostać objęci także nauczyciele pracujący z uczniem oraz jego rodzice. Proponuje się im wsparcie w rozwiązywaniu problemów wychowawczych i dydaktycznych oraz rozwijaniu umiejętności wychowawczych. Można uczynić to m.in. poprzez porady i konsultacje, także specjalistyczne, warsztaty, pogadanki i wykłady.

8.2. Formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej

W przedszkolu i w szkole podstawową formą pomocy psychologiczno-pedagogicznej jest udzielanie wsparcia dziecku w trakcie bieżącej z nim pracy.

W przedszkolu dziecko niepełnosprawne uczestniczyć może w zajęciach:

- **rozwijających zainteresowania;**
 - **specjalistycznych:**
 - o korekcyjno-kompensacyjnych,
 - o logopedycznych,
 - o socjoterapeutycznych
- oraz innych o charakterze terapeutycznym.

W szkole dziecko niepełnosprawne (niesłyszące, słabosłyszące, niewidzące, słabowidzące, z niepełnosprawnością ruchową, w tym afazją, z upośledzeniem umysłowym, autyzmem, w tym zespołem Aspergera, z niepełnosprawnością sprzężoną) uczestniczy w **zajęciach:**

- dydaktyczno-wyrównawczych,
 - rozwijających zainteresowania,
 - korekcyjno-kompensacyjnych,
 - logopedycznych,
 - socjoterapeutycznych
- oraz innych o charakterze terapeutycznym.

Dziecko niepełnosprawne korzystać może również z:

- warsztatów,
- porad i konsultacji.

W gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej uczeń uczestniczy ponadto w zajęciach z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego.

Jakie są rodzaje zajęć organizowanych w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej?

W ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej organizuje się następujące zajęcia:

- **Zajęcia rozwijające uzdolnienia** – przeznaczone dla uczniów szczególnie uzdolnionych przy wykorzystaniu aktywnych metod pracy. Liczba uczestników: do 8. Czas trwania zajęć: 45 minut.
- **Zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze** – przeznaczone dla uczniów mających trudności w nauce, w szczególności w spełnianiu wymagań edukacyjnych wynikających z podstawy programowej kształcenia ogólnego dla danego etapu edukacyjnego. Liczba uczestników: do 8. Czas trwania zajęć: 45 minut.
- **Zajęcia specjalistyczne:**
 - **Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne** – przeznaczone dla uczniów z zaburzeniami i odchyleniami rozwojowymi lub specyficznymi trudnościami w uczeniu się. Są one ukierunkowane na usprawnienie funkcji zaburzonych (korekcja) oraz na wspomaganie funkcji dobrze się rozwijających (kompensacja), które mogą być wsparciem dla funkcji zaburzonych lub w razie potrzeby je zastąpić. Liczba uczestników: do 5. Czas trwania zajęć: 60 minut. W uzasadnionych przypadkach dopuszcza się prowadzenie zajęć specjalistycznych w czasie krótszym, zachowując ustalony dla ucznia łączny tygodniowy czas tych zajęć.
 - **Zajęcia logopedyczne** – przeznaczone dla uczniów z zaburzeniami mowy, które powodują zaburzenia komunikacji językowej oraz utrudniają naukę. Liczba uczestników: do 4. Czas trwania zajęć: 60 minut. W uzasadnionych przypadkach dopuszcza się prowadzenie zajęć specjalistycznych w czasie krótszym, zachowując ustalony dla ucznia łączny tygodniowy czas tych zajęć.
 - **Zajęcia socjoterapeutyczne, inne zajęcia o charakterze terapeutycznym** – przeznaczone dla uczniów z dysfunkcjami i zaburzeniami utrudniającymi funkcjonowanie społeczne. Liczba uczestników: do 10. Czas trwania zajęć: 60 minut. W uzasadnionych przypadkach dopuszcza się prowadzenie zajęć specjalistycznych w czasie krótszym, zachowując ustalony dla ucznia łączny tygodniowy czas tych zajęć.
- **Zajęcia z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego** – organizowane dla uczniów gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych. W przepisach prawa nie ma informacji dotyczącej liczby uczestników i czasu trwania tych zajęć. Powinny być one związane z organizacją doradztwa edukacyjno-zawodowego w szkole.

Zajęcia prowadzone są przez nauczycieli i specjalistów posiadających kwalifikacje odpowiednie do rodzaju prowadzonych zajęć. W przypadku braku doradcy zawodowego dyrektor wyznacza nauczyciela planującego i realizującego zadania z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego.

8.3. Okres oraz wymiar godzin udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej

Głównymi wyznacznikami okresu, w jakim świadczona jest pomoc psychologiczno-pedagogiczna, są:

- czas, na jaki wydano orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego oraz niekiedy także orzeczenie o potrzebie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego czy też orzeczenie o potrzebie indywidualnego nauczania;

- zalecenia zawarte w ww. orzeczeniu/orzeczeniach, (chodzi o to, by czas przeznaczony na ich realizację nie był zbyt krótki);
- organizacja pracy szkoły;
- zapis rozporządzenia⁵⁵: (...) *udział ucznia w zajęciach dydaktyczno-wyrównawczych i zajęciach specjalistycznych trwa do czasu zlikwidowania opóźnień w uzyskaniu osiągnięć edukacyjnych wynikających z podstawy programowej kształcenia ogólnego dla danego etapu edukacyjnego lub złagodzenia albo wyeliminowania zaburzeń stanowiących powód objęcia ucznia daną formą pomocy psychologiczno-pedagogicznej.*

Warto wiedzieć

- Zajęcia specjalistyczne mogą być prowadzone w uzasadnionych przypadkach w krótszym czasie, dostosowanym do możliwości dziecka, z tym że należy zachować łączny tygodniowy zaplanowany czas trwania tych zajęć. Mogą one odbyć się np. 2 razy w tygodniu po 30 minut.
- Najczęściej w praktyce przedszkolnej i szkolnej przyznaje się różne rodzaje zajęć, na okres semestru lub roku szkolnego, w wymiarze 1 lub 2 godzin tygodniowo na każdy rodzaj zajęć. Można też zaplanować zajęcia np. 1 godzinę co drugi tydzień.
- Dyrektor musi zaplanować rodzaj i liczbę zajęć, uwzględniając: kwalifikacje kadry pedagogicznej swojej szkoły; liczbę godzin, które realizują nauczyciele w ramach art. 42 ust. 2 pkt 2 Karty Nauczyciela; możliwości współpracy z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi. Można także wystąpić o dodatkowe środki finansowe do organu prowadzącego czy też pozyskiwać je w ramach funduszy strukturalnych, innych projektów systemowych bądź konkursowych.

8.4. Dokumentowanie podejmowanych działań oraz ich ewaluacja

8.4.1. Dzienniki zajęć

Nauczyciel prowadzący zajęcia z dzieckiem dokumentuje wykonywaną pracę w dzienniku zajęć (odpowiednio: rewalidacyjnych, rozwijających uzdolnienia, korekcyjno-kompensacyjnych itd.). Jeśli zajęcia z uczniem prowadzone są w ramach dodatkowych godzin wynikających z art. 42 ust. 2 pkt 2 Karty nauczyciela należy w wyżej wymienionym dzienniku sporządzić stosowną adnotację.

Na przeznaczonych do tego stronach wpisuje się indywidualny bądź grupowy program pracy, ocenę postępów i wnioski do dalszej pracy.

Jeśli, dla przykładu, w IPET znajdują się zajęcia korekcyjno-kompensacyjne, w indywidualnym programie lub programie pracy grupy uczęszczającej na te konkretne zajęcia powinny znaleźć się treści, konkretne działania do realizacji z dziećmi. Ten dokument nie jest tożsamy z indywidualnym programem edukacyjno-terapeutycznym. Nie można robić np. adnotacji w dzienniku, że „dla ucznia opracowano IPET, który znajduje się w dokumentacji szkoły”. Podobnie w przypadku oceny postępów ucznia na zajęciach. Ocena bieżąca jest

⁵⁵ §16 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, op.cit.

elementem dokonywanej co najmniej raz w roku wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia, nie jest natomiast wielospecjalistyczną oceną.

W dzienniku zajęć rozwijających zainteresowania, realizowanych w ramach art. 42 ust. 2 pkt 2 Karty nauczyciela, niekonieczne jest wpisywanie programu pracy, oceny postępów i wniosków. Nauczyciel wpisuje tam jedynie imiona i nazwiska uczniów, daty i tematy przeprowadzonych zajęć, liczbę godzin tych zajęć oraz odnotowuje obecność uczniów⁵⁶.

Zapis tematów w dziennikach powinien wskazywać na realizację zaleceń orzeczenia i być adekwatny do treści zaplanowanych działań ujętych w IPET.

Specjaliści zatrudnieni w przedszkolu/szkole dokumentują prowadzenie zajęć w ramach udzielanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej w swoich osobnych dziennikach dokumentujących ich pracę w poszczególnych dniach. Są to dzienniki zajęć specjalistycznych.

Warto wiedzieć

- Dzienniki zajęć mogą być prowadzone w formie elektronicznej.
- **Dokumentacja dziecka objętego pomocą psychologiczno-pedagogiczną gromadzona jest w osobnej teczce.** Składane tam są dokumenty dotyczące badań i czynności uzupełniających prowadzonych przez psychologa, pedagoga, logopedę itd. Teczka zawiera także dostarczoną przez rodziców dokumentację medyczną, niezbędną do świadczenia dziecku pomocy na terenie przedszkola/szkoły, wcześniejsze orzeczenia, opinie oraz inną dokumentację związaną z udzielaniem pomocy psychologiczno-pedagogicznej.
- Przedszkole/szkoła ma obowiązek gromadzenia, przetwarzania i efektywnego zarządzania informacjami, które dotyczą udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Należy wypracować bezpieczny sposób udostępniania ich uprawnionym osobom i instytucjom. Informacje te wykorzystywane są również podczas wizyt rodziców i ich pytań o pomoc ze strony szkoły, konsultacji prowadzonych przez specjalistów poradni psychologiczno-pedagogicznych, ewaluacji zewnętrznej prowadzonej przez Kuratorium Oświaty, okresowych kontroli i zapytań ze strony organu prowadzącego.

8.4.2. Wielospecjalistyczna ocena poziomu funkcjonowania ucznia

Wielospecjalistyczna ocena jest wspólnie wypracowana przez nauczycieli i specjalistów pracujących z uczniem. Przy jej dokonywaniu mogą (a nawet powinni) uczestniczyć rodzice dziecka. W ocenie uwzględnia się następujące elementy:

- **Określa się mocne i słabe strony dziecka,** czyli takie jego cechy, które sprzyjają rozwojowi i go utrudniają. Mocną stroną jest np. dobry kontakt z rówieśnikami, pozytywna motywacja do nauki; słabą – wolne tempo pracy, niska sprawność grafomotoryczna.
- **Warto zapisać ulubione formy aktywności i zainteresowania dziecka.**

⁵⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 sierpnia 2014 r. w sprawie sposobu prowadzenia przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki dokumentacji przebiegu nauczania, działalności wychowawczej i opiekuńczej oraz rodzajów tej dokumentacji (Dz.U. z 2014, poz. 1170).

- **Trudności edukacyjne i rozwojowe** można także zanalizować bardziej szczegółowo, biorąc pod uwagę następujące aspekty:
 - o emocje i funkcjonowanie społeczne,
 - o sprawność motoryczna, w tym samoobsługa,
 - o komunikowanie się,
 - o funkcjonowanie poznawcze,
 - o wiedza i umiejętności szkolne,
 - o motywacja.
- **Ocenia się funkcjonowanie ucznia w grupie rówieśniczej** (klasowej, na zajęciach pozalekcyjnych, przerwach śródlekcyjnych).
- **Podsumowuje się inne (niewymienione w orzeczeniu) informacje o trudnościach ucznia.** Może to być np. duża absencja w szkole, na zajęciach rewalidacyjnych, nieodrabianie zadań domowych, brak zaangażowania rodziców. Warto wymienić nietypowe zachowania ucznia, wskazując na ich ewentualne powiązanie z dysfunkcją dziecka.
- Wskazane jest również **dokonanie analizy sytuacji rodzinnej** ze względu na konieczność udzielenia wsparcia rodzicom dziecka.
- Należy uwzględnić także **dodatkowe informacje i zalecenia zdrowotne** np. dotyczące noszenia aparatu słuchowego, okularów, butów ortopedycznych, posługiwania się balkonikiem lub konieczność zastosowania pionizatora, stosowania leków.

Dokonywana okresowo wielospecjalistyczna ocena poziomu funkcjonowania ucznia stanowi **ewaluację (ocenę efektywności) podejmowanych działań** w ramach realizowanego IPET-u. w tym udzielanej mu pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Jak często dokonuje się wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia?

Oceny takiej dokonuje zespół nauczycieli i specjalistów prowadzących na co dzień zajęcia z uczniem, nie rzadziej niż raz w roku.

Co należy uwzględnić dokonując takiej oceny?

Ujęte w IPET zapisy odnosi się do funkcjonowania dziecka w okresie sporządzania oceny:

- ocenia się poczynione postępy pod kątem ich poziomu, trwałości, adekwatności form pomocy i metod użytych do ich osiągnięcia;
- opisuje się trudności i brak postępów bądź regres w rozwoju poszczególnych sfer i funkcji, na które były skierowane oddziaływania edukacyjne i terapeutyczne;
- podsumowuje się skuteczność udzielonych form wsparcia i w razie potrzeby ustala się zakres ich modyfikacji;
- zapisuje się zalecenia do dalszej pracy, ze szczególnym uwzględnieniem zaplanowanych zmian, czy też obszarów, które poddane zostaną intensywniejszym oddziaływaniom.

Ważne

Ocena przechowywana jest w dokumentacji szkolnej. Wskazane jest, aby była dołączona do IPET.

9. Przedłużenie okresu edukacyjnego

Z możliwości przedłużenia okresu nauki skorzystać mogą niepełnosprawni uczniowie klas III szkoły podstawowej oraz ostatnich klas szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej. Oznacza to, że każdy etap edukacyjny dla tych uczniów może być wydłużony o jeden rok.

Z uprawnienia tego nie korzystają uczniowie, którzy posiadają orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na zagrożenie niedostosowaniem społecznym lub istniejące niedostosowanie społeczne. Nie są oni uczniami niepełnosprawnymi.

Decyzję o przedłużeniu okresu nauki podejmuje się według zapisów rozporządzenia⁵⁷ nie później niż do końca lutego odpowiednio w klasie III i VI szkoły podstawowej, III klasie gimnazjum oraz w ostatnim roku nauki w szkole ponadgimnazjalnej.

Kto podejmuje decyzję o przedłużeniu okresu nauki?

Według nowych przepisów prawnych o przedłużeniu okresu nauki **decyduje rada pedagogiczna** po uzyskaniu zgody rodziców.

Opinia przedstawiona radzie pedagogicznej przez zespół nauczycieli i specjalistów pracujących z dzieckiem może być tożsama z okresową wielospecjalistyczną oceną poziomu funkcjonowania ucznia, odnoszącą się do realizacji indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego (IPET) opracowanego dla tego ucznia⁵⁸ lub sporządzona na jej podstawie. Powinna wyraźnie wskazywać powody, dla których korzystne lub wręcz niezbędne byłoby przedłużenie o rok okresu nauki na tym etapie edukacyjnym, który właśnie dziecko realizuje.

Aby usprawnić pracę rady pedagogicznej, koordynator zespołu nauczycieli i specjalistów pracujących z dzieckiem, składa odpowiednio wcześniej wniosek do dyrektora szkoły (jako przewodniczącego rady pedagogicznej) o przedłużenie uczniowi okresu nauki wraz z pisemną zgodą rodziców. Wniosek może zawierać zapis następującej treści: *Po dokonaniu wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia oraz zgody rodziców/prawnych opiekunów wnioskuję o przedłużenie okresu nauki ucznia ...* Koordynator zespołu lub inna wskazana przez dyrektora osoba przedstawia radzie pedagogicznej opinię, o której powyżej mowa.

Dyrektor szkoły, realizując uchwałę rady pedagogicznej, wydaje pisemną decyzję o przedłużeniu okresu nauki i zwiększa proporcjonalnie wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych dla tego ucznia⁵⁹ (ponieważ w kolejnym roku szkolnym będzie on

⁵⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz.U. z 2012, poz. 204).

⁵⁸ Por. § 5.2 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (op.cit.) i § 5.4 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 414).

⁵⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz.U. z 2012, poz. 204).

kontynuował naukę na poziomie tej samej klasy). W księdze protokołów Rady Pedagogicznej odnotowuje się decyzję rady w formie uchwały.

Na koniec roku szkolnego, w którym podjęto decyzję o przedłużeniu okresu nauki, uczeń nie otrzymuje świadectwa, a w jego arkuszu ocen należy umieścić odpowiedni zapis (np: *Decyzją rady pedagogicznej z dnia... przedłużono okres nauki na rok szkolny...*). Ponieważ inni uczniowie otrzymają swoje świadectwa, warto opracować w szkole dokument czy dyplom wręczany dziecku, zawierający np. krótkie podsumowanie jego pracy w ciągu roku szkolnego. **Świadectwo odpowiednio klasy III szkoły podstawowej lub świadectwo ukończenia szkoły (podstawowej, gimnazjalnej, ponadgimnazjalnej) **uczeń otrzymuje w czerwcu w kolejnym roku szkolnym, tym samym kończąc dany etap edukacyjny.****

10. Rola i zadania świetlicy szkolnej

Szkoła ma obowiązek zapewnić zajęcia świetlicowe dla uczniów niepełnosprawnych objętych kształceniem specjalnym, którzy pozostają w szkole dłużej ze względu na:

- czas pracy rodziców – na wniosek rodziców;
- organizację dojazdu do szkoły lub inne okoliczności wymagające zapewnienia opieki w szkole⁶⁰.

Świetlica to szkolna przestrzeń czasu wolnego dla dzieci⁶¹. Każda szkoła, na wniosek rodziców, ma obowiązek zapewnić swoim uczniom zajęcia świetlicowe w przypadku, gdy pozostają w szkole dłużej, niż podczas zajęć lekcyjnych, nie każda jednak ma możliwość zapewnienia takiej opieki wszystkim zainteresowanym. O kryteriach przyjęcia i zakwalifikowaniu dziecka do udziału w zajęciach świetlicowych decyduje dyrektor szkoły lub organ ją prowadzący, jednak rodzic zawsze ma prawo odwołać się od decyzji negatywnej do organu prowadzącego lub kuratora oświaty.

Czy dziecku niepełnosprawnemu można odmówić przyjęcia do świetlicy?

Niepełnosprawność dziecka, orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego nie mogą stanowić podstawy do odmowy przyznania uczniowi miejsca na zajęciach w świetlicy szkolnej. Zgodnie z zasadą równości każdego obywatela, zapisaną w konstytucji, każdy uczeń, niezależnie od posiadanych dysfunkcji czy schorzeń, ma takie samo prawo do kształcenia i korzystania z wychowania i opieki zapewnianych przez system edukacji. **Co więcej, zgodnie z przepisami, świetlica musi zapewniać uczniom zajęcia uwzględniające ich potrzeby edukacyjne i rozwojowe oraz ich możliwości psychofizyczne.**

Zadania świetlicy to nie tylko organizacja czasu wolnego uczniów: pełni ona funkcje wspierające rozwój dzieci, opiekuńcze, wychowawcze i dydaktyczne. Ze względu na tę ostatnią świetlica może prowadzić zajęcia mające na celu wyrównywanie braków w wiadomościach i umiejętnościach szkolnych uczniów, prowadzić np. ćwiczenia doskonalące technikę czytania, pisanie i liczenia czy organizować pomoc w odrabianiu zadanych lekcji.

Rolą wychowawcy świetlicy jest tak dostosować metody pracy, aby zaspokoić potrzeby wszystkich dzieci. Powinien on poznać dziecko i jego potrzeby, możliwości, zainteresowania, uzdolnienia i postarać się stworzyć w świetlicy przyjazną atmosferę, dbać o wzmacnianie poczucia własnej wartości uczniów, włączać dzieci ze specjalnymi potrzebami w działania grupy oraz aktywnie współpracować z rodzicami i specjalistami na co dzień pracującymi z uczniem. Wychowawca powinien przygotować grupę na przyjęcie dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, dostosować sposób komunikowania i wymogi do warunków psychofizycznych dziecka i stawiać dzieciom cele i zadania możliwe do osiągnięcia. Z drugiej strony, dyrektor szkoły powinien odpowiednio wyposażać i przygotować salę świetlicową do potrzeb i ograniczeń dzieci, w tym uczniów niepełnosprawnych.

⁶⁰ Art. 67 ust. 3 ustawy o systemie oświaty (op.cit.).

⁶¹ Pery A., Kmita D., *Świetlica – szkolna przestrzeń czasu wolnego. Funkcjonowanie świetlic szkolnych. Poradnik dla gmin i dyrektorów szkół*, Warszawa 2014.

Szkoły, w których jest taka potrzeba, za zgodą organu prowadzącego mogą zatrudniać kadre pedagogiczną o przygotowaniu kierunkowym, np. oligofrenopedagoga, surdopedagoga czy tyflopedagoga, mogą też korzystać z pomocy psychologów, logopedów czy terapeutów. **Dyrektor szkoły może tak zaplanować zadania dla nauczycieli wspomagających dzieci o specjalnych potrzebach lub asystentów nauczycieli, żeby część tych zadań była związana ze wspomaganie dziecka podczas pobytu w świetlicy.** Do pomocy w świetlicy dyrektor szkoły ma prawo zaangażować wolontariusza, z którym może zawrzeć odpowiednie porozumienie.

Jak liczne mogą być grupy świetlicowe?

Warunki i zasady funkcjonowania grup świetlicowych, w których są dzieci ze specjalnymi potrzebami, powinien ustalić organ prowadzący wraz z dyrektorem szkoły. Ustawa o systemie oświaty i akty wykonawcze ograniczają liczbę uczniów w grupie świetlicowej – nie może być ich więcej niż 25 pod opieką jednego nauczyciela, a w przypadku szkół integracyjnych oraz oddziałów integracyjnych i specjalnych zorganizowanych w szkołach ogólnodostępnych liczba uczniów w grupie może wynosić maksymalnie tyle, ilu jest uczniów w oddziale specjalnym (liczba zależna od rodzaju niepełnosprawności) lub integracyjnym (od 15 do 20, w tym 3 do 5 uczniów niepełnosprawnych).

11. Kadra pracująca z dziećmi

11.1. Nauczyciel, pedagog specjalny w szkole ogólnodostępnej

Nauczyciele zatrudniani w szkołach ogólnodostępnych powinni posiadać kwalifikacje zawodowe przewidziane do nauczania określonego przedmiotu w danym typie szkoły. Jeżeli do klasy ogólnodostępnej trafia uczeń niepełnosprawny, to nie jest wymagane, aby nauczyciel dydaktyk uzupełniał kwalifikacje zawodowe poprzez ukończenie studiów podyplomowych czy kursu kwalifikacyjnego z pedagogiki specjalnej.

Bywa, że dziecko, z powodu swojej niepełnosprawności i wynikających z niej problemów w funkcjonowaniu w roli ucznia, potrzebuje bardziej systematycznego i specjalistycznego wsparcia. **W przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych można zatrudniać dodatkowo nauczycieli posiadających kwalifikacje w zakresie pedagogiki specjalnej w celu współorganizowania kształcenia uczniów niepełnosprawnych.** Wymaga to jednak zgody organu prowadzącego. Wskazane byłoby wówczas zatrudnienie osoby, która ma przygotowanie w zakresie pedagogiki specjalnej, zgodnej z rodzajem niepełnosprawności ucznia. Dzięki temu możliwe będzie udzielenie optymalnej pomocy, z uwzględnieniem wyzwań rozwojowych ucznia. Może się zdarzyć, że w klasie ogólnodostępnej będzie dwoje uczniów z różnego rodzaju niepełnosprawnością. Dyrektor szkoły powinien zdecydować wówczas, jaki specjalista z zakresu pedagogiki specjalnej będzie najodpowiedniejszy, w kontekście zaspokojenia potrzeb uczniów.

Ważne

Jeżeli do klasy ogólnodostępnej uczęszcza uczeń niepełnosprawny, to uczący go nauczyciel czy nauczyciele nie muszą mieć dodatkowych kwalifikacji w zakresie pedagogiki specjalnej. Pedagog specjalny, prowadzący zajęcia rewalidacyjne z tym uczniem niepełnosprawnym, powinien mieć kwalifikacje w zakresie pedagogiki specjalnej zgodnej z rodzajem niepełnosprawności ucznia.

11.2. Specjaliści – psycholog, pedagog, logopeda

Najczęściej zajęcia specjalistyczne prowadzą psycholog, logopeda, nauczyciele z przygotowaniem w zakresie terapii pedagogicznej lub doradztwa zawodowego. Każda z tych osób musi posiadać odpowiednie kwalifikacje. Dobór specjalisty powinien być uzależniony od rodzaju zajęć, jakie ma on prowadzić. Zatrudnienie specjalisty powinno nastąpić w porozumieniu z organem prowadzącym.

Ważne

Specjalista zatrudniony w szkole powinien mieć wykształcenie kierunkowe i przygotowanie pedagogiczne. Rodzaj zatrudnianych specjalistów, ze względu na potrzeby uczniów, określa dyrektor szkoły, a zgodę na ich zatrudnienie wydaje organ prowadzący szkołę.

11.3. Pomoc nauczyciela

Przepisy prawa oświatowego przewidują możliwość, w określonych sytuacjach, zatrudnienia w przedszkolu lub szkole pomocy nauczyciela. Obligatoryjnie pomoc nauczyciela zatrudnia się w przedszkolu specjalnym, w szkołach specjalnych i w szkołach ogólnodostępnych z oddziałami specjalnymi dla dzieci/uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym, z niepełnosprawnością ruchową, z autyzmem i z niepełnosprawnościami sprzężonymi. W uzasadnionych przypadkach, za zgodą organu prowadzącego, pomoc nauczyciela można zatrudnić również w szkołach integracyjnych i ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi.

Ważne

W szczególnych sytuacjach, podyktowanych rodzajem niepełnosprawności ucznia, może pojawić się konieczność zapewnienia mu dodatkowej pomocy. Dyrektor przedszkola/ szkoły ogólnodostępnej powinien wówczas uzgodnić z organem prowadzącym zasadność zatrudnienia pomocy nauczyciela.

Od pomocy nauczyciela nie jest wymagane przygotowanie pedagogiczne; pomoc nauczyciela zaliczana jest do grupy pracowników pomocniczych i obsługi. Dyrektor przedszkola lub szkoły ustala zajęcia, w których ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne uczniów niepełnosprawnych uczestniczy pomoc nauczyciela. Pomoc nauczyciela realizuje zadania organizacyjne, techniczne. Pomaga uczniom z niepełnosprawnością w czynnościach przygotowujących do określonych zadań realizowanych na lekcji czy czynnościach samoobsługowych. Wspiera nauczyciela w organizacji ćwiczeń, doświadczeń fizycznych, chemicznych, porządkowaniu stanowiska pracy itd. Szczegółowy zakres obowiązków pomocy nauczyciela opracowywany jest dla konkretnej osoby, stosownie do pojawiających się potrzeb i zadań.

11.4. Asystent nauczyciela i wychowawcy świetlicy

W szkołach podstawowych, zgodnie z nowymi przepisami oświatowymi, pojawiła się możliwość zatrudnienia osób wpierających nauczycieli uczących w klasach I–III oraz wychowawców świetlicy w ich obowiązkach. Jest to nowe stanowisko pracy – asystent nauczyciela lub asystent wychowawcy świetlicy. **Zadaniem asystenta jest wspomaganie nauczycieli w prowadzeniu zajęć dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych lub wspieranie wychowawcy świetlicy.** Asystent wykonuje swoją pracę w porozumieniu i pod kontrolą nauczyciela/wychowawcy świetlicy. Takie rozwiązanie pozwala na zintensyfikowanie opieki nad uczniami, ułatwia też proces indywidualizowania oddziaływań.

Ważne

Asystent nauczyciela oraz asystent wychowawcy świetlicy muszą mieć wykształcenie co najmniej na poziomie wymaganym do zajmowania stanowiska nauczyciela w szkole podstawowej oraz posiadać kwalifikacje pedagogiczne. Asystenci nie są jednak pracownikami pedagogicznymi; są zatrudnieni na stanowiskach niepedagogicznych (na zasadach określonych w Kodeksie pracy) i realizują swoje zadania pod kierunkiem nauczyciela lub wychowawcy świetlicy.

Asystentowi nie powierza się realizowania zadań z zakresu pedagogiki specjalnej. Takie obowiązki mogą być realizowane tylko przez dodatkowo zatrudnionego w tym celu nauczyciela, posiadającego wymagane kwalifikacje z zakresu pedagogiki specjalnej. Szczegółowy zakres obowiązków nauczyciela/wychowawcy świetlicy określa dyrektor szkoły, biorąc pod uwagę potrzeby ucznia czy/i zespołu klasowego oraz sugestie nauczyciela lub wychowawcy świetlicy.

11.5. Asystent osoby niepełnosprawnej

Osoby niepełnosprawne, posiadające orzeczenie o niepełnosprawności bądź o stopniu niepełnosprawności, wydane przez powiatowe zespoły ds. orzekania o niepełnosprawności, mogą korzystać z pomocy asystenta. **Usługa ta nie jest związana z przepisami oświatowymi; specjalistyczne usługi opiekuńcze przyznawane są w ramach przepisów polityki społecznej i finansowane ze środków pomocy społecznej.**

Jeśli specjalistyczne usługi opiekuńcze zostaną przyznane w celu wsparcia funkcjonowania dziecka niepełnosprawnego na terenie szkoły lub przedszkola, dyrektor placówki powinien określić warunki, na jakich osoba realizująca ww. usługi będzie na terenie placówki przebywać i w jakim zakresie służyć będzie dziecku pomocą.

Ważne

Asystent osoby niepełnosprawnej nie jest pracownikiem szkoły, ale może na jej terenie realizować zadania związane ze wspomaganiem ucznia niepełnosprawnego.

Asystent nie może wchodzić w kompetencje nauczyciela, zastępować go ani wyręczać, jest pracownikiem niepedagogicznym, który nie musi mieć specjalistycznego przygotowania. Działania asystenta powinny być dostosowane do potrzeb konkretnego ucznia, uwzględniać specyfikę jego funkcjonowania. Wskazane jest, aby dyrektor szkoły, w porozumieniu z rodzicami/prawnymi opiekunami ucznia i nauczycielami, określił zakres zadań asystenta na terenie szkoły.

12. Warunki realizacji podstawy programowej, umożliwiające funkcjonowanie ucznia z niepełnosprawnością w szkole

12.1. Organizacja stanowiska pracy – wybrane przykłady

Zgodnie z przepisami oświatowymi stanowiska pracy dostosowuje się do wymagań ergonomii⁶² oraz warunków antropometrycznych uczniów i ich potrzeb wynikających z niepełnosprawności⁶³. Ustawodawca nie uregulował szczegółowo tej kwestii, jednakże cennych wskazówek dostarczają w tym zakresie stacje sanitarno-epidemiologiczne⁶⁴ oraz poradnie psychologiczno-pedagogiczne⁶⁵.

12.1.1. Uczeń słabowidzący lub niewidomy

Coraz częściej w szkołach ogólnodostępnych uczą się dzieci z dysfunkcją wzroku, dlatego należy przystosować dla nich miejsce pracy w sposób szczególny: konieczne jest zapewnienie odpowiedniego oświetlenia i kontrastu kolorystycznego, a także wielkości wykorzystywanych pomocy dydaktycznych i odpowiedniej organizacji przestrzeni. Warunki optymalnego przystosowania klasy zostały opracowane przez Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci i Młodzieży Słabowidzącej w Lublinie i opublikowane przez Ośrodek Adaptacji Materiałów Dydaktycznych⁶⁶:

- Oświetlenie
 - o oświetlenie sztuczne powinno być mieszane: jarzeniowe do ogólnego oświetlenia oraz światło żarowe do pracy z bliska, ustawione po przeciwnej stronie w stosunku do ręki pracującej dziecka, natomiast do czytania po stronie sprawniejszego oka (dodatkowa lampa powinna być zaopatrzona w ruchome ramię, a obudowa żarówki osłaniać ją całą, żeby żarówka nie wystawała poza obudowę);
 - o należy także pamiętać o zabezpieczeniu możliwości zasłaniania okien w celu zapobiegania zjawisku olśnień rażącym światłem (jest powodowane odbiciem promieni od błyszczących powierzchni);
 - o ławkę dla ucznia słabo widzącego ze światłowstrętem należy ustawić tyłem do okna i z dala od niego;

⁶² § 9 ust. 2 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 26 września 1997 r. w sprawie ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy (Dz.U. z 1997 nr 129, poz. 844).

⁶³ § 24 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 26 września 1997 r. w sprawie ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy (Dz.U. z 1997 nr 129, poz. 844).

⁶⁴ Polecam publikację lubelskie: http://psselublin.pis.gov.pl/plikijednostki/wsselublin/psselublin/userfiles/stanowisko_ucznia.ppt [dostęp: 21.10.2014 r.] oraz poznańskie <http://wsse-poznan.pl/wp-content/uploads/2012/12/Stanowisko-pracy-ucznia-i-przedszkolaka.pdf> [dostęp: 21.10.2014 r.].

⁶⁵ Polecam publikację http://www.poradnia-gorlice.pl/includes/do_pracy/zalecenia_do_pracy_z_dzieckiem_z_niepelnosprawnoscia_ruchowa.doc [dostęp: 21.10.2014 r.].

⁶⁶ Błaziak M., Kałkus A., *Warunki optymalnego funkcjonowania ucznia z dysfunkcją wzroku w klasie integracyjnej*, Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci i Młodzieży Słabowidzącej w Lublinie, [online], dostępny w: http://www.adaptacje.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=36&Itemid=21 [dostęp: 22.10.2014 r.].

- Kontrast
 - o schody – pierwszy i ostatni stopień schodów należy oznaczyć jaskrawą farbą lub taśmą odblaskową, kontrastującą z kolorem posadzki, a także zamontować przed schodami ostrzeżenie wykonane z paska o wyczuwalnej fakturze;
 - o podłoga i drzwi – krawędzie drzwi powinny być oznaczone jaskrawym kolorem, a framugi drzwi i listwy przypodłogowe pomalowane kolorem kontrastującym z podłogą i ścianami; wykładzina dywanowa, jako niezbędny element wyposażenia sali lekcyjnej w klasach nauczania zintegrowanego, powinna być jednobarwna, bez wzorów;
 - o ściany – duże powierzchnie powinny być pomalowane matowymi farbami o mocnych, czystych kolorach; parapety i włączniki światła również należy oznaczyć jaskrawym kolorem;
 - o tablica – powinna być duża, czarna lub ciemnozielona, matowa, gładka i dobrze oświetlona, a kreda miękka – biała albo żółta;
 - o meble – krawędzie szafek należy oznaczyć jaskrawym kolorem; blaty ławek powinny mieć matowe powierzchnie lub matowe podkładki, najlepiej jednobarwne;
 - o dla ucznia niewidomego szafka, jego półki, półki z określonymi pomocami, kartami pracy, przyborami, powinny mieć oznaczenia dotykowe, najlepiej wypukłe lub z podpisami brajlowskimi umieszczone w miejscu, do którego będzie mógł swobodnie sięgnąć ręką;
 - o z kolei, dla ucznia słabo widzącego powinny być przygotowane duże napisy z informacjami dotyczącymi rozmieszczenia pomocy, najlepiej na poziomie oczu – litery powinny być duże, drukowane, na matowym, kontrastowym tle; pomoce kilkuelementowe, drobne powinny być umieszczone w pojemnikach, najlepiej zamykanych;
- Wielkość
 - o należy sprawdzić, z jakiej odległości oraz jakiej wielkości litery i przedmioty uczeń widzi najlepiej i pozwalać mu na podchodzenie do oglądanych obiektów, by ułatwić ich poznanie;
 - o przedmioty o zbyt dużych rozmiarach w miarę możliwości powinny być zastępowane modelami;
 - o przy konstruowaniu tekstu można posiłkować się *Europejskimi standardami przygotowania tekstu łatwego do czytania i zrozumienia*, przygotowanymi w polskiej wersji przez Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych (publikacja jest dostępna w wersji elektronicznej pod adresem: <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/publikacje/>);
- Przestrzeń
 - o stoliki i krzesła w klasie powinny być ustawione w taki sposób, by powstała wyraźnie określona ścieżka komunikacyjna – ważne jest przy tym dbanie o porządek: dostawianie krzesełek do stolika, wieszanie plecaków lub umieszczanie ich w odpowiednich miejscach;
 - o uczeń niewidomy bądź słabo widzący powinien mieć możliwość samodzielnego poruszania się po szkole – w tym celu dobrze jest przeprowadzić dla wszystkich uczniów lekcję orientacji, dzięki której uczeń słabowidzący lub niewidomy będzie umiał zlokalizować i dojść np. do WC, stołówki, świetlicy, szatni, sekretariatu czy biurka nauczyciela, co da mu poczucie bezpieczeństwa i niezależności w nowym miejscu; specjaliści wskazują także na celowość przyjęcia zasady, że drzwi są zawsze albo zamknięte, albo całkowicie otwarte;

- o wykończenie kilku ławek specjalną listwą przymocowaną dookoła całego blatu tak, żeby tworzyła nieco podwyższony brzeg, zapobiegnie zsuwaniu się z blatu stolika przypadkowo potrąconych rzeczy, a uczniowi zaoszczędzi kłopotu; przy ewentualnym zakupie nowego sprzętu cenne dla uczniów słabo widzących będą ławki z ruchomym blatem, dzięki czemu uczeń może regulować odległość np. do czytanego tekstu, tak, by zachować prawidłową postawę ciała⁶⁷.

Do sprzętów specjalistycznych zalecanych dla uczniów słabo widzących należą: lupa, powiększalnik TV (dzięki dużemu polu widzenia i wygodnej pozycji powoduje mniejsze zmęczenie, może być używany do czytania, pisania, rysowania, kolorowania, oglądania zdjęć, map i rysunków), odpowiednie podręczniki (w wersji brajlowskiej lub drukiem powiększonym – należy jednak zwrócić uwagę, że nie ma mowy o pełnej integracji, gdy dziecko z dysfunkcją wzroku na lekcji czyta inny tekst lub wykonuje inne ćwiczenie niż pozostali uczniowie); jeśli nie ma w klasie stolików z ruchomymi blatami, bardzo przydatna jest podstawka do książek oraz tzw. „okienko” do czytania (prostokąt ciemnego kartonu z wyciętym otworem, który pozwala widzieć tylko jedną linijkę tekstu), ciemny papier podkładany pod stronę (zmniejszający jej jasność) lub arkusz folii (np. żółtej, umieszczany na tekście w celu uzyskania lepszego kontrastu), zeszyty z pogrubioną linią dla ucznia słabowidzącego albo tabliczka i długopis brajlowski lub maszynę brajlowską, kubarytmy (do nauki matematyki), folie do rysunku wypukłego, papier brajlowski (zaopatrujący okręgi PZN), wypukłe mapy i globusy (czytelne dla dotyku i zarazem barwne, odpowiednio skonstruowane, dostosowane dla słabowidzących), audiobooki, a nawet zestaw komputerowy ze specjalnym oprogramowaniem i drukarką brajlowską, która daje możliwość przeniesienia danego tekstu na wersję brajlowską⁶⁸.

12.1.2. Uczeń niepełnosprawny ruchowo

Z kolei dla ucznia niepełnosprawnego ruchowo podstawową kwestią jest zniesienie barier architektonicznych, dające poczucie samodzielności, co sprzyja chęci do pracy i współdziałania z rówieśnikami i nauczycielem. Jak wskazują specjaliści, dostosowanie otoczenia szkolnego i lokalnego powinno odbywać się w następujący sposób:

- budynki szkolne i boiska sportowe powinny być całkowicie pozbawione progów, krawężników oraz schodów (jest to możliwe dzięki zastosowaniu wind, platform, pochylni czy dźwigów manualnych lub elektrycznych);
- ciągi komunikacyjne poziome powinny być przestrzenne, wyposażone w automatycznie otwierane drzwi (z szerokim, około metrowym przejściem) i poręcze wzdłuż wszystkich ścian;
- włączniki, klamki oraz uchwyty powinny być umieszczone na poziomie osób poruszających się na wózkach inwalidzkich;
- łazienka powinna być wyposażona w uchwyty, podpórki oraz przyciski alarmowe;
- w placówce powinny znajdować się pomieszczenia do przechowywania specjalistycznego sprzętu rehabilitacyjnego (wózki, pionizatory, itp.);
- front budynku powinien mieć wydzielone miejsca do parkowania specjalistycznego transportu samochodowego, np. busów z podnośnikami dla wózków (ważne, by starać się utrzymywać swobodny przepływ pojazdów przy uwzględnieniu czasu parko-

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Ibidem.

wania przed budynkiem), a teren wokół szkoły należy dostosować do poruszania się na wózkach i rowerach trzykołowych (odpowiednio utwardzone alejki)⁶⁹.

W literaturze wskazuje się także, że im większy jest stopień niepełnosprawności ruchowej ucznia, tym większa jest konieczność wykorzystania komputera w procesie edukacji. Wynika to z faktu, że oprzyrządowanie komputera można całkowicie dostosować dla konkretnego dziecka, zakresu jego niesprawności, a oprogramowanie do wymagań rozwojowych związanych z podstawą programową i założeniami IPET. Specjaliści wskazują, że usprawnianie funkcjonalne przez zabawę i pracę przy komputerze znacznie poprawia sprawność manualną dłoni, zwiększa kontrolę ciała w pozycji siedzącej oraz utrzymanie głowy w środkowej osi ciała⁷⁰.

W celu aktywnego udziału uczniów z niepełnosprawnością ruchową w procesie edukacyjnym wskazuje się także na potrzebę użycia odpowiednio dostosowanych podręczników i kart pracy, filmów edukacyjnych, prezentacji multimedialnych, programów komputerowych, pokazów on-line (organizowanych przez muzea i galerie), audiobooków, środków słuchowych ułatwiających odbiór przekazywanych treści (magnetofon, radio, odtwarzacz płyt CD i mp3) oraz słuchowo-wzrokowych (inaczej audiowizualnych, jak np. telewizor), specjalistycznych pomocy i przyborów szkolnych (np. różnego rodzaju nakładki na przybory do pisania czy wymodelowane nakładki na dłonie ułatwiające prawidłowe jej ustawienie w trakcie pisania), pomocy ułatwiających komunikację alternatywną i wspomagającą (zestawy symboli, tablice i książki komunikacyjne, programy komputerowe z zestawami symboli); odpowiednio dostosowanych pomocy do nauki matematyki (np. liczydła, klocki Dienes, liczby w kolorach i inne materiały do liczenia)⁷¹.

12.2. Dostęp do podręczników i materiałów edukacyjnych

W przypadku uczniów niepełnosprawnych objętych kształceniem specjalnym zespół nauczycieli prowadzących nauczanie w klasach I–III szkoły podstawowej oraz zespół nauczycieli prowadzących nauczanie danych zajęć edukacyjnych w klasach IV–VI szkoły podstawowej, w gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej może przedstawić dyrektorowi szkoły propozycję więcej niż jednego podręcznika lub materiału edukacyjnego, z uwzględnieniem potrzeb edukacyjnych i możliwości psychofizycznych tych uczniów⁷². Podręcznik może mieć postać papierową lub elektroniczną⁷³. Jednym z warunków dopuszczenia podręcznika w postaci elektronicznej do użytku szkolnego jest to, aby był opracowany w sposób pozwalający na zastosowanie rozwiązań umożliwiających odczyt przez uczniów z różnymi rodzajami niepełnosprawności⁷⁴.

Wypożyczenie szkół podstawowych w podręczniki dostosowane do potrzeb edukacyjnych i możliwości psychofizycznych uczniów niepełnosprawnych do zajęć z zakresu edukacji polonistycznej, matematycznej, przyrodniczej i społecznej w klasach I–III zapew-

⁶⁹ Gąstoł A., Loska M., *Model pracy z uczniem z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją*, [online], dostępny w: http://download.scholaris.pl/main-file/102/995/model_pracy_z_uczniem_66244.pdf [dostęp: 22.10.2014 r.], s. 7.

⁷⁰ Ibidem, s. 26.

⁷¹ Ibidem, s. 27–28.

⁷² Art. 22ab ustawy o systemie oświaty, op.cit.

⁷³ Ibidem, art. 22ao ust. 1.

⁷⁴ Ibidem, art. 22ao ust. 3 pkt 6.

nia MEN. Podręczniki te stają się własnością organu prowadzącego szkołę podstawową⁷⁵. Wypożyczenie szkół w pozostałe podręczniki jest zadaniem jednostki samorządu terytorialnego prowadzącej te szkoły⁷⁶. Na realizację tego zadania jednostka samorządu terytorialnego otrzymuje dotację celową z budżetu państwa, udzielaną przez wojewodę⁷⁷. Organy prowadzące szkoły, do których uczęszczają uczniowie niewidomi mogą otrzymać od MEN dodatkowe środki finansowe na wydruk podręczników i książek pomocniczych dla uczniów niewidomych (zawierają w tym celu odpowiednio porozumienia lub umowy z MEN).

W przypadku, gdy uczeń niepełnosprawny przechodzi z jednej szkoły do innej w trakcie roku szkolnego, podręczniki i materiały edukacyjne, dostosowane do potrzeb tego ucznia, zapewnione przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania lub zakupione z dotacji celowej, stają się własnością organu prowadzącego szkołę, do której uczeń przechodzi⁷⁸.

Ważne

• Podręczniki w wersji papierowej

Uczniowie niewidomi i słabo widzący otrzymują adaptacje podręczników dostępnych na rynku, opracowane na zlecenie i ze środków finansowych MEN (zgodnie z zapotrzebowaniem złożonym przez szkołę). Szczegółowe informacje, jakie czynności należy podjąć, aby pozyskać zaadaptowane podręczniki i materiały pomocnicze, znajdują się na stronie internetowej Ośrodka Rozwoju Edukacji: www.ore.edu.pl. Liczba zaadaptowanych podręczników i materiałów pomocniczych w wersji wydrukowanej, jest ograniczona i zależy od przeznaczonych na ten cel środków budżetowych.

• Podręczniki w wersji elektronicznej

Aby otrzymać nieodpłatnie wersje elektroniczne zaadaptowanych podręczników i materiałów pomocniczych należy:

- Zarejestrować się w systemie informatycznym www.adaptacje.ore.edu.pl (lewa strona – Rejestracja);
- Przesłać do ORE formularz zgłoszeniowy i oświadczenie, którego wzór znajduje się na stronie www.ore.edu.pl; w wersji papierowej – podpisanej przez dyrektora szkoły/placówki z pieczęcią imienną i nagłówkową – na adres: Ośrodek Rozwoju Edukacji, ul. Polna 46a, 00-644 Warszawa z dopiskiem *Adaptacja podręczników dla uczniów niewidomych i słabowidzących*; w wersji elektronicznej na adres: adaptacje@ore.edu.pl.

Wersje elektroniczne adaptowanych podręczników udostępniane są nieodpłatnie – znajdują się na stronie internetowej Ośrodka Rozwoju Edukacji w specjalnie opracowanym w tym celu systemie informatycznym, umożliwiającym ich pobieranie i drukowanie w całości lub części, zgodnie z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi uczniów.

⁷⁵ Ibidem, art. 22ad.

⁷⁶ Ibidem, art. 22ae ust. 1.

⁷⁷ Ibidem, art. 22ae ust. 3.

⁷⁸ Ibidem, art. 22ak ust. 5.

Adaptacja podręcznika dla klasy I szkoły podstawowej *Nasz elementarz*

Bezpłatny podręcznik dla klasy I szkoły podstawowej *Nasz elementarz* został zaadaptowany do potrzeb uczniów niepełnosprawnych w następujących wersjach:

- adaptacja dla uczniów niewidomych w systemie Braille’a,
- adaptacja dla uczniów słabowidzących,
- adaptacja dla uczniów mających trudności w uczeniu się i / lub komunikowaniu się, w tym niesłyszących i słabosłyszących z upośledzeniem umysłowym, autyzmem i afazją (bez lub z płytą DVD z nagraniami w polskim języku migowym)⁷⁹.

Jeśli nauczyciel stwierdzi taką potrzebę, uczeń niepełnosprawny może korzystać z podręcznika standardowego, jak i w wersji zaadaptowanej.

Adaptacje są do pobrania na stronie www.naszelementarz.men.gov.pl/pobierz/

Ważne:

- **Uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim** realizują podstawę programową kształcenia ogólnego taką samą, jak ich pełnosprawni rówieśnicy, w związku z tym mogą korzystać z takich samych podręczników (standardowego lub w wersji zaadaptowanej).
- **Uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym** realizują odrębną podstawę programową kształcenia ogólnego, do której nie opracowuje się odrębnych podręczników. Nauczyciele realizując treści określone w podstawie programowej mogą korzystać z dostępnych na rynku podręczników do kształcenia ogólnego, w tym podręczników do kształcenia specjalnego.
- **Uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim** realizują obowiązek szkolny i obowiązek nauki, uczestnicząc w zajęciach rewalidacyjno-wychowawczych. Dla tych uczniów nie opracowuje się żadnej podstawy programowej. Nauczyciele we współpracy ze specjalistami opracowują dla nich indywidualne programy zajęć. W związku z tym dla uczniów nie zamawia się podręczników⁸⁰.

⁷⁹ Edukacja włączająca uczniów niepełnosprawnych. Materiały adresowane do dyrektorów przedszkoli i szkół, kadry pedagogicznej, rodziców oraz organów prowadzących przedszkola i szkoły ogólnodostępne, oprac. Departament Zwiększania Szans Edukacyjnych Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 2014.

⁸⁰ Ibidem.

13. Egzaminy zewnętrzne

W szkole podstawowej w ostatnim roku nauki przeprowadza się sprawdzian, a w gimnazjum w ostatnim roku nauki przeprowadza się egzamin. Zarówno sprawdzian, jak i egzamin przeprowadzane są na podstawie wymagań określonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego. **Do sprawdzianu czy egzaminu gimnazjalnego nie przystępują uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym**, ponieważ realizują oni odmienną podstawę programową i uczą się w oparciu o indywidualne programy edukacyjne opracowywane dla konkretnego dziecka.

Przystąpienie przez ucznia do sprawdzianu czy egzaminu jest bardzo istotne, ponieważ jest warunkiem koniecznym do ukończenia odpowiednio szkoły podstawowej lub gimnazjum.

Przepisy prawa przewidują jednak takie indywidualne sytuacje, że uczeń może być zwolniony ze sprawdzianu/egzaminu (lub z jego części).

Kiedy uczeń może być zwolniony ze sprawdzianu/egzaminu?

Przepisy oświatowe przewidują, że w przypadku pewnych rodzajów niepełnosprawności uczniowie mogą być zwolnieni ze sprawdzianu bądź egzaminu gimnazjalnego:

- Uczniowie ze sprzężonymi niepełnosprawnościami, posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, mogą być zwolnieni przez dyrektora komisji okręgowej z obowiązku przystąpienia do sprawdzianu na wniosek rodziców (prawnych opiekunów) pozytywnie zaopiniowany przez dyrektora szkoły.
- Uczniowie ze sprzężonymi niepełnosprawnościami, posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, którzy nie rokują kontynuowania nauki w szkole ponadgimnazjalnej, mogą być zwolnieni przez dyrektora komisji okręgowej z obowiązku przystąpienia do egzaminu gimnazjalnego na wniosek rodziców (prawnych opiekunów) pozytywnie zaopiniowany przez dyrektora szkoły.
- Uczniowie posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego z uwagi na niepełnosprawności sprzężone, którzy z powodu swojej niepełnosprawności nie potrafią samodzielnie czytać lub pisać, są zwolnieni z obowiązku przystąpienia do części drugiej sprawdzianu oraz części trzeciej egzaminu gimnazjalnego (dotyczy j. obcego).
- W sytuacjach nie opisanych w przepisach prawa oświatowego, a związanych ze szczególną sytuacją zdrowotną ucznia niepełnosprawnego, dyrektor szkoły, na wniosek rodziców i po otrzymaniu pozytywnej opinii rady pedagogicznej, może wnioskować do dyrektora komisji okręgowej o zwolnienie ucznia ze sprawdzianu czy egzaminu.

Kto decyduje o możliwych dostosowaniach warunków przeprowadzania sprawdzianu/egzaminu dla uczniów niepełnosprawnych?

Podczas egzaminów zewnętrznych uczniowie niepełnosprawni mogą korzystać z udogodnień, ale ich rodzaj jest ściśle określony. Dyrektor Centralnej Komisji Egzaminacyjnej opracowuje szczegółową informację o sposobie dostosowania warunków i formy przeprowadzania sprawdzianu i egzaminu gimnazjalnego do potrzeb uczniów niepełnosprawnych.

nych i podaje ją do publicznej wiadomości na stronie internetowej komisji centralnej nie później niż do dnia 1 września roku szkolnego, w którym jest przeprowadzany sprawdzian i egzamin gimnazjalny.

13.1. Rodzaje udogodnień na sprawdzianie/egzaminie

Uczniowie niepełnosprawni mogą przystąpić do sprawdzianu lub egzaminu gimnazjalnego w warunkach i formach dostosowanych do rodzaju ich niepełnosprawności na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego wydanego przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną, w tym poradnię specjalistyczną. **Szczegółowe informacje na ten temat zamieszczane są co roku w komunikacie Centralnej Komisji Egzaminacyjnej.**

Udogodnienia wskazywane w latach poprzednich dotyczyły:

- arkusza dostosowanego odpowiednio do specyfiki dysfunkcji (uczniowie niesłyszący i słabo słyszący, uczniowie niewidomi i słabo widzący, uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, uczniowie z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera),
- przedłużenia czasu pisania – obligatoryjnie dla wszystkich uczniów, którzy piszą arkusz dostosowany (niestandardowy) oraz dla uczniów z niepełnosprawnością ruchową oraz afazją,
- zaznaczania odpowiedzi do zadań zamkniętych w arkuszu, bez przenoszenia ich na kartę odpowiedzi,
- obecności nauczyciela wspomagającego w zakresie odpowiedniej specjalności pedagogiki specjalnej (wówczas egzamin przeprowadzany jest w oddzielnym pomieszczeniu i nagrywany),
- korzystania z komputera.

W przypadku ucznia posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego z uwagi na niepełnosprawności sprzężone istnieje możliwość skorzystania z dostosowań przewidzianych dla poszczególnych rodzajów niepełnosprawności. Dostosowanie takie wymaga pisemnego porozumienia z dyrektorem właściwej okręgowej komisji egzaminacyjnej.

Wskazano również, że w szczególnych przypadkach, w tym nieujętych w komunikacie Centralnej Komisji Egzaminacyjnej, decyzję o sposobach dostosowania warunków i form przeprowadzania sprawdzianu lub egzaminu gimnazjalnego do potrzeb ucznia podejmuje – po uzgodnieniu z radą pedagogiczną – dyrektor szkoły na podstawie pisemnego porozumienia z dyrektorem właściwej okręgowej komisji egzaminacyjnej

Wymienione wyżej rodzaje dostosowań nie stanowią wykładni prawnej – są to jedynie przykłady, podane na podstawie dotychczasowych komunikatów Centralnej Komisji Egzaminacyjnej.

Kto decyduje o rodzaju udogodnień dla konkretnego ucznia niepełnosprawnego?

Rada pedagogiczna wskazuje sposób lub sposoby dostosowania warunków i form przeprowadzania sprawdzianu lub egzaminu gimnazjalnego do potrzeb i możliwości uczniów niepełnosprawnych, wybierając spośród możliwych sposobów dostosowania wa-

runków i form przeprowadzania sprawdzianu lub egzaminu gimnazjalnego określonych w komunikacie Centralnej Komisji Egzaminacyjnej na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego (również na podstawie orzeczenia o potrzebie indywidualnego nauczania oraz na podstawie zaświadczenia o stanie zdrowia wydanego przez lekarza, ale ta podstawa dotyczy nie tylko uczniów niepełnosprawnych).

Ostatecznie dyrektor szkoły dostosowuje odpowiednio warunki i formy przeprowadzania sprawdzianu lub egzaminu gimnazjalnego na podstawie wskazań rady pedagogicznej po uzyskaniu stanowiska rodziców /prawnych opiekunów.

Czy egzamin może być przeprowadzony poza szkołą, np. w szpitalu?

W szczególnych przypadkach, za zgodą dyrektora właściwej okręgowej komisji egzaminacyjnej, sprawdzian lub egzamin może być przeprowadzony w innym miejscu niż szkoła (np. w domu, szpitalu). Zgodę na przeprowadzenie egzaminu w innym miejscu niż szkoła dyrektor właściwej okręgowej komisji egzaminacyjnej może wyrazić na udokumentowany wniosek dyrektora szkoły – przewodniczącego zespołu egzaminacyjnego w danej szkole.

Sytuacja egzaminacyjna dla każdego ucznia jest sytuacją stresującą, dlatego zadaniem osób dorosłych – nauczycieli i rodziców jest zapewnić uczniom możliwie komfortowe warunki pracy. Ma to być dla uczniów standardowa sytuacja szkolna, w której muszą wykazać się mobilizacją, zaangażowaniem i koncentracją, aby zaprezentować opanowane przez siebie wiadomości i umiejętności. Dlatego nie należy proponować uczniowi niepełnosprawnemu takich form i rodzajów dostosowań, które są możliwe w myśl aktualnego komunikatu Centralnej Komisji Egzaminacyjnej, ale do stosowania których uczeń nie jest wdrożony.

Czasem taką pokusą może być obecność nauczyciela wspomagającego. Jeżeli przykładowo uczeń na co dzień pisał samodzielnie, a na egzaminie ma dyktować swoją wypowiedź nauczycielowi wspomagającemu, to odpowiednio wcześniej trzeba taki sposób pracy potrenować. Zadaniem nauczyciela wspomagającego jest jedynie pomoc w odczytywaniu i/lub zapisywaniu. Nie może on nic tłumaczyć, wyjaśniać, naprowadzać (dlatego w takiej sytuacji egzamin jest nagrywany). Może się okazać, że taka forma wsparcia zamiast pomóc, dodatkowo ucznia emocjonalnie obciąży. Dlatego rada pedagogiczna, proponując rodzaje dostosowań, powinna uwzględnić te formy pracy, które dotyczą ucznia w codziennej nauce szkolnej.

14. Wykaz aktów prawnych

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jednolity Dz.U. z 2004 nr 256, poz. 2572 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 27 stycznia 2012 r. zmieniająca ustawę o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2012, poz. 176).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2012, poz. 788 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2013, poz. 267 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz ustawy o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2013, poz. 1265).

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2014 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty (Dz.U. z 2014, poz. 642).

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 26 września 1997 r. w sprawie ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy (tekst jednolity Dz.U. z 2003 nr 169, poz. 1650 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz.U. z 2007 nr 83, poz. 562 z późn. zm.).

Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 września 2008 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych (Dz.U. z 2008 nr 173, poz. 1072).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz.U. z 2012, poz. 204 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 lipca 2012 r. w sprawie przypadków, w jakich do publicznej lub niepublicznej szkoły dla dorosłych można przyjąć osobę, która ukończyła 16 albo 15 lat, oraz przypadków, w jakich osoba, która ukończyła gimnazjum, może spełniać obowiązek nauki przez uczęszczanie na kwalifikacyjny kurs zawodowy (Dz.U. z 2012, poz. 857).

Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (Dz.U. z 2013, poz. 199).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2013, poz. 532).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 października 2013 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomagania rozwoju dzieci (Dz.U. z 2013, poz. 1257).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz.U. z 2014, poz. 414).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 maja 2010 r. w sprawie wzorów świadectw, dyplomów państwowych oraz innych druków szkolnych (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 893 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 sierpnia 2014 r. w sprawie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego dzieci i indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży (Dz.U. z 2014, poz. 1157).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 sierpnia 2014 r. w sprawie sposobu prowadzenia przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki dokumentacji przebiegu nauczania, działalności wychowawczej i opiekuńczej oraz rodzajów tej dokumentacji (Dz.U. z 2014, poz. 1170).

CZĘŚĆ IV

Lokalne koalicje na rzecz ucznia z niepełnosprawnością

*Instytucje wspierające przedszkola i szkoły
w organizacji i realizacji kształcenia specjalnego
dzieci i młodzieży*

Spis treści

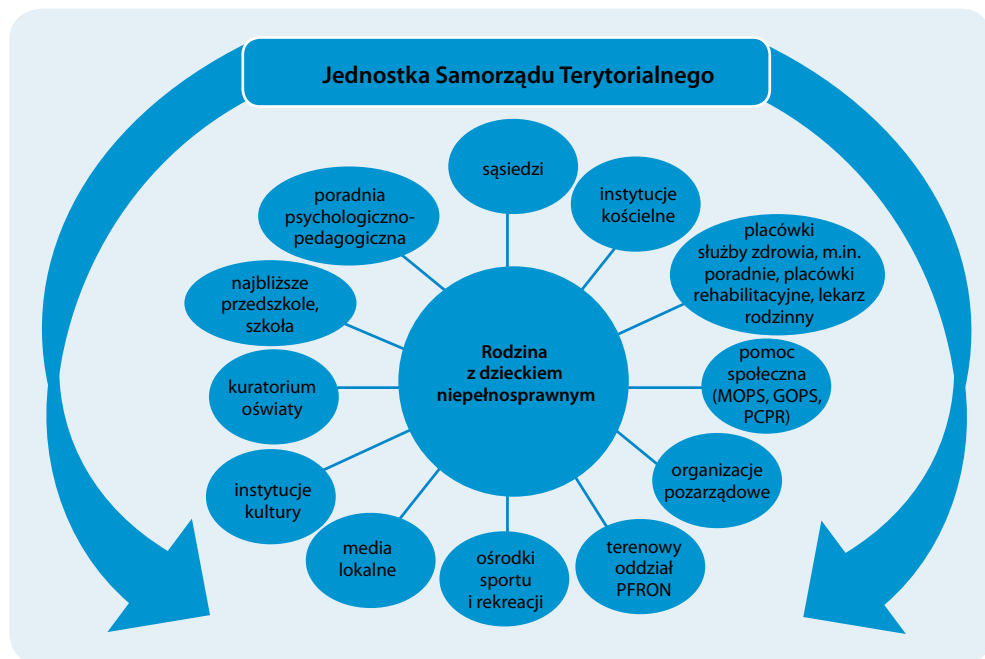
1. Przedszkola, szkoły i placówki specjalne, przedszkola i szkoły integracyjne	133
2. Poradnie psychologiczno-pedagogiczne, placówki doskonalenia nauczycieli i biblioteki pedagogiczne	133
2.1. Poradnie psychologiczno-pedagogiczne	133
2.2. System kompleksowego wspomagania szkół	135
3. Kurator oświaty	136
4. Instytucje lokalne	142
4.1. Asystent ucznia z niepełnosprawnością w szkole – przykład zintegrowanych działań ośrodka pomocy społecznej i szkoły	143
5. Organizacje pozarządowe	144
6. Wolontariat	145
7. Działania na rzecz osób z niepełnosprawnością realizowane w partnerstwie publiczno-społecznym. Dobre praktyki	146
7.1. Razem w pełni sprawni	146
7.2. Nowy model nauczania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i nauczanych indywidualnie	149
7.3. Centrum Wsparcia Edukacyjno-Zawodowego	150
7.4. Wrocławski Punkt Informacji dla Osób Niepełnosprawnych	152
7.5. Paraolimpiada Powiatowa w Dzierżonowie	153
8. Wykaz aktów prawnych	154

*Każdy z nas jest inny, ale żyjemy razem na wspólnej ziemi, pod jednym niebem.
Warto prowadzić dialog pomiędzy ludźmi różnych wyznań, narodowości, ras, poglądów,
pomiędzy ludźmi biednymi i bogatymi, zdrowymi i niepełnosprawnymi,
starymi i młodymi, ludźmi z miasta i z wsi.
Taka rozmowa zmienia nas i innych, taka rozmowa zmienia świat.
Dialog to budowanie wzajemności.*

Ks. prof. Józef Tischner

Dziecko z niepełnosprawnością potrzebuje wsparcia nie tylko ze strony szkoły, ale i jej otoczenia. W budowanie odpowiedniego systemu wsparcia zaangażowane powinno być **całe lokalne środowisko**. Szczególne zadania w tym zakresie mają jednostki samorządu terytorialnego, które wzmacniać mogą współdziałanie różnych podmiotów i instytucji powołanych do świadczenia pomocy rodzinie z niepełnosprawnym dzieckiem lub takich, które mogą się włączyć w działania na jej rzecz (patrz ryc. 1).

Ryc. 1. Podmioty mogące tworzyć lokalny, kompleksowy system wsparcia dziecka z niepełnosprawnością i jego rodziny

Lokalne władze mają wpływ na jakość życia mieszkańców, jakość edukacji, dostępność przestrzeni publicznej dla wszystkich. **Stąd tak istotne jest, by w samorządach były osoby, które mają świadomość potrzeb osób z niepełnosprawnością.**

Całe otoczenie, wszystkie te podmioty i instytucje – lokalne władze, szkoła, lekarz rodzinny organizacje pozarządowe, instytucje pomocowe – tworzą środowisko, które ma znaczący wpływ na to, jak funkcjonuje rodzina z niepełnosprawnym dzieckiem.

Dziecko z niepełnosprawnością żyje w konkretnej społeczności, od której zależy, czy dziecko czuje się w niej dobrze, jak równoprawny obywatel, czy identyfikuje się z miejscem i ludźmi, wśród których mieszka. Członkowie tej społeczności powinni być dla siebie wzajemnym wsparciem, motywować się do aktywności opartej na szacunku i akceptacji. Obecność ucznia z niepełnosprawnością nie musi być odbierana jak problem, ograniczenie, bo powodować może pozytywne zmiany w szkole, lokalnym środowisku; jest bowiem bodźcem do rozwoju, do szerszego spojrzenia na kondycję człowieka i system wartości.

Działania na rzecz włączania¹ osób z niepełnosprawnością to inwestycja w kapitał społeczny, to budowanie społeczeństwa otwartego, bez barier, w którym ważny jest każdy człowiek, w którym nie ma podziału na MY i ONI – inni, w którym osoby z niepełnosprawnością nie czują się gorsze, izolowane, ale są pełnoprawnymi członkami lokalnej społeczności; społeczeństwa, w którym każdy człowiek ma prawo do godności, autonomii, samostanowienia, podmiotowego traktowania i życiowej pomyślności.

Dlatego **budowanie na poziomie gminy czy powiatu lokalnych koalicji na rzecz dziecka z niepełnosprawnością z pewnością będzie miało pozytywne skutki społeczne, gdyż ograniczy w przyszłości szereg negatywnych zjawisk**, które dotyczą osób niepełnosprawnych. Dziecko, które w swoim otoczeniu nie spotka osób, które udzielą mu odpowiedniego wsparcia, może przedwcześnie zakończyć edukację, co zmniejsza później jego szansę na znalezienie pracy i samodzielność. Takie zaniechania powodować mogą wzrost liczby osób wykluczonych społecznie, żyjących w izolacji, które stają się klientami opieki społecznej.

Zapewnienie dziecku z niepełnosprawnością odpowiedniego wsparcia, które umożliwi mu funkcjonowanie wśród rówieśników na równych prawach, to dla lokalnych władz inwestycja długofalowa, która zaowocuje w przyszłości. Dzieci, które wzrastają w grupie zróżnicowanej pod względem potrzeb i możliwości psychofizycznych, dostrzegają potencjał i wyjątkowość każdego człowieka, a różnorodność postrzegają jako walor, który wzbogaca całą grupę i może dawać wymierne korzyści. Takie osoby, gdy dorosną, będą wrażliwe na potrzeby innych, będą umiały współpracować ze sobą i – co szczególnie ważne – współdziałać.

¹ Pełne włączenie osób z ograniczeniem sprawności w życie zbiorowości (inkluzyja) jest niezbędnym elementem budowy społeczeństwa otwartego „dla” i „na” sprawy osób z niepełnosprawnością; warunkiem włączenia jest zniesienie barier utrudniających realne szanse znalezienia się ludzi z ograniczoną sprawnością w głównym nurcie życia społecznego – w systemie edukacji, na rynku pracy i uzyskiwania przez nich zdolności do samodzielności i niezależności.

1. Przedszkola, szkoły i placówki specjalne, przedszkola i szkoły integracyjne

Warto, by szkoły i przedszkola ogólnodostępne, które nie mają doświadczenia w pracy z uczniem niepełnosprawnym, nawiązały współpracę z pobliską placówką specjalną lub integracyjną. Tam są specjaliści, którzy wesprzeć mogą nauczycieli merytorycznie, doradzą, jak organizować kształcenie, jak przygotować stanowisko pracy i na co zwrócić szczególną uwagę, pracując z uczniem z określoną dysfunkcją. Taka wzajemna wymiana doświadczeń zawsze jest cenna, bo pozwala korzystać ze sprawdzonych rozwiązań.

2. Poradnie psychologiczno-pedagogiczne, placówki doskonalenia nauczycieli i biblioteki pedagogiczne

2.1. Poradnie psychologiczno-pedagogiczne

Profesjonalne wsparcie dla szkół i przedszkoli ogólnodostępnych oferują poradnie psychologiczno-pedagogiczne, które prowadzą działania diagnostyczne, terapeutyczne, wydają opinie i orzeczenia, a także realizują działania profilaktyczne. Z usług poradni korzystać mogą zarówno dzieci (już od urodzenia), młodzież, rodzice, jak i nauczyciele.

Jakiego wsparcia udzielają poradnie?

Publiczne poradnie psychologiczno-pedagogiczne, w tym publiczne poradnie specjalistyczne, udzielają pomocy psychologiczno-pedagogicznej dzieciom i młodzieży, pomagają nauczycielom w sprawach związanych z wychowywaniem i kształceniem dzieci i młodzieży, a także wspomagają przedszkola, szkoły i placówki w zakresie realizacji zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych². Do zadań poradni należy m.in.:

- **diagnozowanie dzieci i młodzieży;**
- **udzielanie bezpośredniej pomocy uczniom i rodzicom**, które polega na:
 - o prowadzeniu terapii dzieci i młodzieży oraz ich rodzin;
 - o wspieraniu dzieci i młodzieży wymagających pomocy psychologiczno-pedagogicznej lub pomocy w wyborze kierunku kształcenia i zawodu oraz w planowaniu kształcenia oraz kariery zawodowej;
 - o pomocy rodzicom w rozpoznawaniu potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych dzieci i młodzieży oraz w rozwiązywaniu problemów edukacyjnych i wychowawczych;

² § 1 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (Dz.U. z 2013, poz. 199).

- **realizowanie zadań profilaktycznych oraz wspierających wychowawczą i edukacyjną funkcję przedszkola, szkoły i placówki, w tym wspieranie nauczycieli w rozwiązywaniu problemów dydaktycznych i wychowawczych**³. Wsparcie to w szczególności polega na:
 - o udzielaniu nauczycielom, wychowawcom grup wychowawczych lub specjalistom pomocy w rozpoznawaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych dzieci i młodzieży, w tym w rozpoznawaniu ryzyka wystąpienia specyficznych trudności w uczeniu się u uczniów klas I–III szkoły podstawowej, a także w planowaniu i realizacji zadań z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego, rozwijaniu zainteresowań i uzdolnień uczniów;
 - o współpracy z przedszkolami, szkołami i placówkami w organizowaniu i udzielaniu przez przedszkola, szkoły i placówki pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz opracowywaniu i realizowaniu indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych oraz indywidualnych programów zajęć rewalidacyjno-wychowawczych;
 - o pomaganiu nauczycielom, wychowawcom grup wychowawczych lub specjalistom udzielającym pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolu, szkole lub placówce w rozwiązywaniu problemów dydaktycznych i wychowawczych;
 - o podejmowaniu działań z zakresu profilaktyki uzależnień i innych problemów dzieci i młodzieży;
 - o prowadzeniu edukacji dotyczącej ochrony zdrowia psychicznego wśród dzieci i młodzieży, rodziców i nauczycieli;
 - o udzielaniu, we współpracy z placówkami doskonalenia nauczycieli i bibliotekami pedagogicznymi, wsparcia merytorycznego nauczycielom, wychowawcom grup wychowawczych i specjalistom udzielającym pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolu, szkole lub placówce⁴;
- **wspomaganie przedszkoli, szkół i placówek w zakresie realizacji zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych**⁵, polegające na zaplanowaniu i przeprowadzeniu działań mających na celu poprawę jakości pracy przedszkola, szkoły lub placówki m.in. w zakresie rozpoznawania potrzeb dzieci i młodzieży oraz indywidualizacji procesu nauczania i wychowania⁶, a także innych potrzeb wskazanych przez przedszkole, szkołę lub placówkę⁷.

Poradnie psychologiczno-pedagogiczne wspierają szkoły i przedszkola we właściwej organizacji kształcenia dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością, współpracując z nimi przy określeniu niezbędnych warunków do nauki, rodzaju potrzebnego sprzętu specjalistycznego i środków dydaktycznych, w tym wykorzystujących technologie informacyjno-komunikacyjne, które są wskazane ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne ucznia. Odbywa się to na pisemny wniosek dyrektora przedszkola, szkoły lub rodzica dziecka niepełnosprawnego.

³ Ibidem, § 2 pkt 3.

⁴ Ibidem, § 9 ust. 1.

⁵ Ibidem, § 2 ust. 4.

⁶ Ibidem, § 10 ust. 1 pkt 4.

⁷ Ibidem, § 10 ust. 1 pkt 7.

Czy poradnia udziela pomocy dzieciom, które nie uczęszczają do przedszkola, szkoły?

Teren działania poradni określa organ prowadzący. **Poradnia udziela pomocy dzieciom i młodzieży, rodzicom i nauczycielom z przedszkoli, szkół lub placówek mających siedzibę na terenie działania poradni. W przypadku dzieci i młodzieży oraz rodziców dzieci nieuczęszczających do przedszkola, szkoły lub placówki pomocy udziela poradnia właściwa ze względu na miejsce zamieszkania dziecka.** Na podstawie porozumienia zawartego między organami prowadzącymi poradnia może udzielać pomocy dzieciom i młodzieży, rodzicom i nauczycielom z przedszkoli, szkół i placówek niemających siedziby na terenie działania poradni oraz niezamieszkałym w jej rejonie⁸.

2.2. System kompleksowego wspomaganie szkół

Ministerstwo Edukacji Narodowej opracowało rozwiązania legislacyjne umożliwiające stworzenie systemu kompleksowego wspomaganie przedszkoli, szkół i placówek, które będzie obowiązkowo realizowane od 1 stycznia 2016 r. Do tego czasu stosowanie nowych form wspomaganie jest możliwe, ale nieobowiązkowe⁹. Nowy system wspomaganie szkół budowany będzie w oparciu na:

- placówkach doskonalenia nauczycieli¹⁰;
- poradniach psychologiczno-pedagogicznych¹¹;
- bibliotekach pedagogicznych¹².

Jakie zadania dla ww. placówek wynikają z nowych regulacji?

Nowe regulacje zobowiązują placówki doskonalenia nauczycieli i poradnie psychologiczno-pedagogiczne do:

- organizowania i prowadzenia wspomaganie przedszkoli, szkół i placówek w zakresie realizacji zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych, polegającego na zaplanowaniu i przeprowadzeniu działań, których celem jest poprawa jakości pracy przedszkola, szkoły lub placówki, również w zakresie bezpieczeństwa. Wspomaganie przedszkoli, szkół i placówek obejmuje:
 - o pomoc w diagnozowaniu potrzeb przedszkola, szkoły lub placówki,
 - o ustalenie sposobów działania prowadzących do zaspokojenia potrzeb przedszkola, szkoły lub placówki,
 - o zaplanowanie form wspomaganie i ich realizację,

⁸ Ibidem, § 14 ust. 2.

⁹ *Edukacja włączająca uczniów niepełnosprawnych. Materiały adresowane do dyrektorów przedszkoli i szkół, kadry pedagogicznej, rodziców oraz organów prowadzących przedszkola i szkoły ogólnodostępne*, oprac. Departament Zwiększania Szans Edukacyjnych Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa, sierpień 2014 r., s. 18.

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 19 listopada 2009 r. w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 1041 z późn. zm.).

¹¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych, op.cit.

¹² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych bibliotek pedagogicznych (Dz.U. z 2013, poz. 369).

- o wspólną ocenę efektów i opracowanie wniosków z realizacji zaplanowanych form wspomagania¹³;
- organizowania i prowadzenia sieci współpracy i samokształcenia dla nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych, zatrudnionych w szkołach i placówkach specjalistów udzielających pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz dyrektorów przedszkoli, szkół i placówek, którzy w zorganizowany sposób współpracują ze sobą w celu doskonalenia swojej pracy, w szczególności przez wymianę doświadczeń¹⁴.

Oferta wspomagania przedszkoli, szkół lub placówek tworzona przez placówki doskonalenia nauczycieli oraz poradnie psychologiczno-pedagogiczne:

- wynika z analizy indywidualnej sytuacji przedszkola, szkoły lub placówki,
- odpowiada na specyficzne potrzeby przedszkola, szkoły lub placówki,
- obejmuje cały proces wspomagania, poczynając od przeprowadzenia, we współpracy z przedszkolem, szkołą lub placówką, diagnozy jej potrzeb, przez pomoc w realizacji zaplanowanych działań, towarzyszenie w trakcie wprowadzanej zmiany, aż po wspólną ze szkołą lub placówką ocenę efektów i współpracę przy opracowaniu wniosków do dalszej pracy.

Również do zakresu działania bibliotek pedagogicznych wprowadzono zadania związane z organizacją i prowadzeniem wspomagania przedszkoli, szkół i placówek oraz sieci współpracy i samokształcenia dla nauczycieli i dyrektorów przedszkoli, szkół i placówek¹⁵.

3. Kurator oświaty

Kurator oświaty, zgodnie z ustawą o systemie oświaty, jest organem sprawującym nadzór pedagogiczny nad przedszkolami, szkołami i placówkami. W ramach wykonywanych zadań wspomaga je, dokonuje ich ewaluacji i kontroli.

Jaką rolę w systemie wsparcia dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami odgrywa kurator oświaty?

Po pierwsze: informacja

Funkcja informacyjna kuratorium oświaty wynika wprost z § 17 rozporządzenia w sprawie nadzoru pedagogicznego¹⁶, które definiuje wspomaganie szkół i placówek jako przygotowywanie i podawanie do publicznej wiadomości na stronie internetowej organu

¹³ § 16 ust. 1 pkt 1 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli (Dz.U. z 2014, poz. 1041), który wejdzie w życie z dniem 1 stycznia 2016 r., zgodnie z § 5 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 26 października 2012 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli (Dz.U. z 2012, poz. 1196).

¹⁴ § 16 ust. 1 pkt 2 rozporządzenia w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli, op.cit.

¹⁵ *Edukacja włączająca uczniów niepełnosprawnych. Materiały adresowane do dyrektorów przedszkoli i szkół, kadry pedagogicznej, rodziców oraz organów prowadzących przedszkola i szkoły ogólnodostępne*, op.cit., s. 17-18.

¹⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 października 2009 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego (Dz.U. z 2009 nr 168, poz. 1324 z późn. zm.).

analiz wyników sprawowanego nadzoru pedagogicznego, w tym wniosków z ewaluacji zewnętrznych i kontroli.

Po drugie: ewaluacja zewnętrzna

Kurator oświaty, w ramach sprawowanego nad szkołami nadzoru pedagogicznego, przeprowadza w nich ewaluację zewnętrzną. Działający w jego imieniu wizytatorzy – ewaluatorzy badają stopień spełnienia przez szkoły wymagań państwa w zakresie kształcenia, wychowania i opieki.

Ewaluacja zewnętrzna dostarcza szkołom i przedszkolom bardzo ważnych informacji dotyczących wszystkich (ewaluacja całościowa) lub niektórych (ewaluacja problemowa) obszarów ich pracy. W raporcie z ewaluacji dyrektor i nauczyciele znajdują opis badanej rzeczywistości przedszkolnej czy szkolnej i określony poziom spełnienia przez szkołę czy przedszkole konkretnych wymagań państwa w zakresie których prowadzone było badanie. Jednym z obszarów prowadzonych badań, w ramach ewaluacji, jest wspomaganie rozwoju dzieci i młodzieży, z uwzględnieniem ich indywidualnej sytuacji. Dostarczenie przedszkolom i szkołom informacji (przez zewnętrznych badaczy) jest istotnym krokiem we wspomaganie ich działań. Wykorzystanie tych informacji przez grono pedagogiczne powinno służyć doskonaleniu pracy z uczniami i rozwojowi samej szkoły czy przedszkola.

Jak zostały zdefiniowane wymagania państwa?

W załączniku do rozporządzenia w sprawie nadzoru pedagogicznego wskazuje się, że przedszkole i szkoła wspomaga rozwój uczniów, z uwzględnieniem ich indywidualnej sytuacji. W przedszkolach zajęcia rewalidacyjne dla dzieci niepełnosprawnych oraz zajęcia specjalistyczne są odpowiednie do rozpoznanych potrzeb każdego dziecka. W szkołach zajęcia rozwijające zainteresowania i uzdolnienia, zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze i specjalistyczne organizowane dla uczniów wymagających szczególnego wsparcia w rozwoju lub pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz zajęcia rewalidacyjne dla uczniów niepełnosprawnych są także odpowiednie do rozpoznanych potrzeb każdego ucznia.

W szkole lub placówce prowadzone są działania uwzględniające indywidualizację procesu edukacji w odniesieniu do każdego ucznia.

Ważne

Adekwatność (dopasowanie, dostosowanie działań odpowiednio do potrzeb dziecka), powszechność (objęcie wsparciem wszystkich dzieci tego potrzebujących) i systemowość (stałość, systematyczność) działań przedszkola i szkoły w opisanym wyżej zakresie zostały uznane za kryteria wartościujące i zapewniające spełnienie wymagań określonych przez państwo.

Jest to kluczowa informacja dla dyrektorów, a także organów prowadzących w zakresie wyznaczania i egzekwowania standardów zagwarantowanych w polskim systemie oświaty wobec uczniów niepełnosprawnych.

Istotne z punktu widzenia zarówno dyrektora, jak i organu prowadzącego oraz rodziców, są wyniki ewaluacji zewnętrznej w poszczególnych szkołach i przedszkolach w zakresie dotyczącym m.in. edukacji uczniów z niepełnosprawnością.

Informacje zawarte w raporcie z ewaluacji dotyczące spełnienia wymogu *Szkoła lub placówka (przedszkole) wspomaga rozwój uczniów, z uwzględnieniem ich indywidualnej sytuacji* wskazują nam, na ile działania szkoły (przedszkola) są adekwatne, powszechne i systemowe. Raporty z przeprowadzonych ewaluacji są dostępne dla wszystkich zainteresowanych i publikowane na stronie <http://www.npseo.pl/action/raports>.

Ponadto, na podstawie jednostkowych raportów, kurator oświaty corocznie przedstawia zbiorcze wyniki sprawowanego w danym roku szkolnym nadzoru pedagogicznego i na ich podstawie formułuje uogólnione wnioski dotyczące pracy szkół/przedszkoli/placówek, wskazując m.in., że:

- Prowadzone w przedszkolach monitorowanie procesu wspomagania rozwoju i edukacji dzieci nie zawsze efektywnie wpływa na doskonalenie tego procesu,
- Nie wszystkie przedszkola organizują w wystarczającym stopniu pomoc psychologiczno-pedagogiczną wynikającą ze zdiagnozowanych potrzeb rozwojowych dzieci,
- Działania realizowane w szkole nie zawsze są adekwatne do potrzeb każdego ucznia i jego możliwości osiągnięcia sukcesów edukacyjnych¹⁷.

Wyniki ewaluacji zewnętrznej dokonywanej przez organ sprawujący nadzór pedagogiczny umożliwiają szkołom podejmowanie efektywnych działań nad poprawą jakości pracy z uczniem niepełnosprawnym. Na poziomie państwa, uzyskane z ewaluacji zewnętrznych informacje o realizacji wymagań stanowią podstawę do wyznaczania nowych kierunków działań lub zmian legislacyjnych.

Ważne

Uzyskane informacje mają pomóc dyrektorowi i nauczycielom znaleźć odpowiedź na pytanie: jak skuteczniej pomóc każdemu dziecku niepełnosprawnemu w szkole?

Po trzecie: kontrola

Kontrola, jako działanie organu sprawującego nadzór pedagogiczny prowadzone w szkole lub placówce w celu oceny stanu przestrzegania przepisów prawa dotyczących działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej oraz innej działalności statutowej szkół i placówek, stanowi drugi ważny aspekt w procesie wspierania edukacji uczniów niepełnosprawnych w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych.

Kontrola oznacza funkcję (działalność) obejmującą obserwowanie i ustalanie określonego stanu rzeczy (działalności), dokonywanie jego sprawdzania i oceny, diagnozowanie przyczyn stwierdzonych nieprawidłowości, a także wskazanie kierunków i sposobów naprawy oraz wniosków służących zapobieganiu nieprawidłowościom w przyszłości¹⁸.

¹⁷ Wyniki i wnioski z nadzoru pedagogicznego sprawowanego przez Mazowieckiego Kuratora Oświaty w okresie od 1 czerwca 2013 r. do 31 sierpnia 2014 r., Kuratorium Oświaty w Warszawie, [online], http://www.kuratorium.waw.pl/files/f-7666-2-raport_2013_2014.pdf (dostęp: listopad 2014).

¹⁸ Jagielski J., *Realizacja kontroli legalnościowej w ramach nadzoru pedagogicznego. Podstawowe wiadomości. Materiał pomocniczy dla wizytatora/kontrolera.*, s. 26. [online], http://www.kuratorium.bialystok.pl/kuratorium2/nadzor_pedagog/kontrola/Realizacja_kontroli_legalnosciowej.pdf, (dostęp: listopad 2014).

Zatem kontrola wskazująca, na ile przedszkola i szkoły prawidłowo wywiązują się z zadań z zakresu kształcenia specjalnego dzieci i młodzieży zapisanych w regulacjach prawnych, pozwala na:

- diagnozę aktualnego stanu działalności;
- sprawdzenie i ocenę zgodności stanu zastanego w szkole/placówce z przepisami prawa, m.in. z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (t.j. Dz.U. z 2014, poz. 414);
- zdiagnozowanie przyczyn ewentualnych nieprawidłowości, np. nieznamość przepisów prawa przez dyrektora, niedostateczny nadzór nad nauczycielami, zbyt małe środki finansowe przyznane przez organ prowadzący, brak współpracy z organem prowadzącym, niedostateczne współdziałanie z rodzicami dziecka niepełnosprawnego;
- wskazanie kierunków i sposobów naprawy, udzielenie rekomendacji, np. doskonalenie kadry pedagogicznej, zwiększenie nadzoru nad nauczycielami poprzez poszerzenie obszarów kontroli dyrektora o tematy związane z edukacją uczniów niepełnosprawnych oraz obserwację zajęć prowadzonych przez specjalistów; wystąpienie do organu prowadzącego o zwiększenie środków z uwagi na konieczność realizacji zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego; szczególna dbałość o nawiązanie pozytywnych relacji z rodzicami dziecka niepełnosprawnego od pierwszego dnia w szkole.

Pozyskane w wyniku kontroli informacje zwrotne pozwalają dyrektorowi na podjęcie konkretnych, zgodnych z prawem działań, w celu doskonalenia pracy na rzecz edukacji uczniów niepełnosprawnych.

Ważne

Po dokonanej kontroli dyrektor i rada pedagogiczna będą wiedzieli, które podejmowane przez szkołę działania są niezgodne z prawem, co było nieprawidłowe w pracy z dzieckiem niepełnosprawnym oraz w jakim kierunku należy podążać, by zapewnić mu sukces na miarę jego możliwości.

Po czwarte: współpraca

Kurator oświaty jest zobligowany do współdziałania z organami jednostek samorządu terytorialnego w tworzeniu i realizowaniu odpowiednio regionalnej i lokalnej polityki oświatowej, zgodnych z polityką oświatową państwa, współdziałania w zakresie kształtowania i rozwoju bazy materialnej szkół i placówek¹⁹.

Co to w praktyce może oznaczać w kontekście edukacji uczniów niepełnosprawnych w szkołach ogólnodostępnych?

Praktyczną realizacją ustawowych zadań jest m.in.:

- informowanie jednostek samorządu terytorialnego o wynikach i wnioskach ze sprawowanego nadzoru pedagogicznego, w szczególności w zakresie: nieprawidłowości

¹⁹ Art. 31 ust. 1 pkt 6 i 12 ustawy o systemie oświaty.

w zakresie warunków i organizacji kształcenia uczniów niepełnosprawnych, np. niewystarczającej liczby nauczycieli specjalistów zatrudnionych w szkołach i placówkach, niewłaściwym procesie rekrutacji uczniów niepełnosprawnych, niezgodnej z przepisami liczbie godzin zajęć rewalidacyjnych dla ucznia niepełnosprawnego, niezadowalającej bazie przedszkoli i szkół ogólnodostępnych w kontekście warunków kształcenia w nich uczniów niepełnosprawnych;

- informowanie o kierunkach polityki oświatowej państwa, poprzez stronę internetową, spotkania i narady dedykowane przedstawicielom jednostek samorządu terytorialnego;
- propagowanie wśród jednostek samorządu programów rządowych uwzględniających problematykę edukacji uczniów niepełnosprawnych, udział w ich realizacji, np. „Wyprawka szkolna” (bezpłatne podręczniki dla uczniów niepełnosprawnych), „Bezpieczna i przyjazna szkoła” (upowszechnienie idei bezpiecznej i efektywnej edukacji włączającej).

Kolejną płaszczyznę do współdziałania określa art. 34a ust. 4 ustawy o systemie oświaty, w myśl którego organ prowadzący szkołę, nieposiadający uprawnień do sprawowania nadzoru pedagogicznego, może występować z wnioskami w sprawach dydaktyczno-wychowawczych i opiekuńczych do organu sprawującego nadzór pedagogiczny.

Z jakimi wnioskami może wystąpić do kuratora oświaty organ prowadzący w sprawach dotyczących edukacji włączającej?

Przykłady wniosków:

- Wniosek o przeprowadzenie w przedszkolach w danej gminie ewaluacji problemowych w zakresie wymagania *Przedszkole wspomaga rozwój dzieci, z uwzględnieniem ich indywidualnej sytuacji*.
- Wniosek o dokonanie kontroli doraźnej w Szkole Podstawowej nr... w zakresie zgodności z przepisami prawa realizacji zaleceń zawartych w orzeczeniach o potrzebie kształcenia specjalnego.
- Wniosek o przeprowadzenie monitorowania przedszkoli i szkół w gminie w zakresie podejmowanych i planowanych działań na rzecz integracji dzieci niepełnosprawnych ze społecznością szkolną oraz analizę jego wyników.

Ważne

Współpraca kuratora oświaty z organem prowadzącym szkoły powinna skutkować na danym terenie systemowymi rozwiązaniami w zakresie organizowania kształcenia uczniów niepełnosprawnych w szkołach ogólnodostępnych, w których każdy uczeń winien znaleźć optymalne warunki nauki, wychowania i opieki.

Po piąte: wspieranie nauczycieli

Kurator podejmuje działania wspierające nauczycieli, w szczególności poprzez realizację zadań wynikających z art. 31 ust. 1 pkt 6c i 9 ustawy o systemie oświaty. Należą do nich:

- opracowanie programu (dla danego województwa) wykorzystania środków na dofinansowanie doskonalenia nauczycieli,

- badanie potrzeb nauczycieli (w danym województwie) w zakresie doskonalenia,
- inicjowanie i koordynowanie działań związanych z doskonaleniem nauczycieli przy współdziałaniu z organami prowadzącymi szkoły i placówki,
- możliwość podejmowania działań wspomagających materialnie i organizacyjnie doskonalenie nauczycieli, w szczególności promowanie nowatorstwa dydaktyczno-wychowawczego.

Realizacja powyższych zadań umożliwia bezpłatny udział nauczycieli w różnorodnych formach doskonalenia również z zakresu pracy z uczniem niepełnosprawnym, inspiruje nauczycieli do innowacyjnych rozwiązań.

Dyrektorzy szkół, nauczyciele, organy prowadzące powinny zgłaszać potrzeby szkoleniowe w zakresie pracy z dziećmi i młodzieżą z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego, a kuratorzy oświaty corocznie uwzględnić tę tematykę w ww. programie wykorzystania środków (grantach kuratora). Kurator inicjuje działania kierowane do nauczycieli, ogłaszając tematykę grantów oraz organizując przetarg na realizację zadań związanych z doskonaleniem.

Przykładowe szkolenia dla nauczycieli: „Praca z uczniem o specjalnych potrzebach w edukacji włączającej”, „Dostosowanie wymagań edukacyjnych do potrzeb dzieci z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego”.

Ważne

Rolą kuratora oświaty jest wspomaganie doskonalenia nauczycieli w celu przygotowania ich do realizacji procesu edukacyjnego adekwatnego do indywidualnych potrzeb uczniów niepełnosprawnych.

Po szóste: wspieranie rodziców

Rodzice mogą zwracać się do kuratorium oświaty z różnorodnymi sprawami dotyczącymi edukacji dzieci niepełnosprawnych w szkołach ogólnodostępnych. Oto podstawowy katalog spraw wchodzących w zakres kompetencji kuratora:

- **Uregulowania prawne dotyczące edukacji dzieci z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego:** informacje o przepisach prawa będących podstawą organizacji nauki, wychowania i opieki, informacje o wynikających z nich uprawnieniach i przywilejach osób niepełnosprawnych w edukacji oraz sposobach ich egzekwowania, wiedza prawna o zadaniach i odpowiedzialnościach dyrektora, nauczycieli, organu prowadzącego, rodziców;
- **Podmioty uprawnione do wspomagania rodziców i dzieci:** rola szkoły, zadania poradni psychologiczno-pedagogicznej, zadania organu prowadzącego, wiedza o instytucjach rządowych i samorządowych oraz organizacjach pozarządowych wspierających dziecko i rodzinę;
- **Indywidualne problemy uczniów niepełnosprawnych:** możliwość pomocy w rozwiązywaniu indywidualnych problemów edukacyjnych uczniów niepełnosprawnych poprzez konsultacje lub mediacje, wskazanie odpowiednich przepisów, skierowanie do osób i instytucji właściwych ze względu na charakter problemu, wystąpienie do podmiotów odpowiedzialnych za pomoc;

- **Skargi, wnioski i interwencje:** rozpatrywanie skarg i wniosków dotyczących edukacji dzieci niepełnosprawnych w przedszkolach i szkołach, podejmowanie interwencji, których celem jest zbadanie, ocena i w konsekwencji poprawa warunków funkcjonowania dziecka niepełnosprawnego; przekazywanie zgłoszonych spraw według kompetencji do właściwych organów.

Zadania kuratora oświaty w zakresie wspierania kształcenia specjalnego dzieci i młodzieży w zasadzie sprowadzają się do celu określonego w art. 1 ustawy o systemie oświaty, czyli zapewnienia, w ramach posiadanych kompetencji, każdemu dziecku niepełnosprawnemu edukacji we wszystkich typach szkół z uwzględnieniem jego indywidualnych potrzeb i uzdolnień.

4. Instytucje lokalne

Konieczność zapewnienia kompleksowego wsparcia dla uczniów z niepełnosprawnościami niejednokrotnie wymaga wyjścia poza sztywne ramy prawa oświatowego. Może bowiem się okazać, że realizacja jego postanowień będzie w dużej mierze uzależniona od sytuacji osobistej, zwłaszcza finansowej, ucznia i jego rodziny. Niski dochód w rodzinie, w skrajnych przypadkach, spowodować może rezygnację z uprawnień wynikających z prawa oświatowego (np. ze względu na koszty dojazdu do placówki organizującej wczesne wspomaganie rozwoju) lub będzie miał wpływ na skuteczność działań podejmowanych wobec dziecka (np. brak w domu specjalistycznego sprzętu, umożliwiającego realizację zaleceń czy odrabianie zadań domowych).

Świadomość budowania systemu wsparcia ucznia z niepełnosprawnością i jego rodziny **powinna powodować współpracę szkoły z działającymi na danym obszarze jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej** (gminnymi ośrodkami pomocy społecznej – GOPS, miejskimi ośrodkami pomocy społecznej – MOPS, powiatowymi centrami pomocy rodzinie – PCPR). Wiodącą rolę odgrywa tutaj aktywna i otwarta postawa szkoły, bowiem często rodzice ucznia z niepełnosprawnością nie mają dostatecznej świadomości przysługujących im uprawnień oraz możliwości ich dochodzenia.

Minimalnym warunkiem takiej współpracy ze strony szkoły powinna być znajomość jednostek organizacyjnych działających w danej gminie i powiecie oraz rodzaju pomocy, jaką uczeń i jego rodzina może w nich uzyskać. **Za tą wiedzą powinna iść informacja w przystępny sposób udzielana rodzicowi lub opiekunowi ucznia.**

Uczniowi niepełnosprawnemu oraz jego najbliższym znajdującym się w trudnej sytuacji osobistej, a także finansowej, przysługuje szereg form wsparcia o charakterze finansowym i pozafinansowym, np. dofinansowanie do sprzętu rehabilitacyjnego, turnusów rehabilitacyjnych, likwidacji barier architektonicznych, technologicznych i komunikacyjnych, czy korzystanie ze specjalistycznych usług opiekuńczych. Wsparcia udzielają ośrodki pomocy społecznej właściwe ze względu na miejsce zamieszkania dziecka – gminne

i miejskie ośrodki pomocy społecznej (GOPS, MOPS) oraz Powiatowe Centra Pomocy Rodziny (PCPR).

Należy pamiętać, że z większości świadczeń może skorzystać jedynie dziecko posiadające orzeczenie o niepełnosprawności wydane przez powiatowy zespół ds. orzekania o niepełnosprawności.

4.1. Asystent ucznia z niepełnosprawnością w szkole – przykład zintegrowanych działań ośrodka pomocy społecznej i szkoły

Zdarza się jednakże, że współpraca ta wchodzi na wyższy poziom i obejmuje **rzeczywiste zintegrowanie działań różnych podmiotów** – zarówno działających w systemie oświaty, jak i pomocy społecznej. Może ona przybrać postać umożliwienia uczniowi z niepełnosprawnością korzystania z asystenta na terenie szkoły.

Czy uczeń w szkole może korzystać z pomocy asystenta?

Instytucja asystenta ucznia z niepełnosprawnością nie została wprost określona w przepisach obowiązującego prawa. Jednocześnie ustawodawca nie zabronił korzystania z takiej formy wsparcia. **W praktyce asystent może zafunkcjonować na podstawie zgodnych działań jednostki organizacyjnej pomocy społecznej i szkoły.**

W pierwszej kolejności ośrodek pomocy społecznej powinien przyznać dziecku tzw. specjalistyczne usługi opiekuńcze. Usługi te są jedną z form wsparcia wynikającą z ustawy o pomocy społecznej, dedykowaną m.in. dzieciom z niepełnosprawnościami. Zakres czynności zaliczanych do specjalistycznych usług opiekuńczych jest szeroki i obejmuje m.in. pomoc w codziennym funkcjonowaniu. Usługi mogą być świadczone także w miejscu pobierania nauki przez dziecko.

W sytuacji, w której dziecku przyznane zostaną specjalistyczne usługi opiekuńcze, obejmujące wsparcie w funkcjonowaniu w szkole, dyrektor szkoły powinien określić zasady przebywania osoby realizującej usługi na terenie szkoły. W praktyce usługi sprowadzają się do pomocy dziecku podczas przerw, posiłków czy w toalecie. Zakres dozwolonych usług oraz czynności, których asystent nie będzie mógł wykonywać w szkole (np. zarezerwowanych do kompetencji nauczyciela), powinien następnie zostać przedstawiony rodzicowi dziecka.

W opisanym powyżej mechanizmie współpraca pomiędzy ośrodkiem pomocy społecznej, przyznającym usługę, dyrektorem szkoły, wyrażającym zgodę na świadczenie usług na terenie szkoły i doprecyzowującym ramy udzielania wsparcia oraz rodzicem może doprowadzić do skutecznego udzielenia pomocy dziecku w jego funkcjonowaniu w szkole, pomimo braku przepisów określających wprost instytucję asystenta ucznia. Działanie takie jest jak najbardziej dopuszczalne w świetle obowiązującego prawa, wymaga jednak otwartej postawy instytucji działających opartych na różnych aktach prawnych.

5. Organizacje pozarządowe

Na jakość organizacji kształcenia uczniów z niepełnosprawnościami może wpływać także **współpraca szkoły z organizacjami pozarządowymi** działającymi na tym samym terenie. Mając informację o różnych fundacjach i stowarzyszeniach, przedszkola czy szkoły mogą korzystać z możliwości trzeciego sektora i zwracać się do tych podmiotów z zapytaniem o dodatkowe sposoby udzielania wsparcia uczniom z określonymi problemami.

Pomoc materialna i finansowa

Jedną z najpopularniejszych form pomocy uczniom jest organizowanie zbiórki pieniędzy wśród młodzieży szkolnej na terenie szkoły, za zgodą jej władz, na określony cel, np. zakup sprzętu rehabilitacyjnego czy wózka dla konkretnego ucznia. Co ważne, taka zbiórka nie ma charakteru publicznego i nie wymaga zgłoszenia²⁰. Zbiórki organizowane przez organizacje pozarządowe podlegają rygorowi ustawowemu, zatem wymagają zgłoszenia i sporządzenia sprawozdania. Do najbardziej znanych akcji tego typu należy „Góra Grosza”, która w 2014 r. została zorganizowana po raz trzynasty. Jej celem jest zebranie funduszy na wsparcie rodzinnych domów dziecka, pogotowi rodzinnych, wykwalifikowanych rodzin zastępczych oraz najbardziej potrzebujących domów dziecka, które realizują prorodzinne programy wychowawcze²¹.

Zajęcia dodatkowe

Współpraca z organizacjami pozarządowymi ma jednak przede wszystkim wymiar niematerialny. Fundacje i stowarzyszenia oferują uczniom zajęcia pozaszkolne, rozwijając kreatywność i zapewniając bezpieczne spędzanie wolnego czasu przez dzieci i młodzież. Swoimi inicjatywami mogą także wspierać i poszerzać ofertę programową szkoły, np. poprzez prowadzenie dodatkowych zajęć tematycznych na terenie szkoły. Przykładowo można wskazać następujące programy:

- programy edukacji ekologicznej (przygotowane lokalnie),
- nauka pierwszej pomocy (Program „Ratujemy i uczymy ratować” Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy),
- edukacja humanitarna (kampanie edukacyjne Polskiej Akcji Humanitarnej: „Studnia dla Południa”, „Świat bez Głodu”, „Akcja Edukacja”, „Niosę pomoc”, „Szlachetna paczka”),
- edukacja historyczna (program „Ślady przeszłości. Uczniowie adoptują zabytki” Centrum Edukacji Obywatelskiej we współpracy z Narodowym Centrum Kultury).

Dzięki coraz większej liczbie powstających organizacji pozarządowych, ale przede wszystkim ich ogromnemu doświadczeniu i zaangażowaniu m.in. w pracę na rzecz dzieci niepełnosprawnych, jednostki samorządu terytorialnego coraz częściej zlecają niektóre przypisane im ustawowo zadania do realizacji właśnie organizacjom pozarządowym. Organizacje te stają się mocnym sektorem zrzeszającym i wspierającym rodziców w udzielaniu specjalistycznej pomocy dzieciom niepełnosprawnym.

²⁰ Art. 2 pkt 4 ustawy z dnia 14 marca 2014 r. o zasadach prowadzenia zbiorów publicznych (Dz.U. z 2014 poz. 498).

²¹ Polkowski T., *List przewodni XIII Edycji Góry Grosza*, [online], <http://towarzystwonaszdom.pl/files/download/470-20121106111146-1.pdf> (dostęp: listopad 2014).

6. Wolontariat

Wolontariusz to osoba, która zgodnie z ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie *ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na zasadach określonych w ustawie*²².

Wolontariusze mogą wykonywać świadczenia na rzecz m.in. organizacji pozarządowych oraz jednostek organizacyjnych podległych organom administracji publicznej lub nadzorowanych przez te organy, z wyłączeniem prowadzonej przez te jednostki działalności gospodarczej (w ustawie podmioty te nazywane są Korzystającymi). Podstawą pracy wolontariusza jest porozumienie zawarte między nim a Korzystającym.

W jaki sposób szkoły mogą korzystać z instytucji wolontariatu?

Szkoły mogą korzystać z wolontariatu w różny sposób. Po pierwsze, **mogą wyrazić zgodę na funkcjonowanie wolontariusza świadczącego usługi na rzecz konkretnego ucznia w szkole**. Podstawą działalności takiego wolontariusza jest porozumienie zawarte z organizacją pozarządową, w którym określono zakres zadań związanych ze wspieraniem konkretnego dziecka. W sytuacji, w której pomoc wolontariusza obejmuje również przestrzeń szkolną, dyrektor szkoły może wyrazić zgodę na obecność takiego wolontariusza na terenie szkoły np. podczas przerw czy uroczystości szkolnych. Wówczas taki wolontariusz staje się niejako asystentem ucznia w szkole, wspierającym go w podstawowych czynnościach życiowych.

Po drugie, **nie ma przeciwwskazań, aby ze wsparcia wolontariusza korzystała wprost szkoła**. W takim przypadku szkoła – jako jednostka organizacyjna podległa organom administracji publicznej – powinna zawrzeć z wolontariuszem porozumienie, w którym określi zakres jego obowiązków. Pozyskany w ten sposób wolontariusz może wspierać realizację zadań szkoły w różny sposób, także pełniąc rolę np. pomocy nauczyciela czy asystenta ucznia/uczniów. Należy pamiętać, że w przypadku powierzenia wolontariuszowi konkretnych, specjalistycznych zadań, wolontariusz powinien posiadać kwalifikacje i spełniać wymagania odpowiednie do rodzaju i zakresu wykonywanych świadczeń, jeżeli obowiązek posiadania takich kwalifikacji i spełniania stosownych wymagań wynika z odrębnych przepisów.

Trzecią płaszczyzną wykorzystania instytucji wolontariatu jest wprowadzenie w szkole programu **wolontariatu uczniowskiego**. Jednym z przykładów wolontariatu uczniowskiego jest program „Niech się zawsze większy opiekuje mniejszym”, stworzony przez dyrektora Zespołu Szkół Ogólnokształcących nr 9 w Sosnowcu, gdzie gimnazjum i szkoła podstawowa mieszczą się w jednym budynku. Polega na tym, że gimnazjaliści opiekują się dziećmi z klas pierwszych, pomagając przygotować im się do lekcji od czasu wejścia do szkoły do wejścia do klasy, a także pomagają im w odrabianiu zadań domowych, dzięki czemu dzieci szybciej zaaklimatyzowały się w placówce. Zainteresowanie ze strony uczniów było tak duże, że na jedno dziecko przypada 2–3 wolontariuszy²³.

²² Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 1118 z późn. zm.).

²³ Nylec K., *Przychodzą do szkoły dwie godziny przed rozpoczęciem lekcji. To nienormalna szkoła*, [online], <http://wiadomosci.onet.pl/slask/przychodza-do-szkoly-dwie-godziny-przed-rozporzeczciem-lekcji-to-nienormalna-szkola/w3p6j#.VG9FdlfFNR8.facebook>, (dostęp: 20 listopada 2014).

W przypadku organizowania wolontariatu w szkole należy pamiętać, że uczniowie niepełnosprawni nie powinni być jedynie odbiorcami działań wolontariuszy, lecz należy angażować ich w aktywną pomoc innym, zgodnie z ich uzdolnieniami i możliwościami.

7. Działania na rzecz osób z niepełnosprawnością realizowane w partnerstwie publiczno-społecznym. Dobre praktyki

Aby skutecznie rozwiązywać problemy osób z niepełnosprawnością, potrzebna jest współpraca różnych podmiotów i działania niestandardowe, innowacyjne. Wiele ciekawych inicjatyw w tym zakresie podejmują organizacje pozarządowe, realizujące projekty w partnerstwie z jednostkami samorządu terytorialnego.

7.1. Razem w pełni sprawni²⁴

Projekt „Razem w pełni sprawni” był odpowiedzią Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego na brak zrozumienia i akceptacji otoczenia wobec osób z niepełnosprawnością. Istnieją ustawy i rozporządzenia, mające ułatwić integrację osób niepełnosprawnych, ale tak naprawdę najważniejsza jest postawa ludzi z najbliższego środowiska. Większość z nas nie wie, jak zachować się w obecności osoby niepełnosprawnej, czy i jak zaproponować pomoc i nawiązać kontakt. A właśnie akceptacja i zrozumienie sąsiadów, nauczycieli czy współpracowników pozwoli na faktyczne włączenie osób niepełnosprawnych w życie społeczności. Tymczasem o niepełnosprawności niewiele się rozmawia, jest nadal tematem tabu. Chcąc przełamać ten trend, Wydział ds. Osób Niepełnosprawnych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego rozpoczął realizację projektu „Animatory Społeczni”, a następnie współfinansował projekt „Integracja od przedszkola”. Oba programy miały służyć budowaniu przyjaznego klimatu integracji osób niepełnosprawnych z pełnosprawnymi i oba okazały się strzałem w dziesiątkę. Zmiana postaw danej społeczności przez zaangażowanie i działania członków społeczności oraz skierowanie działań do najmłodszych przyniosło oczekiwane efekty. „Razem w pełni sprawni” wykorzystał zaangażowanie środowiska lokalnego, sprawdzone w realizacji „Animatorów Społecznych” oraz rozwinął ideę edukowania najmłodszych, zapoczątkowaną w projekcie „Integracji od przedszkola”.

Projekt zrealizowany został przez Wydział ds. Osób Niepełnosprawnych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego w partnerstwie ze stowarzyszeniem Frauen

²⁴ Na podstawie materiałów opracowanych przez Wydział ds. Osób Niepełnosprawnych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego oraz Fundację „Promyk Słońca”, zamieszczonych w publikacji *Razem w pełni sprawni. Dlaczego trzeba i jak można rozmawiać w szkole o niepełnosprawności*, Gębicka-Zdanewicz M., Darian H. (red.), Wrocław 2012.

auf dem Weg nach Europa, ze środków Województwa Dolnośląskiego oraz Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, w ramach Programu Operacyjnego Współpracy Transgranicznej Polska–Saksonia 2007-2013. Adresowany był do nauczycieli i uczniów z terenu Dolnego Śląska i Saksonii. Celem jego było uwrażliwienie dzieci i młodzieży na obecność osób niepełnosprawnych w ich środowisku. Najważniejsze było to, że metody pracy z dziećmi wypracowali sami nauczyciele, nie bazując na odgórnie narzuconych programach czy dotychczasowych rozwiązaniach. W projekcie wzięło udział ponad 400 nauczycieli, 20 specjalistów w dziedzinie edukacji oraz ponad 4 tys. uczniów ze 127 placówek oświatowych Dolnego Śląska i Saksonii. Nauczyciele uczestniczyli w III cyklach dwudniowych warsztatów, które stały się dla nich impulsem do realizacji własnych pomysłów edukacyjnych związanych z tematem niepełnosprawności.

Uczestnicy projektu stali się badaczami własnej społeczności. Nie poprzestali jedynie na opisie rzeczywistości. Celem ich aktywności było poszukiwanie rozwiązań i inicjowanie działań zmierzających do polepszenia sytuacji osób niepełnosprawnych na ich terenie.

Udział w projekcie wymagał od uczestników aktywnej pracy w swoim środowisku. Nauczyciele rozpoznawali problemy osób niepełnosprawnych w swoim otoczeniu, docierając do nich bezpośrednio, przeprowadzając z nimi wywiady. Rozmawiali również z innymi mieszkańcami, badając, co wiedzą oni o niepełnosprawności.

W działania te włączani byli uczniowie podczas godzin wychowawczych bądź w ramach szkolnego koła wolontariatu. Uczniowie angażowali się dobrowolnie. Szukając odpowiedzi na pytanie, jak żyje się osobom niepełnosprawnym w ich miejscowości, przyglądali się barierom architektonicznym, przeprowadzali sondy uliczne i wywiady z mieszkańcami, docierali do przedstawicieli lokalnych władz i organizacji pozarządowych. Rozmawiali też ze swoimi niepełnosprawnymi kolegami, przełamując tabu, jakim jest temat niepełnosprawności.

To wejście w świat i problemy osób niepełnosprawnych sprawiło, że uczestnicy projektu z innej perspektywy zaczęli patrzeć na swoje codzienne życie, swoją sytuację, jak i środowisko, na miejsca, które tworzą ich codzienny świat – zwyczajny, na wyciągnięcie ręki, lecz dla innych niedostępny.

Po rozpoznaniu problemów osób niepełnosprawnych w najbliższym otoczeniu i diagnozie postaw uczniów, nauczyciele pracowali nad własnymi projektami „naprawczymi”. Nauczyciele byli inicjatorami działań uczniów. Uczestnictwo dzieci w projektach łączyło się z doświadczeniem, czym jest niepełnosprawność, z przeżyciami, które skłaniały do przemyśleń na temat inności, zdrowia, choroby, własnych ograniczeń. To osobiste zaangażowanie uczniów to niewątpliwie sukces nauczycieli.

Efekty

Czy działania nauczycieli przyniosły efekt? Czy przełamane zostały uprzedzenia? Czy uczniowie stali się bardziej wrażliwi na potrzeby drugiego człowieka? Z relacji nauczycieli wynika, że zmienił się sposób myślenia o niepełnosprawności. Na zasadzie efektu domi- na ewoluowały postawy samych nauczycieli (co było zauważalne na kolejnych naszych spotkaniach warsztatowych), jak i uczniów – od biernego wyczekiwania, co się wydarzy, od przeświadczenia, że problem ten mnie nie dotyczy (bo jestem sprawny, bo nie mam wokół siebie osób/uczniów niepełnosprawnych) po pełne zrozumienie i empatię. Mamy

nadzieję, że tak naprawdę projekt zapoczątkował zmiany, których efekty będą widoczne za kilka lat, gdy obecne młode pokolenie dorośnie. **Barierę mentalną tkwiącą w naszych głowach usunąć trudno. Wymaga to przebudowania systemu wartości. Rola szkoły czy przedszkola w tym zakresie jest ogromna.**

Wartością tego projektu i zaproponowanego modelu postępowania było to, że działania nauczycieli nie były schematyczne, według z góry narzuconego scenariusza, ale odpowiadały na konkretne potrzeby danego środowiska (szkoły lub miejscowości). Każdy projekt był inny, ponieważ rozwiązywał inny problem zauważony przez nauczycieli i uczniów.

Przykładowe inicjatywy szkół:

- **Przedszkole nr 2 w Kamiennej Górze:** inicjowane były spotkania dzieci z osobami z niepełnosprawnością, podczas których świąty sprawnych i niepełnosprawnych miały okazję łączyć się i przenikać. Konsekwencją działań nauczycielek była decyzja o utworzeniu w przedszkolu oddziału integracyjnego.
- **Gimnazjum w Węglińcu:** dostrzegając izolację społeczną osób niepełnosprawnych w swojej miejscowości, uczniowie zorganizowali piknik integracyjny, który stał się okazją do tego, by osoby z niepełnosprawnością, często osoby starsze, wyszły z domu i poczuły się dostrzeżone.
- **Zespół Szkół nr 2 w Ludwikowicach Kłodzkich:** zorganizowany został m.in. koncert charytatywny dla jednej z uczennic, podczas którego zbierano pieniądze na leczenie dziewczynki; oprócz aspektu finansowego tego przedsięwzięcia istotne było to, że w trudnym momencie choroby koleżdy i koleżanki wraz z nauczycielami dali jej odczuć, że jest dla nich ważna, że jest częścią zespołu i może liczyć na ich wsparcie.
- **Gimnazjum w Piechowicach:** uczniowie przyglądali się, jak ich miejscowość jest dostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych. Spacer po mieście przerodził się w swego rodzaju happening, do którego włączali się inni mieszkańcy, podpowiadając miejsca, gdzie są bariery architektoniczne. Kolejnym krokiem uczniów było wystosowanie petycji do burmistrza z prośbą o interwencję. Jak się dowiedzieliśmy na ostatnim spotkaniu, kilka miesięcy później rozpoczął się remont głównej ulicy (może przypadek, a może wymierny efekt projektu?), a uczniowie zapowiedzieli, że będą zwracać uwagę na to, czy wysokość krawężników na nowych chodnikach nie jest barierą dla osób poruszających się na wózkach.

By efekty były trwałe, działania nie mogą być jednorazowe, incydentalne. Dlatego w niektórych szkołach projekty zostały jedynie zapoczątkowane i zaplanowane na cały następny rok szkolny; będą więc kontynuowane. Ponadto, w wielu placówkach tematyka niepełnosprawności wpisana została do programu wychowawczego.

Nauczyciele stali się lokalnymi liderami działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych. Uczestnicy podkreślali, że – szczególnie w mniejszych miejscowościach – rozwijała się współpraca mieszkańców (Ludwikowice Kłodzkie, Lubań, Nowogrodziec) z lokalnymi władzami (Dzierżoniów), organizacjami pozarządowymi (Wałbrzych) czy lekarzem rodzinnym (Węglińiec). Wspólne przedsięwzięcia spowodowały zacieśnienie więzi społecznej.

Obok uwrażliwienia na problemy osób niepełnosprawnych projekt spowodował aktywność społeczną uczniów, którzy przekonali się, że mogą wpływać na rzeczywistość.

Angażując uczniów do realizacji projektów, nauczyciele (liderzy) pokazali, jak brać sprawy w swoje ręce. Co więcej, uczniowie mogli się przekonać, że ich działania przynoszą efekty, że mogą i potrafią wpływać na to, jaki jest świat wokół nich (Piechowice, Węgliniec).

Efektem pracy uczestników jest publikacja zawierająca konspekty zajęć, projekty edukacyjne, scenariusze przedstawień i opowiadania, których celem jest uwrażliwienie na obecność i potrzeby osób niepełnosprawnych. Do konspektów dołączone zostały opisy realizowanych projektów – relacje i refleksje uczestników. Wypracowane rozwiązania mogą być wykorzystane w innych szkołach. Przedstawione scenariusze można modyfikować w zależności od potrzeb. Propozycje te mogą być inspiracją, punktem wyjścia do własnych, niepowtarzalnych rozwiązań. Publikację można otrzymać bezpłatnie w Fundacji „Promyk Słońca”: www.promykslonca.pl.

Zapoczątkowany przez Wydział ds. Osób Niepełnosprawnych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego projekt jest kontynuowany przez organizację pozarządową i finansowany ze środków Samorządu Województwa Dolnośląskiego. W kolejnych latach włączane są nowe elementy: warsztaty w szkołach prowadzone przez osoby z niepełnosprawnością czy warsztaty filmowe, podczas których młodzież kręci etiudy filmowe związane z problematyką niepełnosprawności, będące pretekstem do refleksji nad takimi tematami jak otwartość, akceptacja, szacunek, równe prawa.

7.2. Nowy model nauczania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i nauczanych indywidualnie

Przykładem innowacyjnych rozwiązań w edukacji, wypracowanych w partnerstwie publiczno-społecznym, jest projekt „Nowy model nauczania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i nauczanych indywidualnie”. Był on wspólnym działaniem Fundacji „Promyk Słońca” i Gminy Wrocław. Projekt ten powstał z myślą o uczniach ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, zwłaszcza o uczniach z niepełnosprawnością, którzy z powodu stanu zdrowia nie mogą uczęszczać do szkoły lub na dodatkowe zajęcia.

W ramach projektu powstał model nauczania na odległość, w którym nauczyciele pracują w Centrum Nauczania na Odległość, a uczniowie – w swoich domach, korzystając z laptopów z tabletem i piórem elektronicznym. Zajęcia odbywają się przez Internet w czasie synchronicznym, na platformie edukacyjnej.

Projekt pokazał ogromne możliwości, jakie otwierają dla uczniów ze specjalnymi potrzebami technologie informacyjno-komunikacyjne. Na efekty innowacyjnego modelu nauczania warto spojrzeć przez pryzmat konkretnych przypadków uczniów – ich indywidualnych historii.

W projekcie wsparciem objęci zostali uczniowie z różnymi rodzajami niepełnosprawności, między innymi:

- dziewczynka niepełnosprawna ruchowo, całkowicie zależna od opiekuna. Jedynymi osobami, z którymi miała wcześniej kontakt to mama, siostra i nauczyciel przychodzący do niej do domu na nauczanie indywidualne. W projekcie ma lekcje z inną dziewczynką, która została jej pierwszą koleżanką,

- chłopiec ze spektrum autyzmu, który w szkole stroni od kontaktów z rówieśnikami, a w projekcie (podczas zajęć integracyjnych) zaczął chętnie nawiązywać relacje, jakby ekran komputera dawał mu wystarczające poczucie bezpieczeństwa,
- uczeń, któremu mama przynosi laptopa do szpitala, by mógł uczestniczyć w zajęciach, które są dla niego nie tylko szansą na wyrównanie zaległości szkolnych, ale pozwalają mu poradzić sobie z samotnością i odwrócić uwagę od choroby nowotworowej, z którą zmagają się na co dzień.

Dla tych uczniów zajęcia prowadzone na odległość to sposób na nauczanie dopasowane do ich indywidualnych potrzeb. Więcej informacji o projekcie na www.cнно.edu.pl

7.3 Centrum Wsparcia Edukacyjno-Zawodowego

Opracowała: Dorota Burczyc, Stowarzyszenie „Twoje Nowe Możliwości”

Kontynuacja nauki na poziomie wyższym wpływa na wyraźne zwiększenie takich wskaźników, jak: aktywność zawodowa, współczynnik zatrudnienia czy stopa bezrobocia. Najlepiej obrazują to dane. Dla porównania, aktywność zawodowa dla osób niepełnosprawnych z wykształceniem średnim ogólnokształcącym wynosi zaledwie 15,8%, gdzie dla osób z wyższym wykształceniem już blisko 33,7%, zaś stopa bezrobocia dla osób z wykształceniem średnim ogólnokształcącym jest bliska 21,4%, a z wykształceniem wyższym – 10,1%²⁵.

W związku z tym coraz częściej dąży się do tego, by osoba z uszczerbkiem na zdrowiu miała dostęp do kształcenia i urzeczywistniania swoich możliwości. Każdy człowiek, bez względu na rodzaj i głębokość posiadanego ograniczenia aspiruje do osiągnięcia maksimum rozwoju osobistego i społecznego²⁶, dlatego tak **istotne jest tworzenie systemów dydaktyczno-wychowawczych mających na uwadze potrzeby i indywidualne możliwości edukacyjne osób z niepełnosprawnościami**. Dzięki niemu osoby z różnymi dysfunkcjami mają możliwość zdobycia wiadomości i umiejętności, które pozwalają funkcjonować na wielu płaszczyznach, w tym kluczowych: rodzinnej, społecznej i zawodowej²⁷. Wypracowanie optymalnego rodzaju wsparcia zarówno dla osób bezpośrednio dotkniętych problemem utraty sprawności, jak i ich najbliższego otoczenia to zadanie, które powinno znajdować się w zakresie prawidłowej polityki społecznej każdego państwa.

Jedną z prób poszukiwania recepty na istniejące zjawisko jest m.in. stworzony przez wrocławskie Stowarzyszenie „Twoje Nowe Możliwości” program pomocy dla osób z niepełnosprawnościami o nazwie „Centrum Wsparcia Edukacyjno-Zawodowego” (CWEZ). Projekt jest współfinansowany ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON), a jego **program skierowany jest do uczniów szkół ponadgimnazjalnych i studentów (o umiarkowanym i znacznym stopniu niepełnosprawno-**

²⁵ Aktywność ekonomiczna ludności Polski. I kwartał 2012 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2012.

²⁶ Burczyc D., *Rola komunikacji organizacji pozarządowej we wspieraniu kształcenia młodych osób z niepełnosprawnościami*, praca magisterska, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2014.

²⁷ Bilewicz M., *Edukacja jako wyznacznik jakości życia osób niepełnosprawnych*. Studium pedagogiczne na tle gwarancji prawnych [w:] Palak Z., Lewicka A., Bujnowska A. (red.) *Jakość życia a niepełnosprawność. Konteksty psychopedagogiczne*, Lublin 2006, s. 55.

ści) w wieku 16–35 lat, zamieszkałych lub pobierających naukę na terenie województwa dolnośląskiego. Każdy uczestnik biorący udział w projekcie może skorzystać z wielu form wsparcia, takich jak: pomoc w samodzielnym załatwianiu czynności formalnych na uczelni, grupowe oraz indywidualne warsztaty w zakresie samodzielnego korzystania z instytucji edukacyjnych, trening aktywności społecznej, wsparcie motywacyjne, indywidualne doradztwo i poradnictwo edukacyjno-zawodowe oraz moduł aktywizujący.

Wsparcie motywacyjne, czyli połączenie sesji coachingowych z poradnictwem psychologicznym, to rodzaj wsparcia, które może być pomocne dla nas wszystkich, aczkolwiek szczególnie ważne okazuje się w przypadku osób z niepełnosprawnościami, które stosunkowo często, poza borykaniem się z codziennymi trudnościami, dodatkowo obciążone są kłopotami, barierami, które mają bezpośredni związek z ich dysfunkcjami. Trudności te często nawarstwiają się, przez co uniemożliwiają rozwój innych obszarów oraz powodują dodatkowe bariery, które wśród osób pełnosprawnych występują w mniejszym nasileniu lub wcale. **Zapewniając osobom z niepełnosprawnościami ten rodzaj wsparcia, stowarzyszenie daje im nowe możliwości, a tym samym wyrównuje szanse w procesie dalszego kształcenia.** Praca jest zawsze zindywidualizowana i dopasowana do konkretnych trudności i mocnych stron studenta. Proces coachingowy rozpoczyna się od zbudowania wzajemnego zaufania oraz rozmowy na temat problemu, nad którym student chciałby zacząć pracować. Dalszy program wsparcia to porządkowanie i systematyzacja sytuacji, w jakiej się znalazł, oraz wspólne doprecyzowanie konkretnego celu pracy. Dzięki różnorodnym technikom coachingowym (m.in. praca z metaforą, wizualizacje, przybijanie perspektywy innych) oraz wiedzy psychologicznej student poszerza swoją świadomość na temat problemu, którym się zajmuje oraz wiedzy na temat siebie, swoich emocji i potrzeb. Jest to ważny etap z tego względu, że dzięki niemu student może, na podstawie samodzielnich wyborów, kształtować strategię dojścia do celu wyznaczonego na początku spotkań. Długość sesji uzależniona jest od tematyki, motywacji i postępów studenta. Zakończenie natomiast jest podsumowaniem efektów oraz wypracowaniem technik pomagających utrzymać uzyskane rezultaty.

Kolejnym punktem programu CWEZ jest **doradztwo zawodowe**. Ten rodzaj wsparcia skierowany jest szczególnie do osób, które zastanawiają się nad wyborem studiów bądź rozwojem ścieżki edukacyjno-zawodowej. Przede wszystkim doradztwo jest dla ludzi, którzy cenią świadomy wybór i biorą życie we własne ręce. Rolą doradcy zawodowego jest pomoc osobie z niepełnosprawnością w zaplanowaniu ścieżki edukacyjno-zawodowej. Oznacza to, że podczas zajęć można dowiedzieć się, jakie są sposoby na poznanie siebie, swoich umiejętności, wartości oraz źródeł motywacji. Z pomocą doradcy beneficjent może stworzyć swój własny plan działania, zaplanować ścieżkę kariery oraz poznać swoje mocne strony, talenty i możliwości rozwoju. Co najważniejsze, program ten pomaga również w świadomym wyborze uczelni, szkoły i pracy.

Model aktywizujący ma na celu pomoc w nabyciu umiejętności samodzielnego organizowania wolnego czasu i utrzymywania kontaktów społecznych, tj. ma pozwolić na nabycie umiejętności społecznych poprzez korzystanie z instytucji kultury. Warto tutaj zaznaczyć, że w trakcie trwania modułu następuje również **integracja uczestników**. W ramach tej formy wsparcia beneficjenci uczestniczą w wydarzeniach o charakterze kulturalnym oraz sportowym, które zwiększają ich aktywność społeczną. Ich celem było zapoznanie uczestników z tematyką komunikacji, budowania zespołu oraz zarządzania czasem. Co najważniejsze, podczas tych szkoleń osoby biorące udział w programie wyposażone

zostały w wiedzę, którą z powodzeniem mogą wykorzystać w życiu codziennym i zawodowym oraz wzbogaciły swoje kompetencje miękkie.

Celem każdego z wymienionych obszarów projektu jest sprawienie, by każdy odpowiednio wykwalifikowany i przygotowany absolwent z niepełnosprawnością był równie konkurencyjny na rynku pracy co osoba pełnosprawna, dlatego program wsparcia został zaprojektowany w taki sposób, by uwzględniał wszystkie aspekty przyczyniające się do rehabilitacji społecznej osób z różnymi dysfunkcjami. Przykładem mogą być działania z zakresu kultury i sztuki, które zaspokajają potrzeby emocjonalne oraz eliminują bariery społeczne i są jednym z elementów stanowiących główne narzędzie integracji uczestników projektu.

Jak udało się ocenić, w miarę wczesne podejmowanie pozytywnych zachowań w stosunku do osób najbardziej wymagających różnego rodzaju wsparcia oraz wysiłku wkładanego w jakość proponowanej im pomocy są dużo mniejsze niż późniejsza próba odzyskania u nich na nowo pewności siebie i wiary we własne możliwości²⁸.

Wsparcie, jakiego udziela stowarzyszenie, ma szansę przyczynić się znacznie do aktywizacji społecznej i zawodowej młodych osób posiadających orzeczenie o niepełnosprawności. Więcej informacji: tnm.org.pl.

7.4. Wrocławski Punkt Informacji dla Osób Niepełnosprawnych

Moment, w którym pojawia się diagnoza mówiąca o niepełnosprawności – dorosłego lub dziecka – jest niezwykle trudny dla wszystkich. Po pierwszym szoku przychodzi czas zadawania pytań dotyczących nie tylko sytuacji zdrowotnej, ale także przyszłego funkcjonowania w społeczeństwie, pracy, domu. Niezbędny jest ktoś, kto wskaże możliwe rozwiązania spiętrzonych nagle problemów: konieczności znalezienia odpowiedniego ośrodka rehabilitacji, zrozumienia skomplikowanych procedur prawnych, poradzenia sobie z kłopotami finansowymi, znalezienia sposobu rozpoczęcia lub kontynuowania edukacji albo podjęcia aktywności zawodowej. Niejednokrotnie wsparcia wymaga również otoczenie osoby z niepełnosprawnością: rodzice, małżonkowie, którzy stają nagle przed takimi problemami, jak zapewnienie stałej opieki osobie niepełnosprawnej, ewentualna rezygnacja z pracy, dostosowanie środowiska domowego do zmienionych przez niepełnosprawność potrzeb. Wreszcie – społeczna aktywność osoby niepełnosprawnej i jej rodziny: nie od dzisiaj wiadomo, że ta grupa jest szczególnie zagrożona wykluczeniem społecznym. A przecież dobrze poinformowany człowiek lepiej poradzi sobie z nową sytuacją: znając programy wsparcia, mając świadomość, jakie projekty pomocowe realizowane są w miejscowości, w której mieszka, jakie instytucje i podmioty i w jaki sposób mogą mu pomóc, będzie miał większą szansę uczestniczyć aktywnie w życiu społecznym i zawodowym.

Takie przemyślenia były punktem wyjścia planu działania opracowanego przez Wrocławską Radę Kobiet. Idea punktu poradnictwa dla osób z niepełnosprawnością nie była oczywiście nowa, takie punkty działają w wielu miastach od lat – nowością był pomysł rozszerzenia działalności punktu o informowanie o działaniach i projektach realizowanych przez organizacje pozarządowe działające na terenie miasta tak, żeby osoba przybywają-

²⁸ Burczyc D., op.cit.

ca do punktu wyszła z niego bogatsza nie tylko o wiedzę dotyczącą procedur czy przepisów, ale wiedziała także, co miasto ma mu do zaoferowania.

Konkurs na prowadzenie poradnictwa dla osób niepełnosprawnych ogłosiła Gmina Wrocław. Jedną z organizacji, która otrzymała dofinansowanie na prowadzenie punktu poradnictwa była Fundacja „Promyk Słońca”, która w sierpniu otworzyła Wrocławski Punkt Informacji dla Osób Niepełnosprawnych, zlokalizowany w centrum miasta, przy uczęszczanym ciągu pieszym. Dzięki finansowaniu ze środków PFRON otrzymanych od gminy wszelkie usługi świadczone przez jego pracowników są dla mieszkańców Wrocławia bezpłatne.

Punkt jest otwarty przez pięć dni w tygodniu, osiem godzin dziennie, od 10.00 do 18.00 – tak, by dać szansę na skorzystanie z jego usług osobom, które pracują w różnych porach. Na stałe jest tam obecny specjalista ds. społeczno-prawnych, którego zadaniem jest informowanie o ofercie miasta i nawiązanie współpracy z miejskimi instytucjami, innymi organizacjami pozarządowymi, które udzielają wsparcia osobom niepełnosprawnym i ich otoczeniu. Poza tym w punkcie dyżurują specjaliści: prawnik, psycholog, doradca edukacyjny (do spraw dzieci, młodzieży i studentów) oraz doradca ekonomiczny, udzielający porad również w zakresie dostępnych świadczeń i zasiłków.

Wrocławski Punkt Poradnictwa dla Osób Niepełnosprawnych udziela informacji nie tylko osobom z niepełnosprawnością, ale również otoczeniu osób niepełnosprawnych i innym organizacjom. Każda organizacja i instytucja, która oferuje wsparcie dla osób niepełnosprawnych i ich otoczenia może w punkcie zostawić swoje ulotki, a informacja o ich działaniach jest przekazywana osobom bezpośrednio zainteresowanym. W ramach punktu wydano także Wrocławski Informator dla Osób Niepełnosprawnych, który stanowi swoistą mapę pomagającą poruszać się po mieście – zawiera adresy, telefony, wiadomości o zakresie działania instytucji, wskazówki dotyczące np. dostępności miejskiej oferty kulturalnej dla osób z dysfunkcją ruchu czy wzroku oraz informacje dotyczące obowiązujących we Wrocławiu ulg i preferencyjnych warunków korzystania np. z komunikacji miejskiej dla osób niepełnosprawnych i ich asystentów.

Działalność punktu jest przykładem współdziałania organizacji pozarządowych, samorządu, rzecznika ds. osób niepełnosprawnych i innych instytucji na rzecz osób z niepełnosprawnością. Kontakt: poradnictwo@promykslonca.pl

7.5. Paraolimpiada Powiatowa w Dzierżoniowie

Opracowanie: Małgorzata Judycka, Karolina Śmieszek

Integracja jest procesem, który stawia nauczyciela w sytuacjach ciągłych wyzwań zawodowych. Zawiera w sobie nie tylko edukacyjną przygodę dzieci zdrowych i niepełnosprawnych, lecz budowanie więzi, łamanie stereotypów. Wszystko to wiąże się z podejmowaniem dodatkowych, często pozazawodowych zadań. Jednym z nich było utworzenie przez personel Przedszkola Integracyjnego w Dzierżoniowie Stowarzyszenia „Uśmiech”, którego działalność wspomaga realizację tych wyzwań. Odpowiedzią na jedno z nich było zorganizowanie w 2004 r. pierwszej Paraolimpiady Powiatowej. Od tego czasu minęło ponad 10 lat. Paraolimpiada stała się w mieście cyklicznie organizowaną imprezą sportową. Co roku w okresie późnojesiennym zbiera się na hali dzierżoniowskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji około stu

niepełnosprawnych zawodników, którym towarzyszą jako kibice ich rówieśnicy oraz władze miasta, rodzice. Mali sportowcy to przedstawiciele wszystkich placówek specjalnych i integracyjnych powiatu dzierzoniowskiego. Dostosowane do możliwości dzieci konkurencje sportowe pozwalają przedszkolakom przeżyć smak zwycięstwa, wywołują podziw kibiców doceniających wysiłek, determinację i ambicję zawodników.

Paraolimpiada scala również środowiska nauczycielskie. Uwrażliwia lokalnych samorządowców na problemy osób niepełnosprawnych. Sprawia, że chętnie pomagają finansowo i rozumieją potrzebę takich działań.

Organizator Paraolimpiady: Przedszkole Publiczne nr 2 z Oddziałami Integracyjnymi i Oddziałem Specjalnym w Dzierżoniowie, www.przedszkolenagorce.pl

8. Wykaz aktów prawnych

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jednolity Dz.U. z 2004 nr 256, poz. 2572 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 1118 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 14 marca 2014 r. o zasadach prowadzenia zbiorów publicznych (Dz.U. z 2014, poz. 498).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 października 2009 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego (Dz.U. z 2009 nr 168, poz. 1324 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 19 listopada 2009 r. w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 1041 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (Dz.U. z 2013, poz. 199).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych bibliotek pedagogicznych (Dz.U. z 2013, poz. 369).

CZĘŚĆ V

Finansowanie kształcenia uczniów niepełnosprawnych

Spis treści

CZĘŚĆ 1	158
1. Wykazywanie uczniów w Systemie Informacji Oświatowej (SIO).	
Wskazówki praktyczne	158
1.1. Terminologia stosowana w naukach pedagogicznych i przepisach oświatowych.....	158
1.2. Kontrole Urzędu Skarbowego.....	158
1.3. Błędy przy wykazywaniu uczniów w SIO	159
1.4. Zadania szkoły i poradni psychologiczno-pedagogicznej.....	161
1.5. Podsumowanie	162
CZĘŚĆ 2	163
1. Subwencjonowanie i dotowanie	163
1.1. Źródło finansowania zadań oświatowych	163
1.1.1. Subwencja.....	164
1.1.2. Subwencja oświatowa – sposób naliczenia.....	164
1.1.3. Standard A w kontekście subwencji oświatowej.....	164
1.1.4. Subwencja a dotacja	165
1.2. Rodzaje dotacji	166
1.2.1. Dotacja celowa.....	166
1.2.2. Dotacje przedmiotowe i podmiotowe	166
2. Charakter dotacji oświatowej w świetle ustawy o finansach publicznych.....	167
3. Sposoby ustalania wysokości dotacji oświatowej	169
3.1. Podstawa dotacji.....	169
3.2. Dotacja obliczana wg wagi	170
3.3. Dotacja naliczana wg wydatków bieżących.....	170
3.4. Ustalenie liczby uczniów	171
4. Finansowanie oświaty publicznej, w tym oświaty publicznej, dla której organem prowadzącym nie jest jednostka samorządu terytorialnego, i oświaty niepublicznej.....	172
4.1. Ogólne zasady finansowania zadań oświatowych	172
4.2. Zasady finansowania w świetle ustawy o systemie oświaty	173
4.3. Finansowanie przedszkoli i innych form wychowania przedszkolnego	179
4.3.1. Ustalenie wysokości dotacji dla gminy.....	179
4.3.2. Warunki otrzymania dotacji przez przedszkole niepubliczne.....	179
4.3.3. Zrównanie przedszkoli niepublicznych z publicznymi.....	180
4.3.4. Obowiązek zapewnienia miejsca w przedszkolu.....	180
4.3.5. Dziecko w wieku 2,5 roku.....	181
4.3.6. Koszt transportu i opieki w drodze dziecka do przedszkola.....	181
4.4. Finansowanie szkół	183

5. Finansowanie wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci	188
5.1. Transfer środków na wczesne wspomaganie rozwoju dziecka.....	188
5.2. Podstawa naliczenia i wysokość dotacji	189
5.3. Warunek otrzymania dotacji.....	189
6. Zasady otrzymywania dotacji oświatowych.....	191
6.1. Warunki wypłacania dotacji	191
6.2. Uczeń niebędący mieszkańcem gminy dotującej.....	192
7. Zasady wykorzystywania i rozliczania dotacji oświatowych	195
7.1. Termin przekazania i rozliczenia dotacji	195
7.2. Tryb i sposób rozliczenia dotacji	195
7.3. Praktyczne aspekty rozliczenia dotacji.....	197
7.4. Dokumentowanie wykorzystania dotacji	198
7.5. Terminy ponoszenia wydatków	198
8. Zasady kontroli wykorzystania dotacji oświatowych.....	199
8.1. Dotacje wykorzystane niezgodnie z przeznaczeniem lub/i pobrane w nadmiernej wysokości	200
8.2. Zwrot dotacji	201
9. Literatura	202
10. Ważniejsze akty prawne	203

CZĘŚĆ 1

Opracowanie: Ewa Materka

1. Wykazywanie uczniów w Systemie Informacji Oświatowej (SIO). Wskazówki praktyczne

1.1. Terminologia stosowana w naukach pedagogicznych i przepisach oświatowych

Pracując z dziećmi i młodzieżą niepełnosprawną, poszukujemy takich nazw ich schorzeń czy wyzwań rozwojowych, które nie miałyby charakteru stygmatyzującego. Na przestrzeni kilkudziesięciu lat dokonywała się stopniowa ewolucja stosowanych terminów: inwalida wyparł kalekę, potem pojawiło się określenie niepełnosprawny. Ostatnio powszechnie używamy sformułowań *osoba z niepełnosprawnością*, *osoba z niepełnosprawnością intelektualną*. W sensie humanistycznym jest to działanie prawidłowe, ponieważ wcześniej używane terminy mają negatywne konotacje społeczne. Jesteśmy już przyzwyczajeni, że w literaturze psychologiczno-pedagogicznej i podczas codziennych rozmów używamy tych najbardziej neutralnych emocjonalnie określeń. Problem pojawia się wówczas, gdy kierując się najlepszymi intencjami, używamy tych terminów w takich dokumentach oświatowych, jakimi są orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego. Przepisy prawa oświatowego oraz instrukcja do sporządzania zestawień do SIO są jednoznaczne: każdy zapis niezgodny z aktualnie obowiązującymi rozporządzeniami oraz instrukcją, w tym terminologią, powoduje, że dokument taki jest wadliwy prawnie. Oznacza to, że w takiej sytuacji nie wolno dziecka, opisanego w bardziej nowoczesny, niepiętnujący sposób, wykazać w SIO.

1.2. Kontrole Urzędu Skarbowego

Prowadzone przez Urząd Kontroli Skarbowej kontrole, dotyczące wykazywania przez przedszkola i szkoły uczniów niepełnosprawnych, posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, wykazały szereg nieprawidłowości w tym zakresie. Część popełnianych błędów wynika z nieuwagi czy pomyłek. Jednak często są wynikiem nieprecyzyjnych zapisów w orzeczeniach wydawanych przez zespół orzekający działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej bądź nieprawidłową ich interpretacją skutkującą błędnym wykazywaniem uczniów przez szkoły/przedszkola. Szkoła nie może „domyślać się” czy dokonywać interpretacji zapisów poradni – nazwa niepełnosprawności musi być jednoznaczna, zgodna z określeniami niepełnosprawności wskazanymi w przepisach

wydanych na podstawie art. 71b ust. 7 pkt 2 i 3 ustawy o systemie oświaty¹. Przepisy te bowiem określają, dla jakich dzieci i młodzieży organizuje się w systemie oświaty kształcenie specjalne. Pamiętać należy, że zespół orzekający może wydać orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego jedynie z uwagi na niepełnosprawności ucznia, zagrożenie niedostosowaniem społecznym lub niedostosowanie społeczne wskazane w ww. przepisach prawa oświatowego.

Analiza danego orzeczenia uwzględniać powinna także czas, kiedy zostało ono wydane. W przypadku orzeczeń wydanych przed dniem wejścia w życie rozporządzenia z 2008 roku w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych należy uwzględnić treść całego orzeczenia (diagnoza, zalecenia, uzasadnienie). W przypadku, gdy w treści orzeczenia wskazano występowanie u ucznia/wychowanka więcej niż jednej niepełnosprawności, z uwagi na którą, zgodnie z obowiązującymi wówczas przepisami, wydawane były orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, winny one zostać uznane za podstawę do wykazania wychowanka jako posiadającego niepełnosprawności sprzężone.

Orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego nie jest tożsame z orzeczeniem o niepełnosprawności lub stopniu niepełnosprawności wydawanym przez powiatowe/miejskie zespoły ds. orzekania o niepełnosprawności lub stopniu niepełnosprawności do celów innych niż edukacyjne, które nie stanowią podstawy do objęcia ucznia kształceniem specjalnym.

1.3. Błędy przy wykazywaniu uczniów w SIO

1. Przykłady błędów w zapisach w orzeczeniach o potrzebie kształcenia specjalnego:
Zapis w sentencji orzeczenia: „niepełnosprawność umysłowa”. W przepisach oświatowych i statystykach SIO nie ma terminu „niepełnosprawność umysłowa” jest „upośledzenie umysłowe”, więc orzeczenie uznawane jest za nieprawidłowe².
2. Zapis w sentencji orzeczenia: „poważna wada słuchu”. Takie schorzenie ani w przepisach prawa, ani w SIO nie występuje (jest „słabosłyszący”).
Poradnie psychologiczno-pedagogiczne są obowiązane do stosowania określeń rodzajów niepełnosprawności zawartych w przepisach. Zastosowanie w orzeczeniu innego określenia jest uchybieniem, jeśli jednak użyte sformułowanie pozwala na określenie rodzaju niepełnosprawności wskazanego w przepisach, powinno ono zostać uwzględnione (np. „niedowidzenie” zamiast poprawnego określenia „słabe widzenie”;

¹ Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz.U. z 2014, poz. 414) oraz w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz w ośrodkach (Dz.U. z 2014, poz. 392).

² Należy zauważyć, że stan prawny w tym zakresie może się w najbliższym czasie zmienić. W procedowanym obecnie projekcie ustawy o zmianie ustawy oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy 3134a), uwzględniono bowiem dodanie w art. 3 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, po pkt 18 pkt 18b, wskazującego, że ilekroć w przepisach ustawy jest mowa o upośledzeniu umysłowym w stopniu lekkim, umiarkowanym, znacznym lub głębokim należy przez to rozumieć mniej stygmatyzujące określenie „niepełnosprawność intelektualną w stopniu odpowiednio lekkim, umiarkowanym, znacznym lub głębokim”. Po wejściu w życie ww. przepisów możliwa będzie zatem zmiana określeń w rozporządzeniach wykonawczych do tej ustawy.

„głuchota” zamiast poprawnego określenia „niesłyszenie”; „porażenie czterokończynowe”, „mózgowe porażenie dziecięce” zamiast poprawnego określenia „niepełnosprawność ruchowa”.

3. Przy „niepełnosprawności sprzężonej” poradnie powinny użyć tego określenia, a następnie uszczegółowić, jakich niepełnosprawności to sprzężenie dotyczy³.
4. Nieprawidłowości mogą również dotyczyć czasu, na jaki zostało wydane orzeczenie – np. orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego dla uczniów szkół podstawowych z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim wydaje się na okres każdego etapu edukacyjnego w tej szkole, a nie na okres kształcenia w danej szkole.
5. W SIO nie można wykazać jako niepełnosprawnego ucznia tego, który nie posiada aktualnego orzeczenia wydanego odpowiednio na okres wychowania przedszkolnego, etapu edukacyjnego, okres kształcenia w danym typie szkoły. Monitorowanie aktualności orzeczenia ucznia należy do zadań zespołu nauczycieli i specjalistów prowadzących z nim zajęcia, który dokonuje wielospecjalistycznej oceny funkcjonowania ucznia oraz opracowuje indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny na okres, na jaki zostało wydane orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, nie dłuższy jednak niż etap edukacyjny. Nadzór pedagogiczny nad pracą nauczycieli sprawuje dyrektor przedszkola, szkoły lub placówki, który odpowiada za działalność kierowanej przez siebie jednostki systemu oświaty z przepisami prawa, w tym prawidłowe wykazywanie danych w SIO. Aby zachować ciągłość kształcenia specjalnego, jeśli z wielospecjalistycznej oceny funkcjonowania ucznia wynika, że zachodzi taka potrzeba, należy odpowiednio wcześniej przed upływem ważności dotychczasowego orzeczenia, poinformować rodziców (prawnych opiekunów) ucznia o konieczności wystąpienia z wnioskiem o wydanie kolejnego orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego do właściwego zespołu orzekającego⁴.
6. Jeśli orzeczenie wymaga zmiany np. z powodu potrzeby uaktualnienia zaleceń albo zmiany w zakresie poziomu rozwoju intelektualnego ucznia, zespół orzekający na wniosek rodzica (opiekuna prawnego) wydaje nowe orzeczenie, jednocześnie uchylając poprzednie. Nieprawidłowością jest wydawanie „aneksu” do orzeczenia – taki dokument nie ma mocy prawnej, podobnie jak dotyczące orzeczenia wyjaśnienia poradni. W sytuacji, gdy orzeczenie zawiera błędy lub budzi wątpliwości interpretacyjne, winno być wydane nowe orzeczenie uchylające błędne.
7. Jeśli w orzeczeniu nie wskazano, że u ucznia występuje upośledzenie umysłowe (konieczne jest wskazanie stopnia tego upośledzenia, to bowiem warunkuje wybór odpowiedniej podstawy programowej kształcenia ogólnego⁵), należy rozumieć, że rozwój

³ Zgodnie z definicją zawartą w przepisach art. 3 pkt 18 ustawy o systemie oświaty przez niepełnosprawności sprzężone należy rozumieć występowanie u dziecka niesłyszącego lub słabosłyszącego, niewidomego lub słabowidzącego, z niepełnosprawnością ruchową, z upośledzeniem umysłowym albo z autyzmem co najmniej jeszcze jednej z wymienionych niepełnosprawności.

⁴ Zgodnie z § 3 ust. 1 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 września 2008 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych (Dz.U. nr 173, poz. 1072). Obecnie procedowane jest nowe rozporządzenie regulujące ww. obszar.

⁵ Uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim realizują podstawę programową kształcenia ogólnego stanowiącą zał. nr 2 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z 2009 nr 4, poz. 17), natomiast uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym w szkołach podstawowych i gimnazjalnych realizują podstawę programową kształcenia ogólnego stanowiącą załącznik nr 3 do ww. rozporządzenia.

intelektualny tego ucznia przebiega na poziomie normy intelektualnej, a to oznacza, że uczeń realizuje podstawę programową kształcenia ogólnego jak jego pełnosprawni rówieśnicy.

Inne błędy, popełniane przez jednostki systemu oświaty, dotyczą wykazywania uczniów na podstawie nieaktualnych orzeczeń o potrzebie kształcenia specjalnego, ustnych deklaracji rodziców, że dziecko będzie miało orzeczenie (ale na czas dokonywania sprawozdania nie ma takiego dokumentu w jednostce systemu oświaty) albo orzeczeń o niepełnosprawności wydawanych przez powiatowe lub miejskie zespoły do spraw orzekania o niepełnosprawności, które nie są wydawane do celów oświatowych.

Ważne

Należy zwrócić uwagę na aktualnie obowiązujące przepisy oświatowe określające rodzaj niepełnosprawności, z uwagi na który wydawane jest dziecku orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego. Nazwy niepełnosprawności muszą być wpisane w brzmieniu obowiązującym w przepisach oświatowych; nie mogą być używane inne sformułowania, nawet jeśli znaczeniowo są tożsame lub podobne.

W rozumieniu przepisów oświatowych uczeń niepełnosprawny to uczeń posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, wydane przez zespół orzekający działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej, z uwagi na niepełnosprawność określoną w przepisach prawa oświatowego. Wydawanie orzeczeń o potrzebie kształcenia specjalnego z sentencją niezgodną z przepisami prawa oświatowego bądź innymi błędami skutkuje poważnymi konsekwencjami. Urząd Kontroli Skarbowej kwestionuje nienależnie pobraną subwencję oświatową, którą gminy muszą oddawać do budżetu państwa. Kwoty nienależnie pobranej subwencji zależą od rodzaju niepełnosprawności ucznia i liczby nieprawidłowo wykazanych uczniów.

1.4. Zadania szkoły i poradni psychologiczno-pedagogicznej

W sytuacji, gdy orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego jest nieprawidłowe, szkoła do której uczęszcza uczeń, informuje o tym rodzica, a ten występuje o wydanie nowego orzeczenia, jednocześnie uchylającego poprzednie, lub odwołuje się od orzeczenia (jeśli nie upłynęło 14 dni od dnia otrzymania orzeczenia przez wnioskodawcę). Odwołanie wnosi się do właściwego terytorialnie kuratora oświaty za pośrednictwem zespołu orzekającego, który je wydał, jeżeli orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wskazuje na niepełnosprawność, która w myśl przepisów oświatowych nie uprawnia dyrektora szkoły/placówki do organizacji kształcenia specjalnego. Dlatego też tak ważna jest weryfikacja orzeczenia, która powinna nastąpić przed przyjęciem dziecka do szkoły, a jeżeli jest ono już uczniem szkoły, to natychmiast po dostarczeniu tego dokumentu przez rodzica. Wówczas jest jeszcze szansa na odwołanie się od orzeczenia, o czym mowa powyżej.

Nie zmienia to jednak faktu, że szkoła czy placówka, posiadając informacje o potrzebach dziecka, zobowiązana jest do udzielenia mu pomocy psychologiczno-pedagogicznej w formach określonych w przepisach tego dotyczących.

Dla dziecka posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego z uwagi na jego niepełnosprawność, przedszkola i szkoły organizują zajęcia rewalidacyjne.

Na pracownikach poradni psychologiczno-pedagogicznych spoczywa ogromna odpowiedzialność, bo ich rzetelność w zakresie znajomości i przestrzegania prawa oświatowego wpływa na funkcjonowanie przedszkoli, szkół i placówek. Hipotetycznie możliwa byłaby taka sytuacja: w klasie jest 5 uczniów z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego. Okazuje się, że wszyscy mają nieprawidłowe zapisy w orzeczeniach, w związku z czym szkoła nie wykazuje ich w SIO, a co za tym idzie, gmina nie dostaje na te dzieci zwiększonej subwencji.

1.5. Podsumowanie

Każda szkoła powinna ustalić procedury kontroli dokumentacji procesu kształcenia i wychowania, w tym organizacji kształcenia specjalnego. Konieczna jest analiza orzeczeń w jednostkach systemu oświaty, również pod kątem zgodności z aktualnie obowiązującymi przepisami oświatowymi, co w efekcie umożliwi jak najpełniejsze zaspokojenie potrzeb ucznia.

W przypadku stwierdzenia nieprawidłowości ważne jest, aby porozmawiać z rodzicem, ponieważ tylko rodzic może zwrócić się do poradni z prośbą o sprostowanie orzeczenia. Jednocześnie szkoła powinna powiadomić pisemnie o stwierdzonych błędach rodziców ucznia, zespół orzekający poradni, która orzeczenie wydała, organ prowadzący oraz kuratora oświaty, który sprawuje nadzór pedagogiczny nad poradnią, która wydała takie orzeczenie.

Jednostka samorządu terytorialnego jako organ prowadzący przedszkola, szkoły i placówki powinna wdrożyć system szkoleń oraz procedury monitorująco-kontrolne, by uniknąć nieprawidłowości.

CZĘŚĆ 2

Opracowanie: Antoni Jeżowski

Zasady finansowania kształcenia są takie same dla wszystkich uczniów. Różnicę stanowi wysokość dotacji, która w przypadku uczniów niepełnosprawnych jest wyższa, uzależniona od rodzaju niepełnosprawności, której przyporządkowana jest waga określona w rozporządzeniu⁶. Zwiększona waga wynika z konieczności uwzględnienia szczególnych potrzeb dziecka z niepełnosprawnością i zapewnienia mu odpowiednich warunków kształcenia.

1. Subwencjonowanie i dotowanie

Jednostki samorządowe poszczególnych szczebli są odpowiedzialne za realizację zadań oświatowych na swoim obszarze. Owo zadanie to „zapewnienie kształcenia, wychowania i opieki, w tym profilaktyki społecznej” w odpowiednich typach szkół i placówek⁷.

Ustawa nie nakazuje jednostkom samorządu terytorialnego (JST) bezwzględnego zakładania i prowadzenia swoich szkół i placówek, ale jedynie, a może aż, realizację zadań oświatowych. Zadanie to mogą więc, zgodnie z zasadą równości podmiotów, wyrażoną choćby w art. 20 Konstytucji RP, wykonywać tak jednostki publiczne, jak prywatne, społeczne, *non profit* i całe ich *spectrum*, jakie wygeneruje życie.

Samorząd terytorialny, jako konstytucyjna forma organizacji państwa i realizacji przez niego zadań publicznych ma zapewnione w ustawie zasadniczej źródła finansowania zadań wykonywanych na trzech poziomach – dwóch lokalnych (gmina i powiat) i regionalnym (województwo).

1.1. Źródło finansowania zadań oświatowych

Zadania oświatowe związane z prowadzeniem przez jednostki samorządu terytorialnego szkół i placówek oświatowych są zadaniem własnym JST. W świetle obowiązujących przepisów zadanie to może być finansowane z części oświatowej subwencji ogólnej oraz z innych źródeł, np. dochodów własnych JST.

⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 grudnia 2014 r. w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w roku 2015 (Dz.U. z 2014, poz. 1977).

⁷ W procedowanym obecnie projekcie ustawy o zmianie ustawy oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy 3134a) przewiduje się doprecyzowanie brzmienia przepisów art. 5 ust. 2 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jednolity Dz.U. z 2004 nr 256, poz. 2572 z późn. zm.), że zapewnienie kształcenia, wychowania i opieki, w tym kształcenia specjalnego i profilaktyki społecznej, jest zadaniem oświatowym.

1.1.1. Subwencja

Mimo że ustawy wielokrotnie posługują się tym terminem, trudno znaleźć jego definicję. W doktrynie prawa finansów publicznych przyjęło się określać **subwencję jako bezzwrotną, niepodlegającą rozliczeniu**, finansową pomoc udzielaną przez państwo w celu zrównoważenia budżetów JST lub partii politycznych.

Subwencja ogólna jest takim narzędziem, dzięki któremu państwo wyrównuje możliwości finansowania obowiązkowych zadań przez poszczególne jednostki samorządu terytorialnego.

Zgodnie z ustawą subwencja ogólna składa się z części wyrównawczej, równoważącej, regionalnej i oświatowej – w odpowiednich proporcjach dla gmin, powiatów i województw. O przeznaczeniu środków otrzymanych z tytułu subwencji ogólnej decyduje organ stanowiący JST⁸. Ustawa określa też sposób naliczania poszczególnych elementów subwencji oraz ich przekazywania.

1.1.2. Subwencja oświatowa – sposób naliczenia

Algorytm wyliczenia subwencji oświatowej opiera się na założeniu, iż środki subwencyjne dzielone są według identycznych kryteriów dla wszystkich jednostek samorządu terytorialnego. W celu doprecyzowania sposobu mierzenia skali finansowania zadań oświatowych realizowanych przez poszczególne JST i dostosowania do nich wysokości subwencji, podstawę jej naliczenia stanowi liczba uczniów przeliczeniowych otrzymanych przez pomnożenie kwoty bazowej oraz zróżnicowanych wag dla wybranych kategorii uczniów (wychowanków) i określonych typów i rodzajów szkół oraz wskaźnika korygującego, uwzględniającego stopień awansu zawodowego nauczycieli⁹.

1.1.3. Standard A w kontekście subwencji oświatowej

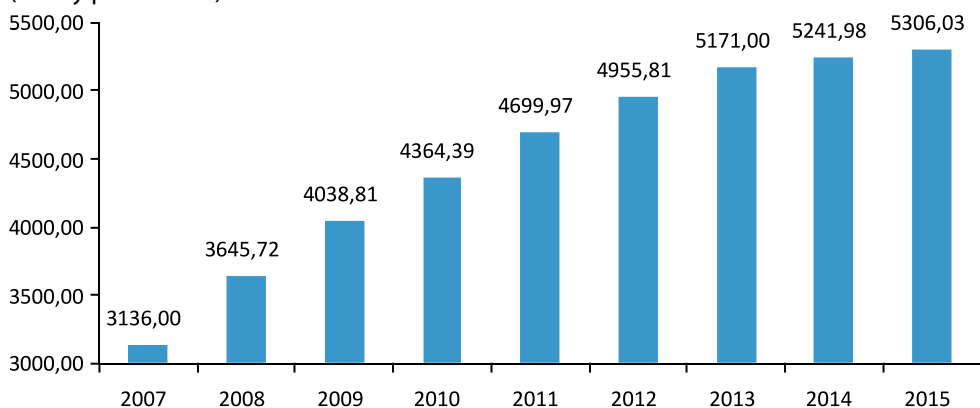
Decentralizacja finansów ma wspierać decentralizację decyzji w zakresie realizacji zadań oświatowych. W uzasadnieniu rozporządzenia ministra edukacji w sprawie podziału części oświatowej subwencji ogólnej stwierdzono, że zaproponowane w projekcie rozporządzenia regulacje opierają się na zastosowaniu zasady, że „pieniądz idzie za uczniem”, co oznacza naliczanie subwencji na podstawie liczby uczniów uczęszczających do szkół i placówek prowadzonych bądź dotowanych przez poszczególne gminy, powiaty i województwa.

Standard A jest kwotą subwencji oświatowej przypadającą na jednego ucznia przeliczeniowego. Ustala się go na podstawie danych bazowego roku szkolnego.

⁸ Art. 7 ust. 1 i 3 ustawy o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 1115 z późn. zm.).

⁹ Załącznik do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w roku 2015, op.cit.

Wykres: Wartość standardu A części oświatowej subwencji ogólnej w latach 2007–2015 (kwoty planowane)

Opracowanie własne A. Jeżowski, na podstawie danych MEN

1.1.4. Subwencja a dotacja

Dotacja, podobnie jak subwencja, jest bezzwrotną formą wsparcia finansowego¹⁰, jest nieodpłatna i udzielana przez państwo innym podmiotom w celu wspierania ich działalności. W przeciwieństwie jednak do subwencji, dotacja ma charakter uznaniowy, tzn. że to organ przydzielający decyduje o jej przyznaniu.

Ustawa o finansach publicznych zdecydowała, że „dotacje są to podlegające szczególnym zasadom rozliczania środki z budżetu państwa, budżetu jednostek JST oraz z państwowych funduszy celowych przeznaczone na podstawie niniejszej ustawy, odrębnych ustaw lub umów międzynarodowych, na finansowanie lub dofinansowanie realizacji zadań publicznych”¹¹.

Gdybyśmy więc mieli w sposób kategoryczny określić różnice między tymi dwiema formami finansowego wspomagania przez budżet państwa realizacji zadań publicznych w JST, to można by próbować ująć to następująco:

Budżet państwa przekazuje	Dotacje:	Subwencję ogólną, w tym części:
Jednostka samorządu terytorialnego otrzymuje	brak	wyrównawczą, równoważącą, regionalną, oświatową
Jednostka samorządu terytorialnego może otrzymać	przedmiotowe, podmiotowe, celowe	brak
Podmiot spoza sektora finansów publicznych może otrzymać od jednostki samorządu terytorialnego lub z budżetu państwa	przedmiotowe, podmiotowe, celowe	brak

Opracowanie własne A. Jeżowski

¹⁰ Dotacja bywa jednak, w określonych sytuacjach, „zwrotna”.

¹¹ Art. 126 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (tekst jednolity Dz.U. z 2013, poz. 885 z późn. zm.).

Z powyższego zestawienia wynika jeszcze jedno spostrzeżenie: dotacje mają charakter fakultatywny, tzn. prawo je dopuszcza, ale nie stanowią obligatoryjnej części dochodowej, zaś subwencja ogólna ma charakter obowiązkowy, choć – zgodnie z metryczką – w konkretnych JST poszczególne jej części, zgodnie z wyliczeniami na podstawie ustawy, mogą wynosić „0” (zero).

1.2. Rodzaje dotacji

Ustawa o finansach publicznych przewiduje możliwość udzielania dotacji:

- celowych,
- podmiotowych,
- przedmiotowych,
- na pierwsze wyposażenie w środki obrotowe.

1.2.1. Dotacja celowa

Ustawa nie definiuje ww. terminu, ograniczając się do stwierdzenia, że „dotacje celowe są to środki przeznaczone na finansowanie lub dofinansowanie zadań z zakresu administracji rządowej oraz innych zadań zleconych JST ustawami, ustawowo określonych zadań, w tym zadań z zakresu mecenatu państwa nad kulturą, realizowanych przez jednostki inne niż JST, [a także] bieżących zadań własnych JST”¹².

1.2.2. Dotacje przedmiotowe i podmiotowe

Dwa kolejne rodzaje dotacji mają swoje definicje: „dotacje przedmiotowe są to środki przeznaczone na dopłaty do określonych rodzajów wyrobów lub usług, kalkulowane według stawek jednostkowych”¹³, zaś „dotacje podmiotowe obejmują środki dla podmiotu wskazanego w odrębnej ustawie lub w umowie międzynarodowej, wyłącznie na dofinansowanie działalności bieżącej w zakresie określonym w odrębnej ustawie lub umowie międzynarodowej”¹⁴.

Dalej ustawa postanawia, że w załącznikach do uchwały budżetowej (w JST) zamieszcza się zestawienie planowanych kwot dotacji udzielanych z budżetu JST, które sporządza się w podziale na dotacje dla jednostek sektora finansów publicznych i dotacje dla jednostek spoza sektora finansów publicznych. W zestawieniu tym wyodrębnia się dotacje przedmiotowe, podmiotowe i celowe związane z realizacją poszczególnych zadań JST.

¹² Art. 127, ibidem.

¹³ Art. 130. ust. 1, ibidem.

¹⁴ Art. 131, ibidem.

2. Charakter dotacji oświatowej w świetle ustawy o finansach publicznych

Artykuły 80 i 90 ustawy o systemie oświaty określają wysokość i sposób naliczania dotacji dla szkół i placówek realizujących zadania oświatowe przez podmioty niebędące związkami publiczno-prawnymi (tj. inne niż jednostki samorządu terytorialnego), w formie publicznej lub niepublicznej. Pamiętać przy tym należy, że w art. 14 ustawy z 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw¹⁵ przyjęto przejściowe, obowiązujące tylko do 31 sierpnia 2015 r. rozwiązania. Przytaczanie w tym miejscu przyjętych tam szczegółowych rozwiązań, z uwagi na ich przejściowy charakter, zaburzyłoby uniwersalny charakter tego poradnika.

Dotacje, o których mowa w ww. artykułach, wymykają się nieco klasyfikacji przyjętej w ustawie o finansach publicznych. Uznając kryteria tam przedstawione, dotacje na realizację zadań oświatowych mają **charakter celowy** – gdyż kierowane są na konkretny cel publiczny, **przedmiotowe** – ponieważ przedmiotem ich naliczania jest uczeń korzystający z określonego rodzaju usługi oświatowej, ale także **podmiotowe** – adresatem dotacji jest podmiot, najczęściej niepubliczny, który w imieniu i na koszt JST realizuje to zadanie.

W literaturze przyjmuje się, za orzecznictwem sądowym, termin „dotacje podmiotowo-celowe”, czasem jako nieuwzględnione w ustawie o finansach publicznych „dotacje oświatowe”, podkreślając tym samym ich odmienny, nieco autonomiczny charakter. Dylemat jest pozorny, gdyż jednoznacznie rozstrzyga go treść rozporządzenia ministra finansów w sprawie klasyfikacji budżetowej, które § 254 definiuje jako „dotację podmiotową z budżetu dla niepublicznej jednostki systemu oświaty”. Szczególnym przypadkiem są tu dotacje refundacyjne, nieznanie przepisom finansów publicznych, a wynikające z art. 80 ust. 8 i art. 90 ust. 8 ustawy oświatowej, w rachunkowości traktowane jednak jako podmiotowe.

W nawiązaniu do przyjętych w prawie oświatowym rozwiązań ustawa o finansach publicznych zdecydowała, że z budżetu JST mogą być udzielane dotacje podmiotowe, o ile odrębne ustawy tak stanowią. Jednocześnie kwoty i zakres dotacji określać powinna uchwała budżetowa, ale stawki dotacji przedmiotowych ustala organ stanowiący JST (wójt, burmistrz, prezydent). Warto znać te ogólne uregulowania, gdyż także sądy, w sytuacjach niejasnych w sprawie dotacji oświatowych, powołują się na te rozwiązania.

Współbrzmi z ustawą o systemie oświaty przepis, który mówi, że podmioty niezaliczane do sektora finansów publicznych i niedziałające w celu osiągnięcia zysku, mogą otrzymywać z budżetu JST dotacje celowe na cele publiczne, związane z realizacją zadań jednostki, a także na dofinansowanie inwestycji związanych z realizacją tych zadań. Zlecenie zadania i udzielenie dotacji następuje zgodnie z przepisami ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, a jeżeli dotyczy ono innych zadań niż określone w tej ustawie – na podstawie umowy JST z dotowanym podmiotem. Ten fragment jest godny odnotowania, jako że wynika z niego, iż nie ma przeszkód, by – obok dotacji oświatowej

¹⁵ Dz.U. z 2013, poz. 827.

– podmioty realizujące zadania oświatowe otrzymywały dodatkowe dotacje na cele publiczne, gdy np. szkoły realizują w środowisku zadania wykraczające poza ich powinności statutowe i zakres objęty finansowaniem w ramach dotacji oświatowej.

W takich przypadkach JST, udzielając dotacji celowej jednostce sektora finansów publicznych, w przypadku gdy odrębne przepisy lub umowa międzynarodowa nie określają trybu i zasad udzielania lub rozliczania tej dotacji, **zawiera umowę**, która określa w szczególności: **wysokość dotacji, cel lub opis zakresu rzeczowego zadania**, na którego realizację są przekazywane środki dotacji, **termin wykorzystania dotacji**, nie dłuższy niż do dnia 31 grudnia danego roku budżetowego oraz **termin i sposób rozliczenia** udzielonej dotacji oraz **termin zwrotu niewykorzystanej części dotacji celowej**, ale termin ten nie może być dłuższy niż ustawowo przyjęte terminy zwrotu. Warto o tym pamiętać, gdyż może to być źródłem dodatkowych środków dla szkoły/placówki, pozyskanych z dobrze już znanego źródła. Nie mniej ta dotacja podlega oddzielnej ewidencji i oddzielnemu rozliczeniu.

3. Sposoby ustalania wysokości dotacji oświatowej

Dotacja oświatowa jest dotacją roczną (na rok kalendarzowy) wypłacaną beneficjentowi w 12 częściach do końca każdego miesiąca, z tym że ostatnia transza do 15 grudnia.

Sposób ustalenia wysokości dotacji sprowadza się do 3 kroków:

1. ustalenia podstawy obliczania dotacji na jednego ucznia jednostki dotowanej przez znalezienie przepisu¹⁶, w którym wyrażono sposób obliczania podstawy dotacji dla jednostki dotowanej,
2. przemnożenia ustalonej zgodnie z pkt. 1 podstawy obliczenia dotacji na jednego ucznia przez współczynnik zawarty w ustawowej konstrukcji tej podstawy, jaki obowiązuje w danym samorządzie (np. w przypadku dotacji dla niepublicznego przedszkola kwotę ustaloną na zasadach z art. 90 ust. 2b przemnaża się przez przyjęty w gminie współczynnik, nie mniejszy niż 75% podstawy)¹⁷,
3. ostatecznie kwotę stanowiącą wysokość należności rocznej wyliczonej na jednego ucznia jednostki dotowanej, należy przemnożyć przez prognozowaną liczbę uczniów tej jednostki w skali roku kalendarzowego, w wyniku czego otrzymamy kwotę dotacji rocznej należnej dotowanej jednostce.

Kwota roczna dotacji	=	Roczna dotacja na 1 ucznia	x	Liczba uczniów w skali roku kalendarzowego
Roczna dotacja na 1 ucznia	=	Podstawa naliczenia dotacji na 1 ucznia	x	Współczynnik

3.1. Podstawa dotacji

Generalnie obliczanie wysokości dotacji musi uwzględniać ustalone w ustawie (patrz wyżej) zasady i kryteria:

- dotacja obliczana w wysokości nie niższej niż kwota przewidziana na jednego ucznia danego typu i rodzaju szkoły w części oświatowej subwencji ogólnej otrzymywanej przez jednostkę samorządu terytorialnego w części oświatowej subwencji ogólnej,
- dotacja obliczana wg wydatków bieżących w jednostce dotującej,
- poprawne obliczenie liczby uczniów w jednostce dotowanej.

¹⁶ Art. 80 lub 90 ustawy o systemie oświaty, op.cit.

¹⁷ Do dnia 31 sierpnia 2015 r. dotacje dla niepublicznych przedszkoli przysługują na każdego ucznia w wysokości nie niższej niż 75% ustalonych w budżecie danej gminy wydatków bieżących ponoszonych w przedszkolach publicznych w przeliczeniu na jednego ucznia, pomniejszonych o opłaty za korzystanie z wychowania przedszkolnego oraz za wyżywienie, stanowiące dochody budżetu gminy, z tym że na ucznia niepełnosprawnego w wysokości nie niższej niż kwota przewidziana na niepełnosprawnego ucznia przedszkola w części oświatowej subwencji ogólnej otrzymywanej przez gminę, pod warunkiem, że osoba prowadząca niepubliczne przedszkole poda organowi właściwemu do udzielania dotacji informację o planowanej liczbie uczniów nie później niż do dnia 30 września roku poprzedzającego rok udzielania dotacji. W przypadku braku na terenie gminy przedszkola publicznego, podstawą do ustalenia wysokości dotacji są wydatki bieżące ponoszone przez najbliższą gminę na prowadzenie przedszkola publicznego (art. 14 ust. 1 ustawy z 13 czerwca 2013 roku).

3.2. Dotacja obliczana wg wagi

Dotację obliczaną na podstawie standardu A, współczynnika D_i oraz wagi z subwencji oświatowej stosuje się przede wszystkim dla dzieci objętych wczesnym wspomaganie rozwoju, uczniów niepełnosprawnych, uczniów realizujących obowiązek szkolny oraz dla uczniów szkoły publicznej w przypadku, gdy dotująca JST nie prowadzi danego typu szkoły. W tym przypadku najważniejszy jest wybór właściwej wagi¹⁸. Należy posłużyć się wagami przyjętymi w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla JST¹⁹.

3.3. Dotacja naliczana wg wydatków bieżących

Kryterium naliczania dotacji wg wydatków bieżących jest nieco bardziej skomplikowane. W myśl przepisów ustawy o finansach publicznych, wydatki bieżące jednostek budżetowych obejmują: wynagrodzenia i uposażenia osób zatrudnionych w jednostkach budżetowych oraz składki naliczane od tych wynagrodzeń i uposażeń, zakupy towarów i usług, koszty utrzymania oraz inne wydatki związane z funkcjonowaniem jednostek budżetowych i realizacją ich statutowych zadań oraz koszty zadań zleconych do realizacji jednostkom zaliczanym i niezaliczanym do sektora finansów publicznych, z wyłączeniem organizacji pozarządowych²⁰. Jednocześnie wymienione w załączniku nr 4 do rozporządzenia Ministra Finansów z 2010 r. w sprawie szczegółowej klasyfikacji dochodów, wydatków, przychodów i rozchodów oraz środków pochodzących ze źródeł zagranicznych obejmują kilkadziesiąt paragrafów z grupy 400, których wymienienie tutaj, ze względu na obszerność i szczegółowość zapisów, miałyby się z celem. Oznacza to, że organ dotujący musi wziąć pod uwagę ponoszone w tym obszarze wydatki z bardzo ważnym zastrzeżeniem: ustawa o systemie oświaty w niektórych pozycjach art. 80 i art. 90 wyłącza wybrane dochody budżetu JST wydatkowane w przedszkolach, których w owych obliczeniach nie należy uwzględniać, pomniejszając wydatki bieżące o wskazane w ustawie kategorie dochodów (opłaty za korzystanie z wychowania przedszkolnego oraz za wyżywienie, stanowiące dochody budżetu gminy). Są to np. opłaty za korzystanie z wychowania przedszkolnego oraz za wyżywienie²¹. Od 2014 r. na podstawie art. 22ae ustawy o systemie oświaty gminy otrzymują z budżetu państwa dotację określaną mianem „dotacji podręcznikowej”. Środki z niej pochodzące gmina przekazuje również w formie dotacji celowej dla szkół podstawowych i gimnazjów prowadzonych przez osoby fizyczne i prawne. Oznacza to, że szkoła prowadzona przez osobę fizyczną lub prawną otrzymuje aktualnie z budżetu gminy dwie dotacje. Dotację podmiotową (oświatową) oraz dotację celową na zakup podręczników, materiałów edukacyjnych i ćwiczeń.

¹⁸ Tylko w przypadku dzieci objętych wczesnym wspomaganie.

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w roku 2015, op.cit.

²⁰ Art. 124 ust. 3 ustawy o systemie oświaty, op.cit.

²¹ Art. 80 ust. 2, 2b, 2d, ibidem.

3.4. Ustalenie liczby uczniów

Ustawa o systemie oświaty mówi o tym, iż dotacja liczona jest na każdego ucznia, za-uwzględnić jednak należy, iż występują tu dwa istotne momenty liczenia wynikające z ustawy i orzecznictwa sądów. Pierwszy to ten, gdy osoba prowadząca przedszkole, szkołę lub placówkę jest zobowiązana do 30 września roku poprzedzającego rok udzielenia dotacji do podania informacji o planowanej liczbie uczniów. Informacja ta jest oświadczeniem wiedzy, obejmującej niezbędne dane do obliczenia dotacji. Drugi to ten, że wypłacana dotacja przysługuje na faktyczną liczbę uczniów lub wychowanków. Stąd JST ustalają różne okresy, w których osoby prowadzące (z ich upoważnienia dyrektorzy szkół i placówek), na bieżąco, co miesiąc, co kwartał lub w innych terminach informują podmiot dotujący o faktycznej liczbie uczniów/wychowanków zapisanych w danym okresie w dokumentacji szkolnej.

Kluczową kwestią pozostaje również ustalenie faktycznej liczby uczniów, w oparciu o którą określana jest wysokość dotacji. Pojęcie to budzi pewne wątpliwości, gdyż nie zostało w ustawie zdefiniowane. *W aktualnym stanie prawnym wydaje się, iż najbardziej sensownym i racjonalnym rozwiązaniem przedstawionego problemu interpretacji „faktycznej liczby uczniów” przy przekazywaniu dotacji podmiotowej przedszkolu niepublicznemu będzie kryterium w postaci umowy o charakterze cywilno-prawnym zawartej między placówką a rodzicem, której jednym z podstawowych elementów jest termin, na jaki jest zawarta, oraz klauzula określająca możliwość jej skutecznego rozwiązania*²². Przedstawione rozwiązanie zasługuje na ujęcie w normy powszechnie obowiązujące w kontekście licznych problemów wynikających z ustalenia faktycznej liczby uczniów.

Warto w tym miejscu również podkreślić, że zgodnie z orzeczeniami sądów, czasowa absencja dziecka w jednostce systemu oświaty (np. z powodu choroby) nie wpływa na wysokość dotacji na to dziecko.

W szczególnie uzasadnionych przypadkach rada gminy, w drodze uchwały, może wyrazić zgodę na udzielenie dotacji w wysokości wyższej niż określona jako minimalna dla przedszkola publicznego prowadzonego przez podmiot spoza budżetu państwa lub JST²³.

²² Stanowisko RIO w Zielonej Górze V-070-030/10 z dnia 8 marca 2010 r.

²³ Ustawa o systemie oświaty, op.cit.

4. Finansowanie oświaty publicznej, w tym oświaty publicznej, dla której organem prowadzącym nie jest jednostka samorządu terytorialnego, i oświaty niepublicznej

4.1. Ogólne zasady finansowania zadań oświatowych

Kwestia finansowania zadań oświatowych może być rozpatrywana przynajmniej z dwóch punktów odniesienia: pierwszy to finansowanie zadań publicznych jako takich i drugi to finansowanie zadań w ramach specyficznej, bo w sporym zakresie obowiązkowej usługi oświatowej. W preambule Konstytucji RP postanowiono m.in., że prawa podstawowe dla państwa oparte są na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości, współdziałaniu władz, dialogu społecznym oraz na zasadzie pomocniczości umacniającej uprawnienia obywateli i ich wspólnot. Szczególna w tym miejscu jest owa zasada pomocniczości, czyli subsydiarności, polegająca na tym, że każdy poziom podmiotów wykonujących zadania publiczne ma prawo do tego, by poziom wyższy udzielił mu wszelkiej pomocy – organizacyjnej, prawnej czy finansowej. Prawo to dotyczy na przykład relacji państwo-gmina, ale i gmina – inna, niepubliczna jednostka, acz realizująca zadanie publiczne.

Zadania publiczne służące zaspokajaniu potrzeb wspólnoty samorządowej, w tym zadania edukacyjne, są wykonywane przez JST jako zadania własne²⁴. I to właśnie je JST może przekazywać do realizacji własnym jednostkom organizacyjnym (np. jednostkom budżetowym), ale także obcym jednostkom spoza sektora finansów publicznych.

Co wchodzi w zakres tych zadań, określa nie tylko ustawa o systemie oświaty, ale też inne akty prawa materialnego oraz rozporządzenia. Ustawa zdecydowała, że „przedszkola, szkoły i placówki publiczne zakładane i prowadzone przez ministrów i JST są jednostkami budżetowymi. Zasady gospodarki finansowej tych szkół, przedszkoli i placówek określają odrębne przepisy”²⁵. Zatem, sięgając do owych przepisów, zauważyć należy, że w toku wykonywania budżetu JST obowiązują ustawowe zasady gospodarki finansowej, w tym m.in. i te, że dokonywanie wydatków następuje w granicach kwot określonych w planie finansowym, z uwzględnieniem prawidłowo dokonanych przeniesień i zgodnie z planowanym przeznaczeniem, w sposób celowy i oszczędny, z zachowaniem zasady uzyskiwania najlepszych efektów z danych nakładów, a zlecanie zadań powinno następować na zasadzie wyboru najkorzystniejszej oferty, z uwzględnieniem przepisów o zamówieniach publicznych, a w odniesieniu do organizacji pozarządowych²⁶ pamiętać należy, iż „prawo realizacji zadań finansowanych ze środków publicznych przysługuje ogółowi podmiotów”²⁷. Jednocześnie „podmioty niezaliczane do sektora finansów publicznych i niedziałające w celu osiągnięcia zysku mogą otrzymywać z budżetu JST dotacje celowe na cele

²⁴ Art. 166. ust. 1 ustawy o systemie oświaty, op.cit.

²⁵ Art. 79 ust. 1, ibidem.

²⁶ Art. 254 ustawy o finansach publicznych, op.cit.

²⁷ Art. 43, ibidem.

publiczne, związane z realizacją zadań tej jednostki, a także na dofinansowanie inwestycji związanych z realizacją tych zadań”²⁸.

Kluczową postacią w publicznej oświatowej jednostce budżetowej jest dyrektor szkoły, który może, w celu realizacji zadań, zaciągać zobowiązania pieniężne do wysokości kwot wydatków określonych w zatwierdzonym planie finansowym jednostki. Nie mniej należy pamiętać, że plan dochodów ujęty w uchwale budżetowej JST stanowi prognozę gromadzonych dochodów, a w zakresie wydatków – nieprzekraczalny limit oraz stanowi podstawę gospodarki finansowej jednostki²⁹. Tak więc, zadania realizowane w sektorze publicznym finansowane są na zasadzie zaciągania zobowiązań u dostawców towarów i usług, a następnie „wykupywania” ich przez budżet JST w terminach ustalonych na podstawie ustawy o rachunkowości i w ramach przyjętych w planie finansowym limitów rocznych. Limity te obowiązują także w momencie ich zaciągania, gdyż wyjście poza nie traktowane jest jako naruszenie dyscypliny finansów publicznych.

I jest to kolejny obszar uregulowany ustawą. Wszelkie działania na finansach publicznych wymagają swoistej dyscypliny i trzymania się litery prawa. Zasada ta dotyczy nie tylko jednostek sektora finansów publicznych, ale też wszystkich, którzy z nich korzystają, czyli np. sektora spoza związków publiczno-prawnych w zakresie rozliczania dotacji na realizowanie zadań oświatowych.

4.2. Zasady finansowania w świetle ustawy o systemie oświaty

Podstawowe zasady finansowania oświaty publicznej, w tym oświaty publicznej, dla której organem prowadzącym nie jest JST, i oświaty niepublicznej wyznaczają przepisy artykułów 80 i 90 ustawy o systemie oświaty. Tabelarycznie, a więc w miarę przejrzystość, można zaprezentować to jak niżej.

²⁸ Art. 221 ust. 1, ibidem.

²⁹ §9 ust. 2 rozporządzenia Ministra Finansów z 7 grudnia 2010 r. w sprawie sposobu prowadzenia gospodarki finansowej jednostek budżetowych i samorządowych zakładów budżetowych, (Dz.U. z 2010 nr 241, poz. 1616 z późn. zm.).

W zakresie oświaty publicznej:

Typ/podtyp szkoły/placówki	Wysokość dotacji	Przeznaczenie dotacji	Podmiot dotujący
Przedszkola publiczne	Na każdego ucznia z budżetu gminy dotację w wysokości równej wydatkom bieżącym przewidzianym na jednego ucznia w przedszkolach publicznych prowadzonych przez gminę, pomniejszonym o opłaty za korzystanie z wychowania przedszkolnego oraz za żywienia, stanowiące dochody budżetu gminy, z tym że na ucznia niepełnosprawnego w wysokości nie niższej niż kwota przewidziana na niepełnosprawnego ucznia przedszkola w części oświatowej subwencji ogólnej otrzymywanej przez JST. W przypadku braku na terenie gminy przedszkola prowadzonego przez gminę, podstawą do ustalenia wysokości dotacji są wydatki bieżące ponoszone przez najbliższą gminę na prowadzenie przedszkoli publicznych. Dla wychowanka przedszkola niebędącego mieszkańcem gminy dotującej to przedszkole, gmina, której mieszkańcem jest ten uczeń, pokrywa koszty dotacji, pomniejszonej także o kwotę dotacji, z budżetu państwa otrzymanej na ucznia przez gminę dotującą przedszkole, do którego uczęszcza uczeń.	Dotacje mogą być wykorzystane wyłącznie na: 1. pokrycie wydatków bieżących szkół, przedszkoli, innych form wychowania przedszkolnego i placówek, obejmujących każdy wydatek poniesiony na cele działalności szkoły, innej formy wychowania przedszkolnego lub placówki, w tym na wynagrodzenie osoby fizycznej prowadzącej szkołę, przedszkole, inną formę wychowania przedszkolnego lub placówkę, jeżeli odpowiednio pełni funkcję dyrektora szkoły lub placówki albo prowadzi zajęcia w innej formie wychowania przedszkolnego, z wyjątkiem wydatków na inwestycje i zakupy inwestycyjne, zakup i objęcie akcji i udziałów lub wniesienie wkładów do spółek prawa handlowego; 2. zakup środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych, obejmujących: a) książki i inne zbiory biblioteczne, b) środki dydaktyczne służące procesowi dydaktyczno-wychowawczemu realizowanemu w szkołach, przedszkolach i placówkach, c) sprzęt rekreacyjny i sportowy, d) meble, e) pozostałe środki trwałe oraz wartości niematerialne i prawne o wartości nieprzekraczającej wielkości ustalonej w przepisach o podatku dochodowym od osób prawnych, dla których odpisy amortyzacyjne są uznawane za koszt uzyskania przychodu w 100% ich wartości, w momencie oddania do użytkowania.	Gmina; w szczególności uzasadnionych przypadkach rada gminy, w drodze uchwały, może wyrazić zgodę na udzielenie dotacji w wysokości wyższej niż wysokość określona wg zasad podanych obok. Rada gminy w uchwale ustala okres udzielania tej dotacji.
Publiczne inne formy wychowania przedszkolnego	Na każdego ucznia objętego tą formą wychowania przedszkolnego dotację z budżetu gminy w wysokości nie niższej niż 50% wydatków bieżących przewidzianych na jednego ucznia w przedszkolu publicznym prowadzonym przez gminę, pomniejszonych o opłaty za korzystanie z wychowania przedszkolnego oraz za żywienia, stanowiące dochody budżetu gminy, z tym że na ucznia niepełnosprawnego w wysokości nie niższej niż kwota przewidziana na niepełnosprawnego ucznia przedszkola w części oświatowej subwencji ogólnej otrzymywanej przez gminę. W przypadku braku na terenie gminy przedszkola publicznego podstawą do ustalenia wysokości dotacji są wydatki bieżące ponoszone przez najbliższą gminę na prowadzenie przedszkola publicznego. Na każdego ucznia objętego tą formą wychowania przedszkolnego pokrycie kosztów dotacji do wysokości iloczynu kwoty wydatków bieżących stanowiących w gminie dotującej podstawę ustalenia wysokości dotacji dla form wychowania przedszkolnego w przeliczeniu na jednego ucznia, pomniejszonych o opłaty za korzystanie z wychowania przedszkolnego oraz za żywienia, stanowiące dochody budżetu gminy, a także o kwotę dotacji z budżetu państwa, otrzymanej na ucznia przez gminę dotującą inną formę wychowania przedszkolnego, do której uczęszcza uczeń, i wskaźnika procentowego ustalonego na potrzeby dotowania form wychowania przedszkolnego w gminie zobowiązanej do pokrycia kosztów udzielonej dotacji. W przypadku braku innej formy wychowania przedszkolnego na terenie gminy zobowiązanej do pokrycia kosztów udzielonej dotacji, gmina ta pokrywa koszty udzielonej dotacji w wysokości równej 50% wydatków bieżących, pomniejszonych o opłaty za korzystanie z wychowania przedszkolnego oraz za żywienia, stanowiące dochody budżetu gminy, a także o kwotę dotacji z budżetu państwa, otrzymanej na ucznia przez gminę dotującą inną formę wychowania przedszkolnego, do której uczęszcza uczeń, stanowiących w gminie dotującej podstawę udzielenia dotacji dla form wychowania przedszkolnego w przeliczeniu na jednego ucznia.		

Publiczne przedszkola, inne formy wychowania przedszkolnego, szkoły podstawowe oraz ośrodki, a także publiczne poradnie psychologiczno-pedagogiczne prowadzące wczesne wspomaganie rozwoju dziecka prowadzone przez osoby prawne inne niż JST i osoby fizyczne	Nie niższa niż kwota przewidziana na jedno dziecko objęte wczesnym wspomaganie rozwoju w części oświatowej subwencji ogólnej dla JST.		Gmina lub powiat
Publiczne szkoły	Na każdego ucznia dotację z budżetu JST obowiązanej do prowadzenia odpowiedniego typu i rodzaju szkół w wysokości równej wydatkom bieżącym przewidzianym na jednego ucznia w szkołach tego samego typu i rodzaju prowadzonych przez JST, nie niższej jednak niż kwota przewidziana na jednego ucznia szkoły publicznej danego typu i rodzaju w części oświatowej subwencji ogólnej dla JST. W przypadku nieprowadzenia przez JST szkoły tego samego typu i rodzaju podstawą ustalenia wysokości dotacji jest kwota przewidziana na jednego ucznia szkoły publicznej danego typu i rodzaju w części oświatowej subwencji ogólnej dla JST.		Gmina, powiat
Placówki publiczne	Na każdego wychowanka dotację z budżetu powiatu w wysokości równej wydatkom bieżącym przewidzianym na jednego wychowanka w placówkach tego samego rodzaju prowadzonych przez powiat, jednak nie niższej od kwoty przewidzianej na jednego wychowanka placówki tego rodzaju w części oświatowej subwencji ogólnej dla JST. W przypadku nieprowadzenia przez powiat placówki publicznej danego rodzaju podstawą ustalenia wysokości dotacji jest kwota przewidziana na jednego wychowanka placówki tego rodzaju w części oświatowej subwencji ogólnej dla JST.		Powiat
Placówki publiczne	Na zasadach ustalonych przez radę powiatu.		Powiat
Szkoły publiczne prowadzące kwalifikacyjne kursy zawodowe otrzymują na każdego słuchacza kursu, który zdał egzamin potwierdzający kwalifikacje w zawodzie w zakresie danej kwalifikacji prowadzone przez osobę prawną niebędącą JST lub osobę fizyczną	Nie niższa niż kwota przewidziana na jednego słuchacza kwalifikacyjnego kursu zawodowego w części oświatowej subwencji ogólnej dla JST.		Powiat

W zakresie oświaty niepublicznej, także z uprawnieniami szkół publicznych:

Typ/podtyp szkoły/placówki	Wysokość dotacji	Przeznaczenie dotacji	Podmiot dotujący
Niepubliczne przedszkola, inne formy wychowania przedszkolnego, szkoły podstawowe oraz ośrodki, a także niepubliczne poradnie psychologiczno-pedagogiczne, które prowadzą wczesne wspomaganie rozwoju dziecka	Nie niższa niż kwota przewidziana na jedno dziecko objęte wczesnym wspomaganiem rozwoju w części oświatowej subwencji ogólnej dla JST.	Dotacje mogą być wykorzystane wyłącznie na: 1. pokrycie wydatków bieżących szkół, przedszkoli, innych form wychowania przedszkolnego i placówek, obejmujących każdy wydatek poniesiony na cele działalności szkoły, przedszkola, innej formy wychowania przedszkolnego lub placówki, w tym na wynagrodzenie osoby fizycznej prowadzącej szkołę, przedszkole, inną formę wychowania przedszkolnego lub placówkę, jeżeli odpowiednio pełni funkcję dyrektora szkoły, przedszkola lub placówki albo prowadzi zajęcia w innej formie wychowania przedszkolnego, z wyjątkiem wydatków na inwestycje i zakupy inwestycyjne, zakup i objęcie akcji i udziałów lub wniesienie wkładów do spółek prawa handlowego; 2. zakup środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych, obejmujących: a) książki i inne zbiory biblioteczne, b) środki dydaktyczne służące procesowi dydaktyczno-wychowawczemu realizowanemu w szkołach, przedszkolach i placówkach, c) sprzęt sportowy i rekreacyjny, d) meble, e) pozostałe środki trwałe oraz wartości niematerialne i prawne o wartości nieprzekraczającej wielkości ustalonej w przepisach o podatku dochodowym od osób prawnych, dla których odpisy amortyzacyjne są uznawane za koszt uzyskania przychodu w 100% ich wartości, w momencie oddania do użytkowania.	Gmina
Niepubliczne szkoły podstawowe specjalne i gimnazja specjalne oraz szkoły ponadgimnazjalne o uprawnieniach szkół publicznych, w tym z oddziałami integracyjnymi			Powiat
Szkoły niepubliczne o uprawnieniach szkół publicznych, w których realizowany jest obowiązek szkolny lub obowiązek nauki	Nie niższa niż kwota przewidziana na jednego ucznia danego typu i rodzaju szkoły w części oświatowej subwencji ogólnej otrzymywanej przez JST.		Gmina
Niepubliczne przedszkola	Nie niższa niż 75% ustalonych w budżecie danej gminy wydatków bieżących ponoszonych w przedszkolach publicznych w przeliczeniu na jednego ucznia, z tym że na ucznia niepełnosprawnego w wysokości nie niższej niż kwota przewidziana na niepełnosprawnego ucznia przedszkola i oddziału przedszkolnego w części oświatowej subwencji ogólnej otrzymywanej przez JST.		Gmina

	Jeżeli do takiego przedszkola uczęszcza uczeń niebędący mieszkańcem gminy dotującej to przedszkole, gmina, której mieszkańcem jest ten uczeń, pokrywa koszty dotacji udzielonej zgodnie jw. do wysokości iloczynu kwoty wydatków bieżących stanowiących w gminie dotującej podstawę ustalenia wysokości dotacji dla przedszkoli niepublicznych w przeliczeniu na jednego ucznia, i wskaźnika procentowego ustalonego na potrzeby dotowania niepublicznych przedszkoli w gminie zobowiązanej do pokrycia kosztów udzielonej dotacji. W przypadku braku niepublicznego przedszkola na terenie gminy zobowiązanej do pokrycia kosztów udzielonej dotacji, gmina ta pokrywa koszty udzielonej dotacji w wysokości równej 75% wydatków bieżących stanowiących w gminie dotującej podstawę udzielenia dotacji dla przedszkoli niepublicznych w przeliczeniu na jednego ucznia.		Gmina
Inne formy wychowania przedszkolnego	Nie niższa niż 40% wydatków bieżących ponoszonych na jednego ucznia w przedszkolu publicznym prowadzonym przez gminę, z tym że na ucznia niepełnosprawnego w wysokości nie niższej niż kwota przewidziana na niepełnosprawnego ucznia przedszkola i oddziału przedszkolnego w części oświatowej subwencji ogólnej otrzymywanej przez gminę. W przypadku braku na terenie gminy przedszkola publicznego podstawą do ustalenia wysokości dotacji są wydatki bieżące ponoszone przez najbliższą gminę na prowadzenie przedszkola publicznego.		Gmina
	Jeżeli niepubliczną formą wychowania przedszkolnego jest objęty uczeń niebędący mieszkańcem gminy dotującej tę formę wychowania przedszkolnego, gmina, której mieszkańcem jest ten uczeń, pokrywa koszty udzielonej dotacji do wysokości iloczynu kwoty wydatków bieżących stanowiących w gminie dotującej podstawę ustalenia wysokości dotacji dla niepublicznych form wychowania przedszkolnego w przeliczeniu na jednego ucznia i wskaźnika procentowego ustalonego na potrzeby dotowania niepublicznych form wychowania przedszkolnego w gminie zobowiązanej do pokrycia kosztów udzielonej dotacji. W przypadku braku niepublicznej formy wychowania przedszkolnego na terenie gminy zobowiązanej do pokrycia kosztów udzielonej dotacji, gmina ta pokrywa koszty udzielonej dotacji w wysokości równej 40% wydatków bieżących stanowiących w gminie dotującej podstawę udzielenia dotacji dla niepublicznych form wychowania przedszkolnego w przeliczeniu na jednego ucznia.		Gmina

Szkoły niepubliczne o uprawnieniach szkół publicznych niewymienione wyżej (szkoły dla dorosłych i szkoły policealne)	Na każdego ucznia uczestniczącego w co najmniej 50% obowiązkowych zajęć edukacyjnych w danym miesiącu, w wysokości nie niższej niż 50% ustalonych w budżecie odpowiednio danej gminy lub powiatu wydatków bieżących ponoszonych w szkołach publicznych tego samego typu i rodzaju w przeliczeniu na jednego ucznia. W przypadku braku na terenie gminy lub powiatu szkoły publicznej danego typu i rodzaju podstawą do ustalenia wysokości dotacji są wydatki bieżące ponoszone przez najbliższą gminę lub powiat na prowadzenie szkoły publicznej danego typu lub rodzaju.		Powiat
Placówki niepubliczne	Na każdego wychowanka dotację z budżetu powiatu w wysokości nie niższej niż kwota przewidziana na jednego wychowanka tego rodzaju placówki w części oświatowej subwencji ogólnej dla danej jst, a w przypadku niepublicznych ośrodków umożliwiających realizację obowiązku przygotowania przedszkolnego, obowiązku szkolnego i obowiązku nauki dzieciom i młodzieży, a także dzieciom i młodzieży z upośledzeniem umysłowym z niepełnosprawnościami sprzężonymi, w wysokości nie niższej niż kwota przewidziana na jednego wychowanka tego rodzaju ośrodków w części oświatowej subwencji ogólnej dla JST.		Powiat
Szkoły niepubliczne nieposiadające uprawnień szkoły publicznej oraz placówki niepubliczne	Mogą otrzymywać dotacje z budżetu powiatu.		Powiat
Niepubliczne szkoły artystyczne o uprawnieniach szkół publicznych	Na każdego ucznia w wysokości nie niższej niż kwota wydatków bieżących ustalonych dla szkół tego samego typu prowadzonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w przeliczeniu na jednego ucznia.		Budżet państwa
Niepubliczne szkoły artystyczne o uprawnieniach szkół publicznych – inne	Na każdego ucznia uczestniczącego w co najmniej 50% obowiązkowych zajęć edukacyjnych w danym miesiącu, w wysokości nie niższej niż 50% wydatków bieżących ustalonych dla szkół tego samego typu prowadzonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w przeliczeniu na jednego ucznia.		Budżet państwa
Niepubliczne szkoły artystyczne bez uprawnień szkół publicznych	Mogą otrzymywać dotacje.		Budżet państwa
Niepubliczne szkoły ponadgimnazjalne prowadzące kwalifikacyjne kursy zawodowe	Na każdego słuchacza kursu, który zdał egzamin potwierdzający kwalifikacje w zawodzie w zakresie danej kwalifikacji, dotację z budżetu powiatu w wysokości nie niższej niż kwota przewidziana na jednego słuchacza kwalifikacyjnego kursu zawodowego w części oświatowej subwencji ogólnej dla JST.		Budżet państwa

Opracowanie własne A. Jeżowski

Ustawa określa więc minimalne kwoty dotacji, które zawierają się między 40% wydatków bieżących na jednego wychowanka przedszkola w gminie przy dotowaniu innej niepublicznej formy wychowania przedszkolnego, poprzez 50% analogicznie liczonych wydatków dla niektórych szkół niepublicznych o uprawnieniach szkół publicznych oraz w publicznej innej formie wychowania przedszkolnego, 75% dla niepublicznych przedszkoli, aż po 100% ponoszonych w gminie kosztów wychowania przedszkolnego lub kwot przewidzianych na jednego ucznia/wychowanka w części oświatowej subwencji ogólnej dla JST. Warto dodać, że wielkości te są minimalne i organ dotujący zawsze może podjąć decyzję o zwiększeniu przyznanej dotacji.

4.3. Finansowanie przedszkoli i innych form wychowania przedszkolnego

Na dofinansowanie zadań w zakresie wychowania przedszkolnego, m.in. na zrekompensowanie gminie niższych dochodów w związku ze zmniejszeniem opłat ponoszonych przez rodziców, na tworzenie dodatkowych miejsc wychowania przedszkolnego, na podnoszenie jakości edukacji przedszkolnej czy na ponadprogramowe godziny zajęć z wychowankami – gmina otrzymuje dotację celową z budżetu państwa, która może być wykorzystana wyłącznie na dofinansowanie wydatków bieżących związanych z realizacją tych zadań. Podziału tych środków dokonuje minister edukacji narodowej.

4.3.1. Ustalenie wysokości dotacji dla gminy

Wysokość dotacji dla danej gminy jest obliczana jako iloczyn kwoty rocznej oraz liczby dzieci korzystających z wychowania przedszkolnego na obszarze danej gminy, ustalonej na podstawie danych systemu informacji oświatowej według stanu na dzień 30 września roku poprzedzającego rok udzielenia dotacji.

Dotacja obowiązuje w stosunku do publicznych przedszkoli, oddziałów przedszkolnych i innych form wychowania przedszkolnego, ale zgodnie z treścią §3 ust. 1 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 13 sierpnia 2013 r. w sprawie udzielania gminom dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie zadań w zakresie wychowania przedszkolnego *Dyrektor publicznego przedszkola, publicznej lub niepublicznej szkoły podstawowej, niepublicznego przedszkola, o którym mowa w art. 90 ust. 1b ustawy, a także osoba kierująca publiczną inną formą wychowania przedszkolnego lub niepubliczną inną formą wychowania przedszkolnego, o której mowa w art. 90 ust. 1c ustawy, przekazuje wójtowi (burmistrzowi, prezydentowi miasta) do dnia 15 maja roku szkolnego poprzedzającego rok szkolny, na który została przeprowadzona rekrutacja, informację zawierającą listę dzieci, którym gmina ma obowiązek zapewnić możliwość korzystania z wychowania przedszkolnego, nieprzyjętych do przedszkola lub innej formy wychowania przedszkolnego. Przepis ten wejdzie w życie 1 września 2015 roku.*

4.3.2. Warunki otrzymania dotacji przez przedszkole niepubliczne

Przedszkola niepubliczne mogą także otrzymywać dotację, o której wyżej, jednak po spełnieniu warunków określonych w art. 90 ust. 1b ustawy o systemie oświaty. Należy do nich w szczególności:

- czas bezpłatnego nauczania, wychowania i opieki nie może być krótszy niż czas bezpłatnego nauczania, wychowania i opieki ustalony przez radę gminy dla publicznych przedszkoli prowadzonych przez gminę, ponadto, przedszkole:

- będzie pobierać opłaty za korzystanie z wychowania przedszkolnego nie wyższe niż opłaty ustalone przez radę gminy,
- będzie prowadzić dokumentację przebiegu nauczania, wychowania i opieki ustaloną dla przedszkoli publicznych,
- zapewni liczbę uczniów w oddziale przedszkolnym nieprzekraczającą maksymalnej liczby uczniów w oddziale przedszkola publicznego, określonej w odrębnych przepisach,
- zapewni uczniom pomoc psychologiczno-pedagogiczną,
- będzie stosować zasady rekrutacji obowiązujące w zakresie przyjmowania do publicznych przedszkoli.

Postanowienia te opatrzone są zastrzeżeniem, że na ucznia niepełnosprawnego dotacja może być przyznana w wysokości nie niższej niż kwota przewidziana na niepełnosprawnego ucznia przedszkola w części oświatowej subwencji ogólnej otrzymywanej przez JST.

Wiążą się z tym inne uregulowania wprowadzone nowelizacją z 13 czerwca 2013 roku ustawy o systemie oświaty porządkujące organizację publicznego wychowania przedszkolnego, które to umożliwiają łączenia przedszkoli w zespoły, a także przekształcanie innej formy wychowania przedszkolnego w przedszkole z pominięciem procedury jej likwidacji. W celu ujednolicenia organizacji pracy oddziałów funkcjonujących w przedszkolu oraz oddziałów przedszkolnych w szkole podstawowej wprowadzono możliwość przekształcania tych ostatnich w przedszkola działające w zespołach ze szkołami podstawowymi, z zastosowaniem uproszczonej procedury przekształcenia.

Zgodnie z nowymi uregulowaniami oddziały przedszkolne działające w szkołach podstawowych z mocy prawa staną się z dniem 1 września 2016 r. przedszkolami. Z tym samym dniem powstałe w ten sposób przedszkola z mocy prawa zostaną połączone w zespoły ze szkołami podstawowymi, w których działały dotychczas oddziały przedszkolne.

4.3.3. Zrównanie przedszkoli niepublicznych z publicznymi

Istotne zmiany wdrażane są na styku przedszkoli samorządowych z przedszkolami niepublicznymi, które *de facto* mogą zostać włączone w sieć gminnych przedszkoli. W art. 14 dodano m.in. ust. 4a i 4b³⁰, w których czytamy, że zadanie zapewnienia miejsca dzieciom w wieku przedszkolnym jest wykonywane przez gminę przez zapewnienie dziecku możliwości korzystania z wychowania przedszkolnego m.in. w niepublicznym przedszkolu lub niepublicznej innej formie wychowania przedszkolnego położonych na obszarze gminy. Takie uregulowanie po raz pierwszy zrównuje podmioty publiczne i niepubliczne w zakresie wykonywania zadań w obszarze szeroko pojętej oświaty.

4.3.4. Obowiązek zapewnienia miejsca w przedszkolu

W myśl ust. 4b jeżeli liczba dzieci, którym gmina ma obowiązek zapewnić możliwość korzystania z wychowania przedszkolnego, zamieszkałych na obszarze danej gminy, zgłoszonych podczas rekrutacji do publicznego przedszkola, publicznej innej formy wychowania przedszkolnego, niepublicznego przedszkola lub niepublicznej innej formy wychowania przedszkolnego przewyższy liczbę miejsc w tym przedszkolu lub tej innej formie

³⁰ Zapis zacznie obowiązywać od 1 września 2017 r.

wychowania przedszkolnego, dyrektor przedszkola [...] wszczyną procedurę, w wyniku której wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany pisemnie wskazać rodzicom inne publiczne albo niepubliczne przedszkole, albo publiczną lub niepubliczną inną formę wychowania przedszkolnego, które mogą przyjąć dziecko. Czas pracy wskazanego przez wójta innego publicznego [...] albo niepublicznego przedszkola, albo niepublicznej innej formy wychowania przedszkolnego, powinien być zbliżony do czasu pracy przedszkola lub innej formy wychowania przedszkolnego, o przyjęcie do których ubiegali się rodzice dziecka.

4.3.5. Dziecko w wieku 2,5 roku

Ponadto w art. 14 ust. 1b ustawy o systemie oświaty dookreślono, że w szczególnie uzasadnionych przypadkach wychowaniem przedszkolnym może być objęte dziecko, które ukończyło 2,5 roku. Dotychczasowe brzmienie art. 14 ust. 1b ustawy o systemie oświaty pozwalało jedynie dyrektorowi przedszkola na przyjęcie³¹ do przedszkola dziecka, które ukończyło 2,5 roku. W ten sposób uniemożliwiano się dzieciom w wieku 2,5 roku korzystanie w szczególnie uzasadnionych przypadkach z wychowania przedszkolnego w innej formie wychowania przedszkolnego, która stanowi uzupełnienie sieci publicznych przedszkoli i oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych.

Rozwiązanie to powinno mieć znaczenie przede wszystkim dla budżetów gmin miejskich, które dotychczas ponosiły dodatkowe koszty w związku z korzystaniem z organizowanego przez nie wychowania przedszkolnego przez dzieci z okolicznych gmin, najczęściej wiejskich.

4.3.6. Koszt transportu i opieki w drodze dziecka do przedszkola

Zgodnie z obecnie obowiązującymi przepisami, jeżeli droga dziecka realizującego roczne obowiązkowe wychowanie przedszkolne z domu do najbliższego publicznego przedszkola, oddziału przedszkolnego w szkole podstawowej lub publicznej innej formy wychowania przedszkolnego przekracza 3 km, obowiązkiem gminy jest zapewnienie bezpłatnego i bezpiecznego transportu i opieki w czasie przewozu lub zwrot kosztów przejazdu środkami komunikacji publicznej, jeżeli dowożenie zapewniają rodzice. Nowe rozwiązania rozciągają na gminy obowiązek zapewnienia dowozu dzieci objętych obowiązkiem rocznego przygotowania przedszkolnego również do przedszkoli niepublicznych w przypadku, gdy odległość z domu do przedszkola niepublicznego, w którym gmina zapewniła realizację tego obowiązku, jest większa niż 3 km.

Dodano w ustawie o systemie oświaty przepisy umożliwiające organizowanie przez gminę bezpłatnego transportu i opieki w czasie przewozu dzieci z domu do publicznego przedszkola, publicznej innej formy wychowania przedszkolnego, przedszkola niepublicznego, a także do szkoły podstawowej i gimnazjum, bez względu na odległość między domem dziecka a przedszkolem, inną formą wychowania przedszkolnego lub szkołą. Nowe przepisy umożliwią JST uwzględnienie wymogów bezpieczeństwa dzieci oraz mają sprzyjać zwiększeniu dostępności wychowania przedszkolnego.

Nowe rozwiązania w pierwszym okresie obowiązywania skomplikują zapewne wydawanie stosownych aktów prawnych w gminach, naliczania i rozliczania dotacji, tym bar-

³¹ W szczególnie uzasadnionych przypadkach.

dziei, że będą teraz aż cztery ich źródła (środki własne gminy, dotacja z budżetu państwa, subwencja liczona na uczniów objętych edukacją specjalną oraz dotacja z gmin zobowiązanych do refundacji dotacji wychowania przedszkolnego). Jednocześnie otwarcie rynku usług przedszkolnych dla placówek prowadzonych przez inne niż JST i państwo podmioty, otwiera nową szansę dla tych przedszkoli, oddziałów przedszkolnych i innych form wychowania przedszkolnego.

Ponadto, obowiązkiem gminy jest zapewnienie niepełnosprawnym dzieciom pięcioletnim oraz dzieciom objętym wychowaniem przedszkolnym z uwagi na odroczenie realizacji obowiązku szkolnego bezpłatnego transportu i opieki w czasie przewozu do najbliższego przedszkola, oddziału przedszkolnego w szkole podstawowej, innej formy wychowania przedszkolnego lub ośrodka (umożliwiającego dzieciom z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim, a także dzieciom z upośledzeniem umysłowym z niepełnosprawnościami sprzężonymi realizację obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego) albo zwrot kosztów przejazdu dziecka i opiekuna na zasadach określonych w umowie zawartej między wójtem (burmistrzem, prezydentem miasta) i rodzicami, opiekunami lub opiekunami prawnymi, jeżeli dowożenie zapewniają rodzice, opiekunowie lub opiekunowie prawni.

Przez *najbliższe przedszkole, oddział przedszkolny w szkole podstawowej, inną formę wychowania przedszkolnego* rozumie się przedszkole, oddział przedszkolny w szkole podstawowej, inną formę wychowania przedszkolnego zapewniające dziecku realizację orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego położone najbliżej jego miejsca zamieszkania.

Zgodnie z art. 17 ust. 3a ustawy o systemie oświaty obowiązkiem gminy jest:

- zapewnienie uczniom niepełnosprawnym, bezpłatnego transportu i opieki w czasie przewozu do najbliższej szkoły podstawowej i gimnazjum, a uczniom z niepełnosprawnością ruchową, upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym – także do najbliższej szkoły ponadgimnazjalnej, nie dłużej jednak niż do ukończenia 21. roku życia (podstawa: *orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane z uwagi na niepełnosprawność*);
- zapewnienie dzieciom i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim, a także dzieciom i młodzieży z upośledzeniem umysłowym z niepełnosprawnościami sprzężonymi, bezpłatnego transportu i opieki w czasie przewozu do ośrodka umożliwiającego tym dzieciom i młodzieży realizację rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązku szkolnego i obowiązku nauki, nie dłużej jednak niż do ukończenia 25. roku życia (podstawa: *odpowiednio orzeczenie o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych lub orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane z uwagi na niepełnosprawności sprzężone, w tym upośledzenie umysłowe*);
- zwrot kosztów przejazdu ww. dzieci i młodzieży oraz opiekunów do przedszkola, szkoły lub ośrodka, na zasadach określonych w umowie zawartej między wójtem (burmistrzem, prezydentem miasta) i rodzicami, opiekunami lub opiekunami prawnymi ucznia, jeżeli dowożenie i opiekę zapewniają rodzice, opiekunowie lub opiekunowie prawni.

Przez *najbliższą szkołę* rozumie się szkołę zapewniającą uczniowi realizację orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego położoną najbliżej jego miejsca zamieszkania.

Ustawa o systemie oświaty nie reguluje szczegółowo trybu zawierania umów oraz ich treści, w tym liczby możliwych przejazdów rodzica (opiekuna prawnego), który dowozi dziecko na zajęcia do przedszkola/szkoły/placówki w ciągu dnia lub w ciągu tygodnia oraz z przedszkola/szkoły/placówki do domu, w związku z tym, warunki umowy powinny być określone i zaakceptowane przez obie strony – gminę i rodziców (opiekunów prawnych), w tym dotyczy to również wysokości kosztów dowożenia dziecka/ucznia. W sytuacji, gdy strony nie podpiszą umowy, obowiązek zorganizowania dowozu dziecka/ucznia należy do gminy.

4.4. Finansowanie szkół

Dość istotny, z punktu widzenia dysponowania środkami publicznymi w szkołach publicznych niewymienionych w art. 79, jest obowiązek prowadzenia gospodarki finansowej według zasad określonych przez organ lub podmiot prowadzący szkołę. To jedno z postanowień ustawy, dobitnie potwierdzających, że dyrektor szkoły dysponuje środkami finansowymi i to wg określonych reguł. I warto pamiętać o tym, tworząc nową szkołę lub funkcjonując w utartych, zdawałoby się, schematach.

A jeśli chodzi o szkoły publiczne prowadzone przez inne niż JST i państwo podmioty, to w ustawie wymieniono następujące ich kategorie:

1. szkoły podstawowe, które prowadzą wczesne wspomaganie rozwoju dziecka, otrzymują dotację z budżetu odpowiednio gminy lub powiatu w wysokości nie niższej niż kwota przewidziana na jedno dziecko objęte wczesnym wspomaganie rozwoju w części oświatowej subwencji ogólnej dla JST,
2. szkoły, które otrzymują na każdego ucznia dotację z budżetu JST obowiązanej do prowadzenia odpowiedniego typu i rodzaju szkół w wysokości równej wydatkom bieżącym przewidzianym na jednego ucznia w szkołach tego samego typu i rodzaju prowadzonych przez tę JST, nie niższej jednak niż kwota przewidziana na jednego ucznia szkoły publicznej danego typu i rodzaju w części oświatowej subwencji ogólnej dla JST,
3. publiczne szkoły artystyczne niewymienione w art. 79 otrzymują na każdego ucznia dotację z budżetu państwa w wysokości równej wydatkom przewidzianym na jednego ucznia w szkołach tego samego typu prowadzonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego,
4. szkoły publiczne prowadzące kwalifikacyjne kursy zawodowe otrzymują na każdego słuchacza kursu, który zdał egzamin potwierdzający kwalifikacje w zawodzie w zakresie danej kwalifikacji, dotację z budżetu powiatu w wysokości nie niższej niż kwota przewidziana na jednego słuchacza kwalifikacyjnego kursu zawodowego w części oświatowej subwencji ogólnej dla JST.

We wszystkich tych przypadkach punktem odniesienia do naliczenia dotacji dla tego typu (i kategorii) szkoły jest kwota przewidziana na jedno dziecko objęte wczesnym wspomaganie rozwoju, albo kwota przewidziana na jednego ucznia lub słuchacza w części oświatowej subwencji ogólnej dla JST z zastrzeżeniem, że wartość ta powinna uwzględniać realne koszty kształcenia w tego samego typu szkole w JST, jeśli są one wyższe od kwoty uwzględnionej w dotacji.

Szkoły niepubliczne stanowią bardziej rozbudowany indeks. Są to więc:

1. niepubliczne szkoły podstawowe, które prowadzą wczesne wspomaganie rozwoju dziecka, otrzymują dotację z budżetu odpowiednio gminy lub powiatu w wysokości nie niższej niż kwota przewidziana na jedno dziecko objęte wczesnym wspomaganie rozwoju w części oświatowej subwencji ogólnej dla JST,
2. szkoły niepubliczne o uprawnieniach szkół publicznych, w których realizowany jest obowiązek szkolny lub obowiązek nauki, którym przysługują na każdego ucznia dotacje w wysokości nie niższej niż kwota przewidziana na jednego ucznia danego typu i rodzaju szkoły w części oświatowej subwencji ogólnej otrzymywanej przez JST,
3. szkoły niepubliczne o uprawnieniach szkół publicznych niewymienione wyżej, którym przysługują na każdego ucznia uczestniczącego w co najmniej 50% obowiązkowych zajęć edukacyjnych w danym miesiącu, dotacje w wysokości nie niższej niż 50% ustalonych w budżecie odpowiednio danej gminy lub powiatu wydatków bieżących ponoszonych w szkołach publicznych tego samego typu i rodzaju w przeliczeniu na jednego ucznia,
4. szkoły niepubliczne nieposiadające uprawnień szkoły publicznej, które mogą otrzymywać dotacje z budżetu powiatu,
5. niepubliczne szkoły artystyczne o uprawnieniach szkół publicznych, które otrzymują dotacje z budżetu państwa,
6. niepubliczne szkoły artystyczne o uprawnieniach szkół publicznych, w których realizowany jest obowiązek szkolny lub obowiązek nauki, a którym przysługują na każdego ucznia dotacje w wysokości nie niższej niż kwota wydatków bieżących ustalonych dla szkół tego samego typu prowadzonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w przeliczeniu na jednego ucznia,
7. niepubliczne szkoły artystyczne o uprawnieniach szkół publicznych niewymienione wyżej, którym przysługują na każdego ucznia uczestniczącego w co najmniej 50% obowiązkowych zajęć edukacyjnych w danym miesiącu, dotacje w wysokości nie niższej niż 50% wydatków bieżących ustalonych dla szkół tego samego typu prowadzonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w przeliczeniu na jednego ucznia,
8. niepubliczne szkoły artystyczne nieposiadające uprawnień szkoły publicznej, które mogą otrzymywać dotacje z budżetu państwa,
9. niepubliczne szkoły ponadgimnazjalne prowadzące kwalifikacyjne kursy zawodowe, które otrzymują na każdego słuchacza kursu, który zdał egzamin potwierdzający kwalifikacje w zawodzie w zakresie danej kwalifikacji, dotację z budżetu powiatu w wysokości nie niższej niż kwota przewidziana na jednego słuchacza kwalifikacyjnego kursu zawodowego w części oświatowej subwencji ogólnej dla JST.

Prawo przewiduje więc 13 kategorii szkół publicznych i niepublicznych, dla których powinny być lub mogą być przekazywane dotacje odnoszące się do dwóch wielkości referencyjnych: do jednostkowych wydatków na kształcenie ponoszonych przez JST lub budżet państwa (poz. 3, 7, 9, 10, 11, 12) lub kwot przewidzianych dla ucznia w danym typie szkoły w części oświatowej subwencji ogólnej (poz. 1, 2, 4, 5, 6, 8, 13). Szkoły wymienione pod poz. 4 i 13 otrzymują dotację inną od pozostałych, do tego taką, jakiej formy nie znają polskie przepisy ustawy o finansach publicznych, bo ta szczególna dotacja wypłacana jest dopiero po wykonaniu usługi i to z sukcesem. To dość osobliwe podejście do kwestii dotacji, choć pewnie uzasadnione względami praktycznymi.

Warto jeszcze dodać, że w szkołach, w których kształcone są dzieci niepełnosprawne, a na które przysługuje dotacja w wysokości co najmniej kwoty wynikającej z subwencji, w kontekście planowanych wyżej rozwiązań w art. 32 ustawy oświatowej³² na rok 2015, sytuacja tych uczniów, z punktu widzenia zabezpieczenia finansowego, może być o wiele klarowniejsza i pewniejsza.

Zdaniem rządu w art. 32 projektu ustawy proponuje się wprowadzenie przepisu nakładającego na JST obowiązek przeznaczenia na zadania związane ze stosowaniem specjalnej organizacji nauki i metod pracy dla dzieci i młodzieży środków w wysokości nie niższej niż zostały na te zadania naliczone w części oświatowej subwencji ogólnej, w wyniku podziału tej części subwencji. Edukacja dzieci i młodzieży wymagających stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy, w szczególności dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, wymaga odpowiednio wyższych nakładów finansowych, co jest uwzględniane w algorytmie podziału części oświatowej subwencji ogólnej na dany rok przez system wag. W uzasadnieniu rząd podnosi, aby JST na te zadania przeznaczały środki w wysokości nie niższej niż naliczone w subwencji. Proponowane rozwiązanie jest wynikiem uwag zgłaszanych w trakcie obrad komisji sejmowych w roku 2014 przez opiekunów dzieci niepełnosprawnych i powinno umożliwić adekwatne finansowanie ze środków otrzymanych w ramach części oświatowej subwencji ogólnej organizacji zajęć dla dzieci i młodzieży objętych specjalną organizacją nauki i metod pracy. Zatem w interesie strony rządowej i samorządowej jest realizacja postulatów społecznych przez zagwarantowanie środków na realizację zadań związanych z edukacją dzieci i młodzieży wymagających stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy, w tym wczesnego wspomaganie ich rozwoju.

Obowiązek przeznaczania środków w wysokości nie niższej niż zostały na te zadania naliczone w części oświatowej subwencji ogólnej, dotyczyć będzie tylko zadań związanych z edukacją dzieci i młodzieży wymagających stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy. Projektowane rozwiązanie nie ograniczy, w opinii rządu, w żaden sposób samodzielności JST w realizacji zadań oświatowych, bowiem to uregulowanie zobowiązuje JST do adekwatnego kierowania środkami otrzymanymi z budżetu państwa na zadanie wymagające szczególnej uwagi, edukację wymagającą stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy. Projektowane rozwiązania nie powodują także dodatkowych skutków finansowych dla budżetu państwa i budżetów JST. Z uwagi na fakt, że proponowane zmiany dotyczą wyłącznie kwestii wydatkowania otrzymanych w ramach części oświatowej subwencji ogólnej środków na realizację zadania związanego ze stosowaniem specjalnej organizacji nauki i metod pracy dla dzieci i młodzieży, nie wpłyną one na wysokość planowanej w ustawie budżetowej na rok 2015 kwoty części oświatowej subwencji ogólnej dla JST.

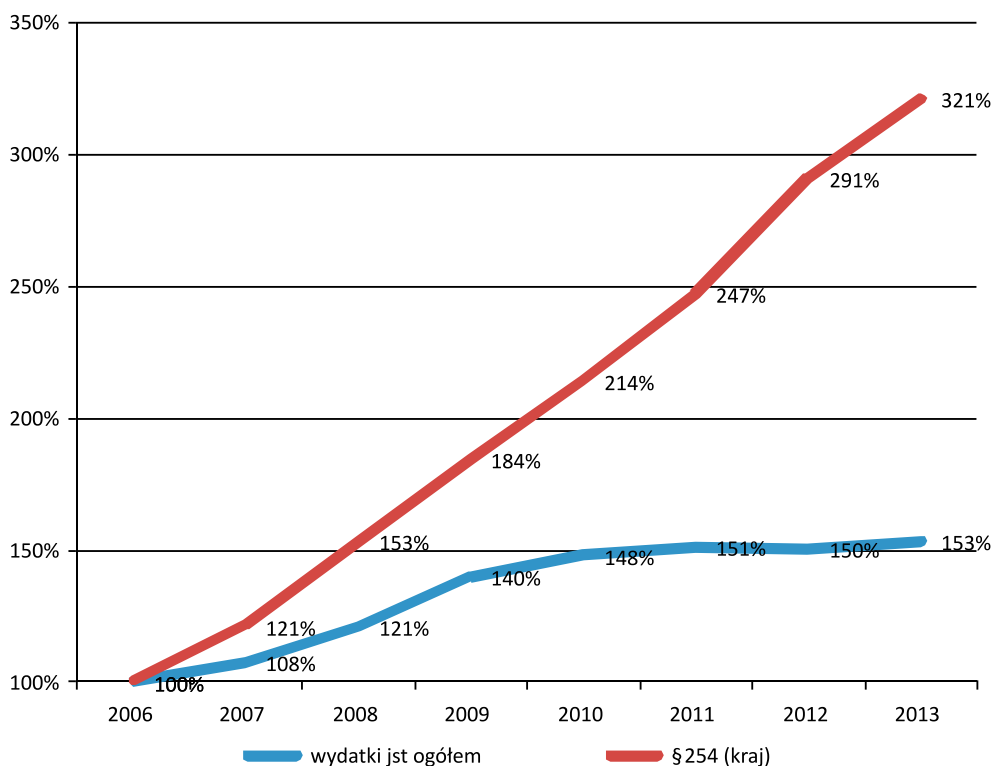
Takie, nawet incydentalne rozwiązania, znajdują akceptację podmiotów spoza związków publiczno-prawnych realizujących zadania JST w obszarze oświaty. Pamiętać jednocześnie trzeba, że opór jednostek samorządowych nie wynika z faktu finansowania przez nich ich zadań realizowanych przez podmioty zewnętrzne, ale – o czym warto wspomnieć – z takiego konstruowania przepisów ustrojowych, które sprowadzają konstytucyjny podmiot państwa – samorząd terytorialny do roli kasjera transferującego jedynie środki z budżetu państwa do jednostek bezpośrednio realizujących zadania.

³² Ustawa z dnia 5 grudnia 2014 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z realizacją ustawy budżetowej (Dz.U z 2014, poz. 1877).

Jeśli podmiotem dotującym jest JST, to jej organ stanowiący ustala tryb udzielania i rozliczania dotacji oraz tryb i zakres kontroli prawidłowości ich wykorzystywania, uwzględniając w szczególności podstawę obliczania dotacji, zakres danych, które powinny być zawarte we wniosku o udzielenie dotacji i w rozliczeniu jej wykorzystania, oraz termin i sposób rozliczenia dotacji, ale te zagadnienia zostaną omówione niżej.

W uzupełnieniu, dla ilustracji przedstawionej tu problematyki, na wykresie zaprezentowano dynamikę wzrostu dotacji w ramach §254 klasyfikacji budżetowej (dotacja podmiotowa z budżetu dla niepublicznej jednostki systemu oświaty) z budżetów JST do wszystkich przedszkoli, szkół i placówek prowadzonych przez podmioty inne niż JST i ministrów w latach 2006–2013 na tle wzrostu wydatków ogółem łącznych budżetów samorządowych. W 2013 – ostatnim analizowanym roku dotacje dla szkół, przedszkoli, innych form wychowania przedszkolnego i placówek prowadzonych przez inne podmioty niż JST i inni niż edukacji ministrowie na realizację zadań oświatowych wyniosły 3,4 mld zł, tj.: 1,86% wszystkich wydatków samorządowych, czyli 6,06% wydatków na oświatę, wychowanie i opiekę, w tym profilaktykę społeczną.

Wykres. Dynamika wzrostu dotacji w ramach §254 klasyfikacji budżetowej (dotacja podmiotowa z budżetu dla niepublicznej jednostki systemu oświaty) do przedszkoli, szkół i placówek prowadzonych przez podmioty inne niż JST i państwo w latach 2006–2013 na tle wzrostu wydatków ogółem wszystkich budżetów samorządowych

Opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów

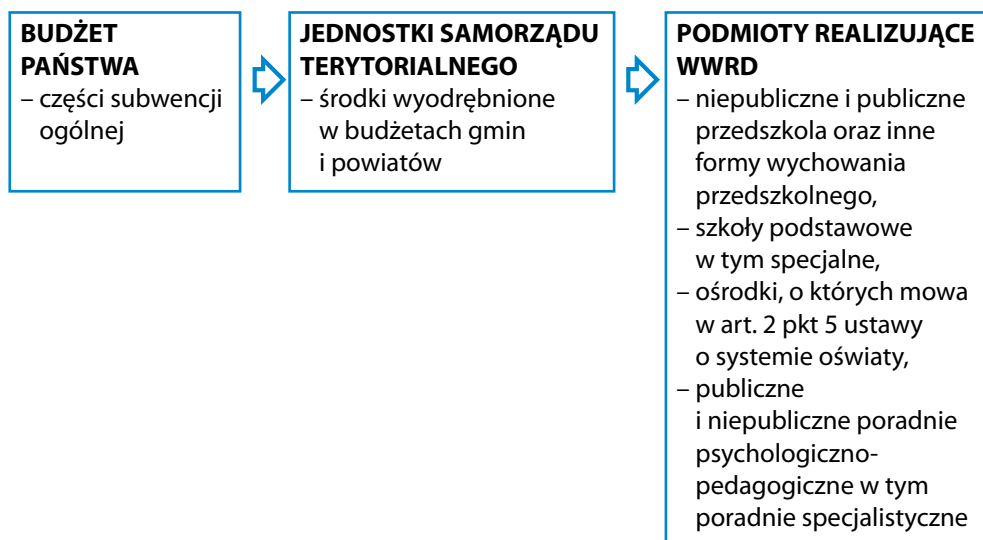
Wniosek z tej krótkiej analizy ekonomicznej, który uzupełnia wcześniejsze rozważania, sprowadza się do potwierdzenia prostego faktu: wszystkie dotacje dla szkół, przedszkoli, innych form wychowania przedszkolnego i placówek prowadzonych przez inne podmioty niż JST i ministrowie, nie tylko dla szkół, stanowiły w minionym roku zaledwie 1,9% wszystkich wydatków budżetów samorządowych. To znikoma kwota i czynienie z niej zarzutu, że oświata niepubliczna jest droga, chybione jest z dwóch powodów. Po pierwsze – wszak są to realizowane zadania samorządów, więc ich finansowanie z tego źródła jest uzasadnione, i po drugie – wysokość odsetka owych wydatków nie upoważnia do jego demonizowania.

5. Finansowanie wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci

System oświaty zapewnia dzieciom niepełnosprawnym dodatkowe wsparcie w postaci świadczeń w ramach wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka. Na realizację tego zadania przekazywane są środki finansowe z budżetu państwa w ramach części oświatowej subwencji ogólnej. Środki te przekazywane są jednostkom samorządu terytorialnego dla dzieci objętych wczesnym wspomaganie rozwoju na podstawie opinii wydanej przez zespół orzekający działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej lub zespół opiniujący działający w niepublicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym specjalistycznej, założonej zgodnie z art. 82 oraz zatrudniających pracowników posiadających kwalifikacje określone dla pracowników publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych.

5.1. Transfer środków na wczesne wspomaganie rozwoju dziecka

Wczesne wspomaganie rozwoju dzieci może być organizowane w przedszkolu i w szkole podstawowej, w tym w specjalnych, w innych formach wychowania przedszkolnego, w ośrodkach, o których mowa w art. 2 pkt 5 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, oraz w publicznej i niepublicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej, jeżeli mają one możliwość realizacji wskazań zawartych w opinii o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka, w szczególności dysponują środkami dydaktycznymi i sprzętem, niezbędnymi do prowadzenia wczesnego wspomaganie, zapewniając jednocześnie finansowanie realizacji tego zadania z budżetu państwa³³.

³³ Zajęcia wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka organizowane są na podstawie przepisów rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 października 2013 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci (Dz.U., poz.1257).

5.2. Podstawa naliczenia i wysokość dotacji

Zgodnie z ustawą o systemie oświaty wartość dotacji to *kwota przewidziana na jedno dziecko objęte wczesnym wspomaganie rozwoju w części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostki samorządu terytorialnego*³⁴.

Podstawą naliczenia dotacji jest algorytm podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego skalkulowany wg wagi dla dzieci objętych wczesnym wspomaganie rozwoju, określonej w rozporządzeniu MEN w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego.

Finansowy **standard A** podziału części oświatowej
(ustalona w drodze rozporządzenia kwota, którą samorządy otrzymają na jednego ucznia przeliczeniowego)

X

D_i – wskaźnik korygujący dla i-tej jednostki samorządu terytorialnego
(wskaźnik uwzględniający m.in. średni dla kraju wskaźnik wydatków rzeczowych oraz wydatków płacowych dla pracowników administracji i obsługi, wynoszący jednolicie dla wszystkich jednostek samorządu terytorialnego 0,2 oraz płacowy wskaźnik struktury zatrudnienia nauczycieli w szkołach i placówkach, dla których organem prowadzącym jest i-ta jednostka samorządu terytorialnego, z uwzględnieniem zwiększonych wydatków z tytułu zatrudnienia nauczycieli na terenach wiejskich lub w miastach do 5000 mieszkańców)

X

Waga P42 - 0,840 – zwiększająca finansowy standard A przewidziana na dzieci objęte wczesnym wspomaganie rozwoju (na podstawie opinii, o których mowa w art. 71b ust. 3 i 3a ustawy o systemie oświaty)

5.3. Warunek otrzymania dotacji

Warunkiem koniecznym do otrzymania środków na ww. cel jest przekazanie organowi właściwemu do udzielenia dotacji, a zatem do gminy lub powiatu, informacji o planowanej liczbie dzieci, które mają być objęte wczesnym wspomaganie, nie później niż do dnia 30 września roku poprzedzającego rok udzielenia dotacji.

W praktyce informacja taka przekazywana jest przez podmiot realizujący wczesne wspomaganie rozwoju dziecka do organu dotującego w formie wniosku o udzielenie dotacji na konkretny rok.

Jednostka systemu oświaty realizująca wczesne wspomaganie przekazuje organowi właściwemu do udzielenia dotacji miesięczną informację o liczbie dzieci objętych wczesnym wspomaganie rozwoju, zgodnie z posiadanymi opiniami o potrzebie wczesnego wspomagania rozwoju, wydanymi przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych lub zespoły opiniujące działające w niepublicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych, w tym specjalistycznych, założonych zgodnie z art. 82 oraz zatrudniających pracowników posiadających kwalifikacje określone dla pracowników publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych. Dotacja wypła-

³⁴ Art 90 ust. 1a ustawy o systemie oświaty, op.cit.

cana jest w wysokości iloczynu dotacji przewidzianej na jedno dziecko obliczonej zgodnie z przedstawionym powyżej algorytmem i liczby dzieci objętych wczesnym wspomaganie-
niem rozwoju wykazywanych w systemie informacji oświatowej³⁵, zweryfikowanej i po-
twierdzonej przez organ prowadzący (dotujący) daną jednostkę systemu oświaty.

Środki finansowe „idą” więc z budżetu państwa „za dzieckiem” do organu prowadzące-
go ww. jednostkę zapewniającą wczesne wspomaganie rozwoju dziecka.

³⁵ W opinii MEN dotacja jest wypłacana na faktyczną liczbę dzieci w danym miesiącu.

6. Zasady otrzymywania dotacji oświatowych

6.1. Warunki wypłacania dotacji

Dotacje refinansujące prowadzenie kursów zawodowych w formach publicznych i niepublicznych są wypłacane jednorazowo³⁶, w terminie 30 dni od dnia złożenia staroście właściwego powiatu przez osobę prowadzącą szkołę zaświadczenia o zdaniu egzaminu potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie w zakresie danej kwalifikacji przez słuchaczy. Jak wspomniano wyżej, to jedyny w polskich rozwiązaniach prawnych w obszarze oświaty przypadek przekazywania dotacji na refundację kosztów kształcenia obwarowany przepisem o konieczności zakończenia całego zadania sukcesem udokumentowanym zdaniem przez słuchaczy kursu egzaminu potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie w zakresie danej kwalifikacji. Postanowienie to zbliża proces dotowania do rozwiązań stosowanych w budżetowaniu zadaniowym, ze wskazaniem miernika sukcesu³⁷.

Pozostałe dotacje w wielu przypadkach także zostały obwarowane dodatkowymi warunkami, koncentrującymi się m.in. na tym, że osoba prowadząca przedszkole, inną formę wychowania przedszkolnego, szkołę, ośrodek lub poradnię przedstawi organowi właściwemu do udzielenia dotacji informację o planowanej liczbie dzieci, które mają być objęte wczesnym wspomaganie rozwoju, nie później niż do dnia 30 września roku poprzedzającego rok udzielenia dotacji³⁸.

W przypadku szkół, w których zajęcia dydaktyczno-wychowawcze w klasach (semestrach) programowo najwyższych kończą się w kwietniu lub czerwcu, dotacja przysługuje również na każdego absolwenta szkoły w okresie od miesiąca następującego po miesiącu, w którym ukończył szkołę, do końca roku szkolnego, w którym absolwent ukończył szkołę³⁹.

Placówki publiczne prowadzone przez osoby prawne i fizyczne, niebędące związkami publiczno-prawnymi, mogą otrzymywać dotacje z budżetu powiatu w wysokości i na zasadach ustalonych przez radę powiatu, a szkoły niepubliczne nieposiadające uprawnień szkoły publicznej oraz określone placówki niepubliczne mogą otrzymywać dotacje z budżetu powiatu, ale ustawa nie precyzuje bliżej zasad ich ustalania⁴⁰. Dodajmy jeszcze, że dotacje dla pozostałych szkół niepublicznych o uprawnieniach szkół publicznych przysługują na każdego ucznia uczestniczącego w co najmniej połowie obowiązkowych zajęć edukacyjnych w danym miesiącu, w wysokości nie niższej niż 50% ustalonych w budżecie odpowiednio danej gminy lub powiatu wydatków bieżących ponoszonych w szkołach publicznych tego samego typu i rodzaju w przeliczeniu na jednego ucznia przysługują także za lipiec i sierpień na każdego ucznia, który w czerwcu spełnił warunek uczestnicze-

³⁶ Osoba prowadząca szkołę musi: 1) podać organowi właściwemu do udzielenia dotacji planowaną liczbę słuchaczy kursu nie później niż do dnia 30 września roku poprzedzającego rok udzielania dotacji; 2) udokumentować zdanie egzaminu potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie w zakresie danej kwalifikacji przez słuchaczy kursu w terminie 30 dni od daty ogłoszenia wyników tego egzaminu przez okręgową komisję egzaminacyjną.

³⁷ Art. 80 ust. 8 i art. 90 ust. 8, ibidem.

³⁸ Art. 80, ust. 2c, art. 90 ust. 1a, 2a, 2b, 2d, 3, 4b i 4c, ibidem.

³⁹ Art. 80 ust. 3i, ibidem.

⁴⁰ Art. 80 ust. 3b i art. 90 ust. 3b, ibidem.

nia w zajęciach. Jednocześnie szkoła lub placówka publiczna przekazana do prowadzenia osobie prawnej niebędącej jednostką samorządu terytorialnego lub osobie fizycznej na podstawie umowy otrzymuje dotacje od dnia przekazania szkoły lub placówki.

6.2. Uczeń niebędący mieszkańcem gminy dotującej

Kolejnymi, czasem dość kłopotliwymi dla dyrektorów przedszkoli w praktycznej realizacji, są dotacje, jakie przysługują przedszkolu na dzieci będące mieszkańcami innych gmin. Szczegółowe ustawowe uregulowania znalazły się w art. 80 i 90. Zatem, jeżeli do przedszkola (publicznego) uczęszcza dziecko niebędące mieszkańcem gminy dotującej to przedszkole, gmina zobowiązana (której mieszkańcem jest to dziecko), pokrywa koszty dotacji, pomniejszonej także o kwotę dotacji z budżetu państwa na wychowanie przedszkolne otrzymanej na dziecko przez gminę dotującą, do którego uczęszcza dziecko⁴¹. Oczywiście pod warunkiem, że gmina dotująca jest w stanie wyegzekwować od gminy zobowiązanej należne kwoty. Podobne rozwiązania zastosowano wobec wychowanka przedszkola niepublicznego. Jednak w tym przypadku zasady pokrywania kosztów dotacji udzielonej przez gminę niepublicznemu przedszkolu odbywają się na zasadach ustalonych w art. 14 ust. 1 i 2 cytowanej wyżej ustawy z 13 czerwca 2013 roku⁴².

W przypadku, gdy do publicznej innej formy wychowania przedszkolnego uczęszcza dziecko niebędące mieszkańcem gminy dotującej tę formę wychowania przedszkolnego, gmina zobowiązana (której mieszkańcem jest dziecko), pokrywa koszty udzielonej dotacji do wysokości iloczynu kwoty wydatków bieżących stanowiących w gminie dotującej podstawę ustalenia wysokości dotacji dla form wychowania przedszkolnego w przeliczeniu na jednego ucznia, pomniejszonych o opłaty za korzystanie z wychowania przedszkolnego oraz za wyżywienie, a także o kwotę dotacji z budżetu państwa, otrzymanej na ucznia przez gminę dotującą inną formę wychowania przedszkolnego (do której uczęszcza dziecko) i wskaźnika procentowego ustalonego na potrzeby dotowania form wychowania przedszkolnego w gminie zobowiązanej do pokrycia kosztów udzielonej dotacji. W przypadku braku innej formy wychowania przedszkolnego na terenie gminy zobowiązanej do pokrycia kosztów udzielonej dotacji, gmina zobowiązana pokrywa koszty udzielonej dotacji w wysokości równej 50% wydatków bieżących, pomniejszonych o opłaty jw., stanowiących w gminie dotującej podstawę udzielenia dotacji dla form wychowania przedszkolnego w przeliczeniu na jednego ucznia⁴³.

Aby w sposób w miarę pełny wyczerpać problem, zwrócić jeszcze należy uwagę, że jeżeli niepubliczną formą wychowania przedszkolnego jest objęte dziecko niebędące mieszkańcem gminy dotującej tę formę wychowania przedszkolnego, gmina zobowiązana (której mieszkańcem jest dziecko), pokrywa koszty dotacji udzielonej do wysokości iloczynu kwoty wydatków bieżących stanowiących w gminie dotującej podstawę ustalenia wysokości dotacji dla niepublicznych form wychowania przedszkolnego w przeliczeniu na jednego ucznia i wskaźnika procentowego ustalonego na potrzeby dotowania niepublicznych form wychowania przedszkolnego w gminie zobowiązanej do pokrycia kosztów udzielonej dotacji. W przypadku braku niepublicznej formy wychowania przedszkolnego

⁴¹ Art. 80 ust. 2a, Ibidem.

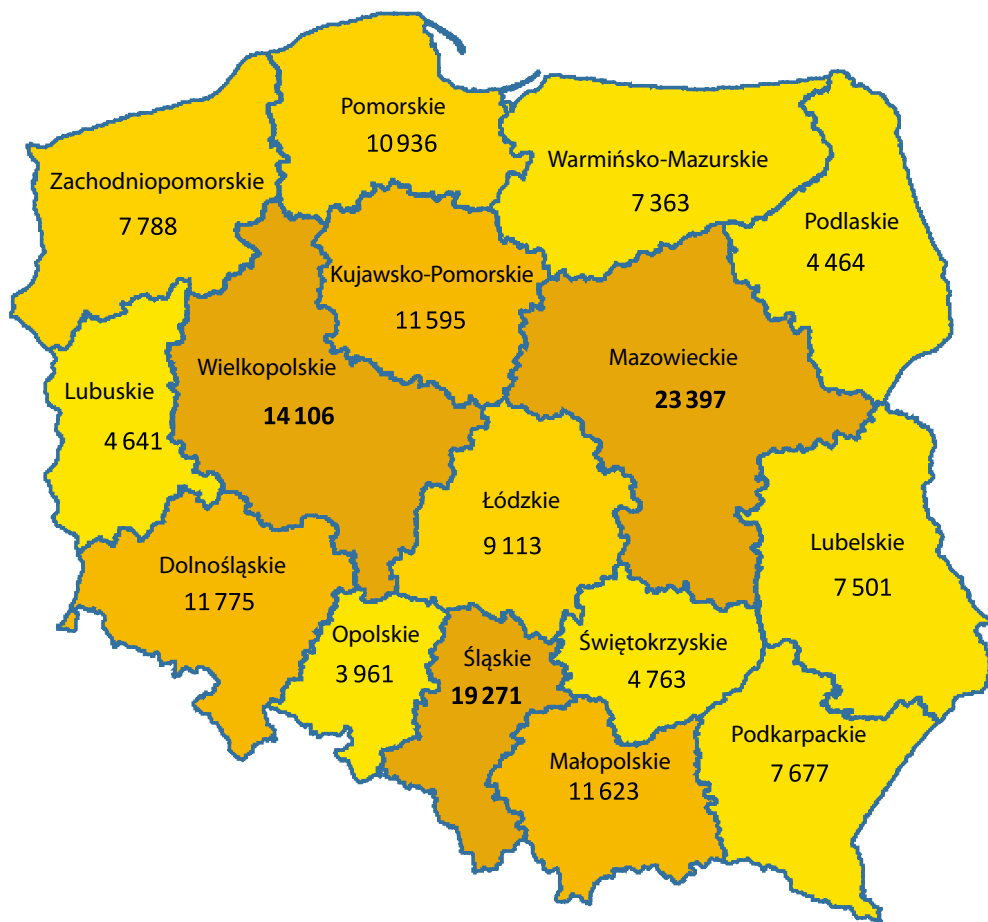
⁴² Art. 90 ust. 2c, Ibidem.

⁴³ Art. 80 ust. 2d, Ibidem.

na terenie gminy zobowiązanej do pokrycia kosztów udzielonej dotacji, gmina zobowiązana pokrywa koszty udzielonej dotacji w wysokości równej 40% wydatków bieżących stanowiących w gminie dotującej podstawę udzielenia dotacji dla niepublicznych form wychowania przedszkolnego w przeliczeniu na jednego ucznia⁴⁴.

W przypadku szkół sprawa jest prostsza, gdyż część oświatowa subwencji ogólnej kierowana jest do gminy na jednego ucznia, niezależnie od jego miejsca zamieszkania.

Wykres: Wartość dotacji w ramach §254 (dotacja podmiotowa z budżetu dla niepublicznej jednostki systemu oświaty) w roku 2013 wg województw [mln zł]

Opracowanie własne A. Jeżowski na podstawie danych Ministerstwa Finansów

Problemem, który potwierdziły m.in. kontrole NIK, jest kwestia rozliczenia dotacji w systemie rocznym w sytuacjach, gdy podstawą obliczania dotacji są własne średnioroczne koszty analogicznej „usługi” zrealizowane przez organ dotujący. Rozliczenie takie może być dokonane dopiero po zakończeniu roku budżetowego, czyli najwcześniej

⁴⁴ Art. 90 ust. 2e, Ibidem.

31 grudnia – 1 stycznia. Przekazywanie w styczniu dotacji wyrównującej dotację roczną za rok ubiegły (jeśli własne koszty zrealizowane były wyższe od planowanych, pod warunkiem stosownego upoważnienia rady gminy, powiatu) lub żądanie zwrotu części ubiegłorocznej dotacji (jeśli własne koszty okazały się niższe od prognozowanych) jest – delikatnie mówiąc – niepraktyczne. „Uszczęśliwiony” dodatkowymi środkami już w nowym roku podmiot spoza sektora finansów publicznych jest w sytuacji bez wyjścia, bo *de facto* nie może nimi dysponować i powinien je zwrócić. Jednocześnie, jeśli ma zwrócić nadpłacone środki, to problem może być z ich praktycznym posiadaniem i ew. oprocentowaniem niesłusznie pobranej dotacji. Sądy administracyjne krytykują nakładanie obowiązku wydatkowania dotacji do 31 grudnia, ale praktyka pokazuje, że rady podejmując uchwały wprowadzają często takie obwarowanie.

7. Zasady wykorzystywania i rozliczania dotacji oświatowych

7.1. Termin przekazania i rozliczenia dotacji

Termin przekazania dotacji został określony w ustawie o systemie oświaty art. 80 ust. 6. Dotacje są przekazywane na rachunek bankowy szkoły lub zespołu szkół w 12 częściach w terminie do ostatniego dnia każdego miesiąca, z tym że część za grudzień jest przekazywana w terminie do dnia 15 grudnia.

Termin rozliczenia dotacji przekazanej na dany rok budżetowy został określony w ustawie o finansach publicznych. Zgodnie z zapisami art. 251 ust. 1 mija 31 stycznia roku następnego po roku budżetowym, w którym dotacja została przyznana.

Dotacja na sfinansowanie zadań oświatowych ma więc charakter roczny, co oznacza, że jej wykorzystanie nie powinno, ale i nie może być zgodne z rytmicznością jej przekazywania, tzn. 1/12 w miesiącu. Ustawa mówi o wypłacie dotacji w 12 częściach, co wskazuje, że chodzi o elementy składowe (raty) jednego świadczenia, które jest przyznawane na cały rok kalendarzowy, nie zaś o dwanaście oddzielnych świadczeń przyznawanych na poszczególne miesiące. Jeżeli zatem uchwała organu stanowiącego JST wprowadza miesięczny okres rozliczeniowy, można – a nawet należy – zobowiązać beneficjentów dotacji do wykazywania danych o poziomie wydatków bieżących narastająco za miesiące od początku roku kalendarzowego do miesiąca rozliczeniowego, nie zaś za każdy miesiąc oddzielnie. Chodzi o to, by w każdym momencie roku uchwycić, jaka część dotacji została już szkole przekazana, a jak została przez nią zagospodarowana. Dotacja jako taka jest jednak przyznawana na konkretny rok i w tym roku powinna być przez beneficjentów wykorzystana. Roczny charakter dotacji wskazuje, że rozliczenie powinno być dokonywane tylko raz, tj. po zakończeniu roku, w którym dotacja została udzielona. Nałożenie obowiązku miesięcznego, kwartalnego, półrocznego rozliczenia dotacji narusza roczny charakter dotacji. Konieczność przygotowywania rozliczenia częściej niż raz za dany rok może pełnić jedynie funkcję informacyjną dla JST co do tego, w jakim stopniu przekazana dotacja została wykorzystana przez daną jednostkę systemu oświaty, nie może jednak stanowić prawa do odmowy lub wstrzymania wypłaty kolejnej raty (jednej z 12) dotacji.

7.2. Tryb i sposób rozliczenia dotacji

Organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego ustala tryb udzielania i rozliczania dotacji dla szkół i placówek publicznych i niepublicznych oraz tryb i zakres kontroli prawidłowości ich wykorzystywania, uwzględniając w szczególności podstawy obliczania dotacji, zakres danych, które powinny być zawarte we wniosku o udzielenie dotacji i w rozliczeniu jej wykorzystania, jak również termin i sposób rozliczenia dotacji⁴⁵.

Oznacza to, że tryb i sposób rozliczenia dotacji nie jest jednolity dla wszystkich, różnice wynikają z ustaleń zawartych w prawie miejscowym, a więc w uchwałach rad gmin lub

⁴⁵ Ust. 4 art. 80 i 90, Ibidem.

powiatów. Dokument prawa miejscowego określa zwykle termin rozliczenia dotacji, wzór formularza, na którym następuje rozliczenie jak również zasady kontroli wykorzystania dotacji oświatowej.

Przez „tryb udzielania dotacji” należy rozumieć m.in. wymagania formalne, jakich powinny dopełnić podmioty ubiegające się o dotację (a zatem formę wniosku, jeżeli jest wymagany przez przepis ustawy do przyznania dotacji na podstawie omawianego przepisu), a także organ, do którego wniosek powinien być skierowany, formę i tryb jego załatwienia oraz terminy przekazywania dotacji. Pamiętając, że uchwała organu stanowiącego JST nie może modyfikować regulacji ustawowej np. przez nakładanie dodatkowych obowiązków, od których spełnienia przez beneficjenta dotacji zależy jej otrzymanie, ani różnicować poziomu przekazywanej dotacji zależnie od szacowanych kosztów nauki lub wychowania itp.

Podstawą do udzielenia dotacji jest podanie przez osobę prowadzącą informacji o planowanej liczbie uczniów. Biorąc to pod uwagę, nie można na etapie planowania wprowadzać obowiązku przedstawienia innych dokumentów. Sformułowanie „tryb udzielania” ma znaczenie techniczne. Jest natomiast zgodne z ustawą ustalenie w przedmiotowej uchwale wzoru specjalnego formularza, służącego do podawania przez organy prowadzące informacji o planowanej liczbie uczniów w roku, na który udziela się dotacji.

„Rozliczenie dotacji” należy rozumieć jako czynności z zakresu księgowości, rachunkowości o charakterze materialno-technicznym. Natomiast „tryb udzielania i rozliczania” oznacza reguły i terminy zgłaszania korekty danych stanowiących podstawę naliczenia dotacji, a także zwrotu niewykorzystanej dotacji jednostce samorządu, która jej udzieliła. Innymi słowy, ciężar tego zagadnienia położony jest na obiegu informacji o podstawowym kryterium udzielenia dotacji, jakim jest liczba uczniów danej jednostki. Chodzi o liczbę uczniów jako podstawę udzielenia dotacji.

Nowelizacja ustawy o systemie oświaty doprecyzowuje kierunki wykorzystania dotacji oświatowej, sugerując jej podmiotowo-celowy charakter. Zgodnie z obowiązującymi uregulowaniami dotacje mogą być wykorzystane w szkołach i placówkach publicznych i niepublicznych wyłącznie na pokrycie wydatków bieżących szkół, przedszkoli, innych form wychowania przedszkolnego i placówek, obejmujących każdy wydatek poniesiony na cele działalności szkoły, innej formy wychowania przedszkolnego lub placówki, w tym na wynagrodzenie osoby fizycznej prowadzącej szkołę, przedszkole, inną formę wychowania przedszkolnego lub placówkę, jeżeli odpowiednio pełni funkcję dyrektora szkoły lub placówki albo prowadzi zajęcia w innej formie wychowania przedszkolnego, z wyjątkiem wydatków na inwestycje i zakupy inwestycyjne, zakup i objęcie akcji i udziałów lub wniesienie wkładów do spółek prawa handlowego; zakup środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych, obejmujących:

- książki i inne zbiory biblioteczne,
- środki dydaktyczne służące procesowi dydaktyczno-wychowawczemu realizowanemu w szkołach, przedszkolach i placówkach,
- sprzęt rekreacyjny i sportowy,
- meble,

- pozostałe środki trwałe oraz wartości niematerialne i prawne o wartości nieprzekraczającej wielkości ustalonej w przepisach o podatku dochodowym od osób prawnych, dla których odpisy amortyzacyjne są uznawane za koszt uzyskania przychodu w 100% ich wartości, w momencie oddania do używania⁴⁶.

Ustawodawca zastosował w tych przepisach rozszerzającą względem definicji wydatków bieżących w obszarze finansów publicznych definicję z zastrzeżeniem związanym z wartością odpisów amortyzacyjnych. Organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego w uchwale wydanej zgodnie art. 80 lub 90 ust. 4 ustawy o systemie oświaty, może przedstawić w formie formularza sposób rozliczenia dotacji.

Z analizy uchwał rad gmin wynika, że najczęściej sposób rozliczenia dotacji określony jest w drodze załącznika do uchwały, ma postać formularza zawierającego wartość otrzymanej dotacji oraz kategorie wydatków, które uwzględniając zapisy art. 80 ust. 3d i 90 ust. 3d mogą być finansowane dotacją.

7.3. Praktyczne aspekty rozliczenia dotacji

Nowelizacja ustawy o systemie oświaty z dnia 6 grudnia 2013 r. w zakresie art. 80 ust. 3d i 90 ust. 3d nie zmienia, a jedynie doprecyzowuje dotychczas obowiązujące przepisy w zakresie wykorzystania środków dotacji oświatowej.

Po 1 stycznia 2014 r. art. 80 ust. 3d i 90 ust. 3d ustawy o systemie oświaty wskazuje na zamknięty katalog wydatków, które mogą być finansowane dotacją. W myśl zapisów ustawy wydatkiem bieżącym jest zatem każdy wydatek poniesiony na cele działalności szkoły, przedszkola, innej formy wychowania przedszkolnego lub placówki, z wyłączeniem wydatków na inwestycje i zakupy inwestycyjne, zakup i objęcie akcji i udziałów lub wniesienie wkładów do spółek prawa handlowego. Zgodnie z art. 60 ust. 1, a w przypadku szkół niepublicznych, z art. 84 ust. 1 ustawy o systemie oświaty cele i zadania szkoły/placówki określa jej statut. W związku z tym należy traktować go jak swoisty drogowskaz do ustalenia jakiego rodzaju wydatki można uznać za bieżące i związane z działalnością szkoły/placówki, pamiętając, że nie mogą wykraczać poza ustalenia ustawowe.

Ważne

Planując budżet placówki, należy brać pod uwagę wydatki, które umożliwiają realizację oferty uwzględniającej potrzeby edukacyjne każdego dziecka, w tym dziecka z niepełnosprawnością.

Rodzaje wydatków bieżących jednostek budżetowych określa Załącznik nr 4 do Rozporządzenia Ministerstwa Finansów z dnia 2 marca 2010 r. w sprawie szczegółowej klasyfikacji dochodów, wydatków, przychodów i rozchodów oraz środków pochodzących ze źródeł zagranicznych⁴⁷. Poprzez analogię jako przykładowe można wskazać wydatki bieżące możliwe do sfinansowania dotacją dla jednostek spoza sektora JST, są to: wydatki na wynagrodzenia wraz z pochodnymi pracowników pedagogicznych zatrudnionych na umowę o pracę, umowy zlecenia, umowy o dzieło, wynagrodzenia wraz z pochodnymi

⁴⁶ Ust. 3d w art. 80 i 90, Ibidem.

⁴⁷ Tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 1053 z późn. zm.

pracowników niepedagogicznych w tym pracowników obsługi i administracji zatrudnionych w ramach działalności statutowej jednostki na umowę o pracę, umowy zlecenia, umowy o dzieło, wynagrodzenie osoby fizycznej prowadzącej jednostkę systemu oświaty, jeśli pełni funkcję dyrektora szkoły, przedszkola lub placówki albo prowadzi zajęcia w innej formie wychowania przedszkolnego, dodatkowe wynagrodzenie roczne, składki na ubezpieczenie społeczne, składki na fundusz pracy oraz Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych, koszty dokształcania nauczycieli, opłaty za wynajem (powierzchni i urządzeń), opłaty za administrowanie i czynsze, opłaty za energię elektryczną, opłaty za gaz, opłaty za energię ciepłą, opłata za wywóz nieczystości, opłaty za wodę i ścieki, wydatki na zakup środków czystości, artykułów administracyjno-biurowych, akcesoriów komputerowych, usług obcych związanych z realizacją zadań oświatowych, w tym usług dydaktycznych, edukacyjnych, opiekuńczo-wychowawczych, usług wspierających rodziców w procesie edukacji i/lub wczesnego wspomagania rozwoju dziecka, usług wspierających dzieci w rozwoju, usług telekomunikacyjnych, usług komputerowych, usług księgowych, kadrowych, usług porządkowych, ochrony, internetowych i innych przewidzianych działalnością statutową. Ponad, to do wydatków możliwych do sfinansowania dotacją można zaliczyć: wydatki na remonty, naprawę i konserwację urządzeń/sprzętu, zakup książek, środków dydaktycznych służących procesowi dydaktyczno-wychowawczemu, sprzętu sportowego i rekreacyjnego, mebli oraz pozostałych środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych o wartości nieprzekraczającej w dniu zakupu 3500,00 zł.

7.4. Dokumentowanie wykorzystania dotacji

Dokumentowanie operacji finansowych związanych z wykorzystaniem dotacji powinno być dokonywane oryginalnymi, opisanymi zgodnie z ustaloną przez dyrektora szkoły/placówki polityką rachunkowości dokumentami.

Środki publiczne przekazywane w ramach dotacji są przeznaczone na dofinansowanie realizacji zadań szkoły lub placówki w zakresie kształcenia, wychowania i opieki, w tym profilaktyki społecznej. Tak więc sposoby ich kwalifikacji i księgowania muszą uwzględniać to postanowienie.

7.5. Terminy ponoszenia wydatków

Z ustawy o systemie oświaty jasno wynika, że dotacja oświatowa ma charakter roczny, a zatem powinna zostać wykorzystana, w sensie kasowym, w roku, na który została udzielona. W praktyce oznacza to, że wszelkie dokumenty finansowe ujęte w rozliczeniu rocznym dotacji muszą być zapłacone w roku na który dotacja została udzielona.

W aspekcie ewidencji rachunkowej wiąże się to z tzw. zasadą kasową, tzn. z ewidencjonowaniem zdarzeń gospodarczych nie w chwili powstania zobowiązania, lecz w chwili faktycznej zapłaty za to zobowiązanie.

8. Zasady kontroli wykorzystania dotacji oświatowych

Art. 90 ust. 3e ustawy o systemie oświaty upoważnia organy jednostek samorządu terytorialnego, o których mowa w ust. 1a–3b, do przeprowadzenia kontroli prawidłowości wykorzystania dotacji przyznanych szkołom i placówkom z budżetu tych jednostek.

Tryb i zakres kontroli prawidłowości wykorzystania dotacji oświatowej powinien być określony uchwałą organu stanowiącego jednostki samorządu terytorialnego⁴⁸.

W myśl polskich przepisów ustrojowych, właściwym do przeprowadzenia kontroli wykorzystania dotacji jest organ wykonawczy JST. On zatem określa plany kontroli, udziela upoważnienia do kontroli określonym osobom, bada dokumentację dotyczącą rozliczenia dotacji itp.

Dotacje mają mieszany charakter podmiotowo-celowy, więc osoba kontrolująca może żądać wykazania przez kontrolowanego, że dotacja została wydana przez szkołę/placówkę w tym roku, na który została udzielona, na finansowanie wydatków bieżących oraz, że wydatki te mieszczą się w ramach działalności statutowej. Liczba uczniów nie stanowi więc jedynego kryterium służącego do sprawdzenia wykorzystania należnej dotacji. Uchwała JST wydana na podstawie komentowanego przepisu nie może przewidywać możliwości kwestionowania zasadności poniesienia wydatków, jeżeli tylko wydatki mieszczą się w ramach finansowania bieżącej działalności statutowej szkoły/placówki. Bezsprzeczne i podstawowym kryterium kontroli jest więc legalność nie zaś celowość i gospodarność.

Prawo do kontroli dotacji oświatowych wynika z art. 80 ust. 3e, 3f i 3g ustawy (dot. szkół/przedszkoli publicznych/innych form wychowania przedszkolnego/placówek) oraz art. 90 ust. 3e, 3f i 3g ustawy (dot. szkół/przedszkoli niepublicznych innych form wychowania przedszkolnego/placówek). Organy JST mogą kontrolować prawidłowość wykorzystania dotacji przyznanych szkołom z budżetów tych jednostek.

Do przeprowadzenia kontroli właściwy organ JST może upoważnić osobę o odpowiednich kwalifikacjach, z zasady pracownika urzędu danej jednostki. Pracownik ten winien mieć pisemne, imienne upoważnienie, które okaże przy pierwszej czynności dyrektorowi szkoły/placówki wraz z dowodem tożsamości. Dyrektor nie może odmówić osobie upoważnionej do czynności kontroli wstępu do kierowanej przez siebie jednostki. Osoba ta ma prawo żądać wglądu do dokumentów, nie może jednak wynosić oryginałów dokumentów poza siedzibę kontrolowanej jednostki.

Osoby upoważnione do przeprowadzenia kontroli przez organy mają prawo do:

- wstępu do szkół i placówek,
- wglądu do prowadzonej przez nie dokumentacji organizacyjnej, finansowej i przebiegu nauczania,
- przetwarzania danych osobowych uczniów tych szkół/placówek.

⁴⁸ Ust. 4 art. 80 i 90 ustawy o systemie oświaty, op.cit.

Prawo wglądu do dokumentacji kontrolowanej jednostki obejmuje dokumentację organizacyjną, finansową i dokumentację przebiegu nauczania.

Dokumentacją organizacyjną są wszelkie akty stanowiące podstawę działalności jednostki, w szczególności statut, akt założycielski oraz uchwały organów szkoły (placówki), w zakresie, w jakim dotyczą one realizacji zadań oświatowych.

Dokumentacja finansowa to przede wszystkim księgi rachunkowe szkoły (placówki) w rozumieniu ustawy o rachunkowości (wraz z dowodami źródłowymi), opis przyjętych zasad (polityki) rachunkowości z zakładowym planem kont oraz inne dokumenty, które określają zasady gospodarki finansowej środkami otrzymanymi w ramach dotacji.

Dokumentacja przebiegu nauczania – z pewnością najważniejsza dla potrzeb kontroli będzie księga uczniów (słuchaczy) szkoły bądź księga wychowanków placówki, ale też dzienniki zajęć. Wgląd w tego rodzaju dokumentację umożliwia weryfikację faktycznej liczby uczniów/wychowanków.

W opinii organów kontrolnych JST podstawowymi problemami podczas przeprowadzania kontroli są: wyłącznie podmiotowe (a nie także celowe) traktowanie dotacji przez beneficjentów, utrudnianie kontroli (odmowa, nieudostępnianie dokumentów/ opóźnianie udostępniania), długotrwałe procedury postępowania administracyjnego w sprawach dochodzenia zwrotu części dotacji wykorzystanych niezgodnie z przeznaczeniem lub pobranych w nadmiernej wysokości.

Uwzględnić też należy metodykę, którą kierują się osoby kontrolujące, sprowadzającą się do pytań o to, czy był wydatek (a więc czy nastąpiła zapłata), czy wydatek był bieżący (tj. niemajątkowy oraz wykorzystany w okresie na który udzielono dotacji), czy wydatek był poniesiony w zakresie kształcenia, wychowania i opieki, w tym profilaktyki społecznej lub pośrednio z tą działalnością związany.

8.1. Dotacje wykorzystane niezgodnie z przeznaczeniem lub/i pobrane w nadmiernej wysokości

Dotacje udzielone z budżetu JST wykorzystane niezgodnie z przeznaczeniem albo pobrane nienależnie lub w nadmiernej wysokości, podlegają zwrotowi do budżetu wraz z odsetkami w wysokości określonej jak dla zaległości podatkowych, w ciągu 15 dni od dnia stwierdzenia tych okoliczności. W przypadku gdy termin wykorzystania dotacji jest krótszy niż rok budżetowy, podlegają one zwrotowi w terminie 15 dni po upływie terminu wykorzystania dotacji. Dla jasnego zdefiniowania pojęć warto pamiętać, że dotacjami pobranymi w nadmiernej wysokości są dotacje otrzymane z budżetu JST w wysokości wyższej niż określona w odrębnych przepisach, umowie lub wyższej niż niezbędna na dofinansowanie lub finansowanie dotowanego zadania, zaś dotacjami nienależnymi są dotacje udzielone bez podstawy prawnej.

Część dotacji, która została wykorzystana niezgodnie z przeznaczeniem, nienależnie udzielona czy pobrana w nadmiernej wysokości, podlega zwrotowi do budżetu JST. Odsetki od dotacji podlegających zwrotowi do budżetu JST nalicza się począwszy od dnia

przekazania jej z budżetu; przepis dotyczy dotacji wykorzystanych niezgodnie z przeznaczeniem lub zwróconych po upływie terminu zwrotu (w odniesieniu do dotacji pobranej nienależnie lub w nadmiernej wysokości).

8.2. Zwrot dotacji

Pamiętać też należy, że dotacje udzielone z budżetu JST, niezależnie od podstawy ich udzielenia oraz oficjalnej nazwy, w części niewykorzystanej do końca roku budżetowego, podlegają zwrotowi do budżetu tej jednostki w terminie do dnia 31 stycznia następnego roku. Jednocześnie prawo dopuszcza podjęcie przez organ stanowiący JST, w drodze uchwały, wykazu wydatków, do których nie stosuje się przepisu o wygaśnięciu ich z końcem roku budżetowego oraz określenie ostatecznego terminu dokonania każdego wydatku ujętego w tym wykazie w następnym roku. W przypadku podjęcia tej uchwały niewykorzystana część dotacji podlega zwrotowi do budżetu JST w terminie 15 dni od dnia określonego w tej uchwale. Pamiętać należy, że w przypadku, gdy termin wykorzystania dotacji jest krótszy niż rok budżetowy, niewykorzystana część dotacji podlega zwrotowi w terminie 15 dni po upływie terminu wykorzystania dotacji.

9. Literatura

Barański A., Rozwadowska-Skrzeczyńska J., *Szkoły niepubliczne przepisy i wyjaśnienia*, WSiP, Warszawa 1998.

Ciborowski P., Szopińska E., *Prawo pracy w szkole niepublicznej. Karta Nauczyciela czy Kodeks Pracy?* ODDK, Gdańsk 2006.

Jeżowski A., *Finansowanie publiczne oświaty niepublicznej*, Seria Poradniki ABC, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.

Jung-Miklaszewska J., Rusakowska D., *Szkoły społeczne in statu nascendi*, IBE, Warszawa 1995.

Lachiewicz W., Ciszewski P. (red.), *Dotacje oświatowe. Udzielanie, rozliczanie, kontrola wykorzystania*. Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2013.

Lipka-Szostak K. (red.), *Mała szkoła. Poradnik dla Stowarzyszeń Rozwoju Wsi*. Federacja Inicjatyw Oświatowych, Warszawa 2012.

Majchrzak M., Graboń-Krajewska M. (red.), *Niepubliczne jednostki oświatowe. Organizacja, finanse, kadry*. Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2012.

Pilich M., *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, wyd. V. ABC Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013.

Putkiewicz E., Wiłkomirska A., *Szkoły publiczne i niepubliczne. Porównanie środowisk edukacyjnych*. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2004.

Walasik A., Babczuk A., Talik A. (red.), *Dotacje z budżetów jednostek samorządu terytorialnego. Planowanie, udzielanie, rozliczanie*. Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2013.

Winkowska-Zakrzewska U. (red.), *Rachunkowość i podatki w publicznych jednostkach oświaty*. Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2014.

Zarządzanie i dotacje w placówce niepublicznej Aktualne obowiązki wraz z komentarzem prawnym oraz wzorcową dokumentacją. Tom 2, Wyd. Forum Media Polska Sp. z o.o., Poznań 2014.

10. Ważniejsze akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jednolity Dz.U. z 2004 nr 256, poz. 2572 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2013, poz. 827).

Ustawa z 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 1115 z późn. zm.).

Ustawa z 17 grudnia 2004 r. o odpowiedzialności za naruszenie dyscypliny finansów publicznych (tekst jednolity Dz.U. 2013, poz. 168 z późn. zm.).

Ustawa z 29 września 1994 r. o rachunkowości (tekst jednolity Dz.U. z 2013, poz. 330 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (tekst jednolity Dz.U. z 2013, poz. 885 z późn. zm.).

Ustawa z 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (tekst jednolity Dz.U. z 2014 poz. 851 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 5 grudnia 2014 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z realizacją ustawy budżetowej (Dz.U. z 2014, poz. 1877).

Rozporządzenie Ministra Finansów z 7 grudnia 2010 r. w sprawie sposobu prowadzenia gospodarki finansowej jednostek budżetowych i samorządowych zakładów budżetowych, (Dz.U. z 2010 nr 241, poz. 1616 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministerstwa Finansów z dnia 2 marca 2010 r. w sprawie szczegółowej klasyfikacji dochodów, wydatków, przychodów i rozchodów oraz środków pochodzących ze źródeł zagranicznych (tekst jednolity Dz.U. z 2014, poz. 1053 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 grudnia 2014 r. w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w roku 2015 (Dz.U. z 2014, poz. 1977).

Linki do ciekawych stron:

www.abcd.edu.pl Portal „ABCD edukacji włączającej” jest częścią projektu „Edukacja, niepełnosprawność, informacja, technologia – likwidowanie barier w dostępie osób niepełnosprawnych do edukacji” prowadzonego przez Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych Uniwersytetu Warszawskiego w okresie od października 2009 r. do grudnia 2011 r. Projekt jest realizowany w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego

www.adaptacje.uw.edu.pl Portal Ośrodka Adaptacji Materiałów Dydaktycznych zawiera materiały przeznaczone dla nauczycieli, którzy pracują z uczniami niewidomymi i słabowidzącymi na różnych poziomach edukacji

aleph.dbp.wroc.pl Internetowy katalog centralny Dolnośląskiej Biblioteki Pedagogicznej we Wrocławiu, w wyszukiwarce należy wpisać hasło: specjalne potrzeby edukacyjne

www.mz.gov.pl W wyszukiwarce należy wpisać hasło: „One są wśród nas”. Są to publikacje elektroniczne Ministerstwa Zdrowia zawierające szczegółowe informacje na temat postępowania z dzieckiem przewlekle chorym w szkole i przedszkolu, przybliżające nauczycielom, rodzicom i uczniom specyficzne problemy funkcjonowania dzieci przewlekle chorych, a także wskazujące kierunki i sposoby rozwiązywania ewentualnych problemów

www.niepelnosprawni.gov.pl/publikacje Strona internetowa Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych zawiera m.in. publikacje dotyczące zasad savoir-vivre wobec osób niepełnosprawnych oraz Europejskie standardy przygotowywania tekstu łatwego do czytania i zrozumienia

www.ore.edu.pl Strona internetowa Ośrodka Rozwoju Edukacji – publicznej placówki doskonalenia nauczycieli o zasięgu ogólnokrajowym, prowadzonej przez Ministra Edukacji Narodowej

www.pomagamydzieciom.info Portal kampanii informacyjnej na rzecz edukacji włączającej prowadzonej przez Fundację „Promyk Słońca”

Bibliografia

Barnes C., Mercer G., *Niepełnosprawność*, Wyd. SIC 2008.

Ciura G., Osiecka-Chojnacka J., *Edukacja włączająca w szkolnictwie obowiązkowym w Polsce*, Infos. Zagadnienia społeczno-gospodarcze, Biuro Analiz Sejmowych, nr 9(146) z dnia 09.05.2013 r.

Deklaracja z Salamanki oraz wytyczne dla działań w zakresie specjalnych potrzeb edukacyjnych, przyjęte przez Światową Konferencję Dotyczącą Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych: Dostęp i Jakość, Salamanka, Hiszpania 07-10.06.1994 r.

Dudzińska A., *Prawo dziecka niepełnosprawnego do nauki w szkole ogólnodostępnej – wskazówki dla rodziców i opiekunów*, [online], http://www.abcd.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=268:prawo-dziecka-niepenosprawnego-do-nauki-w-szkole-ogolnodostpnej-wskazowki-dla-rodzicow-i-opiekunow&catid=22:komentarz-e-do-prawa&Itemid=2 [dostęp: 20.10.2014 r.].

Dudzińska A., *Najczęstsze pytania dotyczące kształcenia specjalnego. Informator dla rodziców*, Wszystko Jasne, Warszawa 2012.

Dzieci w Polsce. Dane, liczby, statystyki, E. Falkowska, A. Telusiewicz-Pacak (red.), Polski Komitet Narodowy UNICEF, Warszawa 2013.

Edukacja włączająca uczniów niepełnosprawnych. Materiały adresowane do dyrektorów przedszkoli i szkół, kadry pedagogicznej, rodziców oraz organów prowadzących przedszkola i szkoły ogólnodostępne, oprac. Departament Zwiększania Szans Edukacyjnych Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa, sierpień 2014 r.

Firkowska-Mankiewicz A., *Edukacja włączająca – drogą ku przyszłości*, [online], http://www.abcd.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=389:edukacja-wczaj-ca-drog-ku-przyszoci&catid=14:edukacja-wlaczajaca&Itemid=28 [dostęp: 20.10.2014 r.].

Głódowska J., Model kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – różnice nie mogą dzielić. [w]: *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Materiały szkoleniowe cz. 1*, opracowane w ramach projektu „Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi”, [online], <http://tz.skn.tu.koszalin.pl/14.pdf> [dostęp: 28.11.2014 r.].

Kształcenie uczniów niepełnosprawnych w szkołach ogólnodostępnych. Materiały adresowane do dyrektorów szkół i przedszkoli, kadry pedagogicznej, rodziców oraz organów prowadzących szkoły ogólnodostępne, oprac. Departament Zwiększania Szans Edukacyjnych Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa, lipiec 2013 r.

Lesińska J., *Pomoc nauczyciela*, [online], <http://www.glospedagogiczny.pl/d/pod-para-grafem/pomoc-nauczyciela.html> [dostęp: 20.10.2014 r.].

Leszkowicz J., *Asystent nauczyciela 2014*, [online], <http://samorząd.infor.pl/sektor/zadania/oswiata/682675,Asystent-nauczyciela-2014.html> [dostęp: 20.10.2014 r.].

Pilich M., *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, LEX 2013.

Podstawowe kierunki realizacji polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2014/2015 z dnia 03.07.2014 r., znak: DJE.WNP.5081.69.2014.

Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych, przyjęte podczas 48. sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych w dniu 20 grudnia 1993 r. (Rezolucja 48/96).

Szkoła równych szans. Uczeń niepełnosprawny w szkole ogólnodostępnej – budowanie systemu wsparcia i pomocy, A. Grabowska, M. Gębicka-Zdanewicz (red.), Wrocław 2010.

Szumski Grzegorz, *Wokół edukacji włączającej. Efekty kształcenia uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim w klasach specjalnych, integracyjnych i ogólnodostępnych*, Wyd. APS im. M. Grzegorzewskiej, Warszawa 2010.

Wytyczne dla działań w zakresie specjalnych potrzeb edukacyjnych, przyjęte przez Światową Konferencję Dotyczącą Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych: Dostęp i Jakość, Salamanca, Hiszpania 07.-10.06.1994 r.

Zacharuk T., *Wprowadzenie do edukacji inkluzyjnej*, Wyd. Akademia Podlaska, Siedlce 2008.

Błaziak M., Kałkus A., *Warunki optymalnego funkcjonowania ucznia z dysfunkcją wzroku w klasie integracyjnej*, Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci i Młodzieży Słabowidzącej w Lublinie, [online], dostępny w: http://www.adaptacje.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=36&Itemid=21 [dostęp: 22.10.2014 r.].

Gąstoł Agnieszka, Loska Magdalena, *Model pracy z uczniem z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją*, [online], dostępny w: http://download.scholaris.pl/main-file/102/995/model_pracy_z_uczniem_66244.pdf [dostęp: 22.10.2014 r.]

Informacja na temat „asystenta ucznia niepełnosprawnego” Kuratorium Oświaty w Rzeszowie z dnia 12.01.2011 r., [online], dostępny w: http://www.ko.rzeszow.pl/zalaczniki/dokumenty/asystent_osoby_niepelnosprawnej_2011.pdf [dostęp: 20.10.2014 r.].

Odpowiedź sekretarza stanu w Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej – z upoważnienia ministra – na interpelację nr 16542 w sprawie zapewnienia środków na zatrudnienie asystenta/opiekuna osoby niepełnosprawnej w szkołach ponadgimnazjalnych z dnia 14.07.2010 r.

Pilich M., *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, LEX 2013.

Piotrowicz R., *Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka – kompleksowe wsparcie terapeutyczne dziecka i rodziny. Diagnoza a program*, [online], http://www.ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=2597:wczesne-wspomaganie-rozwoju-dziecka-kompleksowe-wsparcie-terapeutyczne-dziecka-i-rodziny-diagnoza-a-program&id=76:wczesne-spomaganie-rozwoju-dziecka&Itemid=2011 [dostęp: 20.10.2014 r.].

Pery A., Kmita D., *Świetlica – szkolną przestrzeń czasu wolnego*, Warszawa 2014.

Podstawowe kierunki realizacji polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2014/2015 z dnia 03.07.2014 r., znak: DJE.WNP.5081.69.2014.

Bilewicz M., *Edukacja jako wyznacznik jakości życia osób niepełnosprawnych. Studium pedagogiczne na tle gwarancji prawnych* [w:] Z. Palak, A. Lewicka, A. Bujnowska (red.) *Jakość życia a niepełnosprawność. Konteksty psychopedagogiczne*, Lublin 2006, s. 55.

Burczyc D., *Rola komunikacji organizacji pozarządowej we wspieraniu kształcenia młodych osób z niepełnosprawnościami. Praca magisterska*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2014.

Jagielski J., *Realizacja kontroli legalnościowej w ramach nadzoru pedagogicznego. Podstawowe wiadomości. Materiał pomocniczy dla wizytatora/kontrolera*, s. 26. [online], http://www.kuratorium.bialystok.pl/kuratorium2/nadzor_pedagog/kontrola/Realizacja_kontroli_legalnosciowej.pdf, (dostęp: listopad 2014).

Ligus R., *Dobre praktyki w szkole i jej otoczeniu*, Wrocław 2013.

Nylec K., *Przychodzą do szkoły dwie godziny przed rozpoczęciem lekcji. To nienormalna szkoła*, [online], <http://wiadomosci.onet.pl/slask/przychodza-do-szkoly-dwie-godziny-przed-rozpozeciem-lekcji-to-nienormalna-szkola/w3p6j#.VG9FdIfNR8.facebook>, (dostęp: 20 listopada 2014 r.).

Polkowski T., *List przewodni XIII Edycji Góry Grosza*, [online], <http://towarzystwonaszdom.pl/files/download/470-20121106111146-1.pdf>, (dostęp: listopad 2014).

Razem w pełni sprawni. Dlaczego trzeba i jak można rozmawiać w szkole o niepełnosprawności, M. Gębicka-Zdanewicz i H. Darian (red.), Wrocław 2012.

Wyniki i wnioski z nadzoru pedagogicznego sprawowanego przez Mazowieckiego Kuratora Oświaty w okresie od 1 czerwca 2013 r. do 31 sierpnia 2014 r., Kuratorium Oświaty w Warszawie, [online], http://www.kuratorium.waw.pl/files/f-7666-2-raport_2013_2014.pdf, (dostęp: listopad 2014).

Barański A., Rozwadowska-Skrzeczyńska J., *Szkoły niepubliczne przepisy i wyjaśnienia*, WSiP, Warszawa 1998.

Ciborowski P., Szopińska E., *Prawo pracy w szkole niepublicznej. Karta Nauczyciela czy Kodeks Pracy?* ODDK, Gdańsk 2006.

Jeżowski A., *Finansowanie publiczne oświaty niepublicznej, ABC a Wolters Kluwer business*, Warszawa 2014.

Jung-Miklaszewska J., Rusakowska D., *Szkoły społeczne in statu nascendi*, IBE, Warszawa 1995.

Lachiewicz W., Ciszewski P. (red.), *Dotacje oświatowe. Udzielanie, rozliczanie, kontrola wykorzystania*. Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2013.

Lipka-Szostak K. (red.), *Mała szkoła. Poradnik dla Stowarzyszeń Rozwoju Wsi*. Federacja Inicjatyw Oświatowych, Warszawa 2012.

Majchrzak M., Graboń-Krajewska M. (red.), *Niepubliczne jednostki oświatowe. Organizacja, finanse, kadry*. Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2012.

Pilich M., *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, wyd. V. ABC Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013.

Putkiewicz E., Wiłkomirska A., *Szkoły publiczne i niepubliczne. Porównanie środowisk edukacyjnych*. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2004.

Walasik A., Babczuk A., Talik A. (red.), *Dotacje z budżetów jednostek samorządu terytorialnego. Planowanie, udzielanie, rozliczanie*. Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2013.

Winkowska-Zakrzewska U. (red.), *Rachunkowość i podatki w publicznych jednostkach oświaty*. Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2014.

Zarządzanie i dotacje w placówce niepublicznej Aktualne obowiązki wraz z komentarzem prawnym oraz wzorcową dokumentacją. Tom 2, Wyd. Forum Medi, Poznań 2014.

OŚRODEK ROZWOJU EDUKACJI

Aleje Ujazdowskie 28

00-478 Warszawa

tel. 22 345 37 00, fax 22 345 37 70

mail: sekretariat@ore.edu.pl

www.ore.edu.pl

egzemplarz bezpłatny

zdjęcie na okładce: www.fotolia.com

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

VULCAN
ZARZĄDZANIE OŚWIATĄ

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego